

le
Fad
romae
la

istotalia
ed
conachru

M. IV. 153.

Manus

Philos. N°. 1. p. 11.

J. 10.

BIBL.
DE
L'UNIVERSITÉ
MS.

1106

ARISTOTELIS

ad Nicomachum filium de

*Moribus, quæ Ethica nominantur,
libri decem.*

V. G. P. M.

Ioachimo Perionio interprete, per Nicolaum
Gruchium correcti & emendati.

M.S. *l. III, 69*
1106

Additis ab eodem in singulos libros annotationibus.

Cum locuplete rerum in iisdem memorabilium Indice, & Argumentis
in singulos libros nunc primùm adiectis.

PARISIIS,

Apud Jacobum Nicole à Regione scholæ Remensis.

1584.

(11)

1891

INDEX IN DECEM LIBEROS

Ethicorum Aristotelis.

Cuius a primam, b verò secundam paginam indicat.

A

- CERBI** ægrè placantur, ni
vlti sint iniuriam. 52.a
Αρεχοι qui dicantur. ibidem
Actio omnis circa res singulas
versatur. 27.a. 78.a
Actiones virtutis per se iucundas. 10. b
Actiones vitæ dominæ sunt. 12. b
Actiones quomodo inter se differunt.
133.a
Actum assiduum humanæ res non possunt
pati. 133.a
Actus alij sunt necessarij, & propter aliud
expetendi, alij per se. 134.a
Adolescens cur prudens esse non possit.
75. b
Adolescentes constanter & moderatè vi-
uere difficile est. 140. b
Æquabile in quibus rebus positum. 61. b
Æquitas quid. 69. b
Æquum & bonum quid à iure differant.
ibidem
Æterna nec oriri nec interire possunt. 74. a
Agrestes & duri qui. 55. a
Alimenta parentibus à liberis debent sup-
peditari. 116. b
Amabilia sunt, bona, iucunda, & vtilia.
100. b
Amicitia ad vsum vitæ est necessaria. 99. b
Amicitia non solum est necessaria, sed
etiam honesta ac præclara. ibidem
Amicitia inter natos & parentes inest na-
tura. ibidem
Amicitia ciuitates continet. ibidem
Amicitia si inter omnes esset, nihil esset
quod iustitiam desiderarent. ibidem
Amicitia nō est in iis quæ inanimata sunt
101. a
Amicitia perfecta quid sit. 102. a
Amicitia senum vtilitatis gratia suscipi-
tur. 101. b
Amicitia iuuenum voluptatis gratia ferè
constituitur. 102. a
Amicitia omnis aut ad bonum, aut ad vo-
luptatem dirigitur. 101. b
Amicitia permanet diutissimè cum ab
amicis paria vtrunque præstantur. 103. a
Amicitia in quibus non permaneat. ibidem
Amicitia solet permanere, inter eos qui
moribus similes consuetudine adiuncta
existunt. ibidem
Amicitia bonorum sola criminationibus
caret. 103. a
Amicitia perfecta cum multis esse non
potest. 104. b
Amicitia inter virum & vxorem inest na-
tura. 111. a
Amicitia quæ vtilitatis causa comparatur,
duplex est, vna moribus, altera legibus
constat. 109. a
Amicitia exigit non quod quisque dignus
est, sed quod præstare possit. ibid.
Amicitia cum quibus iucunda. 117. a
Amicitia inter nullos intercedere potest,
qui nō antè coniuncti sint beneuolentia.
109. b. 110. a
Amicitia ciuium inter se, est concordia.
119. b. 120. a
Amicitia mærores & luctus facit leuiore.
126. a
Amicitia tria sunt genera. 101. b

INDEX.

Amicitiam non tollunt locorum inter-
ualla 130.b
Amicitiam citò adolēcentes instituunt,
senes non item. 104.b
Amicitia quæ propter voluptatem, aut
utilitatem suscipiuntur, facile dissoluun-
tur. 101.b
Amicitia inter patrem & filium, virum &
uxorem sunt diuersæ. 105.b
Amicitia quas utilitas constituit plenæ
sunt obiurgationum & querelarū. 111.b
Amicitia quæ retinenda, quæ non. 117.a
Amicus quis verè dicatur. 117.b
Amicus est alter idem. 118.b
Amici munus & officium. 99.b
Amici boni est subuenire egentibus. 119.b
Amicōne an bono viro potius subuenien-
dum. 115.b
Amico in bonis externis nihil melius. 123.b
Amici in paupertate cæterisque asperis
rebus vnicum ac singulare perfugium
sunt. 99.b
Amici stabiles & constantes qui. 106.b
Amici sintne plurimi parandi. 125.a
Amici an rebus secundis aut aduersis desi-
derentur. 126.a
Amicorum opera quæ fiunt, per nos fieri
dicuntur. 30.b
Amicorum proprium est, vitæ societas &
communio. 104.a
Amicorum omnia communia, prouerbiū.
107.b. & 121. b
Amicis mala parcè sunt cōmunicāda. 126.b
Amicos oportet se mutua beneuolentia
complecti, & se vltro citroque, bonis
affici. 101.a
Amicos sinere peccare, probos non decet.
107.a
in Analyfi postremum, primum est in rei
ortu. 30.a
Anaxagoræ de beatis sententia. 139.b
Animalium nullum præter hominem bea-
tum. 11.a
Animus quibus rebus verū enunciet. 73.b
Animi bona, verissimè esse bona. 9.a
Animi duæ sunt partes. 14.b. 72.b
Animi partis quæ rationis est particeps
duæ sunt partes. 72.b
Animi pars quæ rationis particeps, quo
differat ab ea quæ expers. 73.b
in Animo sunt tria, quæ in actione & veri-
tate dominantur, sensus, mēs, appetit⁹. 72.b

Arrogans quis. 53.a
Arrogans non potestate ac facultate, sed
agendi consilio cernitur. ibid.b
Ars quid. 74.a
Ars omnis bonum aliquod sibi proponit.
1.a
Ars & fortuna quodammodo in iisdem re-
bus versantur. 74.b
Ars omnis in ortu versatur. ibidem a
Ars quid molietur & spectet. ibidem
Artium atque virtutum differentia. 19.a
Asini stramen malunt quàm aurum. 133.a
Assentator omnis est amico inferior. 106.a
Avarus quis. 41.b
Auaritia duabus in rebus cernitur, si mi-
nus largiari, quàm oportet, & si modum
accipiendo transeas. 44.b
Auaritia magis à natura tributa est homi-
nibus, quàm prodigalitas. ibid. a
Auaritiæ crimen cui tribuatur. 41.b
Auaritiæ multa genera numerantur. 44.a
Auaritiæ malum insanabile est. ibidem
Audax quis dicatur. 35.a
Audax, fortis & timidus in iisdē rebus ver-
santur, sed non eodem modo. ibidem b.

B

Beatata vita in lusu cur sita non sit. 136.a
Beata vita nihil desiderat, nullo eget,
sed seipsa contenta est. ibidem.b
Beata vita est finis & extremum omnium.
136.
Beatitudo quid. 14.a. & 135.b
Beatitudo cur mācipio nō tribuatur. 136.a
Beatitudo cur non est habitus. 135.a
Beatitudinem vulgus in voluptate ponit.
3.b. expoliti homines in honore. ibidem
beatus ex Solonis sententia. 11.a
Beatus quis. 12.a
Beatus eget externis bonis. 10.a
Beatus in vita hac an quis esse possit. 11.a
Beatus omnia fortunæ tela forti animo
perfert. 11.b
Beatus nemo miser esse non potest. 12.a
Beatus inuitus nemo. 31.b
Beatus indiget bonis externis, cū homo
sit. 139.b
Beato amicis opus sit necne. 123.a
Beato modicæ opes sufficiunt. 139.b
Bella suscipimus, vt in pace viuamus. 137.a
Belluæ non sunt participes consilij. 28.a
Belluæ cur impotentes non sint. 87.a

INDEX.

Belluæ rerum singularum visis & recordatione tantum mouentur. ibidem
 Belluæ non habent rerum vniuersarum comprehensionem. ibidem
 Belluæ nec temperantes nec intemperantes sunt. 90.b
 Beneficium qui accipit, est inferior eo qui dedit. 49.a
 Beneficium qui accipit, par est reddere 112.b
 Beneficium accipere nullius est negotij, dare arduum. 121.a
 Beneuolentia repente ac subito fit. 119.a
 Beneuolentia quid ab amicitia differat ibidem.
 Bestiarum nullum vitium est, nullaque virtus. 83.a
 Blandi homines qui. 53.a
 Bonum quò maius, eò magis expetendum. 7.b
 Bonum quid. 1.a
 Bonum finitum & malum infinitum Pythagoræorum sententia. 20.b
 Bonum dupliciter dicitur. 95.b
 Bonum id est quod malo aduersatur. 97.b
 Bonum omne coniunctum cum alio optabilius est. 129.b
 Bona animi, verissimè esse bona. 9.a
 Bona sola amore digna sunt. 108.a
 Bonorum duo genera. 6.a
 Bonorum tria genera. 9.a
 Bonorum aliud actu, aliud habitu cernitur 95.b
 Bonorum externorum maximum, est gloria. 47.b
 Bonis externis indiget beatus 10.a
 Bonus ab improbo in summo non differt. 14.b
 Bonus vir delectatur honestis actionibus. 10.a
 Breues homines sunt quidem urbani & faceti, formosi non item. 47.b

C

Casus diuersi. 12.b
 Celtae neque maris tempestates, neque motum terræ metuunt. 35.a
 Chariora nobis sunt ea, quæ labore parta sunt. 121.a
 Charitas maior debetur ei qui melior est, quàm ipse alteri. 105.b

Cibi cupiditas naturalis est. 39.a
 Cines quibus rebus excitari debeant ad subeunda pericula. 35.b
 Ciuilis scientia domina est omnium. 1.b
 Ciuilis scientia præstantior medicina. 14.a
 Ciuitas ex quibus rebus constet, & quo modo conservari debeat 62.b
 Ciuitatis regendæ optima ratio secundum naturam ducitur. 65.b
 Ciuitates in concordia esse quæ dicantur. 110.a
 Cleuens & mansuetus quis. 51.a
 Clementia quid. ibidem
 Clementiæ magis repugnat iracundia, quàm id quodà modo deficit. 51.b
 Cognitio rerum vniuersarum, à singularum cognitione ducitur. 80.a
 Comis & facilis, quis dicatur. 52.a. & 53.a
 Concordia quid. 120.a
 Concordes qui dicantur. ibidem
 Coniunctio fratrum, timocratia similitudinem refert. 109.a
 Consilium versatur in iis quæ sunt in nostra potestate. 28.b
 Consilium ad finem spectat. 29.a
 Consiliū non est eorum quæ fieri nequeunt. ibidem.
 Consilij principium appetitio est, atque ea ratio quæ ad finem aliquem pertinet. 73.a
 Constantia & patientia est in resistendo, continentia in vincendo. 91.b
 Consuetudo longo tempore fit. 10.b
 Consuetudinem mutare quàm naturam facilius est. ibidem
 Consuetudine virtus moralis comparatur. 15.b
 Consultatio non est de iis quæ secus accidere non possunt. 74.b
 Consultatio non est præteritorum. 73.b
 Contemplatio Deorum est propria. 138.b
 Continens quis dicatur. 82.b. & 93.a
 Continentes consilio, non cupiditate ducuntur ad agendum. 28.b
 Continentia quid. 94.a
 Continentia virtus non est, sed mediæ ac mixtæ naturæ. 55.b
 Contractus voluntarij qui dicantur 60.b
 Contractus præter voluntatem. ibidem.
 Contractuum alius voluntatis est, alius fit nobis inuitis. ibidem
 Contumelias & conuitia æquo animo ferre. 2. iij

INDEX.

re seruire est. 51.a
Cupiditas omnis est cum dolore coniuncta. 39.b
Cupiditate quæ agimus, oblectationem habent. 27.a
Cupiditatum aliæ communes, aliæ propriæ. 39.a
Curationes ex contrariis efficiuntur. 17.b

D

Defectio vituperatur. 20.b
Deformitates à natura tribuæ, nemo vituperat. 32.b
Deliberatio cõsiliij capiendi in quibus rebus cernitur. 29.a
Deliberatio bona quid sit. 79.a
in Deliberationem quæ cadant. 28.a. & b
Deliberatio est eorum quæ ad finem pertinent. 30.a
Deus vna, eaque simplici voluptate semper fruitur. 99.a
Deus curat res humanas. 140.a
Deo & parentibus nemo parem gratiam referre potest. 114.a
Deo sunt charissimi homines qui mentem rectè excolunt. 140.a
Deo contemplatio conuenit. 138.b
Diis hominibûsque non eadem conueniunt. 46.b
Diuinum quiddam natura est insitum omnibus. 97.a
Dissimulator quis. 53.a
Docti iucundiores traducunt vitam insciis. 136.b
Doctrina alia inductione, alia ratiocinatione comparatur. 75.b
Doctrina omnis ex anteceptis animo rei informationibus gignitur. ibidem
Dolor naturam eius in quo est, à suo statu dimouet ac labefactat. 40.a

E

Elati & superbi, qui dicantur. 50.a
Endymionis somnus. 139.a
Εὐδελία quid. 78.a
Eudoxi de voluptate sententia. 128.b
Εὐζωμόνες qui dicantur. 79.b
Εὐπράπειλοι qui dicantur. 54.b
Experientia quibus necessaria. 142.b
Exuperatio in peccatis censetur. 20.b

F

Faceti & festiui qui dicantur. 54.b
Facilis & comis quis dicatur. 53.a
Facultates, quæ sint. 19.b
Facultates cur virtus non sint. ibidem
Factum, quod non potest esse non factum. 71.b
Filio non est concessum vt patrem abdicet atque ableget. 113.b
Finis vnus rerum omnium agendarum. 7.a
Finis rerum humanarum in beatitudine situs est. 135.a
Fine res quæque definitur. 34.b
Finium differentia. 1.a
Fœlicitas omnis cum voluptate coniuncta est. 95.a
Fœlicitas perfecta in contemplatione consistit. ibidem
Fœlicitatem propter se optamus. 7.b
Formidolosa non eadem omnibus. 34.b
Fortis quis. 17.b. 33.b. & 34.a
Fortis in rebus maximis cernitur. 33.b
Fortis officium. 37.a
Fortis, audax & timidus in iisdem rebus versantur, sed non eodem modo. 35.a
Fortitudo quid. 35.a
Fortitudo ciuilis quæ dicatur. 35.b
Fortitudo in quibus rebus versetur. 39.b
Fortitudinis quinque genera. 35.b
Fortitudinis finis iucundus est. 37.b
Fraterna amicitia qualis esse debeat. 110.b

G

Γαστριμαργῶν qui dicentur. 39.b
Gloria est bonorum externorum maximum. 47.b
Gloria quo quisque melior, eo maiore dignus est. 38..b
Γνώμη quid. 79.a

H

Habitus qui sint. 19.b
Habitus contrarius ex cõtrario sepe intelligitur. 57.a
Habituum omnium est scopus quidam propositus. 72.a
Heroica virtus quæ. 83.a
Homo est auctor & procreator actionum quasi liberorum. 31.b
Homo est omnium animalium præstantissimus

INDEX.

sumum. 76.a
Homo malus plura infinitis partibus mala
potest afferre quàm fera. 91.a
Homo ad coniugium est propensior, quàm
ad communem societatem. 111.a
Homo est ad civilem congregationem &
vitæ coniunctionem natus. 107.b
Hominis officium proprium. 8.b
Hominis summum bonum. 9.b
Homines cùm ita commoveantur, dolent:
cùm sumunt supplicum, & sese vlciscun-
tur, gaudent. 36.b
Homines breues sunt quidem urbani & fa-
ceti, apraque membrorum compositio-
ne præditi, formosi non item. 47.b
Homines quidem circa Pontum sunt, qui
cruda & humana carne vescuntur. 89.a
Homines sunt propensiores ad accipiendum
beneficium, quàm ad dandum. 120.b
Honos cur non summum bonum. 4.a
Honos solis bonis debetur. 48.b
Honos ei non habetur, qui in Remp. nihil
boni contulerit. 113.a
Honos & gloria est virtutis & beneficentiæ
præmium. ibidem
Honestarum rerum memoria, iucunda est.
 121.a
Humana sapere non debemus, sed niti ad
immortalitatem. 137.b
Humanæ res non possunt actum assiduum
ferre. 132.b

I

I Deas Platonis labefactat Aristoteles 5.b
Ignauus quis dicatur. 45.a
Impotens quis. 88.a
Impotens cur sanabilis. 91.b
Impotens similis est ciuitati quæ præclaras
leges statuit, sed iis non vtitur. 94.b
Impotentes ad agendum cupiditate, non cõ-
silio ducuntur. 28.a
Impotentia cupiditatum, iræ impotentia
turpior. 90.b
Impotentia acutorum & atri bili hominum
est temeraria & præceps. 92.a
Impotentia non est vitium, nisi aliqua ex
parte. ibidem
Improbilas spontanea est. 31.b
Improbis quis. 18.b
Improbi quæ facienda quæque fugienda

sunt, ignorant. 27.a
 per Imprudentiam & ignorance[m] qui de-
 linquunt, in his veniæ locus esse debet.
 67.a
Incontinens quis. 83.b
Incontinentia ex quibus rebus nascatur.
 85.a
Indigentiam causam esse cur homines in-
ter se contrahant. 63.a
Inductione, principia & res vniuersæ colli-
guntur. 74.a
Inertia quid. ibidem
Iniqui qui sint. 57.b
Inopiæ & indigentia subsidium est quæstus
lucrumve. 112.a
Iniuria quid sit. 65.b
Iniuriam facere est alicui sua sponte noce-
re. 66.b
Iniuriam sibi facere an quis possit. ibidem
Iniuriam accipere quàm inferre lenius est
 66.b
Iniusticia quid. 64.a
Iniustus sponte sua quis efficiatur. 32.a
Iniustus qui semel esse cœpit, amplius iu-
stus fieri non potest. ibidem
Iniustus quot modis quis dicatur. 67.a
Iniusti ab iniuria differentia. 64.b
Iniustum omne aut est natura, aut institu-
to. ibidem
Intelligentia quid. 77.b
Intelligentia est principiorum. 75.b
Intemperans quis. 17.b. & 88.a
Intemperans cur insanabilis. 92.b
Intemperans est peior impotente. 93.a
Intemperantes maximè ex tactu delectan-
tur. 38.b
Intemperantia quid. 39.b
Intemperantia magis est nostræ voluntatis
quàm timiditas & ignauia. 40.a
Inuentis faciliè est addere. 8.b
Inuitus agere quis dicatur. 25.b
Inuiti quæ facimus molestiam afferunt. 27.b
Iracundi qui dicantur. 51.b
Iraisci in quibusdam rebus licet. 28.a
Iucunda omnes sequuntur. 128.b
Iudex velut animatum ius est. 61.a
Ius est duplex, alterum non scriptum, alte-
rum legitimum. 112.a
Ius naturale quid. 65.a
Ius civile quid. 64.b
Ius legitimum quid. 65.a
Ius civile aut est naturale aut legitimum.

INDEX.

ibidem.	
Ius distributum ad geometriam, commutatum ad arithmetica proportionem, pertinet.	61.b
Ius in quatuor rebus, ut minimum consistit.	60.a
Ius una cum amicitia augetur.	107.b
Iura humana non idem ubique valent	65.b
Iura locum habent inter eos, inter quos eorum quæ simpliciter bona sunt, communitio est.	64.b
Iustitia quid.	64.a
Iustitia & iniustitia in quibus rebus versentur.	57.b
Iustitia omnium virtutum sola in bonis alienis ducitur.	58.a
Iustitia omnium virtutum præstantissima.	58.a
Iustitiæ plura esse genera.	59.a
Iustum quid.	57.a
Iustus nondum is est, qui res iustas facit.	81.a
Iuuenis non est idoneus auditor civilis scientiæ & quare.	2.b
Iuventus quomodo instrui debeat.	18.a

L

L abor omnis durus ac molestus.	37.b
Laborem solitudinemque fugere mollis est animi atque effeminati.	35.b
Laborem continuum ferre non possumus	136.a
Labore parta chariora.	121.a
Lacedæmonij curam habuerunt educationis ac disciplinæ.	141.b
Lex præscribit ex quaque virtute vitam degere.	59.a
Lex talionis.	62.a
Lex omnis est generalis.	69.b
Lex ea verat quæ non iubet.	70.a
Lex est ratio quædam à prudentia & mente profecta.	141.b
Legis munus quid sit.	57.b
Leges qui ignorant, puniri debent.	32.b
Legibus boni efficiuntur.	142.a
Legitima omnia in iustis esse numeranda.	37.b
Liberalis quis dicatur.	41.a
Liberalis in quo laus versetur.	ibid.
Liberalis potius est dare quam accipere.	41.a

Liberalitas quid.	41.b
Liberalitas ex animi habitu spectanda non ex beneficiorum multitudine.	42.b
Liberi parentibus alimenta debent suppeditare.	116.b
Liberi cur matribus chariores.	121.a
Liberi sunt viri & uxoris commune bonum & vinculum.	111.a
Liberis qui carent, facilius dissociantur.	ibidem
Ludendum, ut serias res agere possimus.	136.a
Ludus quid.	91.a

M

M agistratus virum ostendit, Biantis sententia.	58.a
Magistratus est custos & conservator iuris.	64.b
Magnanimus quis dicatur.	47.a
Magnanimus liberè quæ sentit solet dicere	49.a
Magnanimi proprium quid	48.a
Magnanimi viri esse qui dicantur	49.a
Magnificencia in quibus rebus versetur, & quid à liberalitate differat.	45.a
Magnificus quis dicatur.	ibidem
Magnificus scienti similis est.	ibidem b
Magnifici viri est domum convenienter suis opibus ædificare.	46.b
Magnitudo animi in quibus rebus versetur.	47.a
Magnitudo animi est quasi splendor & ornamentum virtutum omnium.	48.a
Malum minus speciem boni gerit.	57.b
Malum minus, potius quam maius eligendū.	60.b
Malo quod aduersetur bonum est.	87.b
Malis ex duobus minus eligendum.	24.b
Malus plura potest mala afferre quam fera.	91.a
Manfuetudo quid.	51.a
Mediocritas quid.	17.b
Mediocritas in omni re præstantiam conservat.	21.a
Medium quid.	21.a & 72.a
Medium reperire in omni re difficillimum.	24.a
Medium habitum esse laudabilem.	25.a
Μεγαλοπρεπεια quid.	45.a

INDEX.

Memoria rerum honestarum iucunda est.

121.a

Mendacium omne per se in malo vitióque est.

53.b

Mendacium vt quid turpe, vitandum. ibidem.

Mendax duplex: alius enim mendacio ipso delectatur, alius gloriæ aut quæstus gratia mentitur.

22. b

Mens omnis quod sibi optimum est eligit.

122.b

Mentem qui excolit, Deo est charissimus.

130.a

Mente nihil melius in nobis est.

136.b

Mensuræ vini triticique non vbique pares.

65.b

Metus definitio.

33. b

Molesta omnes fugiunt.

128.b

Mollis quis esse dicatur.

91.b

Morosi homines qui dicantur.

52.a. & 53.a

Mortem in bello oppetere, pulcherrimum.

34.a

Mortem sibi ipsi consciscere, fugientem paupertatem vel amorem, vel molestiam, viri fortis non est, sed potius timidi.

35.b

Morte nihil terribilius.

34.a

Motus omnis in tempore fit, finemque aliquem & terminum spectat.

131. a

Mutatione nihil iucundius aut suauius.

29.a

N

Natura apud Deos quod est insitum, nusquam mutabile est, apud nos verò quædam à natura insita mutantur.

65.b

Natura nostra non est simplex, sed habet quiddam admixtum dispar sui ac dissimile, quo eam interire necesse sit.

99.a

Natura molestiam fugit, & iucunditatem expetit maximè.

104.a

Necessarium est id omne quod sub scientiâ cadit.

73.b

Necessaria quæ planè & simpliciter sunt, sempiterna sunt omnia.

ibidem

Negoria suscipimus, vt in otio simus.

137.a

Noxarum tria sunt genera.

66.b

Numus ad quem vsus comparatus.

63.a

O

Officium proprium hominis

8.a

Opera cuique sua chara esse solent.

120.b

Optimus quis dicatur.

4.a

Optimus habetur qui virtutem non ad suam sed aliorum vtilitatem refert.

58.a

Optimus in omni re est imitandus.

126.b

Oratio difficile potest euellere id quod insitum & moribus inueteratum est.

140.b

P

Παράνομοι qui.

57.b

Parentes veneratione prosequi debemus.

109.b

Parentes suos liberos vt seipsos, amant.

110.b

Parentibus à liberis alimenta debent suppeditari.

116.b

Pater est qui filiis vt sint causa est & alimentum & eruditionis.

109.a

Patri licet filium abdicare, filio non item.

113.b

Patri an liceat in omnibus parere.

115.b

Patrem verberare grauius, quàm quemuis alium.

107.b

Peccare quis dicitur.

66.b

Pecuniæ quæ dicantur.

41.b

Perfectissimum quid.

7.a

Personarum tum dicendo, tum audiendo rationem habere debemus.

54.b

Perspicacia quid.

78.b

Perspicacia & prudentiæ differentia.

79.a

Pertinaces qui dicantur.

93.a

Perturbationes quæ sint.

19.b

Perturbationes cur virtutes nec vitia. ibid.

Philoxenus collum sibi gruis longius dari optabat, vt maiorem ex cibis perciperet voluptatem.

39.a

Platonis sententia de educandis liberis.

8.a

Pœna duplex in vinolentos constituta.

32.a

Πραός quis.

51.a

Precia rerum omnium debent esse certa.

63.b

Principium plus esse videtur, quàm dimidium totius.

9.a

Principia quomodo cognoscantur. ibid.

73.a

Principia quæ sint.

73.a

Προαίσιος quid.

28.a. & 30.b

Προαίσιος quid.

29.a. & 30.b

INDEX.

Probra & dedecora propter quæstum mul-
ti sustinent, 34.b
 Probus nemo esse potest absque pruden-
tia. 81.b
 Probi improbi ut simus, est in nobis.
31.b
 Probos peccare non decet, nec amicos si-
ne re 107.a
 Prodigalitas quid sit. 41.b
 prodigus multo melior avaro esse videtur.
43.b
 Profusus quid. 46.b
 Proportio quid. 60.a
 Proportio alia deiuncta, alia coniuncta.
ibidem
 Proportio geometrica quid. 59.b
 Proportio exæquat amicitias & conseruat.
114.b
 Prudens quis. 74.b. & 76.b
 Prudens nemo esse potest, qui bonus non
sit. 81.b
 Prudens nemo esse potest, absque virtute
moralis. 82.a
 Prudens officium. 76.b
 Prudentes qui dicantur. 74.b
 Prudentia quid. 76.b
 Prudentia in quibus rebus versetur. 77.a
 Pudore affici quos deceat. 55.b
 Puer cur beatus esse non potest. 11.b
 Puer cur mathematicus, non physicus ef-
fici possit. 77.b
 Pueri & belluæ consilij participes non
sunt. 28.a
 Pueris alia, alia viris in precio sunt. 135.b
 Pusillo animo esse qui dicantur. 47.b

Q

Qvæstus gratia multi probra & dede-
cora sustinent. 44.b
 Quælis quisque est, talia sunt eius facta,
oratio & vita. 54.a

R

Ratiocinatio à rebus generalibus &
vniuersis progreditur. 74.a
 Regia potestas paternum imperium re-
ferre debet. 108.b
 Reipublicæ tria genera. 108.a
 Reum publicarum optima, est regnum,

detrimenta timocratia. ibidem
 Res nulla eadē nos semper delectat. 98.b
 Res quæque sine definitur. 34.b
 Rex eorum quibus præest commodis stu-
dere debet. 106.b
 Regis amicitia in eos quibus imperat, cō-
sistit in excellentia quadam beneficiorum.
109.a

S

Sacrificia olim & conuentus fieri sole-
bant posteaquam fruges collectæ erant.
108.a
 Sagacitas quid. 78.a
 Salis modios multos edendos esse cum a-
micis antequā eos cognoscere possimus.
102.b
 Sapiens nemo natura esse potest. 80.a
 Sapientis officium. 76.a
 Sapientia quid sit. ibidem b
 Sapientiæ nomine quid intelligatur. 76.a
 Sapientum sententiæ magnam habent au-
toritatem. 139.b
 Sceleratissimus quis. 58.a
 Scientia quid. 73.b. & 74.a
 Scientia omnis demonstratione acquiritur.
73.b
 Scientia omnis doceri potest, & quicquid
sub scientiam cadit, perdisci. ibidem
 Scire aliquid dupliciter dici. 86.a
 Scommma quid. 55.a
 Scurræ ac importuni qui. 54.b
 Senectus omnisque imbecillitas auaros
efficit. 44.a
 Senes & seueri ad amicitiam cur non
idonei. 103.b
 Senibus honos tribuendus. 116.b
 Sensus nullius actionis est initium. 72.b
 Sensus cuiusque est sua propria voluptas.
132.b
 Sententia quid. 79.a
 Sermones factis congruentes comprobantur.
128.b
 Seruus instrumentum est animatum. 110.a
 Societas sublato contractu consistere non
potest. 63.b
 Societas patris cum liberis regni speciem
præ se fert. 108.b
 Societas viri cum vxore præ se fert quan-
dam optimatum potestatem. ibidem
 Socio pecuniam adimere grauius est quam

INDEX.

eiui. 107.b
 Solertia quid. 81.b
 Solonis sententia de beatis. 139.b
 Συμφορὴν cur sic dicta. 75.a
 Sordidus quis. 47.a
 Sponte agere quis dicatur. 25.b
 Sponte fieri quid. 26.a
 Subtilitatem in omnibus rebus nō esse
 quærendam. 8.b
 Sumptus facere quibus deceat. 45.b
 Sumptus qui maximè probentur. ibidem
 Sumptus omnis ex suo genere magnus est
 æstimandus. 46.b
 Superbi & elati qui dicantur. 47.b. & 50.a

T

Temperans quis dicatur. 17.a
 Temperans quo differat ab intem-
 perante. 38.a
 Temperantia quid. 38.a
 Temperantia in quibus rebus versatur. ibid.
 Tempus rerum inuētor & adiutor bonus.
 8.b
 Timidus quis. 17.b. & 32.b
 Timidus. audax & fortis in iisdem rebus
 versantur, sed non eodem modo 35.a
 Tyrannus suis tantum commodis inseruit.
 108.a

V

Verecundia quid. 55.a
 Verecundia est similior perturbationi
 quam habitui. ibid.
 Verecundia non omni ætati, sed adolescē-
 tiæ conuenit. 55.b
 Veritas apud omnes plus valere debet quā
 amicitia. 5.a
 Veteratores qui dicantur. 54.a
 Vi fieri quid dicatur. 27.a
 Vinolenti duplici pœna afficiebantur. 32.a
 Vir bonus quis. 18.b
 Vir bonus verè de omnibus rebus iudicat.
 31.b
 Viri boni elegantissima descriptio. 118.a
 Vir bonus sibi charus maximè. 121.b
 Vir bonus amicorum & reipub. causa mor-
 tem appetit. 122.b
 Vir bonus rebus omnibus antefert hone-
 statem. 123.a

Vir bonus est mensura rerum omnium.
 118.a. & 135.a
 Virtus quid. 21.a
 Virtus moralis consuetudine comparatur.
 16.a
 Virtus in quo versetur. 19.a
 Virtus probè affectum reddit id omne in
 quo inest. 20.a
 Virtus atque vitium in nostra sunt pote-
 state. 31.b
 Virtus à iustis discitur. 124.a
 Virtus vera sine prudentia esse non potest.
 82.a
 Virtutis actiones per se iucundas. 10.a
 Virtutis definitio secundum veteres. 18.a
 Virtutis est latari & dolere quibus rebus
 & quemadmodum decet. 43.a
 Virtutis merces gloria. 47.b
 Virtutis ac beneficentiæ præmium est ho-
 nos & gloria. 48.a
 virtutem cognoscere non sufficit, sed eam
 exercere & ad vsum adhibere oportet.
 140.a
 Virtute præditus scit bene quaque re vti.
 41.b
 Virtute vndique perfecta & absoluta, nul-
 lus honos satis dignus potest esse. 48.a
 Virtutes ex antecedentibus actionibus cō-
 parantur. 16.a
 Virtutes non sunt rationes, sed cum ratio-
 ne. 82.a
 Virtutum diuisio. 25.b
 Virtutum duo genera. 15.b
 Virtutum moralium nulla nobis natura
 ingeneratur. 15.b
 Virtutum ac artium differentia. 18.b
 Virtutum omnium descriptio. 21.a
 Virtutum omnium semina simul atque in
 lucem æditi sumus, continemus in nobis.
 81.b
 Vitæ genera tria. 4.a
 Vitia non solum animi, sed etiam quædam
 corporis sunt voluntaria. 32.b
 Vitia cur voluntaria. 32.a
 Voluntarium quicquid est, non est deli-
 gendum. 28.b
 Voluntas est etiam eorum quæ fieri non
 possunt. 18.b
 Volunratis nostræ & in nostra esse pote-
 state quæ dicantur. 31.a
 Voluptas cur difficile à nobis pellatur. 18.b
 Voluptas omnium animalium commu-
 nis. 18.a

INDEX.

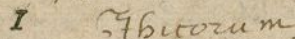
Voluptate & dolore ad pueros instruendos, vtendum.	131.a	de Voluptate sententias omnes refellit Aristoteles.	128.b
Voluptas cur summum bonum non sit.	77.a	Voluntates necessariae quae.	98.a
Voluptas impedit quominus sapiamus.	96.a	Voluptates aliae necessariae, aliae non necessariae.	4.2
Voluptas cur bonum non sit	96.b	Voluptates specie differunt.	130.a
Voluptas magis est in quiete quam in motu.	99.a	Voluptates adaugent studia & operationes.	130.b
Voluptas cur sempiterna non existit, eademque ipsum perficit.	133.a	Vrbanus quis.	54.b
Voluptas cuique animalium est propria.	134.b	Vtilia quae.	100.b
Voluptatis nulla est ars.	96.a	Vtilitas coniunxit & continet societatem civilem.	107.b
Voluptati quam iracundiae resistere difficilius.	108.b	Vxores cum amplum habet patrimonium dominari volunt.	109.a
Voluptate efficiendi duo sunt genera.	98.a		

FINIS.

IOANNIS HERBETII LOTHARINGI COMPENDIOSVM ARGVMENTVM IN ARISTOTELIS DECEM libros de moribus, ad Nicomachum.

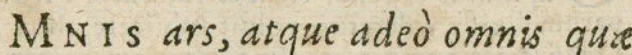
Philosophia moralis ad agendum refertur. Nam discitur illa quidem, ut sciamus, sed tamen praecipue, ut bene beatèque vivamus. Omnis enim laus virtutis in actione consistit. Et honestis actionibus frequentatis habitum virtutis acquirimus, bonique nominamur et sumus. Subiectum huius disciplinae est actio humana, quatenus humana. Methodus est natura et potissimum analyseos, quoniam a generalibus ad specialia, et ab eo, quod primum est in consilio et cogitatione progreditur, hoc est a fine, qui est felicitas, quam primo libro definitione, qua totum universum quoddam est, generatim describit. Deinde virtutem in definitione positam veluti rationem ac viam ad felicitatem, et certe eius partem, et quidem potiorem sequentibus libris exponit, tum libro decimo ad explicandam felicitatem reuertitur, ut finis est postremus in adeptione et fruitione. Horum librorum decem haec est summa. Primo lib. differitur universè de ultimo hominis fine, qui est felicitas constans actionibus virtuti consentaneis, bonisque corporis et externis. 2. generatim de virtute, an sit, quid sit, et qualis sit. 3. primum de principiis actionum humanarum, ut voluntario, nec voluntario, deliberatione et electione. Deinde de fortitudine, tum de temperantia. 4. lib. de liberalitate, magnificètia, magnitudine animi, modestia, mansuetudine, affabilitate, veritate, urbanitate, et verecundia, quam virtutibus non annumerat. 5. lib. de iustitia, eiusque partibus. 6. de quinque virtutibus rationis, arte, prudentia, scientia, intelligentia, et sapientia. 7. de heroica virtute, et quae ei contraria est, immanitate, de continentia et incontinentia, de constantia et molitia animi, id est laborum et dolorum fuga, deque voluptate et dolore, in quibus versantur virtutes et vitia, continentiaque et incontinentia. 8. lib. de amicitia, eiusque formis. 9. de adiunctis amicitia. 10. prosequitur, absoluitque suam tractationem de felicitate, primum declarans voluptatem non esse summum bonum, sed tamen eam esse felicitati coniunctam, perficereque virtutis actionem. Deinde felicitatem dividit in contemplantem, quae consistit in actione sapientiae, et in agentem, quae cernitur actione virtutum moralium, quatenus virtutes morales prudentia diriguntur et inter se connectuntur.

и свитъ ризъ

[illegible]

Им сармъ рѣмѣ

Omni's arch

Via & ratione procedit cognitio:

itēque omnis actio & omne agendi

consilium, bonum aliquod sibi propo-

nere, idque appetere videtur. Ideoq;

præclarè assertū est bonum ipsum esse,

quod sibi res quæque proponerent &

appeterent. Finium autem, suæ quædam sunt differentia.

Alij enim sunt actus operationésve, alij præter actiones

sunt opera quaedam. Et quarum quidem rerum præter

20p
 21p
 22p
 23p
 24p
 25p
 26p
 27p
 28p
 29p
 30p
 31p
 32p
 33p
 34p
 35p
 36p
 37p
 38p
 39p
 40p
 41p
 42p
 43p
 44p
 45p
 46p
 47p
 48p
 49p
 50p
 51p
 52p
 53p
 54p
 55p
 56p
 57p
 58p
 59p
 60p
 61p
 62p
 63p
 64p
 65p
 66p
 67p
 68p
 69p
 70p
 71p
 72p
 73p
 74p
 75p
 76p
 77p
 78p
 79p
 80p
 81p
 82p
 83p
 84p
 85p
 86p
 87p
 88p
 89p
 90p
 91p
 92p
 93p
 94p
 95p
 96p
 97p
 98p
 99p
 100p

1833

me
 first
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292
 2293
 2294
 2295
 2296
 2297
 2298
 2299
 2300
 2301
 2302
 2303
 2304
 2305
 2306
 2307
 2308
 2309
 2310
 2311
 2312
 2313
 2314
 2315
 2316
 2317
 2318
 2319
 2320
 2321
 2322
 2323
 2324
 2325
 2326
 2327
 2328
 2329
 2330
 2331
 2332
 2333
 2334
 2335
 2336
 2337
 2338
 2339
 2340
 2341
 2342
 2343
 2344
 2345
 2346
 2347
 2348
 2349
 2350
 2351
 2352
 2353

[Faint handwritten notes at the bottom of the page, likely bleed-through from the reverse side.]

Agave Soc 3 variae partibus p pass
 2nd quatuor agave finis ebony mals
 propolis 2 part zone fine mchilip
 Salmo 3 part agave partibus 3 part
 zone finis mchilip 3 part optimum qu
 3 part agave finis mchilip 3 part optimum
 agave finis mchilip 3 part optimum

Omnia aut
 Bon appone per sunt imperitiale
 adeo unum ab uno & uno quod sunt
 mior a gradat et propter hoc afflu
 ature jura de libello & de balay
 omnia ratione in Summa sunt & quod
 ut inquit unum quia sunt aut
 omnia & quod aut & quod inquit
 boni sibi proponuntur in dandis boni
Cap. I. aut ista sunt super de
 omnia ut omnia & quod boni apphe
 me super de boni & quod adeo
 sunt in boni & finis omnia & quod
 & de quibus boni ab uno quod hacten
 quod boni & quod in de boni & quod
 quod in de quod omnia & quod

finium autem

L'ave et par son un capitaine de fin
L'un d'eux est allé au premier d'
de fin sur lequel l'autre s'est
cylindre sur fin d'la cylindre
au d'le fin opère qu'on
d'fin n'est relinquant appes -

Applws pablu vt domesticatus
fuer vt domus manufactura, namin

Quis Igitur opus ab authoribus diffinit
De eodem modo et quod alij auctor

Sum aliq opes dicit libe y hie archb.

...the ... of ...

The first of these is the fact that the

[Faint handwritten notes at the bottom of the page, likely bleed-through from the reverse side.]

1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292
 2293
 2294
 2295
 2296
 2297
 2298
 2299
 2300
 2301
 2302
 2303
 2304
 2305
 2306
 2307
 2308
 2309
 2310
 2311
 2312
 2313
 2314
 2315
 2316
 2317
 2318
 2319
 2320
 2321
 2322
 2323
 2324
 2325
 2326
 2327
 2328
 2329
 2330
 2331
 2332
 2333
 2334
 2335
 2336
 2337
 2338
 2339
 2340
 2341
 2342
 2343
 2344

1000

ETHIC. ARIST.

actiones, alij præterea fines sunt, in iis natura sunt opera meliora actionibus. Et quoniam multæ actiones, artes ac scientiæ erant, complures etiam fines extiterunt. Nam & medicinæ bona valetudo finis est, & artis edificandarum navium navis, & imperatoris artis victoria, & rationis rei familiaris diuitiæ. Quæ autem eius generis arteis unicuique facultati subiectæ sunt, (velut rei equestri ea quæ frenos conficit, cæteræque omnes, quæ instrumenta equorum efficiunt: tum verò hæc ipsa equestris & omnia officia bellica, arti imperatoris, itémque aliæ alij) in iis omnibus, fines earum quæ principem locum tenent, magis expetendi sunt, quàm omnium earum quæ sub eas subiectæ sunt: quippe cum horum causa etiam illi expetantur. Nec quicquam interest, utrum ipsi actus operationesve sint actionum fines, an præter illos aliud quippiam, quemadmodum in iis scientiis, quas modò diximus, perspicitur.

IN CAP. I. NOTÆ.

GRVCHIVS.

Omnis ars, atque ad omnis quæ via & ratione procedit cognitio.] Methodos hic non significat docendi viam & rationem: sed cum artem dixisset Arist. ne parum dixisse videretur, voluit subiicere aliud verbum quod latius pateret. Quasi diceret omnis ars, imò verò omnis cognitio, &c. Quo etiam modo accipi debet secundum membrum, Omnis actio, imò verò omne consilium. Cur verò, ita verterim, auctorem habeo ipsum Aristotelem, qui initio tertij capitis, cum repetit hoc suum pronunciatum, ita scribit: λέγομεν δὲ ἀναλόγου, ἐπεὶ καὶ πᾶσι γινώσκουσιν καὶ προαίρεσις ἀγαθὸν πάντες ὀρέγεται. Vbi γινώσκουσιν dixit pro eo quod antè dixerat μέθοδος. Tolerabilius erat vertere doctrinam: sed magis doctrinam ἀδασκαλίαν significat.

Προαίρεσιν agendi consilium verti Cicerone auctore, cum multis in locis, tum lib. 3. de Oratore, ubi ita scribit: Nam aut ipsa cognitio rei scientiæque perquiritur, ut virtus suam, ne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur, ut sitne sapienti capeßenda res pub. Ego tamen non semper retinui idem verbum: sed interdum institutum, nonnunquam propositum verti: tum quod superstitionis est eodem semper verbo uti, cum pluribus comòde possis: tum quod quibusdam in locis non tam aptè reddetur προαίρεσις, si agendi consilium dicas, quàm si aut institutum, aut propositum verteris, id quod suis locis postea indicabo.

Διὸ καλὸς ἀπὲρὼν τὰγαθὸν οὐ πάντα ἐρίει. Ego ipsum bonum potius verti quàm summum bonum, quia tametsi illud τὰγαθόν sæpe his libris significet summum bonum, hoc tamen loco mihi non videtur ita rectè verti posse. Voluit enim Arist. suo more statim initio ponere propositionem quandam perspicuam & nulla probatione indigentem, qua velut principio quodam in demonstratione sequentium vteretur. Illa propositio est, omnem cognitionē, & omne agendi cōsiliū (quibus duobus omnes res agendas complecti voluit) suum quandam finem habere, qui finis bonum quiddam sit. Quæ causa est ut statim subiiciat, *Finium autem sua quædam sunt differentia*. Postquam ergo ita dixit Arist. Omnis cognitio & omne agendi cōsiliū habet finem quandam, atque adeo bonum aliquid quo refertur & quod appetit: tum quasi ex parte genus concludens, subiicit. Ideoque præclare dictum est à veteribus, ipsum omnino bonum esse quod omnia appeterent: Nam hæc definitio ipsius boni à veteribus tradita est, auctore Arist. lib. 1. Rhetor. ut non possit bonum in toto genere aptius definiti, quàm si dicatur, bonum esse id quo res quæque spectant quodq; appetunt: ita ut idem sint finis & bonum. Neque verò convenire potest huic loco summi boni interpretatio, primū, quia Arist. non probat veterum sententiam in eo quod omnium rerum vnum quoddam bonum esse voluerunt. Eius enim verba sunt primo lib. de Moribus ad Eudemum. τότε πάντας πάντας τὰ ὄντα ἐρίειται εἰς πῶς ἀγαθὸν οὐκ ἀλλήως ἔχοντος γὰρ ἰδίον ἀγαθὸν ὀρέγεται. Deinde cū Arist. dicit omnem cognitionem & omne cōsiliū bonum quoddam appetere, non ita accipi debet, quasi velit omni cognitioni & omni agendi cōsilio vnum quoddam bonum propositum esse: alioqui id quasi notum & perspicuum acciperet, quod paulò post initio secundi cap. ratione confirmat. Sed hoc tantū voluit initio ponere, quod absque vlla probatione notissimum est, Omnem cognitionem & omne cōsiliū suum quoddam bonum appetere. Ita tūc cū subiicit præclare dictum esse à veteribus ipsum bonum esse quod omnia appeterent, illud omnia distributivè (ut verbis in schola vsitatis utar) non collectivè accipi debet. Idque ut ego significarem, malui vertere πάντα res quæque quàm omnia.

Actus operationisve. Quia vtrumque non modò Latinum est, sed etiam Ciceronianum, & propriè respondet verbo ἵπρεια, propterea, ut semel admonerem, vtrumque coniunxi. Cicero pro domo sua, *Omnemque impetum discordiarum, omnemque collectam vim improborum, quæ inueterata compresso odio atque tacto iam erumpebat in actum.* Quis non videt actum illo loco significare id quod Arist. dicit ἐρίειται? Idem Cic. ad Att. lib. 6. in Epist. cuius initium est, *Et si nil habeam,* ita scribit: *Huius nebulonis operatione si Brutus moveri potest: lucebit enim solum ames.* non ergo barbarum est, sed Ciceronianum operationis verbum.

Atqui si quod est rerum agendarum ultimum, quod & Cap. 2.
propter se expetamus, & propter ipsum cætera omnia: nec omnia propter aliud sequimur (sic enim res progredietur in infinitum, ut inanis ac stultus omnis noster appetitus sit futurus) perspicuum est in eo esse summum bonum, idque adeo quod est omnium optimum. Huius ergo cognitio ad vitam etiam degendam momentum magnum habet: &

ETHIC. ARIST.

7. Sane par est

tanquam sagittarij signum intuentes, facilius quod nostri
est officij assequemur. Quod cum ita sit, danda opera est,
ut rudi certè informatione ipsum, & quid tandem sit, &
cuius sit scientiæ vel facultatis extremum intelligamus. Et
sanè par est, ut eius potissimum sit finis, quæ domina est &
princeps omnium, qualis civilis scientia videtur esse. Nam
& quæ in Rep. scientiæ admittende sint, & quas quisq; di-
scere debeat, & quatenus, ipsa præscribit. Atque etiam fa-
cultates eas, quæ in maximo honore sunt & precio, ut artem
imperatoriam, ut rei domestica rationem, ut rhetoricem,
huic subiectas cernimus. Quod si scientias hæc reliquas om-
nes, quarum omne opus est in agēdo ad usum suum adhibet
præscribitque legibus quid faciendum & à quibus abstinē-
dum sit, profectò necesse est eius extremo & fine reliquarum
fines contineri: ut in eo sit summum hominis bonum. Ut
enim sit idem unius hominis bonum atque ciuitatis uni-
uersæ, hoc tamen quod ad ciuitatem uniuersam pertinet,
& assequi & conseruare, maius quiddam ac perfectius
videtur. Præclarè enim se res habeat, si & uni, & in soli-
tudine vitam agenti, consulatur: at verò si genti & ciuita-
tibus, multò & pulchrius & diuinius. Atque hæc quidem
quam instituimus via & ratio, quoniam & ipsa civilis
quædam scientia est, hoc sibi propositum habet, idq; expetit.

NOTÆ.

[Τὸ δέον.] Τὸ δέον non significat τὸ πρέπον, sed, ut Cicero loquitur, id quod nostri officij est, quod facere oportet.

[καὶ τὸς τοῦ ἐπιστήμης ἢ διδασκαλίας.] In iis verbis subaudiendum est τέλος ὅτι, ut sit sensus, cuius scientiæ aut facultatis sit finis. Id quod sequentia paulo post verba indicant, cum concludit civilis scientiæ finem reliquarum artium fines continere, ita ut ille ipse finis sit summum hominis bonum.

[Ἡ μὲν οὖν μέθοδος τῶν ἐπιστῶν.] Legendum est τῶν ἐπιστῶν, ut intelligatur τῶν τέχνης, aut ἀγώνων. Estque hic sensus, hæc nostra quam de moribus instituimus.

In suam philosophiam agunt
 prae de ratione & modo dicitur
 et tradidit moralibus philosophis
 sic probat, quod ad rem qui
 sunt philosophi videtur, agere
 de deo cum autem hoc quod

τι ἔστι τὸ λίγρον πὴν πληπικὴν ἐφείσται.] Hanc verò propterea conclusionem sub-
iecit Arist. vt constaret statim initio horum librorum, quod sibi propositum
esset. Et quæ ab initio libri, ad hunc vsque locū ab eo dicta sunt, eo pertinebant
vt hanc conclusionem eliceret : quæ est prima pars sui procemij, vt ipse ap-
pellat. Quod quidem procemium ipse in tres partes diuidit, in epologo, quem
ad finem tertij cap. his verbis posuit, καὶ περὶ μὲν ἀχροατῆς καὶ πῶς ἀποδιδυκτέον, καὶ τὴν
προσβέματα πειθοίμ' αὐτῷ παύεται.

In quatuordecim
 Sicut dicitur in 1^a 2^a 3^a 4^a 5^a 6^a 7^a 8^a 9^a 10^a 11^a 12^a 13^a 14^a 15^a 16^a 17^a 18^a 19^a 20^a 21^a 22^a 23^a 24^a 25^a 26^a 27^a 28^a 29^a 30^a 31^a 32^a 33^a 34^a 35^a 36^a 37^a 38^a 39^a 40^a 41^a 42^a 43^a 44^a 45^a 46^a 47^a 48^a 49^a 50^a 51^a 52^a 53^a 54^a 55^a 56^a 57^a 58^a 59^a 60^a 61^a 62^a 63^a 64^a 65^a 66^a 67^a 68^a 69^a 70^a 71^a 72^a 73^a 74^a 75^a 76^a 77^a 78^a 79^a 80^a 81^a 82^a 83^a 84^a 85^a 86^a 87^a 88^a 89^a 90^a 91^a 92^a 93^a 94^a 95^a 96^a 97^a 98^a 99^a 100^a 101^a 102^a 103^a 104^a 105^a 106^a 107^a 108^a 109^a 110^a 111^a 112^a 113^a 114^a 115^a 116^a 117^a 118^a 119^a 120^a 121^a 122^a 123^a 124^a 125^a 126^a 127^a 128^a 129^a 130^a 131^a 132^a 133^a 134^a 135^a 136^a 137^a 138^a 139^a 140^a 141^a 142^a 143^a 144^a 145^a 146^a 147^a 148^a 149^a 150^a 151^a 152^a 153^a 154^a 155^a 156^a 157^a 158^a 159^a 160^a 161^a 162^a 163^a 164^a 165^a 166^a 167^a 168^a 169^a 170^a 171^a 172^a 173^a 174^a 175^a 176^a 177^a 178^a 179^a 180^a 181^a 182^a 183^a 184^a 185^a 186^a 187^a 188^a 189^a 190^a 191^a 192^a 193^a 194^a 195^a 196^a 197^a 198^a 199^a 200^a 201^a 202^a 203^a 204^a 205^a 206^a 207^a 208^a 209^a 210^a 211^a 212^a 213^a 214^a 215^a 216^a 217^a 218^a 219^a 220^a 221^a 222^a 223^a 224^a 225^a 226^a 227^a 228^a 229^a 230^a 231^a 232^a 233^a 234^a 235^a 236^a 237^a 238^a 239^a 240^a 241^a 242^a 243^a 244^a 245^a 246^a 247^a 248^a 249^a 250^a 251^a 252^a 253^a 254^a 255^a 256^a 257^a 258^a 259^a 260^a 261^a 262^a 263^a 264^a 265^a 266^a 267^a 268^a 269^a 270^a 271^a 272^a 273^a 274^a 275^a 276^a 277^a 278^a 279^a 280^a 281^a 282^a 283^a 284^a 285^a 286^a 287^a 288^a 289^a 290^a 291^a 292^a 293^a 294^a 295^a 296^a 297^a 298^a 299^a 300^a 301^a 302^a 303^a 304^a 305^a 306^a 307^a 308^a 309^a 310^a 311^a 312^a 313^a 314^a 315^a 316^a 317^a 318^a 319^a 320^a 321^a 322^a 323^a 324^a 325^a 326^a 327^a 328^a 329^a 330^a 331^a 332^a 333^a 334^a 335^a 336^a 337^a 338^a 339^a 340^a 341^a 342^a 343^a 344^a 345^a 346^a 347^a 348^a 349^a 350^a 351^a 352^a 353^a 354^a 355^a 356^a 357^a 358^a 359^a 360^a 361^a 362^a 363^a 364^a 365^a 366^a 367^a 368^a 369^a 370^a 371^a 372^a 373^a 374^a 375^a 376^a 377^a 378^a 379^a 380^a 381^a 382^a 383^a 384^a 385^a 386^a 387^a 388^a 389^a 390^a 391^a 392^a 393^a 394^a 395^a 396^a 397^a 398^a 399^a 400^a 401^a 402^a 403^a 404^a 405^a 406^a 407^a 408^a 409^a 410^a 411^a 412^a 413^a 414^a 415^a 416^a 417^a 418^a 419^a

autem quisque nouit, de iis bene indicat, eorūque bonus est

Quia autem quid est nomen
 sequentibus donec suppleat rationem iuncturamque ad idem et ad idem iuncturam per se per se
 primo et quia omnis per se bonum iudicium est ad idem quia nomen a singulari ubi iudicium est
 in singulari et ibi est ad idem iuncturam per se
 ETHIC ARIST.

*Indicabit is, a mediis naturalibus actibus rerum
bonorum humanarum actionum index.* De quaque ergo rerum singularum verè iudicabit is,

moralis. Sane ratio et scientia non est iuuenis idoneus auditor: est enim expers a-

ina qui melle & oleo stultit ex iis tota oratio est. Iam verò cū animi perturbationi-
rab. vol. sed Tim. qu. no. cur

finis huic scientiæ propositus non cognitio sit, sed actio.

hil interest. Non est enim culpa in tempore, sed in eo quod

huius generis hominibus, quemadmodum impotentibus
 sum, quasi Aristoteles dicitur. At vero qui rationi sunt apti

titiones obediētes efficiunt, & actiones sequuntur ratio-
ni congruentes magnum fructum ex harum rerum cogni-

tionem consequentur. Ac de auditore quidem, quæque do-
cendi ratio hic postulanda sit, et quid nobis proponamus

Sponte purij my anky warts debarantur in antiquitate ob dem causam malsignatam pr

causa est, ut ita verterim, Et actiones sequuntur rationi congruentes.

omne institutum, agendique consilium bonum quoddā ap-

derare dicimus, quidque sit omnium rerum agendarum ex-

ne appellari placeat. Beatitudinem enim & vulgus & qui

quod Græci εὐζωὴν εὐπραγίαν dicunt) idem esse quod e-

Arguta in do in dunt in paupt it Altytand by Jwa Gai annul Gnom

...the business regulations for the country.

ETHIC. ARIST.

principia, aut facile alio docente percipiuntur. Cui autem horum neutrum inest, audiat Hesiodi carmina,

- » Optimus est, sese qui novit cuncta magistro:
- » Ad finem vsque videns quæ semper sunt meliora.
- » Ille etiam bonus est, alium qui recta monentem
- » Audit, & inuentis ponit vestigia latus.
- » At cui consilium sua nec prudentia donat,
- » Inducitque animum voces contemnere veras,
- » Is nunquam frugi fuerit, sed inutilis orbi.

Græca illa verba ἐν γὰρ καὶ ἐν ἀπαρτί, relinquenda esse duxi, quia quæ latinè ad verbum pro his redduntur, bene viuere & bene agere, non planè exprimunt vim & energiam græcorum verborum.

Eas potissimum quæ eminent. τὰ ἐμπροσθεν. Cicero appellat ea quæ eminent in Oratore, cùm ita scribit: sententiarum ornamenta quæ permanent, etiam si verba mutaueris, sunt illa quidem permulta, sed quæ emineant pauciora.

Incap. V. Cap. 5.

Nos autem ad eam partem sermonis, ex qua egressi sumus, reuertamur. Summum enim bonum & beatitudinem

non sine causa ex vitæ generibus existimare videntur vulgus quidem & homines importuniss. atque insolentiss. qui

eam in voluptate ponunt. Itaque vitæ degendæ rationem

adamant delicatam, & voluptariam. Tria enim sunt vitæ

genera, quæ maximè excellent: hoc, quod de modò diximus

ciuile: & tertium id quod in contemplatione & cognitio-

ne consistit. Ac multitudo quidem persimilis mancipiorum

apparet, cùm deligit pecudum vitam: sed causa ei est, pro-

pterea quòd complures eorum qui principatu & potestate

excellunt, iisdem libidinibus quibus Sardanapalus, constri-

cti tenentur: expoliti verò homines, iique omnes quorum

vita omnis in actione rerum versatur, beatam vitam in

honore ponunt. Ferè enim ei vitæ generi, quod in Reip.

administratione positum est, hic propositus est finis: Atqui

leuius id est, quàm id bonum quod quærimus: est enim in eorum qui colunt potiùs potestate honos, quàm qui coluntur. Sùmmum autem bonũ, proprium quiddam auguramur, quòdque vix eripi, adimique possit. Iam verò gloriam & honorem persequuntur, vt sibi fidem faciant, se esse probos, itaque coli, afficique honore à prudentibus volunt: & ab iis quibus noti sunt, idque ob virtutem. Perspicuum est igitur, vel horum iudicio & sententia, virtutem esse meliorem. quam etiam eandem potiùs quasi finem propositam vitæ civili quispiam fortasse existimauerit: veruntamen eo quoque à perfectò absolutoque genere distat. Fieri enim posse videtur, vt qui virtute sit præditus, etiam dormiat, aut in vita nihil agat omnino: & præterea maximis in malis miseriusque versetur: eum autem qui sic viuat, beatum, nisi propositi pertinax defensor, nemo dixerit. Atque hæc quidem hæctenus. Satis enim multa de iis dicta sunt in ἐγκυκλίῳ, id est, in iis quæ palàm in hominũ circulo facta sunt disputationibus. Tertium genus, est quod in contemplandis rebus cernitur, quod postea considerabimus. Nam quæ vita in pecuniis congerendis occupata est, habet nescio quid violentum, sine quo esse non posse videtur, & profectò in diuitiis non est id bonum quod quærimus: quoniam sunt in bonis vtilibus, & propter aliud expetuntur. Quæ propter in iis potiùs quæ suprà dicta sunt, quia propter se amantur, finem ultimúmque bonorum licet putare. Ne tamen in illis est, quanquam multæ ad id confirmandum rationes allatæ sunt & coaceruatæ.

ETHIC ARIST.

ab eo ortum tam importuno tamque crudeli. aptissimè etiam latine reddet, qui φορ-
κόν vertet insolentem.

Ο'ικείον π.] Proprium hic dicitur quod in nostra est possessione, quod in no-
stra est potestate, & non alterius cuiusque.

Ε'ν τοῖς ἐγκυκλίοις.] Quid appellet Arist. ἐγκύκλια nemo omnium interpretum
videtur assecutus. Ego verò idem ἐγκύκλια quod ἐξωτερικά esse contendo, idque
auctore Simplicio, qui cū interpretatur locum Arist. primo lib. de Cælo, vbi
Arist. citat ἐγκύκλια φιλοσοφήματα, scribit pro eodem accipi ἐγκύκλια φιλοσοφήματα
& ἐξωτερικά. locus Arist. ita habet καὶ γὰρ καὶ ἀπὸ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις φιλοσοφήματα
καὶ τὰ θεία πολλάκις προφαίνεται τοῖς λόγοις. Cū ego ἐξωτερικὰς λόγους appellet
Aristoteles, eas disputationes ad quas omnes admitterentur, à quibus nemo ar-
ceretur, ad distinctionem τῶν ἀπορροματικῶν, iure optimo ἐγκύκλιος λόγους verti-
mus eas disputationes, quæ palàm in hominum circulo fierent. Atque vt magis
credam pro eodem accipi ἐγκύκλια & ἐξωτερικά, facit locus Arist. statim initio li-
bri septimi Polit. vbi scribit, satis multa à se dicta esse de optima vita in dispu-
tationibus ἐξωτερικοῖς. Verba eius hæc sunt, νομίζοντες ὅτι ἐν ἐξωτερικοῖς λόγοις καὶ τῆς ἀρίστης ζωῆς καὶ νῦν χρῆσται ἀντίς. Has profectò disputationes
de optima vita ἐξωτερικάς existimo significari ab Aristotele hoc loco, cū
dicit, ἐκείνους γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἐγκυκλίοις ἔρχεται καὶ αὐτῶν.

Ο'δὲ χρηματιστικὴ βίαιος π.] Ego cum Eustratio repeto ex superioribus verbum
βίος, vt intelligatur ο'δὲ χρηματιστικὴ βίος. non autem de homine quærendæ pecu-
niæ studioso: Nec βίαιος significat eum qui alteri vim infert: sed hanc vitam quæ
in quærendis pecuniis occupata est, dicit Arist. esse βίαιόν πῃ, hoc est, (vt verbum
verbo reddam) subuiolentam. Quia enim hæc vita cuius & sollicitudinibus ple-
na est, propterea longè abest à beata vita. Nam quæ beata est, eadem tranquilla,
sedata, & iucunda censetur. At illa, χρηματιστικὴ truculenta est, irrequieta, infeda-
ta, & animis nostris vim quodammodo adferens: obeas scilicet curas & sol-
licitudines quas requirit.

Cap. 6. *Atque his quidem omissis, id bonum vniuerso genere
continetur, considerari est melius, quòque modo dicatur
exquiri. Quæ nobis etsi agrè tractabilis, & in præcipiti lo-
co posita existit quæstio, quòd nobis amici sint ij, qui ideas
induxerunt: tamen satius videatur, ac potius ita oportet,
veritatis retinendæ causa, sua etiam decreta tollere, phi-
losophos præsertim. Etsi enim vtrique chara sunt, pietatis
tamen est pluris æstimare veritatem. Qui hanc senten-
tiam inuexerunt, non faciebant ideas eorum in quibus prius
posteriusque dixissent: itaque ne numeris quidem ideam
fabricati sunt. At bonum & in substantia dicitur, & in
qualitate, & in iis quæ cum aliquo conferuntur: quæ ve-*

Qui hanc sententia

*Quæstio est de bono in se
et de bono in re. Quod si
bonum in se est, non potest
esse in re. Quod si bonum
in re est, non potest esse in
se. Quod si bonum in se
est, non potest esse in re.
Quod si bonum in re est,
non potest esse in se.*

rò per seipsa sunt & substantia, iis sunt, quæ cum aliquo
 comparantur, naturæ ordine priora. Propagini enim hoc si-
 mile est, eique rei quæ consequitur id quod iam est. Non
 igitur esse in his idea communis ullo modo potest. Præterea
 cum bonum tam latè pateat, quàm id quod est (dicitur enim
 in substantia, ut deus, & mens: & in qualitate, ut vir-
 tutes: & in quantitate, ut mediocre: & in iis quæ cum
 aliquo conferuntur, ut utile: & in tempore, ut occasio &
 in loco, ut commodus habitandi locus, quæque sunt generis
 eiusdem) perspicuum est commune aliquid vniuersale, &
 unum esse non posse. Neque enim in categoriis omnibus,
 sed in una sola diceretur. Iam verò, quia eorū omniū, quæ
 ad unam ideam pertinent, una tantum scientia est, necesse
 quoque esset bona omnia scientia una contineri. Nunc
 verò plures sunt etiam eorum quæ sub unam categoriam
 subiecta sunt: ut occasionis, in bello quidē ars imperatoria:
 in morbo, medicina: & mediocritatis, in cibo medicina: in
 laboribus, gymnastice. Sed quærat aliquis, quid tandem si-
 bi velint, cum res singulas adiecto pronomine, IPSVM, ap-
 pellant? siquidem in ipsum hominem, & in hominem, una
 eadēque valet hominis definitio. Neque enim hoc ipso
 quod homo est utrunque, aliquid inter eos interest. Quod
 si ita est, nec qua bonum quicquam intererit inter bonum
 & ipsum bonum. Nec verò quia æternum est, ideò magis
 bonum: quandoquidem ne alba res quidem in longum tem-
 pus duratura, est albior ea quæ in diem. Mihi verò proba-
 bilius de eo dixisse Pythagorei videntur, qui unum in
 bonorum pronunt ordine, quos & Speusippus videtur esse
 secutus. Sed de his quidem alius est mihi ad dicendum con-

Nunc vero aduersus

ETHIC ARIST.

Quia dicitur obijci posse institutus locus. Nunc verò aduersus ea quæ dicta sunt, obie-
tio quædam suboritur, quoniam de omni bono sint, quæ
adductæ sunt à nobis rationes: cum vno quodam genere
contineri videamus ea, quæ per se expetuntur & amantur:
conscientia verò eorum, aut aliquo modo tuentia, aut etiam
contrariorum prohibentia, propter illa, aliâque ratione,
bona nominentur. Ergo hoc quidem apparet, duo esse bono-
rum genera, alia propter se, alia propter illa. Separatis igitur
utilibus ab iis quæ per se bona sunt, an vni ideæ attri-
buantur, consideremus. Ea quidem propter se bona quibus
ponat, quæ vel sola & seiuncta à ceteris expetuntur, ut
sapere, ut videre, ut sunt nonnullæ voluptates, ut honores.
Et si enim hæc ipsa propter aliquid aliud sequimur, tamen
in iis quæ per se bona sunt, licet ponere, aut certè nihil præ-
ter ideam sit in his bonis. Ex quo efficitur, ut inanis &
superuacanea species futura sit. Sin autem hæc quoque sunt
in iis quæ per se bona sunt, necesse erit ut in niue & cerusa
candoris, sic boni definitionem in iis omnibus eandem decla-
rari. Atqui honoris, prudentiæ, voluptatis, diuersæ sunt
definitiones, hoc ipso quòd bona sunt. Non est igitur bonum
ita commune aliquid, ut vna quadam idea contineatur.
Sed quonam igitur modo dicitur? neque enim ad ea vi-
detur posse pertinere, quæ sunt fortuna & casu homony-
ma. Est ergo bonum commune quippiam & vnum, eo quòd
ab vno quodam dicantur, vel ad vnum referantur omnia,
aut potius proportionem. Vt enim in corpore aspectus, sic est
mens in animo, aliudque in alio. Sed hæc quidem fortassis
hoc tempore omittenda sunt, quoniam alterius philosophiæ
magis proprium esse videatur de iis accuratè disputare, ut

LIBER I.

etiam de hac ipsa idea. Etenim si quod vnum est bonum quod communiter dicatur, aut si quod est seiunctum ipsum per se, perspicuum est id nec agi ab homine posse, nec haberi. Atqui nunc tale aliquid quærimus. Sed fortè eius cognitio cuiuspiam videatur conducere ad ea bona quæ possideri à nobis atque agi possunt. Nam si ipsum tanquam exemplar nobis proponemus, facilius, quæ nobis bona sunt, intelligemus: & cum intellexerimus, consequemur. Atque hæc quidem probabilitate quadam nititur oratio: sed scientiis certè repugnat. Nam cum bonum quoddam omnes sibi propositum habeant, requirantque id ipsum semper quod deest: tamen huius cognitionem prætermittunt vniuersæ. Atqui non est consentaneum, artifices omnes tantum ignorare, nec quærere adiuumentum. Illud etiam quæri potest, ecquid textori aut fabro ad suam artem adiuventi si ipsum bonum intelligat, afferri queat? Aut quo tandem modo peritior medicus, meliôrve dux belli sit futurus is, qui hanc ipsam ideam intuebitur? Constat enim medicum hoc modo non spectare valetudinem, sed hominis, aut potiùs huius hominis. Medetur enim singulis. Atque hæc quidem hætenus.

Etenim si quod bonum

7 Bar. q. 3. cap. 1. par. 1. quæ 2. quæ 3. quæ 4. quæ 5. quæ 6. quæ 7. quæ 8. quæ 9. quæ 10. quæ 11. quæ 12. quæ 13. quæ 14. quæ 15. quæ 16. quæ 17. quæ 18. quæ 19. quæ 20. quæ 21. quæ 22. quæ 23. quæ 24. quæ 25. quæ 26. quæ 27. quæ 28. quæ 29. quæ 30. quæ 31. quæ 32. quæ 33. quæ 34. quæ 35. quæ 36. quæ 37. quæ 38. quæ 39. quæ 40. quæ 41. quæ 42. quæ 43. quæ 44. quæ 45. quæ 46. quæ 47. quæ 48. quæ 49. quæ 50. quæ 51. quæ 52. quæ 53. quæ 54. quæ 55. quæ 56. quæ 57. quæ 58. quæ 59. quæ 60. quæ 61. quæ 62. quæ 63. quæ 64. quæ 65. quæ 66. quæ 67. quæ 68. quæ 69. quæ 70. quæ 71. quæ 72. quæ 73. quæ 74. quæ 75. quæ 76. quæ 77. quæ 78. quæ 79. quæ 80. quæ 81. quæ 82. quæ 83. quæ 84. quæ 85. quæ 86. quæ 87. quæ 88. quæ 89. quæ 90. quæ 91. quæ 92. quæ 93. quæ 94. quæ 95. quæ 96. quæ 97. quæ 98. quæ 99. quæ 100.

Commune aliquid vniuersale & vnum.] Varronis est (Vniuersale) Nimium ergo superstitiosi sunt, qui hoc vocabulum refugiunt. Nam quis Varrorem optimè latine locutum negare audeat?

Δια τὸ μὴ εἶναι πάντες ἀγαθὸν τὸς λόγους ἀρῶντες.] Locus hic sua obscuritate multas variâsque interpretationes peperit, nec mihi videtur vllus interpretum satis affecutus quid sibi velit Arist. Omnes enim legunt negationem μὴ, quæ delenda est: vt legatur δια τὸ εἶναι πάντες ἀγαθὸν. Est autem hæc Arist. sententia: Rationes omnes, quas attulit Arist. ad confutandam ideam boni, ita de omni bono absq; vlla distinctione loquuntur, quasi velint aduersarij vnum genus esse omnium bonorum: cum ab iis nomen boni multiplex esse ponatur: vt vnum genus sit eorum quæ per se expetuntur, quæque verè ac per se bona sint: Alia autem per aliud & quadam ab ista cōparatione tātum dicātur bona: quia scilicet aut efficiencia sint illorum bonorum, aut conseruantia, aut prohibētia eorum quæ illis sint contraria. Non igitur iniuria aduersus ea quæ hætenus disputauerat Arist.

ETHIC ARIST.

obiici poterat illum non rectè ad sententiam aduersariorum disputare, qui ita de omni bono absque vlla distinctione disputer, quasi omne bonum vno quodam genere contineatur, sitque simplex boni vocabulum. Hanc ergo obiectionem præsentens Arist. illi ita occurrit, vt concedat multiplex esse vocabulum boni, eaque multiplicitate distincta ostendere conatur, ne illius quidem vnus generis bonorum, quæ propter se expetuntur vnâ ideâ esse. Atque ita tametsi eludantur illa obiectione superiores rationes, non minus tamen his posterioribus conuincuntur aduersarij.

Cap. 7.

Nunc autem redeamus ad id bonum quod queritur,

ut quid tandem sit intelligamus. Nam satis constat aliud

in alia esse actione & arte: quoniam aliud est in medicina,

aliud in arte imperatoria, cæterisque omnibus eodem mo-

do. Quid est igitur quod cuique bonum propositum est, ni-

si id cuius causa reliqua aguntur? hoc in medicina, bona

valetudo est : in arte imperatoria, victoria : architectu-

ra, domus, aliudque in alia: in omni que actione & consilio

finis, quandoquidem eius causa omnes agunt omnia. Quo-

circa si vnus aliquis est finis rerum agendarum omnium. sit

in eo summum bonum, id quod sub actionem cadit: sin au-

tem sint plures, in eis ipsis. Atque illo quidem quasi transitu

eodem rediit oratio nostra, unde digressa erat: quod iam no-

bis apertiùs explicandum est. Quoniam autem plures fines

sunt, aliósque propter alios expetimus. ut diuitias ut tribus

Et uno nomine instrumenta. perspicuum est non omnes esse

perfectos. Quod autem optimum est id omne perfectum. Si

ergo unum aliquid undique perfectum est in eo positum

est id quod queritur: sin plura in eorum absolutissima. 14

Atqui quod propter se expetitur id confirmamus ad quod tenet

quodammodo spiritus se expellunt, ad confirmandum eo quod propter aliud expetitur perfectius: et quod nunc in mente

aliud expetitur iis omnibus qui propter

omnibus expetuntur. Id igitur omnibus numeris perficitur.

absolutum quod propter se semper num

sejunctum, quod propter se semper, nunquam propter aliud

Navy St. 30 - 8000 - 8000 - 8000
ad libitum ad libitum & amant
amant & propter propter
8 profectus ad libitum & amant

*gyp p[ro]datur aut possit em
beatw. Cartbury Bull
us. ad Sun tangt ita sup[er]
m. Lita et vobis bono d[omi]ni
n. Itatunij et additio[n]e all
m. bow boni fia magno q
p[re]b[er]et uoy tamq[uam] m[en]te
X-alib[er] et qui b[on]i om[n]ib[us]
u. dan tandy vol ugi feli
ni. at quoddal p[re]fatu[m] om[n]i
tia no absolute exp[er]im[en]t
um. Solum*

ur. Clamoratione beatitudinis
am defunctum sapientia rap
no. prout in quibus et si
ura autem idque sunt a no
egret tibi in opibus et
nt. autem in fine ipsius quat
rū. ut in fine ipsius
alio prout in fine ipsius
id. deinde idque in fine ipsius
re. ut in fine ipsius
qui. autem in fine ipsius
rea. ut in fine ipsius
esse. ut in fine ipsius
am. ut in fine ipsius
oni. ut in fine ipsius
At. ut in fine ipsius
en. ut in fine ipsius
uid. ut in fine ipsius
sam. ut in fine ipsius

In arte sibi artium liberalium sibi
multum autem sibi

ETHIC. ARIST.

esse contentam, cum rerum agendarum omnium sit extremum. Sed fortasse beatitudinem summum bonum appellari inter omnes constat: hic verò locus, ut planius doceatur quid sit, expostulat. Id iam patebit, si quid sit hominis opus & officium intelligatur. Ut enim tibicen & statuarius, omnisque artifex, & omnino, quibuscunque est suum quoddam opus, vel actio, in opere ipso suum bonum perfectionemque artis statuunt: sic homini, si quod est eius opus & officium, in eo ipso suum bonum constituetur. Ergo fabri erunt & sutoris certa aliqua opera & actiones, hominis nullum erit, sed iners & ad otium natus censebitur? An non ut oculi, manus, pedes, singularumque partium suum est munus: sic homini quoque præter hæc omnia, opus aliquod munusque tribuetur? Quodnam ergo erit illud tandem? Est enim ei cum stirpibus vita communis. At proprium hominis officium quaeritur. Vita igitur quæ alendo & augendo cernitur, semouenda est. Hanc sequitur vita in sensuum facultate posita. At communis est & equi & bovis, & animantium omnium. Relinquitur ergo vita ea, quæ in actione versatur, ab ea parte animi proficiscens quæ rationis est particeps. Huius porro pars una est, quæ rationi paret: altera in qua ipsa est ratio & cogitatio. Cui verò hæc quoque duobus modis dicatur, ea constituenda & ponenda est, quæ non habitu, sed actu cernitur. Hæc enim est quæ verius ac magis propriè dicitur. Quod si ita est, opus officiumque hominis sit necesse est, animi actus rationi consentaneus, aut certè à ratione non alienus. Est autem idem genere, officium artificis, & boni artificis, ut citharædi & boni citharædi: quod idem contingit in omnibus addita ad officium virtu-

Ubi super officium
liberalium & opus boni
munitur & dicitur

tis excellētia. Citharædi enim est, citharam pulsare: boni citharædi, bene pulsare. Quod cū ita sit, hominis officium & munus in vita quadam ponemus, quæ eadem actus est animi, atq; adeo actio cum ratione coniuncta: hominis autem boni, rectè ac præclarè in eo ipso se gerere. Atqui ita demum rectè quicquam perficitur, cū sua & propria cuiusque virtus adhibetur. Quod si ita est, summum hominis bonum erit animi actus virtute utentis. Et si plures virtutes sunt, optima ac perfectissima, idque in vita vndique perfectæ. Vt enim vna hirundo non facit ver, nec dies vnus, sic vnus dies aut breue tempus non efficit beatum. Atque hoc quidem pacto summum bonū circumscriptum sit: Primum enim in quaquere ducenda sunt prima lineamenta, tum ad rem accuratiùs, verisq; coloribus pingēdam accedendum. Videtur autem cuiusuis esse producere, ac distinctius explicare ea, quorum sit primò descriptio rectè anteposita: atque earum rerum tempus aut inuentor aut bonus adiutor esse. A quo etiam artes ipsæ à tam exiguo principio profectæ ad tantum decus peruenerunt: potest enim quilibet id quod deest, addere. Atque etiā meminisse debemus eorum quæ suprà dicta sunt: & subtilitas non eodem modo quærenda est in omnibus: sed pro rei quæ proposita sit natura: atque eatenus, quoad instituta ratione quadam tractatio patiatur. Nam & faber & geometra non eodem modo rerum angulum inuestigant: sed ille, quatenus est ad opus utilis: hic quoniam spectator est & æstimator veritatis, quid nam sit, aut qualis, requirit. Eodemq; modo faciendū est in cæteris omnibus, ne in accessione operis, & in eo quod obiter attingēdum sit, quàm in eo quod agitur, &

ETHIC ARIST.

cuius causa illud ipsum attingitur, longior ponatur oratio. Neque verò pariter in omnibus querenda causa est non nullisq; in locis contenti esse debemus, si rem ita esse rectè docuerimus: ut sit in principiis. Est autem primū & principium, rem ita esse. Principiorum autem alia inductione cognoscuntur, alia sensu, alia usu & consuetudine quadam, alia aliter. Eorū autē singula ita sunt tractanda, ut fert eorū natura: dādāq; opera est, ut probè definiantur. Habent enim plurimū momenti ad ea quæ consequuntur. Quocirca principium plus videtur esse, quàm dimidiū totius: multāque adeò eorū quæ in quaq; scientia queruntur, eo cognito, fieri manifesta.

Quandoquidem sit hominis natura, &c] Verba Cic. lib. 5 de Finib sic interpretantis verbum illud, πολ. πικόν.

Cap. 8.

Explicandum est igitur hoc principium non solum per conclusiones, & per ea ex quibus constat definitio, sed ex iis etiam quæ de eo feruntur. Nam & congruunt cum vero, quæ vera sunt omnia, & continuò verum dissentit à falso. Cum ergo bona in tria genera sint diuisa, sintque alia bona animi & maximè bona nominamus. Itaque quoniam actiones & animi actus in animo ponimus, id sanè à nobis præclare dictum est, & aptè ad hanc sententiā, quæ & vetus est, & philosophorum cōmuni consensu comprobata: illud etiam rectè, quod in actionibus & operationibus quibusdam finem extremumq; ponamus. Sic enim fit, ut ad bona animi, nō ad externa pertineat. Cum definitione etiam nostra id cōgruit quod dici solet, bene agere & bene viuere (Græci dicunt εὖ ζῆν καὶ εὖ πράττειν) hominem beatum. Nihil enim nos aliud fere summum bonum esse diximus, quàm bonam

In cap. 8.

Confirmat super actus
solentur & definitio redd
ut patet in his quibusdam
animi actibus & sensibus
videtur ponitur & aptè
bonis cōmuni optimis. 23
videtur supplere sunt bonis & externa, alia animi, & alia corporis: animi bona verissi-
fortune & prosperi paucissimi
quod & bona libere
bona sunt quod probat
inferuntur & libere
sunt qui quidam & solent
appropinquat valde dicitur
plurimum & tamē non
videtur ut solent
ad animi spectare ut
dico probat ut cum
omni & parte dicitur
in bono & in profecto
dicitur & solent qui
videtur in anima virtutis
sunt ut dicitur in capite

ETHIC. ARIST.

continent, is cui virtus chara est. Ac multitudini quidem quæ
 sunt iucunda, ferè inter se pugnant, propterea quod non sunt
 natura eiusmodi. Iis autem hominibus qui sunt studiosi ho-
 nestatis, ea voluptatem afferunt, quæ natura iucunda sunt.
 Quo in genere sunt, quæ virtuti congruunt actiones. Itaq;
 his sunt voluptati, & propter se. Quocirca eorum vita
 voluptate non indiget, tanquã re quadam aduentitia: sed in
 seipsa inclusam habet voluptatem. Nam præterea quæ di-
 citur sunt, non est vir bonus habendus is, qui honestis actio-
 nibus non letetur. Neque enim quisquã aut iustum dixerit
 eum, qui iustis actionibus non gaudeat: aut liberalem eum,
 qui non delectatur officiis liberalitatis: itemq; in cæteris om-
 nibus. Quæ cum ita sint, confitendum est per se iucundas esse
 virtutis actiones. Quinetiam & bonas & pulchras, atque
 adeò tria illa in summo gradu, siquidem verè de iis vir bo-
 nus iudicat: at iudicat, vt diximus. Est igitur quiddã opti-
 mum, pulcherrimum & iucundissimũ beatitudo. Neque ita
 distincta & separata sunt, vt in Deliano epigrammate,

Iustitia est pulcherrima res: suauissima rebus

Gaudere optatis: optima si valeas.

Insunt enim hæc omnia optimis actionibus, in quibus aut
 in vna earum optima felicitatem esse dicimus. Sed tamen
 bonis, vt diximus, externis indigere videtur. Nemo enim
 potest, aut vix certè potest, res magnas & dignitatis plenas
 gerere, cui nullæ opes, nullæ suppetant copiæ. Per multa enim
 efficiuntur, quasi instrumentis quibusdam, vel amicorum
 opera, vel pecunia, vel auctoritate & potentia, qua inter
 tuos ciues valeas: suntque nonnullæ res, quibus si careas,
 beatam vitam labefactant, vt nobilitas, vt proles bona,

forma. Neque enim planè beatitudinis capax est is qui omnino deformis sit aut ignobilis, aut qui vitam in solitudine degat, & sine liberis: ac multò etiam minus forsàn, si cui sint liberi improbissimi vel amici boni è vita excefferint. Ergo, ut diximus, has prosperitates videtur beata vita requirere. Ex quo fit, ut quidam felicitatem idem esse quod secundum fortunam: nonnulli, virtutem statuunt:

Συμμετρίαν δὲ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀρετῆς.] Repetendum est ex proximo τῆς ἀρετῆς.

Ex quo existit quæstio, non doctrina consuetudine, aut Cap. 9. In cap. 9. alia aliqua exercitatione pariat, an diuina sorte, aut etià Cap. 9. 35. Summ. ab. par. casu & fortuna eueniat. Ac si quod à diis aliud datum mu- tamen utriusque capitulum nus hominibus est, profectò consentaneum est felicitatem in quod 30. primum 30. etiam datam esse à diis: idque tanto maximè omnium re- Duo fam. dñi stotelo. pñ rum humanarum, quanto iis omnibus longissimè præstat. Sed mñ. qd. 36. pñ. dñ. dñ. caus. hæc sunt alterius disputationis magis propria. Hoc verò ap- formali. dñ. dñ. dñ. dñ. paret, etiamsi non data sit concessu & munere deorum, mor- caus. dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. talium generi: sed virtute, disciplina, aut exercitatione pa- quanti. mñ. dñ. dñ. dñ. riat, tamen in rebus maximè diuinis esse ducendum. Vir- dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. tutis enim præmium & finis, optimum quiddam est, diui- omni. mñ. dñ. dñ. dñ. num & beatum. Erit verò etiam hoc modo commune ma- pñ. dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. ximè, & latissimè patens bonum. Poterit enim comparari pñ. dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. disciplina aliqua, & diligentia ab iis omnibus, quorum qui- mñ. dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. dem à virtute animus aliquo vitio non retardetur. Quod pñ. dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. si sic melius est beatum esse, quàm fortuitò, certè ita esse con- mñ. dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. fitendum est: Siquidem quicquid à natura proficiscitur, ita pñ. dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. secundum naturam sit, ut optimè affectum esse potest: itém- mñ. dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. que cùm omnia quæ ab arte & omni causa efficiuntur, pñ. dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. tum vel maximè quæ ab optima. Magnum autem sce- mñ. dñ. dñ. dñ. dñ. dñ. lus sit, rem omnium & maximam & præstantissimam.

ETHIC. ARIST.

fortuna committere. Atque etiam ex definitione perspicitur potest quod quaerimus. Diximus enim eam esse certi cuiusdam generis actionem animi ex virtute. Reliquorum autem bonorum partim adesse necesse est, partim sunt adiuvantia & utilia quasi instrumenta. Sunt verò & haec cum iis consentanea, quae initio diximus. Civilis enim scientiae finem esse summum bonum posuimus. Atqui haec summam diligentiam adhibet in eo, ut ciues certo quodam modo affectos, atque adeò bonos efficiat, & ad res honestas agendas idoneos. Iure igitur nec bouem, nec equum, nec aliud animal ullum beatum ducimus. Nullum enim eorum est huius particeps actionis: ob eamque causam ne puer quidem beatus est: quippe cum nondum per aetatem ad has vitae actiones sit aptus. Quod si qui interdum beati dicuntur, ob spem & expectationem, quam de se concitant, dicuntur beati. Opus est enim undique, ut dixi, perfecta virtute completaque vita. Multae enim in vita mutationes, variique euentus existunt: fierique potest, ut qui vel maxime secunda fortuna usus sit, is in maximas incidat calamitates in senectute, quod de Priamo iis in libris qui de Heroibus scripti sunt, ferunt fabulae. Qui autem adeò secunda fortuna usus sit tota vita, ad extremum autem miserè è vita migraverit, eum nemo duxerit in beatis.

Cap. 10.

Sed quaeret aliquis, num vel alius quisquam quoad vivat, iudicandus sit beatus: sed Solonis sententia, expectandum extremum tempus aetatis? Ac si ita quidem illud statuendum est, quaeri adhuc potest, an etiam tum, cum mortem obiit, sit beatus, an potius id omnino absurdum sit? Nobis praesertim qui felicitatem in quadam operatione sta-

tuimus? Quòd si beatum esse negamus eum qui excesserit
 è vita (nec hoc sanè vult Solon, sed tum denique aliquè tutò
 beatum iudicari posse, cùm iam à malis est miserisq̃ue libe-
 ratus) de hoc quoque nescio quid ambigi potest. Etenim
 mortui suis quibusdam bonis & malis carere non videntur:
 siquidem in viuos, etiam cùm sensus abest, hæc ipsa cadunt:
 ut decore & dedecore liberorum, adeoque omnium poste-
 rorum rebus secundis & aduersis. Verum ista quoque du-
 bitationem afferunt. Fieri enim potest, ut qui beatam vi-
 tam usque ad senectutem protulerit, migraueritque è vita
 conuenienter vitæ anteactæ, eum multæ in posteris muta-
 tiones consequantur: quorum nonnulli boni viri sint de-
 gantque vitam ex dignitate: alij contrà. Hoc verò per-
 spicuum est, eos permultis modis à parentũ vitæ ratione pos-
 se desciscere. Absurdum itaque sit: si is quoque commute-
 tur, qui oppetiit mortem, sitque aliàs miser, aliàs beatus.
 Atqui videtur etiam absurdum, res posterorum, nihil ne ad
 ullum quidem tempus ad parentes pertinere. Sed redeun-
 dum est ad id quod primum fuit in quæstione positum. Eo
 enim cognito, fortasse hoc quoque quod modò quarebamus,
 intelligetur. Si igitur supremus vitæ dies expectandus est,
 ut tum quisque beatus existimetur: non quòd tum beatus
 ipse sit, sed quòd antea fuerit: quid est quamobrem non sit
 absurdum, cùm quisque beatus est, de eo id quod inest, non
 Verè dici? quòd propter varietatem fortunæ minimè pla-
 ceat viuos dicere beatos, quòdque stabile aliquid ac firmum
 vixque mutabile beatam vitam putemus: fortuna autem
 sæpe in eosdem circumuoluatur. Perspicuum est enim, si e-
 uenta fortunæ sequamur, eundem nos sæpe aliàs beatum,

ETHIC. ARIST.

ETHIC. ARIST.

sedatè ac moderatè quis, & multas & magnas perfert calamitates: non quòd ille quasi stolidus illa non sentiat, sed quòd generoso, forti, magnòque sit animo præditus. Quòd si actiones sunt, vt dixi, vitæ dominæ, certè nemo qui sit beatus, fieri miser vllò pacto potest. Neque enim vnquam quæ odio digna sunt, quæque mala, faciet. Eum enim qui verè bonus sit, quique verè sapiat, putamus omnes casus fortunæ aptè & decorè esse laturum: & ex iis quæ sibi suppetant, semper pulcherrima quæque facturum. Non secus quàm bonus imperator exercitu eo qui adest, semper vt usus belli ferat, commodissimè vtitur: & sutor ex sibi oblati pellibus, calceum aptissimum conficit: eodémque modo cæteri omnes artifices. Quòd si ita est, qui beatus sit, miser fieri nullo modo potest: non tamen beatus siquidem, si in Priami calamitates incidat. Nec varius quidem certè est & mutabilis. Neque enim ex felicitatis possessione facile deijciatur: nec id leues calamitates, sed & multæ & magnæ, efficient. Et qui in has quidem inciderit calamitates, iterum beatus non fiet exiguo tempore: sed si quo modo id eueniat, eo fiet, quòd longo quodam peracto temporis spatio interim res magnas ac præclaras rursus sit consecutus. Quid igitur prohibet nos beatum dicere eum, qui virtutis perfectæ actiones sequatur, quique in bonorum externorum satis magna abundantia viuat, non aliqua parte ætatis, sed in omni vita confecta atque absoluta? An id quoque addendum, qui ita vitam sit acturus, & mortem quæ antea etiam vitam deceat, obiturus? quandoquidem incertus est rerum futurarum exitus, & beatitudinem finem esse, ac quiddam omni ex parte perfectum ponimus. Quæ cum ita

ETHIC. ARIST.

*sint, beatos ex viuis dicemus eos, quibus adsint, permansu-
ráque sint, quæ enumerata sunt omnia: idque in homini-
bus intellectum volo. Atque hæc quidem hæctenus.*

Μαργίης δὲ ἀνθρώπων.) Ne quis ea quæ de beatis dixerat Arist. ad deos transferret, hæc verba adiecit: eamque esse Arist. sententiam testatur Eustratius.

7ra Cap. II.

Casus autem posterorum ac amicorum omnium nihil quidem nos omnino attingere, Valde ab amici officio alienum sit, sententiisque omnium repugnare videatur. At cum multi casu sint, iique longè ac latè differant, cumque alij magis, alij minus non attingant, sigillatim omnia persequi lōgum sit & infinitum: generaliter & primis velut lineamentis fortasse sit satis. Vt igitur aduersæ res quæ ipsis nobis accidunt, aliæ momentum pondusq; habent ad vitam: aliæ leuiore cēsentur: sic eæ omnes quæ amicis. Sed permultum interest, viuis an mortuis mala contingant: ac multò etiam magis, quàm Vtrum res iniquæ & sceleratæ in tragediis populo exhibeantur, an gerantur. Atque hinc quidem casuum descrimen est colligendum, vel potius quærendum est de mortuis, Vtrum alicuius boni, aut contrarij participes sint. ex iis enim videtur effici, etiā si quid ad eos pertineat, siue boni, siue mali: obscurum id & exiguum, aut simpliciter, aut illis certè esse: sin minùs, certè non tantam vim in eo esse, Vt vel beatos eos qui non erant priùs, efficiat: vel iis, qui antè beatierant, beatam vitam eripiat. Ergo hoc quidem iam apparet, res & secundas amicorum & aduersas, ad mortuos pertinere illas quidem: sed ita, & ad eum vsque modum, Vt neque ex beatis non beatos faciant, neque aliud quicquam generis eiusdem.

Tò μὲν μισοῦσιν συμβάλλεται.) Sic συμβάλλεται eodem modo accipitur, quo paulò post cum scribit, συμβάλλεται μὲν οὖν τὴ φαίγονται τοῖς κεκμηκόσιν αἱ εὐφρα-

ETHIC ARIST.

cedit. Eadēque est rerum bonarum ratio. Beatitudinem enim nemo ornat laudibus, ut iustitiā: sed quasi rem multo & diuiniorē & meliorem suspicit, & quadam veneratione prosequitur. Atque etiam rectē videtur Eudoxus patrocinium voluptatis, ut primæ ei partes tribuerentur, suscepisse. Nam cum in bonis esset ipsa, neque laudaretur, alicuius qualitatē affertur declarari putabat, eam rebus omnibus præstare, quæ essent laudabiles: in eo autem genere deum modò ac summum bonum esse, quoniam ad ea cetera referrentur. Est enim virtutis laus propria: quippe cum ea apti simus ad res honestas gerendas. Encomia autem propria sunt factorum tam corporis, quàm animi. Sed hæc quidem accuratiùs inuestigare eorum sit potius, qui in encomiis versati sunt: nobis autem ex iis perspicuum est quæ dicta sunt, in bonis iis quæ veneranda nobis & summo honore prosequenda sunt, perfectisque rebus numerari beatam vitam. Quod ita esse hinc etiam apparet, quod est principium: eius enim causa omnes omnia facimus, principium autem idque omne in quo causa est cur cetera bona sint, ut res veneranda atque diuina, aestimandum est.

Est enim perspicuum eam non esse inter facultates numerandam. Vide huius loci interpretationem primo lib. magnorum moralium non longè à principio.

Cap. 13.
Sed quoniam beatitudo est actio quædam animi virtuti vndique absolutæ congruens, iam virtus ipsa consideranda cognoscendaque est. Nam etiam ipsa felicitas melius fortasse hoc modo intelligetur. Atque is quidem videtur qui civili scientia verè instructus est, huic maximam dedisse operam: quoniam hoc vult, hoc spectat, & ciues bonos efficere & obediētes legibus. Exemplo nobis sunt Creten-

sum & Lacedaemoniorum legislatores, & si qui alij in eo genere floruerunt. Quod si hac civilis scientia propria est consideratio, perspicuum est cum eo instituto, quod iam inde ab initio secuti sumus, hanc de virtute congruere & consentire quaestionem. Videndum est scilicet, quae sit hominis virtus. Etenim de summo bono hominis, & de beata hominis vita quaerebamus. Sed virtutem dicimus hominis, non quae corporis est, sed quae animi, & beatam certe vitam animi actum esse dicimus. Quae cum ita sint, perspicuum est, ut eum oculos nosse oportet, qui eos curaturus sit, eorumve corpus, qui totum: sic eum qui civili ratione instructus sit, ea quae ad animum pertinent, quodam modo cognita habere oportere: ac multo etiam magis, quod praestantior civilis scientia & melior, quam medicina est. Et clari profecto, nobilesque medici multum opera in cognitione corporis ponunt. Considerandus igitur ei animus est, qui civili scientia est praeditus. Considerandus est autem horum causa, & quoad satis sit ad ea quae investigantur. Nam subtilior accuratiorque eius explicatio maioris negotij sit, quam ipsa illa res, quae sit proposita. Sed quoniam de ipsa in iis, quas ἐξωτερικὸς appellamus, disputationibus, satis multa dicuntur, illinc assumenda sunt quae ad hunc locum pertinebunt: veluti unam eius partem expertem esse rationis participem alteram. Vtrum autem separata ac distincta sint, ut partes corporis, & quicquid ex partibus constat, an ratione & cognitione duae res sint, quae re ipsa separari nequeant: quemadmodum in ambitu circuli, id quod conuexum dicitur, & concavum: ad id quod agimus, nihil interest. Eius autem partis, quae rationis experta est, una

ETHIC. ARIST.

pars est, quæ & communis esse, & stirpibus attributa vi-
 detur: eam dico, quæ causa est cur aliamur & augeamur.
 Hanc enim vim animi, cum in iis omnibus quæ aluntur,
 atque adeò in ipsis qui adhuc formantur fœtibus licet po-
 nere, tum verò eandem in perfectis etiam animantibus:
 hanc enim aptius est, quàm aliam. Huius itaque virtus
 communis est, non hominis propria: quippe cum tum ma-
 ximè cum somnus capitur, hæc siue pars, siue vis suo officio
 & munere fungatur. Atqui bonus ab improbo in somno
 minimè internoscitur: unde etiam fertur nihil inter beatos
 ac miseros per dimidiatum vitæ tempus interesse. Id quæ
 iure ac merito accidit, propterea quòd somnus, animi est re-
 quies, cessatio ve, quâ bonus est vel malus, nisi si quæ mo-
 tiones tum fortè leuiter animum pertingant: eoque meliora
 visa sint bonorum, quàm quorumlibet. Sed de iis quidem
 satis. Et alendi certè vis prætermittenda est, quandoqui-
 dem virtutis humanæ expers est. Alia autem est etiam
 vis animi rationis expers, quæ tamen rationis quodammo-
 do est particeps. Nam & continentis impotentisque ra-
 tionem, & animi partem eam, quæ rationem habet, lauda-
 mus. Rectè enim & ad optimas quasque res inuitat, atque
 hortatur. Constat autem in eis aliquid aliud esse innatum
 præter rationem, quod repugnat, obistitque rationi. Vt enim
 in corpore, si partes neruorum resolutione occupatas dex-
 trorsum moueri velimus, contrà ad læuam peruersè ferun-
 tur: sic in animo. distrahuntur enim in contrariis partes
 impotentium cupiditates. Sed in corpore id quod transuer-
 sum agitur, videmus, in animo non videmus. Sed nihilo-
 minus tamen existimare debemus inesse quiddam in ani-

mo præter rationem, quod ei resistat & repugnet. Quomodo autem ab ea diuersum sit, nihil interest. Hoc autem ut dixi, rationis est etiam particeps: paret enim rationi in continēte: ac multò etiam magis in temperatis & fortibus, in quibus omnia cum ratione congruunt. Hoc ergo apparet, vim expertem rationis esse duplicem: vis enim ea quæ vegetatrix (ut sic dicam) vocatur, nulla ex parte rationis est, particeps: concupiscendi autem & omnino appetendi quodammodo ea utitur, quatenus ei obedit atque paret. Atque eam dicimus cōpotem rationis in ea significatione, qua aliquem dicimus habere rationem patris & amicorum: non autem in illa, qua dicimus quempiam assecutum esse rationes rerum mathematicarum. Porro vim expertem rationis parēre quodammodo rationi, & admonitiones & obiurgationes & adhortationes indicant. Quòd si confitendum est, hanc quoque vim cōpotem esse rationis, duplex vis erit rationis particeps: alia propriè & in seipsa: alia veluti filius qui obedit patri. Hac autem distinctione, & dissimilitudine etiam virtus diuiditur: alias enim mentis atque rationis esse dicimus, alias morales. Rationis sunt, ut sapientia, ut sagacitas, ut prudentia: morales, ut liberalitas & temperantia. Nam cū de moribus alicuius loquimur, non sapientem eum vel sagacem dicimus, sed clementem, aut temperantem. Verū nos sapientem etiam laudamus ob animi habitum: habitus autem eos qui laudabiles sunt, virtutes esse dicimus.

Rectè enim et ad optimas quasque res.] sic Vetus interpres & Argyropylus legunt: atque ea est germana Arist. sententia.

Κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς προαίρεσιν.) Aptius hoc loco προαίρεσις vertetur propositum aut institutum quàm consilium. Non est ergo semper retinendum idem verbū Latinum pro eodem Græco.

Ex p. 6. h. o. l. o. d. u. c. i. t. h. a. n. d.
rationi paret ubi p.
r. s. a. m. e. r. a. t. i. o. n. a. l. i. s. f. i. n. i. t.
et paret rationi. v. d. o. l. u. m.
v. d. o. r. a. i. m. u. s.

finis

comptoris comendatio lingua eorum, nec a
lucro obdonatum. In 2^a parte

Continuatio
 soluta Intellectuali virtut
 De qua toti ab. 6. 35. dicitur
 Intellectus purus a virtutibus moralibus
 tanquam in nobis notiori quod

[illegible]

ETHIC. ARIST.

quæ hominibus inter ipsos intercedunt, alij iusti, alij iniusti efficiuntur. Et cum in iis versamur, quæ acerba molestæque sunt, assuescimusque aut timere aut confidere, nonnulli fortes, quidem timidi ignavique existunt. Eodemque modo de cupiditatibus & iracundia iudicandum est: quoniam alij temperantes & clementes, alij intemperati & iracundi efficiuntur: hi quia sic, illi quia secus in iisdem versentur. Atque ut uno verbo finiam, ex sui similibus actionibus omnes habitus oriuntur. Itaque efficiendæ & conformandæ sunt certo quodam genere actiones: quandoquidem earum differentias habitus consequuntur. Non igitur parvi, sed magnopere, atque adeo ad summam refert, utrum sic, an secus iam inde ab adolescentia assuescamus.

H. N. 10. 1. Quia Arist. à Græci vocabuli etymologia argumentum ducit, propterea verba Græca relinquenda fuerunt.

MM
CAP. I. Cap. 2.

Quoniam igitur huic tractationi, quam suscepimus, non est proposita contemplatio quasi finis, ut cæteris (id enim est proprius actus & nobis quæ agimus non ut quid virtus sit, intelligamus, sed ut boni efficiamur, quandoquidem usus eius nullus foret) necesse est quis sit actionum proprius modus, considerare. In iis enim situm est, quemadmodum dixi, ut habitus huius vel illius ut in speculativis scientiis ut generis orientur. Ac illud quidem commune est omnium, atque id quidem hoc loco positum sit, rectæ rationi convenienter agere oportere: de eo autem differetur posterius & quid sit recta ratio, & quemadmodum affecta sit ad reliquas virtutes. Illud autem prius constare & convenire debet, omnem quæ de rebus agendis habetur orationem, rudius informari, non subtiliter tractari oportere, ut initio diximus: quod rationes pro rei subiectæ natura exigendæ sint. Ut autem in rebus salubribus, sic in actionibus, iisque

et si supradicti capitulo ostenditur, virtutibusque a natura seductis propriis actibus & nobis quæ agimus non ut quid virtus sit, intelligamus, sed ut boni efficiamur, quandoquidem usus eius nullus foret) necesse est quis sit actionum proprius modus, considerare. In iis enim situm est, quemadmodum dixi, ut habitus huius vel illius ut in speculativis scientiis ut generis orientur. Ac illud quidem commune est omnium, atque id quidem hoc loco positum sit, rectæ rationi convenienter agere oportere: de eo autem differetur posterius & quid sit recta ratio, & quemadmodum affecta sit ad reliquas virtutes. Illud autem prius constare & convenire debet, omnem quæ de rebus agendis habetur orationem, rudius informari, non subtiliter tractari oportere, ut initio diximus: quod rationes pro rei subiectæ natura exigendæ sint. Ut autem in rebus salubribus, sic in actionibus, iisque

omnibus quæ conducunt, nihil inest firmitatis, nihil stabilitatis. Cùmque eiusmodi sit, quæ de genere toto habetur oratio, multò etiam minùs subtilis & accurata erit, quæ de rebus singulis habetur: quoniam nec sub artem, nec sub præceptionem ullam cadunt, sed ut in medicina & gubernatoris arte, sic iis omnibus qui in actione rerù versantur, temporis occasionisque & opportunitatis habenda ratio est. Quamquam autem id est quod nunc agimus eiusmodi, tamenda omnino opera est, ut oratione huic incommodo opem aliquam feramus. Hoc igitur imprimis intelligendum est, iis omnibus quæ sunt in hoc genere, ab eo quod nimium & parum est, interitum impendere natura (perspicuis enim & apertis testimoniis ad res obscuras illustrandas utendum est) quemadmodum licet in viribus & valetudine cerne-
re. Nam & quæ supra modum, & quæ infra modum sunt exercitationes, labefactant vires, euertuntque funditus: & poculenta ac esculenta, si modum transeant, vel infra modum adhibeantur, labefactant valetudinem eodem modo: si moderata sint, & modica, pariunt, augent, ac tuentur. Sic ergo & in temperantia, & in fortitudine, ceterisque virtutibus se res habet. Qui enim fugit, timetque pericula omnia, quique nullum perfert, is timidus & ignavus euadit: & qui nullum timet omnino, sed adit omnia, is audax existit. Itemque qui omnibus voluptatibus perfruitur, nullaque abstinet, intemperans: qui verò omnes fugit, ut solent agrestes, is stupidus & veluti sensus omnis expers indicandus est: Tollitur enim temperantia, tollitur fortitudo ab eo quod nimium est & parum. At verò saluæ sunt & incolumes mediocritate dominante. Verum non solum ortus incrementa-

ETHIC. ARIST.

que & interitus ex iisdem & ab iisdem efficiuntur, sed in iisdem etiam actionum status constabit. Quemadmodum enim aliis in rebus quæ evidentiores sunt, id contigit, veluti in viribus, ut ex eo gignantur, quod & multum cibi capiatur, & multi labores ferantur, quæ eadem is qui volet viribus, efficere potest maximè: sic in virtutibus. Nam & ex eo temperantes efficiuntur, quod nos à voluptatibus abstinemus: & cum iis sumus, ab iis facillimè abstinere possumus. Similis est ratio fortitudinis. Nam cum & ea quæ terribilia sunt, despicere, & eadem magno animo ac forti perferre assuescimus, tum fortes existimus: & cum tales sumus, quæ terrorem afferunt, facillimè sustinemus.

Cap. 3.

Habitus autem sua quadam velut nota, ex voluptate

Postquam sumus in actibus et signis acquisiti voluptas et dolore, quæ facta & opera consequuntur, perspicui debent. Nam qui se à voluptatibus abstinet, eoque ipso lætatur, is temperans: qui id molestè acerbèque fert, is intemperans: qui id molesta quæ sunt, forti ac magno animo perfert, ex eoque voluptatem percipit, aut certe non fert graviter, fortis: qui agrè fert, is habendus timidus. Virtus enim moralis in voluptatibus ac doloribus tota versatur. Nam & voluptate ad ea gerenda quæ prava sunt, impellimur: & dolore à rectè factis auocamur. Itaque Platonis sententia ita educatos esse omnes oportet iam inde à iuventute, ut quibus oportet letentur & doleant. Recta est enim hæc educatio. Iam verò si in actionibus & perturbationibus versantur virtutes: omnem autem perturbationem actionemque omnem sequitur voluptas aut dolor: eam certè causam virtus in voluptatibus doloribusque versabitur. Hoc etiam supplicia quæ ex ipsis desumuntur,

C *iiij*

ETHIC. ARIST.

gis. Ob eā igitur causam necesse est in his versari hoc nostrū institutum. Non enim in eo parua momenta sunt ad officia & actiones, si quis rectè aut improbè letetur aut doleat. Præterea difficilius est, ut ait Heraclitus, voluptati obstinere, quàm iracundia. At semper ut quicque habet difficultatis & negotij plurimū, ita in eo potissimū ars omnis virtūsque versatur. Quod enim ibi præclare sit, maiorem obtinet & splendorem & dignitatem. Quare ob eam etiam causam necesse est in dolore ac voluptate versetur omnis quæ de moribus & quæ de civili ratione instituitur disputatio. Nam qui his rectè utetur, is vir bonus: qui peruersè, improbus futurus est. Atque hoc quidem iam explicatum est, virtutem in voluptatibus doloribûsq; versari: & quibus ex rebus gignitur, ab iis & augeri eam & interire, ut tamen eodem modo non fiant: & eandem à quibus rebus nata sit, in iis munus suum & officium exequi.

Συμπεριεῖν δὲ τοῖς ἐξ αὐτῶν τοῖς ἐξ αὐτῶν. In his verbis subaudiendum est verbum εἶναι.

Cap. 4.

Quærat autem aliquis, quid sit cur dicamus res iustas

agendo, iustos: & temperatas, temperantes, existere oportere: præsertim cū si res agant iustas & modestas, iusti iam sint ac temperantes? Ut si qui grammatici musicique muniere fungantur, ij grammatici sint & musici necesse est. Anne in artibus quidem ita sit? Fieri enim potest, ut quis quid præstet eorum quæ grammatici arte continentur, & fortuito, & alio subiiciente. Ergo tum denique grammaticus erit, si quid eorum quæ grammatici propria sunt, atque id grammaticè faciet, hoc est, si ab ea quæ in eo inest arte grammatica proficiatur. Iamne artium quidem ac virtutum est eadem ratio, propterea quòd quæ ab artibus pro-

ficiuntur, suam habent in seipsis perfectionem: ideoque satis est ea certo quodam modo affici. At verò quæ virtutes geruntur, non si ea quodam modo affecta sint, continuo iuste temperatæque efficiuntur: sed si is etiam qui faciat, quodammodo sit affectus: primum, si sciens: deinde, si consilio adhibito, atque adeò propter ea ipsa suscepto: tertio, si constanti, firma & stabili voluntate faciat. Quorum præter scientiam nihil artibus tenendis percipiendisque requiritur. Ad virtutes verò, cum scientia parum aut nihil valet, tum non parua, sed omnia momenta sunt in cæteris: quæ quidem etiam consuetudine iuste moderatæque viuendi comparantur. Ergo tum denique res iustæ ac temperatæ dicuntur, cum eiusmodi sunt, quales viri iusti temperantesque agerent. Iustus autem & temperans is demum est, non qui eas res gerat omnino, sed qui ita gerat, ut iusti & temperantes faciunt. Hoc ergo verè dicitur iuste temperatæque agendo, iustos moderatosque viros effici. At qui has actiones non sequatur, is nunquam est futurus bonus. Sed plerique cum hæc non faciant, ita denique se & probos fore & verè philosophari putant, si ad disputationes confugiant. Ij simile aliquid faciunt quod agroti, qui medicos illi quidem libenter audiunt ac diligenter, sed nihil eorum quæ præscripta sunt, faciunt. Quemadmodum igitur illis nunquam bene habiturum est corpus qui ita curantur: sic nec iis animus, qui isto modo philosophantur.

In omnibus ferè Græcis codicibus legitur ὁσπερ καὶ ἐκ τούτων. ubi legendum est ὁσπερ καὶ ἐκ τούτων.

His expositis deinceps videndum est, quid sit virtus. Cap. 5.
Quoniam igitur tria sunt in animo, perturbationes, facul-

tates, habitus, ex his tribus vnum aliquid sit virtus necessesse est. Perturbationes autem appello, ut cupiditatem, ut iram, ut excandescentiam, timorem, confidentiam, ut inuidiam, gaudium, amicitiam, ut odium, desiderium, emulationem, misericordiam, & omnino ea omnia, quæ vel voluptas consequitur, vel dolor. Facultates autem, quibus ad perturbationes accipiendas apti sumus, dicimus, ut per quas vel irasci possumus, vel dolere, vel misereri. Habitus verò sunt, quibus probè vel malè affecti sumus in perturbationibus: velut cum irascimur, si vehemētius vel remissius, malè: si mediocriter, bene affecti sumus: itémque in cæteris. Ac perturbationes quidem nec virtutes sunt, nec vitia, propterea quòd ex perturbationibus, nec probi nec improbi nominamur, ex virtutibus & vitiis nominamur: quòdque perturbationes nobis nec laudi danter, nec vitio. Nec enim qui timet laudatur, nec qui irascitur: nec qui omnino ac simpliciter irascitur, vituperatur, sed qui certo quodam modo. At verò propter virtutes & vitia laudamur, aut vituperamur. Iam irascimur & timemus inconsultò: virtutes, aut quædā agendi consilia sunt, aut non sine consilio. Ad hæc, perturbationibus moueri dicimur: virtutibus & vitiis non moueri, sed quodāmodo affici dicimur: ob easdem autem causas nec facultates quidem sunt. Neq; enim eò vel boni dicimur aut mali, quòd sit in nobis simplex & nuda agendi facultas: nec verò laudamur aut vituperamur. Præterea facultate præditi sumus naturā, boni vel improbi non sumus: quod suprā ostendimus. Quòd si nec perturbationes sunt virtutes, nec facultates, relinquitur ut sint habitus. Ac virtutis quidem quod sit genus, dictum est.

Dicendum est autem non solum habitum esse virtutem, Cap.6.
sed etiam qualis habitus sit. Hoc igitur confitendum est,
virtutem omnem id in quo ipsa sit, probè affectum redde-
re, officiũque ac munus eius probè exequi. Vt virtus oculi:
& ipsum oculum integrum efficit, & munus eius perfe-
ctum: virtute enim oculi probè cernimus, Itemque virtus
equi, equum bonum efficit, & ad cursum aptum, & ad ve-
hendum eum qui insideat, ad expectandósque hostes ido-
neum. Quod si ita est in omnibus, certè hominis virtus
habitus erit, quo & bonus homo efficitur, & officio suo ac
munere probè fungitur. Hoc quemadmodum futurum sit,
etiam diximus, & nunc ita denique perspicui poterit, si qua-
lis eius sit natura, etiam atque etiam considerabimus. Licet
quidem in omni natura coherente & continuata, quæque
secari potest & diuidi, quod maius sit, notare, & quod mi-
nus, & quod æquale est: idq; vel in re ipsa, vel habita ra-
tione nostri. Æquale autem dicitur, id quod medium est
inter exuperationem & defectionem. Rei autem medium
appello id, quod æquè abest ab utraque extremitate: idque
apud omnes unum idemque est. Ad nos autem id medium
est, quod nec transit modum, nec deserit, quod nec unum, nec
idem, nec apud omnes. Vt si decem multa sint, duo verò pau-
ca, sex pro rei medio capientur: æquè enim superant atque
superantur. Hoc autem medium est proportionem arithme-
tica. At quod nobis medium est, non ita sumitur. Non
enim si cui decem minas edere nimium sit, duas parum, sex
minas aliptes omnino præscribat. Est enim hoc fortasse ni-
mium vel parum ei qui accipiet, ut Miloni parum, tyroni
nimium. Eadem est & cursus ratio & lucta. Hoc igitur

ETHIC. ARIST.

modo nimium & parum qui scientia sunt præditi vitant, mediocritatem & exquirunt & persequuntur: ac mediocritatem non rei quidem, sed quæ à nobis ducitur. Quòd si omnis scientia ita denique præclare suum munus exequitur & absoluit, si mediocritatem intuetur, ad eamque sua opera omnia adducit (hinc solent de operibus iis quæ perfectæ sunt & absoluta prædicare, nec iis detrahi quicquam nec addi posse, quasi nimium & parum omnem præstantiam laudemque rei labefactet, conseruetque mediocritas) boni autem artifices hoc ipsum, ut dixi, intuentes operantur: & ut natura, sic certior accuratiórve ac præstantior est virtus, quàm ars omnis: profectò mediocritatis ea sit indagatrix necesse est. De ea loquor quæ more perficitur, ut quæ in perturbationibus actionibúsque consistit, in quibus est & nimium, & parum, & mediocritas, ut & timere, & confidere, & concupiscere, & irasci, & misereri, & omnino gaudere, & dolere possumus & nimium, & parum, quorum utrunque non rectè fit. At verò quando, quibus de causis, & in quo, decet, cuiúsque rei causa & quomodo oportet hæc facere omnia, medium quiddam est ac optimum: quod quidem in virtute situm est. Eodem etiam modo sunt in actionibus nimium & parum, & mediocritas. At virtus in perturbationibus, actionibúsque versatur: in quibus & exuperatio in peccatis censetur, & defectio vituperatur: mediocritas in laude ducitur & rectè factis, quæ duo virtutis sunt maximè propria. Est igitur virtus, mediocritas quædam, ut quæ medium assequi & quasi scopum propositum attingere conatur. Iam peccare licet multis modis, quoniam ut Pythagoræi coniciebant,

malum infinitum incertumque est, bonum certum atque finitum. At verò rectè facere uno modo licet. Itaque illud facilè, hoc difficile est. Nam à signo discedere facile est: at ipsum attingere, magni negotij. Ob eamq; causam nimium & parum in vitiis numerantur, mediocritas in virtute. Etenim ait ille:

Vnica virtuti stat via, multa malis.

Est igitur virtus, habitus constans agendi consilio, in mediocritate positus, ea quæ ad nos est, ratione definita, & ut prudens præscripserit. Mediocritas autem duorum vitiorum est: quorum alterum eò quòd nimium est, alterum eò quòd parum est, cernitur. Itémque ob id, quòd alia vitia in perturbationibus & actionibus decorum modumque trāseant, alia ab eo deficient: in quibus virtus & inuenit & sequitur mediocritatem. Quocirca virtus natura sua & definitione, qua quid sit explicatur, mediocritas est, rei verò optimæ perfectæque ratione, extremitas. Neque verò in omnem actionem & perturbationem cadit mediocritas. Sunt enim quedam quæ statim nomine suo vitiosa declarari videntur, ut malevolentia, ut impudentia, ut inuidia: & in factis, ut adulterium, furtum, cædes. Hæc enim omnia, quæque sunt eiusdem generis, ipsa per se vitiosa dicuntur: non eorum exuperationes & defectiones. Nunquam igitur in rectè factis esse hæc possunt, sed in iis semper offenditur: nec in his talibus illud rectè aut non rectè versatur, adulterando quæ cum decet, vel quando, vel quemadmodum oportet: sed absolutè quibus eorum facere vitiosum est. Perinde igitur est, ac si quis in iniustitia, in ignavia, in intemperantia mediocritatem requirat &

ETHIC. ARIST.

exuperationem & defectionem. Nam isto quidem modo erit exuperationis & defectionis mediocritas, & exuperationis etiam exuperatio, defectionisque defectio. Ut igitur temperantiae & fortitudinis nec nimium est, nec parum, propterea quod mediocritas quodammodo in summo sita est: sic istorum modus nullus est, nec nimium, nec parum: sed ut quicque gestum est, ita est in vitio: omnino enim nec eius quod nimium est & parum, modus ullus est, nec mediocritatis nimium & parum.

Est igitur virtus habitus constans agendi consilio.] Ego ἔξ. προαίρεσιν ita latine reddidi: quia teste Arist. initio lib. 6. moralis, virtus ob id προαίρεσιν dicitur, quod agendi consilio tota ferè nititur. hac autem differentia ab artibus & scientiis distinguitur: reliquæ differentiae virtutem à vitio distinguunt. Id parum videntur animaduertisse alij interpretes.

Cap. 7. *Hæc autem non solum de genere toto virtutum dicenda sunt, sed ad singulas etiam conuenit accommodare. Omnium enim disputationum, quæ de actionibus instituuntur, quæ ad genus vniuersum accommodantur, latius illæ quidem patent: quæ verò ad partes, ad veritatem propius accedunt. In singulis enim rebus actiones versantur, quibus debet respondere oratio. Hæc igitur ex subiecta sunt descriptione capienda. Ac in metu quidem & confidentia, fortitudo mediocritas est. Eorum autem qui modum transseunt, qui timoris quidem vacuitate exuperat, vacat nomine (sunt autem multa vacantia nomine) qui autem confidentia impulsus, modum egreditur, audax confidensque nominatur. At qui nimium timet, parumque confidit, timidus dicitur. In voluptatibus autem & doloribus non omnibus quidem, sed ad corpus pertinentibus, iisque potissimum, quæ tactu percipiuntur, minus etiam in doloribus, mo-*

us est, temperantia: nimium, intemperantia. Qui porro à voluptatibus nimium abhorreant, non admodum multi reperiuntur, ut re nomen quidem habuerint. Appellentur sanè sensus expertes & stupidi. Iam in dandis accipiendisque pecuniis mediocritas, liberalitas dicitur: quæ modum transit, prodigalitas effusiove: quæ ab eo deficit, auaritia & illiberalitas. Contrarioque modo in iis ultra modum progrediuntur, ab eoque deficiunt. Prodigus enim largiendo modum transit, & accipiendo abest ab eodem. At verò auarus in accipiendo nimius est, in dando parcus. Atque hæc quidem nunc rudi veluti proposita imagine, ac summatim exponimus, hoc ipso contenti, post differemus subtilius. Versantur etiam in pecuniis aliæ affectiones, quarum mediocritas magnificentia nominatur. Nam inter magnificum & liberalem hoc interest, quod ille in magnis, hic in parvis cernitur. Nimium, ἀπεροχελία & βαρυσία nimium luxum, profusam largitionem, & ineptam profusionem vocare possumus: parum, μικροπρέπεια dicitur, sordes sordidamque parsimoniam appellare possumus: differuntque ab iis quæ sunt liberalitatis. Quid autem differant, posterius docuimus. Porro in honore & infamia mediocritas, magnitudo animi appellatur: exuperantia, elatio animi & superbia: defectio, parvus pusillusque animus & despicientia. Quam autem rationem liberalitatem ad magnificentiam habere docuimus, eo differentem, quod in parvis cernatur, eandem habet ad magnitudinem animi quæ in magnis honoribus versatur, alia quæ in parvis cernitur. Licet enim, & ut decet, honorem gloriâque expetere, & nimium & parum. Qui nimia cupiditate ducitur gloriæ,

is ambitiosus: qui non satis vacuus ab honoris cupiditate & gloria contemptor: at qui modum tenet, vacat nomine. Atque etiam affectionibus nullum nomen impositum est, nisi quod ambitiosi affectio vocatur ambitio. Hinc extremi de vacua regione, quæ intra fines eorum quasi media locata est, litigant & contendunt: estque cum nos eum qui modum tenet, ambitiosum: est cum eundem, abhorrentem ab omni honore nominemus. Atque aliàs ambitiosum laudamus, aliàs eum qui nullo honoris studio tenetur. Quod quamobrem faciamus, deinceps explicabimus. Nunc quo institueramus modo, differamus de cæteris. Est igitur in ira exuperantia, defectio, & mediocritas. Cumque eorum non ferè extent nomina, eum qui modum tenet, clementem, & mediocritatem clementiam, mansuetudinemque nominamus. Extremorum is qui ultra modum progreditur, iracundus, & vitium iracundia appellatur. Qui autem parum irascitur, lentus: vitium, lentitudo dicitur. Sunt etiam tres alię mediocritates finitimæ omnino, sed tamen inter se differunt aliquid. Nam cum in sermonum factorumque communione versentur, hoc tamen differunt: quod una in veritate, aliæ duæ in eorum iucunditate cernuntur. Atque huius quidem iucunditatis pars altera iocis tribuitur, altera rebus, quæ in vitæ humanæ consuetudine interueniunt. Quamobrem de his etiam nobis dicendum est, quod facilius in omnibus mediocritatem esse laudabilem perspiciamus, & extrema nec recta, nec laudanda, quin etiam vituperanda. Et quanquam permulta sint eorum vacantia nomine, tamen danda opera est, ut iis sicut aliis nomina imponamus, quod & res dilucidior sit, & nos facilius consentanea dica-

mus. Igitur in veritate qui modum adhibet, verax: & habitus, veritas dicitur. Simulatio si nimium se extollat, arrogantia: & qui eam habet, arrogans: sin sua nimium extenuet, ipsa affectio dissimulationis: & qui ea præditus, dissimulantis nomine & crimine notandus. In iucunditate porro quæ ad iocum accommodatur, qui modum quandam adhibet, is festiuus, facetus, seu urbanus habendus est, & affectio, urbanitas, & festiuitas: at quæ modum egreditur, scurrilitas, & in quo ipsa inest, scurra dicitur. Qui verò omnino à iocis abhorret, is agrestis & rusticus: affectio ipsa rusticitas habenda est. Quòd autem attinet ad reliquam iucunditatem, eam quæ in vita adhibetur, qui ita se iucundum præbet, ut ratio postulat, is facilis, comis, & affabilis, & mediocritas, facilitas dicitur. Qui modum egreditur, si nulla causa ductus, nimium facilis, blandus & obsequens: sin emolumenti sui causa, assentator habendus est. At qui omnino abhorret, disceditque à modo & ratione, seque tristem, iniucundum & insuauem in rebus omnibus præbet, is morosus & difficilis putandus est. Atque etiam in perturbationibus, iisque rebus omnibus, quæ in perturbationibus versantur mediocritates reperiuntur. Verecundia enim non est illa quidem virtus, attamen qui pudore afficitur, laudari solet. Nam his in rebus alius modum opponit, alius eum transit, ut pavidus, qui omni ex re pudore afficitur. Tertius, qui à modo deficit, nullaque ex re omnino pudore afficitur, impudens: qui autem modum adhibet, is pudens & verecundus dicitur. Indignatio verò mediocritas est inuidentiæ & malevolentiae. Cernuntur autem in iis aegritudinibus & voluptatibus omnibus quæ

ob eas res suscipiuntur, quæ proximis eueniunt. Nam indignabundus dolet illorum rebus secundis, qui illis indigni sunt. Inuidus hunc superans, ex omnibus ægritudine afficitur. At maleuolus tantum abest ab eo, ut aduersis rebus aliorum doleat, ut etiam capiat voluptatem, sed de his quidem alius erit mihi ad dicendum locus. De iustitia autem quando non vno modo dicitur, postea diuisione adhibita, quemadmodum mediocritates utraque sint, differemus, itémque de virtutibus quæ rationi attributæ sunt.

Οἱ μὲν γὰρ καὶ βόλῃ καὶ νότῃ) In quibusdam codicibus legitur καὶ νότῃ, sed hæc meo iudicio verior lectio est, quam etiam veteres interpretes secuti sunt.

Prodigalitas effusione.] Sallustij est, prodigalitas: Cic. in Partitionib. effusione. Νῦν μὲν οὖν τὸ πρῶτον Cicero initio tertij lib. Tusc. quæst vocat adumbratam imaginem: alibi sæpe rudem imaginem appellat.

Cap. 8. Cùm tres sint affectiones, duæ vitiosæ, quarum una supra modum, altera infra modum, & una virtus in mediocritate posita, sunt illæ omnes inter se quodammodo contrariæ. Nam extremæ & mediæ affectioni sunt, & inter se contrariæ, & mediæ extremis. Quemadmodum enim si id quod æquale est, cum re minore comparetur, maius est: sic cum maiore, minus: sic medij habitus, si cum eo quod parum est, conferantur, superant: si cum eo quod nimium est, deficiunt, & in perturbationibus & in actionibus. Fortis enim si cum ignauo conferatur, audax: si cum audaci viro ignauus timidusque videatur. itémque temperans, si cum homine stupido, intemperans: si cum intemperante, stupidus videbitur. Et liberalis cum auaro comparatus, prodigus: cum prodigo, auarus habebitur. Ideoque repellunt à se, ac protrudunt extremi medium, uterque ad alterum: appellantque fortem virum, audax quidem ignauum, igna-

uus audacem. Eadēque est ratio cæterorum. Hæc cū ita sint inter se contraria, maior quædam extremorum inter ipsos, quàm cum medio repugnantia est: quando quidem longius absunt alter ab altero, quàm vterque à medio, quæ admodum res magna à parua longius abest, & parua à magna, quàm vtraque ab æquali. Iam quædam extrema ad medium videntur quadam similitudine accedere, vt audacia ad fortitudinem, effusio ad liberalitatem. Extremis autem inter ipsos dissimilitudo maxima est. At ea quæ plurimum differunt, aduersa definiuntur. Ita fit, vt magis etiam inter se aduersa sint, quæ plus distant. Medio autem in nonnullis repugnat magis defectio, in quibusdam exuperatio. Vt magis est fortitudini contraria, non audacia quidem quæ modum transit: sed ignauia quæ à modo & ratione deficit. Et temperantiæ non stupor & stoliditas, cū sit defectio sed intemperantia, quæ exuperantia est. id quod ob duas causas accidit: vna quæ ex rei ipsius natura ducitur. Nam quia proprius est atque similis alterum extremum medio, idcirco non ipsum, sed contrarium eius magis opponimus. Quæ enim plus absunt à medio, eadem ipsi magis aduersantur: atque hæc quidem causa ex rei natura sumpta est, à nobis ducta est altera. Nam quas ad res sumus procliuiiores naturæ, eæ sunt medio magis contrariæ: vt quia propensiores sumus ad voluptates naturæ, idcirco ad intemperantiam sumus, quàm ad modestiam ac mediocritatem procliuiiores. Quapropter ea magis contraria dicimus, ad quæ maior est accessio: ob eamque causam magis est intemperantia, quæ exuperantia est, contraria temperantiæ.

Quàm ad modestiam ac moderationem.] Obseruandum est hoc loco κατὰ φύσιν τοῦ

ETHIC. ARIST.

cari, quam supra *σπουδαίον* appellavit: ut autem Latine reddidi, perspicuum est me auctore Cicerone id facere.

M Cap. 9. Satis dictum esse arbitror, virtutem moralem esse mediocritatem, quóque modo esset: ac mediocritatem quidem esse inter duo vitia, id est, nimium & parum, eamque talem esse, propterea quod sibi quasi signum proponant, illud medium, quod in perturbationibus actionibusque reperitur. Quocirca difficile est virtute esse præditum. Nec enim quicquam difficilius, quàm reperire in omni re medium. Ut circuli medium non cuiuslibet est, sed periti tantummodo reperire. Itémque irasci quivis potest, largiri pecunias, sumptusque facere, idque facile. at verò irasci, & largiri pecuniam, cui rectum est, & quantum, quando, qua de causa, quóque modo irascendum, dandúmque est, nec cuiusvis est, nec facile. Quapropter quod rectum ac perfectum est, & rarum est & laudabile: quod & ipsum honestum est. Quare omnes qui mediocritatem inuestigant & exequi-runt, primùm ab eo debent quod magis ei contrarium est, discedere: quemadmodum Calypso monebat:

Tu procul à fumóque regas, vndisque carinam.

Extremum enim alterum gravis peccatum est, leuius alterum. Quoniam igitur modum tenere difficillimum est, secunda, ut aiunt, nauigatione minimum malum est eligendum. Quod fiet ea potissimùm ratione, quam docebamus. Videndum est etiam diligenter, quæ ad vitia simus procliuiores. Alij enim ad alia natura proclives sumus. Quod faciliè ex ea voluptate & ægritudine quæ nobis accidit, intelligemus. Se autem quisque ab eo in contrariam partem debet abducere: Longè enim à delinquendo abdu-

Et veniemus ad mediocritatem. Quod quidem faciunt ij qui lingua cōtorta in rectum dirigūt. In omni autem re debemus sedulò à rebus incūdis, atque adeò à voluptate cauere: quippe de qua non veniamus incorrupti ad iudicandum. Quocirca quo animo senes illi erga Helenen affecti fuerunt, eodē nos esse debemus erga voluptatem, ad omnēque rationem illorum vox accommodanda est: sic enim dimissa illa & abiecta minùs aberrabimus. Vt ergo rem in pauca conferam, hæc si faciamus, facillimè poterimus & consequi & seruare mediocritatem. Arduum hoc profectò, præsertim in rebus singulis. Neque enim facile est explicare oratione, quonam modo, quibus hominibus, quibus de causis & quandiu sit irascendum. Nos enim interdum homines eos, qui minùs succensent, quàm deceat, laudamus clementēsque appellamus: interdum iracundos, viriles dicimus. Sed qui paulūm aliquid modum vel ultra vel citra egreditur, non est in vitio: qui autem longius euagatur, is quoniam minimè latere potest, non caret reprehensione. Sed quatenus, quantūque sit egrediendum, vt in reprehensionem incurrat, non est facile oratione explicare, vt ne quicquam eorum quæ sub sensum cadunt: in rebus verò singulis consistunt hæc omnia, & omne de his rebus sensus est iudicium. Ergo iam hoc quidem perspicuum est, medium habitum in rebus omnibus esse laudabilem, deflectendūque esse nunc ad id quod nimium est, nunc ad id quod parum. Sic enim medium, & quod rectum perfectūque sit, nos facillimè esse consecuturos.

Διόπερ ὅτι τὸ εἶναι καὶ ἀνάνην καὶ ἰπαυετόν.] In quibusdam codicibus legitur ὅτι ὅτι τὸ εἶναι, sed hæc mihi verior videtur lectio.

Κατὰ τὸν δεύτερον φασὶ πλεον.] Secunda nauigatio non sic accipienda est, vt prosperam significet: sed si prima nauigatione destituimur, vtendum esse secunda: Si velis non possumus, vtamur remigio.

ARISTOTELIS

Ethicorum liber III.

In libru 3. Ethicorum

ARGUMENTVM.

In libru 3. Ethicorum
 1° ab. Arist. de virtutibus
 2° ab. Arist. de virtutibus
 3° ab. Arist. de virtutibus
 4° ab. Arist. de virtutibus
 5° ab. Arist. de virtutibus
 6° ab. Arist. de virtutibus
 7° ab. Arist. de virtutibus
 8° ab. Arist. de virtutibus
 9° ab. Arist. de virtutibus
 10° ab. Arist. de virtutibus
 11° ab. Arist. de virtutibus
 12° ab. Arist. de virtutibus
 13° ab. Arist. de virtutibus
 14° ab. Arist. de virtutibus
 15° ab. Arist. de virtutibus
 16° ab. Arist. de virtutibus
 17° ab. Arist. de virtutibus
 18° ab. Arist. de virtutibus
 19° ab. Arist. de virtutibus
 20° ab. Arist. de virtutibus
 21° ab. Arist. de virtutibus
 22° ab. Arist. de virtutibus
 23° ab. Arist. de virtutibus
 24° ab. Arist. de virtutibus
 25° ab. Arist. de virtutibus
 26° ab. Arist. de virtutibus
 27° ab. Arist. de virtutibus
 28° ab. Arist. de virtutibus
 29° ab. Arist. de virtutibus
 30° ab. Arist. de virtutibus
 31° ab. Arist. de virtutibus
 32° ab. Arist. de virtutibus
 33° ab. Arist. de virtutibus
 34° ab. Arist. de virtutibus
 35° ab. Arist. de virtutibus
 36° ab. Arist. de virtutibus
 37° ab. Arist. de virtutibus
 38° ab. Arist. de virtutibus
 39° ab. Arist. de virtutibus
 40° ab. Arist. de virtutibus
 41° ab. Arist. de virtutibus
 42° ab. Arist. de virtutibus
 43° ab. Arist. de virtutibus
 44° ab. Arist. de virtutibus
 45° ab. Arist. de virtutibus
 46° ab. Arist. de virtutibus
 47° ab. Arist. de virtutibus
 48° ab. Arist. de virtutibus
 49° ab. Arist. de virtutibus
 50° ab. Arist. de virtutibus
 51° ab. Arist. de virtutibus
 52° ab. Arist. de virtutibus
 53° ab. Arist. de virtutibus
 54° ab. Arist. de virtutibus
 55° ab. Arist. de virtutibus
 56° ab. Arist. de virtutibus
 57° ab. Arist. de virtutibus
 58° ab. Arist. de virtutibus
 59° ab. Arist. de virtutibus
 60° ab. Arist. de virtutibus
 61° ab. Arist. de virtutibus
 62° ab. Arist. de virtutibus
 63° ab. Arist. de virtutibus
 64° ab. Arist. de virtutibus
 65° ab. Arist. de virtutibus
 66° ab. Arist. de virtutibus
 67° ab. Arist. de virtutibus
 68° ab. Arist. de virtutibus
 69° ab. Arist. de virtutibus
 70° ab. Arist. de virtutibus
 71° ab. Arist. de virtutibus
 72° ab. Arist. de virtutibus
 73° ab. Arist. de virtutibus
 74° ab. Arist. de virtutibus
 75° ab. Arist. de virtutibus
 76° ab. Arist. de virtutibus
 77° ab. Arist. de virtutibus
 78° ab. Arist. de virtutibus
 79° ab. Arist. de virtutibus
 80° ab. Arist. de virtutibus
 81° ab. Arist. de virtutibus
 82° ab. Arist. de virtutibus
 83° ab. Arist. de virtutibus
 84° ab. Arist. de virtutibus
 85° ab. Arist. de virtutibus
 86° ab. Arist. de virtutibus
 87° ab. Arist. de virtutibus
 88° ab. Arist. de virtutibus
 89° ab. Arist. de virtutibus
 90° ab. Arist. de virtutibus
 91° ab. Arist. de virtutibus
 92° ab. Arist. de virtutibus
 93° ab. Arist. de virtutibus
 94° ab. Arist. de virtutibus
 95° ab. Arist. de virtutibus
 96° ab. Arist. de virtutibus
 97° ab. Arist. de virtutibus
 98° ab. Arist. de virtutibus
 99° ab. Arist. de virtutibus
 100° ab. Arist. de virtutibus

IBRO 2. virtutem generatim descripsit, eamque habitum & mediocritatem esse de-
 laravit: nunc primum exponit quadam actionum humanarum principia, maxime
 electionem in definitione virtutis positam, deinde fortitudinem, tum temperantiam, reliquas
 virtutes disinceps persecutus. Nam ad electionem habitusque morales, qui electione ac-
 quiruntur, plenius cognoscendos, considerandum est, quid sit sponte & inuite agere, quid
 deliberatio & electio, quid sub voluntatem cadat, et an virtutes & vitia sint in nostra
 potestate. Sponte fieri dicitur, illud cuius causa efficiens est in agente circumstantias actionis
 cognoscente. Inuite fit, quod vi & ignorantia efficitur. Deliberatio est mentis inquisitio
 de rebus dubiis, quas possumus agere aut non agere. Electio est appetitio eorum, quae sunt in
 nostra potestate, idque antegressa deliberatione. Voluntas appetit absolute id quod vere
 bonum est, ratione autem personarum id quod cuique bonum videtur: bono viro quidem reuera,
 malo autem specie bonum. Virtutes & vitia confirmat esse in nostra potestate, quoniam
 eorum actiones in nobis sitae sunt: alioquin nec premia boni, nec supplicia improbi iuste
 decernerentur. Fortitudinis materiam statuit esse ea, quae terrorem & fiduciam mouent,
 (quorum plura distinguit genera) sed magis ea, quae terrorem adferunt et praecipue mortem,
 quae iusto bello appetitur. Extrema, audaciam & timiditatem. Species fortitudinis non vere
 numero quinque: Civilem & eas, quae ab experientia, ira, bona spe, & periculi ignorantia
 proficiuntur. Temperantia materia, est voluptas praesertim ea, quae gustatu & tactu
 percipitur. Cupiditatem alia naturales & ascititiae, alia communes et privatae. Extrema
 temperantiae sunt intemperantia, et quidam sensus stupor, in voluptatibusque aspernandis
 immanitas.

Cap. I.

ED quoniam virtus in perturbatio-
 nibus actionibusque versatur, ac in his
 rebus quae voluntate ac sponte nostra
 suscipiuntur, laudi & vitio locus re-
 linquitur, in iis autem quae nobis inui-
 tis fiunt veniunt, interdum etiam miseri-
 cordiae: profecto explicanda vis est ratioque earum rerum
 quae sponte, & quae nobis inuitis fiunt, iis praesertim, qui in
 virtutis cognitione versantur: quae explicatio conditoribus
 etiam legum, ad honores decernendos, constituendasque poenas
 utilis est. Sunt igitur ea praeter voluntatem nobisque inuitis

In
 1° ab. Arist. de virtutibus
 2° ab. Arist. de virtutibus
 3° ab. Arist. de virtutibus
 4° ab. Arist. de virtutibus
 5° ab. Arist. de virtutibus
 6° ab. Arist. de virtutibus
 7° ab. Arist. de virtutibus
 8° ab. Arist. de virtutibus
 9° ab. Arist. de virtutibus
 10° ab. Arist. de virtutibus
 11° ab. Arist. de virtutibus
 12° ab. Arist. de virtutibus
 13° ab. Arist. de virtutibus
 14° ab. Arist. de virtutibus
 15° ab. Arist. de virtutibus
 16° ab. Arist. de virtutibus
 17° ab. Arist. de virtutibus
 18° ab. Arist. de virtutibus
 19° ab. Arist. de virtutibus
 20° ab. Arist. de virtutibus
 21° ab. Arist. de virtutibus
 22° ab. Arist. de virtutibus
 23° ab. Arist. de virtutibus
 24° ab. Arist. de virtutibus
 25° ab. Arist. de virtutibus
 26° ab. Arist. de virtutibus
 27° ab. Arist. de virtutibus
 28° ab. Arist. de virtutibus
 29° ab. Arist. de virtutibus
 30° ab. Arist. de virtutibus
 31° ab. Arist. de virtutibus
 32° ab. Arist. de virtutibus
 33° ab. Arist. de virtutibus
 34° ab. Arist. de virtutibus
 35° ab. Arist. de virtutibus
 36° ab. Arist. de virtutibus
 37° ab. Arist. de virtutibus
 38° ab. Arist. de virtutibus
 39° ab. Arist. de virtutibus
 40° ab. Arist. de virtutibus
 41° ab. Arist. de virtutibus
 42° ab. Arist. de virtutibus
 43° ab. Arist. de virtutibus
 44° ab. Arist. de virtutibus
 45° ab. Arist. de virtutibus
 46° ab. Arist. de virtutibus
 47° ab. Arist. de virtutibus
 48° ab. Arist. de virtutibus
 49° ab. Arist. de virtutibus
 50° ab. Arist. de virtutibus
 51° ab. Arist. de virtutibus
 52° ab. Arist. de virtutibus
 53° ab. Arist. de virtutibus
 54° ab. Arist. de virtutibus
 55° ab. Arist. de virtutibus
 56° ab. Arist. de virtutibus
 57° ab. Arist. de virtutibus
 58° ab. Arist. de virtutibus
 59° ab. Arist. de virtutibus
 60° ab. Arist. de virtutibus
 61° ab. Arist. de virtutibus
 62° ab. Arist. de virtutibus
 63° ab. Arist. de virtutibus
 64° ab. Arist. de virtutibus
 65° ab. Arist. de virtutibus
 66° ab. Arist. de virtutibus
 67° ab. Arist. de virtutibus
 68° ab. Arist. de virtutibus
 69° ab. Arist. de virtutibus
 70° ab. Arist. de virtutibus
 71° ab. Arist. de virtutibus
 72° ab. Arist. de virtutibus
 73° ab. Arist. de virtutibus
 74° ab. Arist. de virtutibus
 75° ab. Arist. de virtutibus
 76° ab. Arist. de virtutibus
 77° ab. Arist. de virtutibus
 78° ab. Arist. de virtutibus
 79° ab. Arist. de virtutibus
 80° ab. Arist. de virtutibus
 81° ab. Arist. de virtutibus
 82° ab. Arist. de virtutibus
 83° ab. Arist. de virtutibus
 84° ab. Arist. de virtutibus
 85° ab. Arist. de virtutibus
 86° ab. Arist. de virtutibus
 87° ab. Arist. de virtutibus
 88° ab. Arist. de virtutibus
 89° ab. Arist. de virtutibus
 90° ab. Arist. de virtutibus
 91° ab. Arist. de virtutibus
 92° ab. Arist. de virtutibus
 93° ab. Arist. de virtutibus
 94° ab. Arist. de virtutibus
 95° ab. Arist. de virtutibus
 96° ab. Arist. de virtutibus
 97° ab. Arist. de virtutibus
 98° ab. Arist. de virtutibus
 99° ab. Arist. de virtutibus
 100° ab. Arist. de virtutibus

fiunt, quæ vi fiunt, aut imprudentia. Vi autem id fit, cuius
 causa & principium extrinsecus eiusmodi adhibetur, ad
 quod nihil adiumenti adferat is qui illud facit aut pati-
 tur: ut si quod ventus impulerit, aut homines in quorum sis
 potestate & dominio. At verò quæ metu maiorum malo-
 rû, aut honesti causa fiunt (velut si quis tyrānus qui in sua
 potestate habeat parentes & liberos nostros, proponat turpe
 aliquid faciendum, hac lege, ut si faciamus, incolumes sint
 ac salui: sin minùs, interficientur) Vtrum sponte an inuiti
 faciamus, magna est quæstio. Eadem est etiam ratio iactu-
 rarum, quæ fiunt, cum tēpestates oriuntur. simpliciter enim
 voluntate sua nemo iaciat: salutis autem suæ ac ceterorum
 causa, omnes qui quidē sana mente sint: Sunt igitur mixtæ
 huiusmodi actiones illæ quidem, sed voluntarius similiores
 Diliguntur enim tum cum geruntur. Finis autem actio-
 nis, temporis conditioni ac rationi attribuitur: & volunta-
 ria certè ac præter voluntatem cum agitur, dicenda est
 actio. At sponte agit, quippe in quo principium positum sit
 comouendarum partium, quæ actionibus eiusmodi perficien-
 dis quasi instrumenta adhibentur. Quarum autem rerum
 in quoq; sunt posita principia, eas agat & non agat, in eo si-
 tū est. Sunt igitur hæc talia voluntatis. Et tamen sunt for-
 tasse simpliciter ac genere ipso contra voluntatem: quando
 quidem nemo quicquam eorum per se expetit. Dantur au-
 tem interdum laudi hæc ipsa, cum homines magnarum ac
 præstantium rerum causa turpe aliquid aut molestum per-
 ferunt: sin contrā faciant, vituperantur. Quæ enim ipsa fe-
 diffima sunt, ea rei nullius præclaræ & honestæ, aut certè
 mediocris causa sustinere, est in vitio. Sunt autem quædam

Contemptatio

ETHIC. ARIST.

in quibus laudi locus nullus relinquitur, sed venia duntaxat : cum ea quis facit quae non sunt faciendae, iis impulsus malis quae et humanam naturam longè multumque superant, et nemo possit sustinere. Sunt autem quaedam certè voluntariae, sed et flagitiosae, nemo ut ad ea impelli debeat : potiusque oppetenda mors est gravissimis toleratis cruciatibus. Etenim ridicula videntur ea, quae ad eadem maternam Alcmaeona Euripidis impulerunt. Difficile autem est interdum, quid cui proponendum sit, quidque pro quo perferendum, iudicare. Difficilius etiam est stare in eo quod sit indicatum. Ferè enim et quae expectantur, molesta sunt : et ea ad quae impellimur, turpia. Hinc laudem et reprehensionem, qui inducti sunt aut non inducti, consequuntur. Quae igitur ut dicenda sunt fieri? An omnino ac simpliciter talia dicenda sunt, cum causa extrinsecus est, qui facit, nihil adiuvat? Quae autem per se quidem sunt contra voluntatem, sed hoc tempore, et horum loco expectanda, eorumque in eo qui agit principia inclusa sunt : per se illa quidem et simpliciter praeter voluntatem sunt : hoc tempore, horumque loco voluntaria : potiusque accedunt ad voluntariorum naturam : quippe cum in rebus singulis, quae hic voluntate geruntur, actiones factaeque versantur. Quid autem cui sit anteponendum, non est facile exponere. Multae enim sunt rerum singularum differentiae ac dissimilitudines. Quod si quis incunda quae sunt, violenta ac necessaria dixerit, quod cum extra sint, vim adferant et cogant : eadem ratione violenta ei sunt futura omnia. Horum enim causa omnes omnia faciant. Et qui vi coacti inuitique faciunt quippiam, iis illud

affert molestiam: qui verò iucundis rebus incitati quippiam faciunt, iis voluptatem adfert quod agunt. Ridiculum est igitur ea accusare quæ externa sunt, non seipsum potius, qui à rebus eiusmodi facile capiatur: resque præclaras sibi, fædas & turpes attribuere voluptati. Hoc igitur iam quidem apparet, vi id fieri, cuius principium cum extrà sit, nihil id cui vis infertur, adiuvat. Quod autem sit per imprudentiam, est omne quidem non voluntarium: sed tum demum inuito fit, cum molestum est, & causas adfert pœnitentie. Nam qui per imprudentiam fecit quidlibet: nec se id egisse molestè fert, non fecit ille quidem sponte quod ignoravit: nec rursus inuitus, cum minus agrè ferat. Eorum igitur qui per imprudentiam aliquid faciunt, is quidem quem facti pœnitet, inuitus quem non pœnitet, quoniam alius diuersusque ab illo est, appelletur sanè non volens: quoniam enim ab altero differt, aptius est habere suum nomen. Aliud etiam est per imprudentiam facere, aliud imprudentem. Non enim ebriosus & iracundus videtur, quæ facit, per imprudentiam facere, sed per illa quæ diximus, ebrietatem & iram: nec sciens tamen agit, sed imprudens. Ac ignorant quidem improbi omnes quæ facienda sunt, quæq; fugienda; iniusti que & omnino mali ex eo errore nascuntur. Nec si quis quod utile sit ignoret, quod aget, dicatur statim inuitus agere. Neque enim ignorantia, quæ consilio suscipitur, ut quid contra voluntatem factum dicatur, causa est, sed improbitatis: nec rursus rerum vniuersarum ignoratio, quando quidem ea culpatur: sed rerum singularum in quibus, & circa quas omnis versatur actio. In his enim locus est & veniæ & misericordiæ: quoniam qui eorum aliquid

ETHIC. ARIST.

ignorat, facit inuitus. Sed non alienum est, quæ quôtque sint exponere. Videndum igitur, quisnam, quidque agat quisque, & qua in re versetur actio: interdum etiam quo quasi instrumento, cuiusque rei causa, ut salutis: & quo tandem modo, ut remissè, an vehementer. Atque hæc quidem omnia nemo ignorare possit, modò ne sit insanus: sed nec eum qui agat, ut perspicuum est: nam qui se ignorabit ipsum? Quid autem agat, aliquis ignoret, ut cum sibi aiunt excidisse, aut se nescisse occulta & arcana esse, ut Æschylus mysteria. Aut cum vellet monstrare emisisse telum, ut ille qui catapultam putet etiam aliquis filium hostem esse, ut Merope: & hastam mucrone obtuso esse, quæ cuspidem habeat: & lapidem esse pumicem: & ut interficiat qui salutis causa ferit: & qui docere velit, verberet, ut faciunt ij qui extremis manibus dimicant. Cum igitur in his omni-
bus ignoratio versetur, in quibus actio: qui eorum aliquid ignorabit, fecisse videbitur inuitus, & maximè si eorum ignarus erit quæ principatum obtinent. Principatū autem tenent, finis, & in quibus cernitur actio. Et quanquam id quod proficiscitur ex illa ignoratione & imprudentia, inuitis nobis fieri dicatur, tamen debet esse præterea molesta actio, & pœnitentiæ plena. Quoniam igitur nobis inuitis fiat, quod vi fit, & quod imprudentia: sponte fieri dicetur, id cuius in se principium continet is, qui scit res singulas, in quibus actio consistit. Profectò enim non rectè dicuntur ab inuitis fieri ea quæ vel ira fiunt, vel cupiditate. Primum enim nullum aliud animal, neque puer sponte faciet. Deinde quæro, utrum nihil eorum omnino quæ ira vel cupiditate impulsæ facimus, sponte ac volūtate nostra facimus? an

Verò honesta quæ sunt, voluntate: quæ turpia, inuiti? an nō id ridiculum sit, cū præsertim vna sit eorum causa? Absurdum verò sit fieri ab inuitis dicere ea, quæ appetere decet. Atqui decet, & irasci quibusdam in rebus, & nonnullarum duci cupiditate, vt bonæ valetudinis atque discipline. Satis etiam constat, ea molestiam asferre omnia quæ inuiti facimus, quæ verò cupiditate ducti agimus, oblectationem habent. Jam verò in quo tandem erit discrimen, vt non eadem ratione dicantur præter voluntatem ea in quibus ratione & animi iudicio, quàm ea in quibus per iram peccatur? Vtraque enim fugienda sunt: nec minùs videntur esse hominis propriæ, quæ sine ratione sunt, perturbationes: suntque actiones hominis quæ vel ab ira, vel à cupiditate profiscuntur. Atqui illas absurdum est in iis quæ nobis inuitis fiunt, ponere.

Τὸ ἐκούσιον καὶ ἀκούσιον.] Ego τὰ ἐκούσια interdum voluntaria, interdum sponte suscepta appello, quia utroque modo video Latinos auctores, imprimisque Ciceronem, loqui: τὰ ἀκούσια verò sæpius ea quæ nobis inuitis fiunt verto, nunquam tamen præter voluntatem aut contra voluntatem facta appello. At non voluntaria pro illo ἀκούσια non probo: sed pro illo οὐκ ἐκούσια.

Quod si quis incunda quæ sunt, violenta ac necessaria dixerit.) Ego codicem Argropyli optimū iudicavi. In quo, vt ex eius interpretatione apparet, neque χαλὰ, neque νόμιμα legitur, sed tantum ἰδὲ. vt sit εἰδὲ πρὸς ἰδὲ φρίκῃ καὶ αἰσῇ. Hæc verò aduersus Platonem scribi videntur, qui nono de Leg. malos homines fieri inuitos, videtur asserere. Illud etiam admonendum est in Græcis exemplaribus legi statim post hæc verba ἀνάγκη γάρ, vbi legendum est ἀναγκάζει.

Iam verò in quo tandem erit discrimen.] Totus hic locus alioqui valde obscurus à me apertè explicatus est. Alij interpretes quàm rectè, doctorum esto iudiciū.

Expositis iis quæ & sponte, & inuiti homines faciunt, Cap. 2.
sequitur vt de βουλευσις, id est consilio agēdi, & facta animi iudicio agendi suscepiōe dicendum esse videatur. Nam & virtuti coniuncta est maximè, & mores quales sint magis, quàm ipsæ actiones, ipsa iudicare videtur. Consilium igitur est illud quidem voluntarium, sed tamen non

idem quod voluntarium, idque adeò quod sponte fit, patet
 latius. Eius enim quod sponte fit, & pueri sunt & belluæ
 participes: consilij non sunt. Nec mihi quidem rectè viden-
 tur dicere ij, qui agendi consilium vel cupiditatē aiunt esse,
 vel iram, vel voluntatem, vel quandam opinionem. Non
 enim commune eorum etiam est agendi consilium, quæ sunt
 expertia rationis: cupiditas & ira sunt, & impotentes cu-
 piditate, non agendi consilio ducuntur ad agendum: contrá-
 que continentes consilio, non cupiditate ac libidine. Præter
 ea consilio aduersatur cupiditas, cupiditati cupiditas non
 repugnat. Cupiditas etiam rei iucunda est, & omnis cum
 dolore coniuncta: consilium nec rei iucunda est, nec cum
 molestia. Multò etiam minus idem est quod ira, quoniam
 minimè videntur quæ per iram fiunt, consultò fieri. Nec
 voluntas quidem, etiam si ad eam proximè accedere videa-
 tur. Consilium enim & propositum non est eorum quæ fie-
 ri nequeunt: etsi quis ea se sibi proponere ad augendum &
 consilio suscipere atque instituere dicat, insanus esse videa-
 tur. At voluntas eorum etiam est, quæ fieri non possunt,
 ut immortalitatis. Et voluntas in iis etiam cernitur, quæ
 non statuat agere qui illa vult: ut aliquis vult histrionem
 quendam athletamque vincere. At nemo hæc talia sibi
 proponere, eaque se animi iudicio suscipere dicitur, sed ea
 omnia, quæ à se putat posse administrari, quæq; ipse agen-
 da suscipit. Iam verò finem potius spectat voluntas: consi-
 lium & prima susceptio ea quæ ad finem pertinent. Ut va-
 lere volumus, & consilio adhibito suscipimus ea quibus va-
 letudinem adipiscamur. Et beati esse omnes volumus, idq;
 ita dicimus: at si illud non consilio suscipere & statuere, si

hoc nobis consilium esse dicamus, ineptè loquamur. Omnino enim in rebus iis versatur agendi consilium, quæ sunt in nostra potestate. Nec opinio igitur esse possit, quoniam in rebus omnibus cernitur opinio: nec minus æternis, & quæ fieri non possunt, quàm iis quæ in nobis sitæ sunt. Præterea falso ac vero diuiditur opinio, non malo & bono, in quibus agendi consilium potius cernitur. Non igitur idem est quod opinio omnino, nec id fortè quisquā asserit. Nec verò idē est quod quædā opinio. Et bonorum enim vel malorum proposito ac susceptione tales, hoc est boni, vel mali dicimur, ex opinione non dicitur. Et consilium capimus vel assequendi quippiam vel declinandi, & si qua sunt eius generis. At quid quicque sit, quàmquā ad rem conducatur, opinamur: assequendum autem aliquid, ut vitandum, non admodum opinamur. Præterea consilium laudatur, quòd sit eius quod potius agere oporteat, vel quod rectè statutū sit: at opinio quod sit verè iudicatum. Atque ea diligimus ac suscipimus, quæ scimus optima: ea opinamur, quæ non certò scimus. Nec iidem videntur suscipere & opinari quæ sunt optima: sed nonnulli sunt qui optimè sentiant, per malitiam tamē & improbitatem, quæ mala sunt, sequuntur. Nec verò, quòd antecedit opinio agendi consilium, aut consequatur, quicquam interest: non enim id agimus, sed utrum sit idem quod aliqua opinio. Quid igitur, aut quale est agendi consilium, quandoquidem in nullo est superiorum? ac illud quidem apparet ex genere voluntariorum esse, nec tamen quicquid voluntarium est, id omne etiam deligendum & consilio suscipiendum, sed cū aut antegressa est deliberatio. Nam cum ratione & mentis iudicio coniun-

ETHIC. ARIST.

Etum omne agendi consilium est, id quod etiam nomen significat προαιρετικόν, quasi προ εἰς τέρμα προαιρετικόν.

*Cupiditas etiam rei iucunda est, & omnis cum dolore coniuncta.] Petri Victorij re-
stitutionem huius loci, & probavi, & secutus sum.*

*Et si quis ea se sibi proponere ad agendum, &c.] Verbum προαιρετικόν, multis modis
à me latinè redditur, interdum animū inducere, interdū statuere, interdū con-
siliū capere, interdum illis verbis quibus hoc loco. Idque eo libentius facio,
quòd non videtur aptè vnum latinum pro vno græco semper retineri posse.*

Cap. 3. *Sed illud hoc loco quarendum est, vtrum in delibera-
tionem cadant omnia: an de quibusdam nulla sit delibera-
tio. Cui quæstioni sanè respondendum est, cadere in delibe-
rationem, non ea de quibus stultus aliquis vel insanus de-
liberet, sed de quibus solent ij qui sana mente sint. Sed de
rebus æternis nemo consultat, vt de mundo, & de eo, quod
diameter cum latere non est comparabilis: nec de iis quidē,
quæ sunt ipsa quidem in motu, sed semper eodem modo eue-
niunt, siue necessitate, siue natura, aut alia aliqua causa,
cuiusmodi sunt solis conuersiones & ortus. Eodem modo de
iis iudicandum est, quæ aliàs aliter eueniūt, in quo sunt ge-
nere siccitates & imbres. Nec verò ea in deliberationem
cadunt, quæ casibus fortunæ subiecta sunt, qualis est the-
sauri inuentio. At ne res quidem omnes, quæ naturam at-
tingunt humanam cadunt in deliberationem. Neque enim
quemadmodum optimè Remp. Scythæ administrare pos-
sint, Lacedæmonij deliberant: nihil enim eorum per nos fie-
ri potest. At de iis delibeamus, quæ vt gerantur, sunt in
nostra potestate, quoniam illa sola reliqua sunt. Nam præ-
ter istas causas, naturam, necessitatem, fortunam, nulla est,
alia causa præter mentem & alios affectus, quibus ad agen-
dum homines impelluntur. Singuli autem homines de his*

deliberant, quæ ipsi efficere possint. Nec verò de scientiis iis quæ certæ subtilēsque sunt, & seipsæ contentæ, deliberatio est, ut de literis quonam modo scribendæ sint, non est contentio. Sed quæ à nobis effici possunt, non autem semper eodem modo, ea demum cadunt in deliberationem: ut ea quæ medicina, quærendæ pecuniæ facultas, & gubernatoris ars tractant potius, quàm quæ gymnastica, quo minus certæ & exquisitæ sunt. Similis est ratio cæterarum. Sæpius etiam in deliberationem cadunt ea quæ ab artibus, quàm quæ à scientiis proficiuntur: propterea quòd magis ea veniunt nobis in dubium. Consilij autem capiendi deliberatio partim in iis rebus cernitur, quæ plerunque eueniunt, cum incertum sit, quam in partem inclinare ac euenire debent: partim in iis quæ utrinque incerta sunt. Ad res autem magnas eligendas, alios homines in consilium adhibemus, nobis ipsi diffisi, quasi minùs ad statuendũ simus idonei. Deliberamus autem, non de finibus, sed de iis quæ ad fines pertinent. Neque enim aut medicus an sanabit, consultat: aut orator, an persuadebit: vel civilis officij peritus, an legibus bene institutam ciuitatem faciet: vel alij artifices de fine deliberant: sed omnes proposito sibi fine aliquo quemadmodum, & quibus rebus eum assequantur, inquirunt. Quod si compluribus ad eum rationibus perueniri posse constet, eum quàm facillimè & optimè possit, inuestigant. Sin vna via perfici queat, quẽadmodum per hanc assequantur, considerant: ad illamque rursus, per quam perueniunt, idque eo usque persequuntur, dum ad primam causam ventum sit, quæ in inueniendo postrema est. Nam qui deliberat de re aliqua, is inquirere ac retexere eodem modo solet, quo Geo-

ETHIC. ARIST.

metræ in suis demonstrationibus conficiendis. Illud autem apparet, non omnem inquisitionem esse deliberationem, cuiusmodi sunt mathematicorum inquisitiones : deliberationem verò omnem esse peruestigationem & inquisitionem. Etiam illud apparet, quod in analysi postremum est, id primum esse in rei ortu. Quòd si tale aliquid inciderit, quod fieri nequeat, veluti si pecuniis sit opus, nec possint alicunde suppetere, tum rem aggreddi desinunt: sin autem fieri posse constiterit, tum omnes nervos intendunt, ut efficiant. Atqui ea fieri possunt, quæ à nobis possunt effici. Nam quæ amicorum opera fiunt, per nos fiunt quodammodo: quia principium in nobis situm est. Quærentur autem aliàs instrumenta, aliàs usus eorum, itémque in reliquis: interdum qua tandem re, aut quibus, aliquando qua ratione res effici queat. Atque homo videtur, quemadmodum dixi, principium esse actionum : deliberatio autem in iis versari, quæ ab eo agi possunt. At actiones aliorum causa sunt, alióque referuntur. Nunquam igitur cadet in deliberationem finis, in ea duntaxat quæ ad fines pertinent, atque conducunt: nec res singulæ quidem, ut sitne hoc panis, & utrum ut oportet, pistus aut factus sit, necne: quoniam hæc cadunt sub sensum omnia: de quibus si semper deliberandum esset, res ad exitum perducere non posset. Quod autem in deliberationem cadit, & quo consilio suscipitur, eadem sunt: nisi quòd iam statutum ac definitum est, id quod consilio suscipitur. Quod enim consultando statutum indicatúmque est, id demum consilio suscipi dicitur. Tum enim quisque definit, quemadmodum quicque gerat exquirere, cum principium ad se retulerit, atque adeò ad eam sui partem, quæ

tenet principatum: hæc enim pars est, quæ consilium capit. Quod ex veteribus etiam rebus publicis, quas Homerus imitatus est, potest perspicui. Quæ enim reges statuisent, populo renunciabant. Quoniam autem id *ἀγαπετόν*, id est consilio susceptum est, quod par deliberationem expetendum esse constitutum est, in iis quæ in nostra sunt potestate: profectò *ἀγίσεσις*, id est, agendi consilium sit necesse est: appetitio eorum quæ in nostra sunt potestate, cùm antegressa est deliberatio. Iudicio enim ad deliberationem, quæ antecessit, abhibito, tum sequi consilium cupimus: atque agendi quidem consilium quid sit, quibûsque in rebus versetur, & quod eorum sit, quæ ad fines spectât, expressa velut primis lineis forma dictum est.

καὶ πᾶν τὸ δι' ἀνθρώπων] Totum hunc locum ex mea interpretatione facile est intelligere, qui alioqui ἀπαισιμὸν valde obscurus est.

Voluptatem autem finis ipsius esse diximus: sed aliis Cap. 4. *Mr. C. 4.*
eius esse quod verè bonum sit: aliis eius quod bonum vi-
deatur. Atqui consequens est, ut qui quod sub voluntatem
cadit, verè bonum esse dicant, etiam fateantur non cadere
sub voluntatem id, quod is velit, qui minus rectè eligit. Si
enim voluntate appetatur, bonum etiam sit necesse est. At
erat fortasse malum. Qui autem aiunt, quod sub volun-
tatem cadit, esse id quod bonū videatur, eos necesse est fa-
teri nihil esse voluntati subiectum naturā, sed id demum
quod cuique visum sit. Atqui aliud alij, & si ita res ferat,
etiam contraria videntur. Quæ si minus probantur, hoc
certè confitendum est, simpliciter ac reuera id quod bonum
sit, sub voluntatem cadere: quod verò ad hos vel illos atti-
net, quod cuique videatur. Ac viro quidē bono id bonum

ca. p. s. solutur. Quod verè bonum est: improbo quod occurrit, videatur. Ut
 quod verè bonum est: improbo quod occurrit, videatur. Ut
 corporibus probè affectis, salubria sunt ea quæ reuera sunt
 eiusmodi: quæ autem in morbis sunt, alia: itémque &
 amara, & dulcia, & calida, & graua, & cætera omnia.
 Nam & verè de omnibus vir bonus iudicat, & rectè
 quid in re quaque veri sit perspicit. Propria est enim sua
 cuiusque habitus & honestas, & voluptas, excellitque
 vir bonus plurimum in perspicendo, quid in quaque re ve-
 ri sit, quasi rerum omnium mensura & norma. At verò
 multitudo à voluptate decipitur. Nam cum bona non sit,
 tamen esse videtur. Itaque plerique voluptatem sequun-
 tur, ut bonum: dolorem fugiunt, ut malum.

Cap. 5.

Quoniam autem quod sub voluntatem cadit, finis est:
 quæ verò in deliberationem cadunt, & quæ consilio adhi-
 bito suscipiuntur, ea in iis cernuntur quæ ad finem ferunt:
 efficitur, ut actiones quæ in illis versantur, omnes consilio
 suscipiantur, omnesque sint voluntariæ. Atqui in illis ipsis
 versantur virtutis actiones. Virtus igitur ipsa, itémque
 vitium in nostra sunt potestate. Quas enim res in nobis si-
 tum est ut agamus, eas etiam in nobis situm est, ut ne aga-
 mus: quâsque res in nobis situm est, ut non agamus, easdem
 in nostra est potestate. Itaque si in nobis est age-
 re quippiâ, cum id honestum sit, & non agere erit in nobis,
 cum id turpe sit. Et si in nobis situm est, non agere quippiâ,
 cum id non agere sit honestum, erit quoque in nobis situm
 id agere, cum turpe sit. Quod si in nobis situm est, ut hone-
 sta quæ sunt, & turpia faciamus, eodémque modo ut ne
 agamus: hæc autem est bonos & malos esse: certè probi, im-
 probi ve simus, est in nobis. At verò dicere sponte impro-

bus, aut felix inuitus nemo fit: illud falsum, hoc verum videtur. Nam & nemo est beatus inuitus, & improbitas spontanea est. Alioqui ea quæ à nobis nunc dicta sunt, in controuersiam vocare oportebit: negandusque homo erit, auctor esse & procreator actionum, quasi liberorum. Quæ si perspicua sunt, neque ea possumus ad alia referre principia, nisi ad ea quæ in nobis sita sunt: hoc certè confitendum est: quarum rerum in nobis sita sunt principia, eas in nostra esse potestate, nostræque esse voluntatis. Testes huius rei sunt, & priuatim singuli, & publicè legistatores, qui sumunt supplicium de iis omnibus qui flagitia admittunt, nec vi, nec per ignorancem, cuius ipsi sibi auctores non sint: honores autem decernunt iis qui præclara facinora faciunt, ut illos deterreant, hos adhortentur. Atqui nemo quenquam ad ea gerenda hortatur, quæ nec sunt in nostra potestate, nec sunt nostræ voluntatis: ut nihil attinet inducere aliquam, ut ne caleat, vel doleat, vel esuriat, aut aliud quidvis eiusdem generis patiatur, quia nihilominus ea perferet. Etenim ignorance causa in eo vindicatur, qui sua culpa nescierit: ut in violentos duplex pœna constituta est: propterea quod principium in eis situm sit. Est enim in eis situm, ut ne vino obruantur: quod quidè causa est ignorance. Quinetiam eos puniunt qui aliquid ignorant eorum quæ legibus continentur, quæ ipsa & cognosci debent, nec sunt difficilia: itèmq; in cæteris, si qui negligentia impediti aliquid videntur ignorare, quod in eis situm erat, ut ne ignorarent: quandoquidem in eorum erat potestate, ut darent operam. Verum ipsi sibi auctores

ETHIC. ARIST.

sunt ut tales fierent, dum mollius viuunt, & dissolutius, itémque ut iniusti & intēperantes essent: illi, dum fraude & dolo agunt: hi, dum degūt vitam in compotationibus, aliisque generis eiusdem. Nam quæ in quaque re opera ponitur, tales homines efficit. Quòd ex iis facile perspici potest, qui ad quoduis certamen, vel officium & actionem se comparant: semper enim & absque intermissione id agunt. Hoc ergo ignorare, ex collocata in re quaque opera, gigni habitus, hominis est ab omni sensu procul abhorrentis. hoc etiam alienum absurdumque sit, eum qui iniuste agere soleat, nolle iniustum effici, & qui intemperatè uiuat intemperantem. Atqui si quis non imprudens gerit ea, ex quibus iniustus necessariò fiet, profectò sponte sua efficitur iniustus. Nec tamen si velit quidem, cohibere se possit ut iniustus esse desinat: fiatque iustus: quoniam ne agrotus quidem bene valere potest cùm velit, etiam si ita acciderit, ut sponte ac voluntate sua agrotaret: quia & intemperanter uiueret, nec medicis crederet. At tum illi quidem licebat morbum declinare: at posteaquam se precipitauerit, & proiecerit in morbum, iam non licet. Vt is qui lapidem iaculatus est, non potest iam reuocare, nec sustinere iactum, quanquā esset antea in eius potestate, ne iacularetur, cùm in ipso situm esset principium: sic iniustis ac intemperantibus initio ab his vitiis declinare, licet: ideòque tales sua sponte existunt. at posteaquam eiusmodi extiterunt, iam non licet. Nec verò animi solùm, sed in nonnullis, corporis etiam vitia sunt voluntaria: quæ etiam in reprehensionem incurrunt. Nam quæ à natura tributa sunt deformitates, iam nemo vituperat: at quæ nimio ocio & negligentia su-

scipiuntur, omnes dantur vitio. Eadē est infirmitatis ratio,
 & debilitationis membrorum. Nemo enim cecitatē ei qui à
 natura priuatus est oculis, aut morbo, aut vulnere, ut pro-
 brum obijcit, sed misericordia potius cōmouetur: cui autem
 ex vinolētia aut alia intēperantia hoc euenerit, is culpatur
 ab omnibus. Quæ ergo vitia corporis in nostra sunt pote-
 state, culpantur: quæ non sunt, non item. Quod si ita est, in
 ceteris etiā omnibus quæ crimini dantur vitia, ea in nostra
 sint potestate, necesse est. Quod si quis dixerit, omnes expe-
 tere ea, quæ bona esse videantur: sed illam visionem non in
 eorum esse potestate: sed qualis quisque sit, ei talem finem
 videri: huic respondeo, si sibi quisque gignendi habitus cau-
 sa est quodammodo, profectò & visionis hoc est, cur ei sic
 videatur eandem sibi causam esse. Sin nemo sibi causa
 est, praua quæ sunt, & flagitiosa agendi: sed ignarus finis
 ea agit, existimans ita se summum bonum assecuturum:
 finisque appetitio non est illa quidem planè nostri consilij,
 sed ita facti omnes institutique esse debent à natura, ut
 quasi aspectum quandam habeant, quo verè iudicabunt,
 atque id quod verè bonum est, sequentur. Atque is demum
 bene natus & bene animo institutus, cui hoc præclarum
 munus à natura est datum (est enim hoc & maximum
 & præstantissimum, quodque nemo nec accipere ab a-
 lio possit, nec discere: sed quaecunque à natura cuique tri-
 buitur, tale obtinebit. Cuius si summa & excellens quæ-
 dam à natura concessa sit facultas, ea demum perfecta ve-
 ráque sit indoles necesse est.) Si hæc, inquam, vera sunt, cur
 virtus potius, quàm vitium voluntatis erit? cum præsertim
 utrisque bonis & malis finis eodem modo, vel natura,

vel quomodocunque videatur atque obiciatur: cetera verò eò omnia referant, itaque agant quomodocunque. Siue igitur finis non naturâ qualiscunque cuique videtur, sed aliquid etiam est in ipso: siue finis naturalis est, ob eamque causam virtus voluntaria, quòd vir bonus voluntate ac sponte reliqua gerat: profectò vitium nihilominus futurum est voluntarium. Improbis enim eadem ratione inest, & in actionibus & in fine, facultas per se ipsum & auctore se agendi. Quòd si ex eo virtutes voluntatis sunt, ut dicitur, quòd causas adiuvamus habituum: quòdque quales sumus, talem etiam finem ponimus: profectò vitia quoque nostra voluntate necesse est suscipi. Eadem enim ratio est. Ac ea quidem, quæ communia erant virtutum omnium, explicavimus. Nam & quod earum esset genus, adumbravimus, nempe mediocritates eas esse & habitus: tum à quibus gignantur, easdemque eorum à quibus nascentur esse effectrices, idque per se: eas etiam in nostra esse potestate tradidimus, iudiciòque nostro ac voluntate suscipi, atque ita, ut recta ratio præscripserit. Nec verò sunt actiones voluntariæ & habitus eodem modo. Nam à principio ad finem in nobis sitæ sunt actiones, si modò rerum singularum sit in nobis cognitio: habitum verò solùm ab initio. Rerum verò singularum minùs est nota accessio, ut in egrotationibus contingit. Sed quoniam sic secùs ve iis utamur, in nobis erat, idcirco dicuntur esse voluntatis. De singulis autem nunc velut ab initio quæ sint, quibùsve in rebus, & quemadmodum versentur, differemus. Nam una eademque opera, quot sint, facilè intelligetur.

Virtus igitur ipsa.) Ε' φ' ἡμῶν δὲ καὶ ἡ ἀρετή. Sic legendum est, non ut alij legunt

si, ut sit conclusio ex superioribus ducta.

Sponte improbus aut felix.) Ex Iambico senario Græco nos fecimus Latinum senarium.

Εὐφύια.) Ea est quæ latinè appellatur bona indoles, quemadmodum reddidimus, ut *εὐφύος* sit is qui bona est indole.

Ἀργύροπυλος παρὰ αὐτὸν ὄντι.] Cum Argyropylo legendum est παρὰ αὐτὸν.

Ac primùm de fortitudine, quem modum confidentiæ Cap. 6.
ac fortitudini adhibere antea diximus: planum enim id factum est. Timemus autem ea scilicet omnia quæ pertimescenda ac formidanda sunt: quæ eadem (ut semel dicam) mala sunt. Itaque metum definiunt, mali expectationem. Ea igitur metuimus omnia quæ mala sunt, ut dedecus, ut paupertatem, ut morbum, amicorum penuriam, mortem: sed tamen non in his omnibus fortis cernitur. Sunt enim quædam pertimescenda, idque præclarum est, quæ eadem turpe sit non timere, dedecus. Nam qui id metuet, is probus & pudens: qui non extimescat, impudens iudicandus est. Quanquam his nonnullis fortis nominatur, per metaphoram, quoniam simile quiddam cum forti habeat: est enim etiam fortis interritus quidam. Nec fortasse paupertas est pertimescenda: nec morbus, nec omnino quicquam in quo nulla culpa nostra, & quæ præstare non possumus. Nec si quis in his se interritum præstiterit, is continuò fortis habendus est. Quanquam eum etiam similitudine quadam fortem dicimus. Sunt enim qui in periculis bellicis ignavi sunt ac timidi: iidem liberales, & ad iacturam pecuniarum faciendam paratissimi. Nec si quis contumeliam liberis & uxori timeat, vel invidiam, aut si quid est eiusdem generis, ignavus ac timidus putandus est: nec fortis is, qui fidenti sit animo tum, cum flagris casum iri se videat. Quibus ergo in rebus metuendis fortis cernitur? an in maximis?

ETHIC. ARIST.

neque enim viro forti quisquam maiore æquioréque animo terribilia perferre potest. Omnium autem rerum nihil morte terribilius, nihil acerbius: ut quæ omnium rerum sit extremum, & ultrà iam nullo in malo aut bono videantur esse mortui. Nec verò in omni genere mortis vir fortis cernitur, ut si cui in mari sit mors oppetenda, vel morbo. Quo ergo in genere? an non in pulcherrimo? qualis est ea quæ in bello euenit: quippe quæ in maximo pulcherrimoque periculo oppetatur. Hoc indicant honores, qui & in Rebus publicis & apud reges decerni solent. Quocirca propriè ac verè fortis videtur is, qui morte honesta proposita, iisque omnibus quæ mortem adferunt, cum appropinquant, & proximè impendent, metu vacat: cuiusmodi sunt maximè quæ in bello versantur. Attamen et in mari, & in morbis vir fortis vacuus est ille quidem à metu, sed non more nautarum. Fortes enim & de salute sua desperant, & genus hoc mortis acerbè ferunt: illos bona spe sustineri, confidentique animo esse docuit usus & experientia. Sunt etiam forti magnoque animo, cum aut viribus locus est, aut pulchrum exire de vita: quorum neutrum in his generibus interitus contingit.

Cap. 7. Nec verò eadem sunt formidolosa omnibus, èstque aliquid quod supra hominis vires esse dicitur, quod omnes profectò qui sana sint mente, pertimescent. Quæ autem humanas vires non excedunt, ea magnitudine differunt: aliæque grauiora sunt, alia leuiora: similiterque omnia quæ præbent animis nostris fiduciam. Vir autem fortis terrore vacat, quantum hominis natura patitur: illa igitur ut decet, pertimescet, utque ratio postulabit, perferet: idque

honestatis causa, quoniam is est virtuti propositus finis. Fieri autem potest, ut hæc quis & nimium & parum metuat: præterea ut quæ non sunt pertimescenda, perinde quasi talia sint reformidet. Hinc peccata nascuntur: aliud, quod timeatur id quod timendum non est: aliud, quod non timeatur, quemadmodum timendum est: aliud, quod non metuatur aliquid tum, cum metui debet: & si quæ sunt generis eiusdem. Eadēque est ratio in iis omnibus quæ animum nobis fiduciāque præbent. Qui ergo quæ, cuiusque rei causa, & quemadmodum decet, perfert, extimescitque omnia, quique eodem modo est in confidendo affectus, is fortis habendus est: pro rerum enim dignitate, & quando rectum est, & ut ratio præcipit, vir fortis & patitur & agit omnia. Omnis autem actionis & officij finis est id, quod cum ipso animi habitu coniunctum est. At forti viro fortitudo honesta videtur. Est igitur ei finis propositus eiusmodi. Etenim sine res quæque definitur. Honestatis verò causa magno fortisque animo vir fert, facitque ea quæ subiecta sunt fortitudini. Ex iis verò qui modum transeunt, qui vacuitate quadam metus exuperat, vacat nomine. Esse autem multos qui nomine vacarent, suprà diximus. Quod si nomen fingere placet, appelletur sanè insanus vel stolidus, si modo nihil metuat, neque motū terræ, neque maris tempestates, quales aiunt esse Celtas. Qui autem nimis confidit iis in rebus, quæ terrorem afferunt, audax nominatur. Qui etiam arrogans videtur esse, sibi que fortitudinem vendicare. Itaque quo ille animo in rebus formidolosus est, eodem hic cupit videri: quocirca quibuscunque rebus potest, eum imitatur. Ita fit, ut plerique

eorum ita audaces sint, ut etiam ignavi simul sint, *ἡερόδαιλος*; uno verbo Græci vocant. Cum enim in his audaciâ præ se ferant, tamen nunquam res formidolosæ subeunt. At qui metuendo modum egreditur, iis ignavus timidusque appellatur. Nam & quæ metuenda non sunt, & ut non oportet, metuit: quæque sunt eiusdem generis omnia, eum consequuntur. Deficit etiam in confidendo: sed tamen modum transire & exuperare, in iis omnino quæ dolorem afferunt potius videtur. Desperabundus ergo est timidus omnis, quoniam omnia pertimescit: ac fortis contra: confidere enim eius est qui spe sustentatur. Ac in iis quidem rebus omnibus timidus, audax & fortis illi quidem versantur, sed non eodem modo affecti sunt: illi enim modum transiunt, & ab eo deficiunt: at hic modum in iis tenet, atque in iis ita se gerit, ut oportet. Atque audaces quidem precipites ac temerarii sunt, & antè cupiunt adire pericula, quàm instant: cum adsunt, ea defugiunt. At fortes in ipsis rebus acres sunt & vehementes, antè verò quieti ac remissi. Quapropter, ut dixi, fortitudo mediocritas est earum rerum quæ hominibus vel fiduciam præbent, vel terrorem afferunt, quibus in rebus ostendimus: quæ eadem sequitur ac tolerat, quia honestum est ea & sequi & perpeti: aut certè quia turpe est contrarium. Mortem autem sibi ipsi consciscere, fugientem vel paupertatem, vel amorem, vel molestiam, fortis viri non est, sed potius timidi. Nam quæ laborem sollicitudinemque desiderant, ea fugere mollis animi est atque effæminati. Necque verò mori sustinent, quòd id sit honestum, sed quo malum fugiant. Ac fortitudo quidem tale quippiam est.

Γίνεται δὲ τῶν ἀμαρτανῶν ἑμὲν ὅτι ἔστι δὲ. Ita legitur in multis codicibus: sed mendosè. Legendum enim est ὅτι οὐ δὲ.

Eius autem alia quinque genera traduntur. Primum Cap. 8.
genus eius quæ civilis dicitur, cum ad illam proximè accedere videatur. Excitantur enim ad subeunda pericula ciues pœnis, & probris, & honoribus, qui decreti sunt legibus: ob eamque causam apud eos fortissimi existunt maximè apud quosignavi sunt inglorij, fortes honorati: quales Homerus facit Diomedem & Hectorem.

Polydamas fœdum mihi primus crimen inuret.

Et Diomedes,

Nanque feret Troas inter fortissimus Hector,

Me fugiens naues Titydes fugit ad altas.

Hæc autem simillima videtur ei, de qua supra disserui, quod à virtute nascitur, nempe à pudore & ab honestæ rei cupiditate, nempe honoris: à probri, quod est turpe, fuga. Eorum autem in numerum adscribere licet eos, qui idem hoc præstant coacti ab iis, quorum sunt in imperio & potestate. Sed sunt hi, quàm illi, deteriores, quòd non pudore, sed metu inducti id faciunt: nec turpitudinis fuga, sed molestiæ. Cogunt enim ij, penes quos est dominandi potestas, ut Hector.

Quem procul à pugna labentem fortè videbo,

Mox canibus, nec id effugiet, prædam dabit artus.

Et qui ordines ducunt, si pedem illi referant, verberant.

Idem faciunt ij, qui ante fossas & alia eiusdem generis, suos ad pugnam instruunt: cogunt enim hi omnes. Atqui decet, quia honestum est, fortem esse, non vi aut necessitate. Atque etià omnis in quaquere experientia, nomen fortitudinis vi-

detur obtinere. Itaq; fortitudinē scientiā esse putabat Socrates. Ac tales quidē se præstant, alij in aliis rebus, in bellicis milites. Sunt enim pleraque belli vana & inania, quæ his maximè explorata & perspecta sunt. Quocirca fortes videntur esse, propterea quod alij quæ illa sint, non intelligant. Deinde verò omnia facere, nihil pati omnium maximè possunt, idque ea qua præditi sunt experientia: tum cauere ictus, & ferire, quia usu armorū valent. His denique instructi sunt omnibus, quæ ad id valent, vt nocere possint aliis, & ipsi se tutos præstare. Pugnant igitur quasi armati cum inermibus, & quasi athletæ cum iis qui in gymnasio nunquā depugnarint. His enim in certaminibus non fortissimo quisque & maximo animo maximè ad pugnandū aptus est, sed qui plurimum valet viribus, optimèque affectus corpore est. At verò stipendiarij milites tum ignaui demum timidique existunt, cū periculum impendet, inferioresque sunt & copiis & apparatu. Primi enim fuga elabuntur: at urbana copiae stantes in acie decumbunt. Id quod apud Hermæum in oppido Bæotiae Corona euenit. Nam & fuga turpis his erat, & mors tali saluti anteponenda. At illi initio quidem pugnae periculis se obiciebant, quasi superiores essent. At cognito periculo, fuga elapsi sunt, quod mortem magis, quā dedecus pertimescerent. Qualis non solet esse vir fortis. Iram etiam ad fortitudinem transferunt. Fortes enim videntur ij etiā qui ira incitati, tanquam belluæ toto impetu in eos feruntur, qui vulnerarint: quoniam fortes iracundiores esse soleant. Est enim maximus ad subeunda pericula aculeus, iracundia. Hinc Homerus, Vires furor auxit: & Animūque citauit: & In-

gēns per nares vis: & Sanguis pectore feruet. Hac enim omnia significare videntur concitationē animi ac impetū. Ac fortes quidem honestatis causa gerunt omnia, eisque ira adiumento est. Belluæ autem dolore incitata, quod vel vulnus acceperint, vel ne accipiant, extimescāt: nam si sint in nemoribus & lustris, haud in quenquam impetum faciunt. Non igitur fortitudo est, dolore ac ira incitatum adire pericula, nihil eorum quæ molesta & aspera proveniunt, providentem. Nam isto modo quidem licet dicere fortes asinos, cū esuriunt, quod ne verberibus quidem deterrentur à pastu. Quinetiā adulteri cupiditate ducti multa faciunt audacius. Non igitur fortitudinis est, dolore vel ira ad pericula impelli. Videtur autem naturam attingere ea, maximè quæ ab ira ducitur: quæ si consilium finemque adhibuerit, veræ fortitudinis nomen possit laudēque obtinere. Homines etiam tum, cū ira commonentur, dolent: cū sumunt supplicium, seque vlciscuntur, gaudent. Qui verò his excitantur, pugnaces nominantur: fortes, non item. Neque enim honestate vel ratione, sed perturbatione ducuntur. Simile quiddam in illis est, qui eò quod bona spe sustinentur, ad subeundum periculum incitantur, nec tamen fortes habendi sunt: quippe cū propterea in periculis audentes sint, quod sæpe ac permultos vicerint. Sunt tamen illis persimiles, quod utriusque sunt confidenti animo: sed tamen fortes ob eas causas quas dixi, audentes sunt: illi quia se sperant fore superiores, nihilque vicissim esse passuros. Atq; tale quippiam etiam ebrj faciunt, quod tum maximè sunt spe rata. Quod si excidant ea qua fouebatur spe, tum fugiunt. At fortis erat, quæ metuenda homini &

sunt, & talia se offerunt, ea ob eam causam ferre, quia honestum sit: & non ferre, turpe videatur. Itaque viri fortis videtur esse, in subitis repentinisque terroribus, omni animi perturbatione & metu vacare potius, quam in prouisis: quod ea magis ab animi habitu proficiantur, sintque minus preparata. Nam quae prouisa sunt & praemeditata, consilio etiam & ratione quinis approbare ac sequi possit. At in repentinis virtutem ostendere, animi est suo quodam habitu confirmati. Atqui etiam fortes habentur ij qui ignoratione periculi ducuntur ad agendum: nec procul ab iis absunt qui spe ac fiducia freti faciunt quippiam: sed tamen hoc sunt deteriores, quod in his nihil splendoris, nihil dignitatis eluceat. Qui autem falsi sunt & decepti, statim ubi rem aliam esse atque suspicati erant, intelligunt, fugiunt. Quod Arginis euenit, qui in Lacedaemonios, quos Sicyonios putabant, inciderunt. Ac fortes quidem qui verè sint, quique videantur, iam diximus.

καὶ οἱ προτάλκτες.) Sensus requirit vt legatur προτάλκτες, vt eos significet qui ordines ducunt, quemadmodum reddidi.

Itaque fortitudinem scientiam putabat esse Socrates.) Vide Platonem in Lachere & Prothagora.

Δουλί γὰρ εἶναι πολλὰ καὶ τὸ πάλαιον.) Non dubium est quin legendum sit αἶμα, vt ad tritum prouerbium referatur, Multa in bellis inania.

At verò stipendiarij milites.) Στρατιῶτας ego sic latinè reddidi, quia Arist. hic opponit copis urbanis στρατιῶτας: vnde perspicuum est auxiliarios, atque adeo stipendiarios milites, hoc verbo significari.

Ὅτι δὲ ὅτι ἀνδρεία &c.) Totus hic locus sic restituendus est, ὅτι δὲ ὅτι ἀνδρεία τὸ διὰ ἀλγυνότος καὶ θυμοῦ ἐξελαινόμενον πρὸ τὸν κίνδυνον ὁρᾷ.

Cap. 9. Fortitudo autem cum in fiducia metuque versetur, non tamen aequè in ambobus, sed in rebus formidolosis magis cernitur. Nam qui his in rebus animi perturbatione vacat, quique in eis ita est affectus animo, vt decet, is potius fortis est, quam qui talem se iis in rebus prae-

bet, quæ fiduciam adferunt. Fortes igitur ex eo, ut dixi, dicuntur, quod ea quæ acerbæ & molesta sunt perferunt. Itaque cum molestia coniuncta est fortitudo: eaque iure laudatur. Difficilius est enim res acerbæ, molestiæque plenas ferre, quàm se ab iis, quæ voluptatem afferunt, abstinere. Sed tamen fortitudinis finis iucundus est, etsi propter eas res, quæ undique circumstant, obscuretur. Vt in iis ludis qui gymnici appellantur, contingit. Nam pugilibus quem sibi quisque proposuit, finis dulcis iucundusque est, ut corona, ut honores: at plagæ & vulnera, quoniam ex carne constant, dolorem adferunt & molestiam: ut omnis etiam labor durus est ac molestus: sed quoniam hæc, quæ undique molesta interueniunt, multa sunt, finis autem exiguus & tenuis, in eo nihil inesse voluntatis videtur. Si ergo in fortitudine tale aliquid usuueniat, mors & vulnera aspera, & odiosa forti viro, velit nolit, futura sunt. Attamen ea omnia forti magnoque animo subit, quia pulchrum est, aut certè, quia non subire turpe sit. Atqui idem quod magis virtutibus omnibus instructus ornatúsque est, quoque beatior, eoque molestius mortem acerbíusque perfert. Nam cum is sit, qui vita diutissima sit dignissimus, sciens & prudens maximis bonis spoliatur. Quod etsi asperum molestúmque est, tamen in his fortis excelsúsque animus apparet: eoque magis, quod illis omnibus talibus, id quod in bello cernitur, decus ipse & gloriam anteponat. Non igitur conuenit omnibus virtutibus iucundè agere, nisi quatenus finem attingunt. Nihil autem prohibet, milites esse optimos, eos qui non sint eiusmodi, sed qui & minus fortes

sint & nihil aliud boni habent. Prompti enim sunt isti ac parati ad pericula, vitamque exigua mercede commutant. Ac de fortitudine quidem hactenus. Quid autem ipsa sit, non difficile est ex iis quæ dicta sunt simpliciter, & ut rudem eius formam habeamus, cognoscere.

Cap. 10. De qua quoniam diximus, iam de temperantia disseramus. Sunt enim hæ virtutes earum partium propriae, quæ sunt rationis expertes. At temperantiam quidem mediocritatem in voluptatibus esse iam diximus. Minus enim & non simili modo versatur in doloribus, in iis vero etiam intemperantia cernitur. Nunc quibus in voluptatibus versatur, explanemus. Distinguendæ autem sunt quæ sunt animi, ab iis quæ sunt corporis: ut sunt ambitio & discendi cupiditas. Uterque enim delectatur eò, cuius afficitur cupiditate: cum nihil corpus, sed mens potius perpetiatur. Qui autem in voluptatibus eius generis occupati sunt, nec temperantes, nec intemperantes nominantur. Nec ij omnino qui alias sequuntur, quæ non ad corpus pertinent. Nam qui fabellarum cupiditate ducuntur, vel studio narrandi trahuntur, & qui in rebus minimi aut nullius momenti dies totos conterunt, eos nugatores, non intemperantes dicimus. Ne eos quidem, qui vel pecuniarum vel amicorum causa aegritudine afficiuntur. Versetur ergo necesse est in voluptatibus corporis temperantia, nec tamen in omnibus. Qui enim delectantur iis rebus quæ sub aspectum cadunt, ut colore, ut figura, & pictura, ij nec temperantes appellantur, nec intemperantes. Tamen si videatur fieri posse, ut iis quispiam delectetur, ut oportet, & nimium & parum. Idemque de iis quæ sub-

iecta sunt auditione, iudicandum. Neque enim eos quisquam, qui præter modum cantu, vel fabularum actione lætantur, intemperantes: aut eos qui modicè, moderatos appellat. Nec eos, qui iis rebus gaudent, quæ subiectæ sunt odoratiōi, nisi ex accidente & quadam velut consecutione. Nam qui malorum, rosarum, suffumigationūq; capiuntur odoribus & fragrantia, eos non intemperantes appellamus, sed eos qui vnguentorum potius & opsoniorum. Ex his enim libidinosi capiunt voluptatem, propterea quod ex ipsis redeant in memoriam cupiditatum. Cernere etiam licet alios cum esuriunt, epularum odore capere voluptatem. At gaudere rebus eiusmodi, hominis est intemperantis: quoniam eius hæ sunt cupiditates propriæ. Nec verò his sensibus capiunt cætera animantia voluptatem, nisi aliena vi & ratione. Neque enim aut canes leporum delectantur odore, sed pastu, cuius sensum odor attulit: aut leo voce bovis, sed esu, quod eum in propinquo esse sensit ex voce: itaq; eo ipso lætus est. Itemque nec quod cernat, aut inuenerit ceruum, vel capram feram, eo gaudet, sed quia pastum nactus sit. Versantur igitur in voluptatibus omnibus temperantia & intemperantia, quarum reliquæ participes sunt animantes. Itaque seruiles eas belluināsque esse constat. Cuiusmodi sunt, quæ gustatu tactūque capiuntur. Ac gustatu quidem nihil aut paulum admodum vtuntur. Est enim in gustatu saporum iudicium: quod quidem ij faciunt, qui vina probant, & opsonia condiunt. Neque verò iis valde oblectantur saltem, qui intemperantes sunt, sed plena & omnimoda fruitione, quæ ex tactu percipitur, in esculentis, poculentis, iisque rebus quæ venereæ.

ETHIC. ARIST.

nominantur. Itaque Philoxenus quidam Eryxidis filius, cum epularum voluptate nimium duceretur, collum sibi dari quàm gravis longius optabat, quod ex tactu caperet voluptatem. Tactus autem ex sensibus vnus patet latissimè, in quo sita intemperantia est, quæ iure vt probrum maximè obiectatur, propterea quòd inest in nobis, non quatenus homines sumus, sed qua animalia. His igitur talibus delectari, eaque adamare belluarum est. Eas enim excipimus quæ honestæ liberalésque cum maximæ sint, ad tactum pertinent: quales sunt quæ in gymnasiis frictione & calefactione gignuntur. Neque enim intemperantium tactus toto corpore fusus est, sed quibusdā partibus inhæret.

Itaque Philoxenus quidam Eryxidis filius.] Mēdum est in Græcis codicibus vbi legitur φιλόξενος Ερύξιος: legendum enim est φιλόξενος ὁ ἐρύξιος, vt apparet ex libro ad Eudemum tertio, & ex Athenæi libro primo.

Cap. 11. Cupiditatum autem aliæ communes sunt, aliæ propriæ & ascititiæ, vt cibi cupiditas naturalis est. Omnes enim cum inanes & ieiuni sunt, cibum vel siccum, vel humidum appetunt, aliàs vtrumque. Et, vt ait Homerus, cubile optant iuuenésque virique. At hunc vel illum cibum, non iam, nec eosdem omnes desiderant. Itaque hoc iam nostrum est, quanquam habeat quiddam naturale. Alia enim aliis delectantur: suntque res quædam quibus omnes delectentur magis, quàm quibuslibet temerè oblatiis rebus. Ac in iis quidem, quæ à natura proficiuntur, cupiditatibus, delinquitur atque peccatur à paucis: atque id vno tantummodo, nempe in eo, quòd modus exceditur. Nam edere quæcunque adsint absque vlllo ciborum delectu, aut potare dum supra modum compleare, id est extra modum in eo prodire, quod secundum naturam est. Expletio enim eius

quod deest, eius est cupiditas quæ à natura proficiscitur. Itaque homines huiusmodi appellantur *ασπιμαρτοι*, quod ventrem plus æquo farciunt, quales existunt qui mancipiorum sunt persimiles. At verò in propriis & privatis voluptatibus complures peccant, atque id multifariam: nam, cum cuiuscunque generis earum cupidi ex eo dicantur, vel quod iis gaudeant, quibus non oportet, vel plus quam ratio postulet, aut quemadmodum plerique, vel non quemadmodum decet, vel quo dedecet: intemperantes sanè in omnibus modum transeunt. Nam & ex quibusdam rebus percipiunt voluptatem, ex quibus quoniam odio dignæ sunt, non decet percipere. Et si quibusdam ex rebus voluptas capienda est, ex iis maiorem capiunt, quam debent, vel ut vulgus. Ex quo quidem perspicitur, intemperantiam, exuperantiam esse in voluptatibus, eoque vituperandam. In doloribus autem non dicitur quis temperans, ut in fortitudine, ex eo quod eos perferat: nec intemperans, quod non ferat: sed intemperans quis appellatur, quod molestius, quam decet, ferat, se voluptate non perfrui. Itaque ei affert dolorem voluptas. At temperans propterea, quod nec se priuari voluptate doleat, nec abstinere. Ac intemperans omnes voluptates concupiscit, aut certè maximas: sicque earum cupiditate ducitur, eas ut rebus omnibus anteponat. Itaque & non fruendo angitur & concupiscendo. Est enim cum dolore omnis coniuncta cupiditas: tametsi absurdum videri possit, ex voluptate percipere dolorem: Qui autem parum, aut minus, quam æquum sit, voluptate afficiantur, pauci admodum reperiuntur. Non enim in hominem cadit huiusmodi sensus vacuitas, & in voluptati-

ETHIC. ARIST.

bus aspernandis immanitas. Etenim cætera animalia pastum discernunt à pastu, alióque delectantur, alio non item. Sed si quis est huiusmodi, cui nihil voluptatē afferat, quique nihil putet interesse inter aliā rem atque aliam: is profectò procul absit à natura hominis, hominémque ex homine exuerit necesse est. Talis quoniam non admodum reperitur, vacavit nomine. Temperans autem iis rebus omnibus modum adhibet. Nam nec delectatur iis, quibus intemperans maximè: sed eas fastidit, eisque offenditur potius: nec omnino quibus ex rebus voluptas percipienda non est, nec vehementer ulla eiusmodi: nec si absint, dolore conficitur: nec concupiscit, nisi moderatè. Quòd si concupiscat, nullam magis quàm debet concupiscit: nec quando non oportet, nec ullam omnino ardētius desiderat eius generis voluptatem. Quæ autem ad valetudinem pertinent voluptates, vel firmam corporis constitutionem eas modicè, & ut decet, concupiscit: cæterasq; res omnes voluptatū effectrices, quæ his non sint impedimento, vel honestati non repugnent, aut facultates exhauriant. Nam qui ita animo affectus est, is vehementius, quàm æquum sit, voluptates eiusmodi adamat. At temperans talis non est, sed ut recta ratio postulat, ita in iis se gerit.

Cum inanes et ieiuni sunt] Sic Cic. lib. tertio de Orat. ἀδύη appellat.
Μετὰ λύπης γὰρ ἡ ἐπιθυμία.] Idem valent hæc verba, quod ea quæ supra cap. x. dixi præclare restituta esse à Petro Victorio, ἐπιθυμία ὅτι ἐπ' αὐτοῦ.

Cap. 12. Intemperantia autem magis nostræ voluntatis est, quàm timiditas & ignavia. Illa enim ex voluptate, hæc ex dolore nascitur, quorū volupas expetenda est, dolor fugiendus. Ac dolor quidem naturam eius in quo est, à suo statu dimouet ac labefactat: Voluptas nihil tale facit, sed potius

nostra voluntate proficiscitur. Itaque maiore reprehensione digna est: quandoquidem facilius est earum rerum consuetudo, quæ sunt voluptatis. Nam & multa & varia eius generis in vita versantur, & eorum consuetudo sine periculo omnis capitur. In rebus autem formidolosis contrà contingit. Sed timiditas non similiter voluntaria, ac singulæ timiditatis actiones, esse videatur: quòd illa dolore vacat: hæ doloris præsentia homines de statu mentis adeò deijciunt, ut & arma abijcere, & alia permulta contra decorum homines facere cogantur: ob eamque causam violentæ videntur. Contràq; intemperantis res singulæ voluntate ac sponte suscipiuntur: quippe qui eas appetat & concupiscat: totum verò genus, minus. quandoquidem nemo intemperans esse cupit. Nomen autem τῆς ἀκολασίας, id est intemperantiæ, ad puerilia delicta transferimus: nec iniuria. Est enim inter hæc quædam similitudo. Vtrum autem ab altero ductū sit, nihil ad id quod agimus, pertinet. Hoc sanè planum est, posterius ductum esse à priori. Nec malè certè facta translatio est: κολᾶσθαι enim, id est, castigatione quadā adhibita, contrahi coërcerique debet id omne in nobis, quod rerum turpium ac libidinosarum cupiditate rapitur, nimiumq; exultat, ac luxuriat, cuiusmodi sunt appetitus, & puer maximè. Nam cupiditatibus ducti viuunt etiam pueri, & in iis maximè rerum voluptatem afficientium valet appetitus. Quòd minus rationi parebunt, eiq; subiecti erunt appetitus, longius euagabuntur: (est enim cum per se voluptatis insatiabilis & inexplebilis cupiditas, tū omni ex parte in eo, qui sit mēte corrupta.) Etenim cupiditatis actus, eius quod cognatum est, vires amplificat:

ac si maiores & vehementiores existant, planè mentem è sua sede & statu dimouent: itaque modus in iis retinendus est, efficiendūque ut nerationi repugnet. Atq; hoc ipsum est, quod obediens, castigationēque adhibita moderatum esse dicimus. Vt enim puer ex pædagogi præscriptione, sic vis hæc concupiscendi conuenienter rationi debet viuere. Quocirca debet in viro temperante rationi congruere ea pars animi, quæ cupiditatum est sedes. Vtrique enim proposita pro scopo honestas est. Et appetit temperas quæ decet, omnia, & quemadmodum, & quando decet: quemadmodum enim ratio præcipit. Ac de temperantia hætenus.

ARISTOTELIS

Ethicorum liber III.

ARGVMENTVM.

Hic liber quatuor in partes distribuitur. primum enim agitur de virtutibus, quæ in pecuniis honoribusque versantur, deinde de virtute, quæ iram moderatur, tum de virtutibus necessariis in quotidiana et communi hominum consuetudine, postremò de verecundia. Prima parte continentur liberalitas, magnificencia, magnitudo animi et modestia. Nam liberalitas est virtus, quæ mediocritatē seruat in pecuniis mediocribus et paruis, sicut magnificencia in magnis. Illius extrema sunt prodigalitas et auaritia, huius nimia profusio, seu luxus, et sordida parsimonia. Magnitudo animi adhibet modum magnis honoribus appetendis. Modestia in mediocribus et paruis. Illius extrema sunt superbia et abiectio animi, huius est ambitio et omnis honoris contemptio. Secunda parte mansuetudo est virtus iram temperans. Extrema sunt iracundia et lentitudo. Tertia parte comprehenduntur affabilitas, veritas, urbanitas. Affabilitas est mediocritas in sermonum factorumque inter homines communione. Extremi sunt, alter, qui si solum ut gratus sit, affabilem se præbet, nimium facilis et blandus: si questus causa id faciat, assentator appellandus est. Alter, qui omnibus in rebus est molestus ac tristis, dicitur morosus ac difficilis. Veritas est, quæ verbis et factis ea sibi inesse confirmat, quæ insunt, nec maiora. Extremorum alterum est arrogantia, quæ sibi res magnas et præclaras attribuit, cum non insunt, vel maiores quàm quæ insunt. Alterum dissimulatio, quæ ea quæ sibi insunt negat inesse aut extenuat. Urbanitas, quæ in iocis ac facetiis modum tenet: qui autem in his medium transit, scurra; qui deserit, agrestis et rusticus nominatur. Quarta parte, verecundia non est virtus, quia perturbationi quàm habitui similior est. Nam verecundia est veluti quidem timor infamiae, quæ ex malis progignitur. Hæc tamen custos virtutum omnium est virtuti similis, quoniam eos iuuenes laudamus, qui pudentes sunt et verecundi: impudentes autem corripimus ac vituperamus.

EINCEPS de liberalitate dicamus, quæ in pecuniis mediocritas quædam esse videtur. Laus enim liberalis, posita est non in bellicis rebus, vel iis in quibus temperas cernitur: nec rursum in iudiciis, sed in dandis accipendisq; pecuniis, potiùsque in dandis. Pecunias autem appellamus res omnes, quarum numerus metitur æstimationem. Sūt autem in pecuniarum usu duo vitia: quorū alterum in exuperantia positum est, diciturq; prodigalitas & luxuria Latinis, Græcis ἀσώτια: alterum in defectione, quæ appellatur auaritia. Ac auaritiæ quidem crimen iis semper attribuimus, qui nimio pecuniarum studio tenentur. Prodigalitatē autem luxuriām ve, quandoque dum aliis vitiis cōfundimus. Impotentes enim, & qui sumpus faciunt, profunduntque pecunias in eas res quæ sunt intemperantia, aſotos & prodigos dicimus. Itaque improbiſſimi videntur esse, quòd multis simul vitiis sint flagitijsque cōtaminati, Non igitur proprio nomine appellantur. Nam ut propriè dicatur aſotus, eum oportet certo quodam vitio esse implicatum, quod in effundentis pecuniis & consumendo patrimonio cernitur. Ασώτος enim est, qui salutem suam negligēs per se ipse perit. Videtur autem ipsius interitus quidem esse, facultatum effusio, rei que familiaris consumptio, quòd ex iis vita sustentatur. Prodigalitatē igitur hoc pacto intelligimus. Quarum autem rerum usus aliquis est, iis & rectè & peruersè vti licet. Sunt autem diuitiæ in bonis utilibus: qui verò virtute præditus est ea, quæ in re quæque cernitur, is optimè seu vti re quæque. Optimè igitur

ETHIC. ARIST.

*diuitiis utetur is, qui virtutem, quæ in pecuniarum usu
 versatur, habuerit: qualis est liberalis. Usus autem pecu-
 niarum in sumptu & donatione consistit: in acceptione verò
 & custodia magis cernitur possessio. Quocirca liberalis
 est, dare potius quibus dandum est, quàm unde accipien-
 dum est, accipere: aut unde accipiendum non est, non ac-
 cipere beneficium. Virtutis enim magis proprium est benefi-
 cium in alios conferre, quàm ab aliis accipere: & quæ sunt
 honesta facere, quàm turpia non facere. Dubium autem non
 est, quin dantem, bene mereri, & honestè agere comitetur:
 accipientem verò, beneficium accipere, aut certè non tur-
 piter agere. Et gratia ac laus multò etiam magis, dantem,
 ac non eum qui non accipit, sequitur. Facilius etiam est,
 non accipere, quàm dare: suum enim quisque minus saepe
 profundere solet, quàm accipere alienum. Atque etiam
 liberales dicuntur ij, qui largiuntur. Qui, verò non acci-
 piunt, iis non tam liberalitatis laus tribuitur, quàm iusti-
 tiæ: Qui autem accipiunt, non admodum ij laudari solent.
 Iam omnium, qui ob virtutem nobis chari sunt, ij ferè di-
 liguntur maximè qui liberales sunt: prosunt enim aliis:
 quod in largièdo quidem positum est. Virtutis autem actio-
 nes præclara sunt, honestatisque causa geruntur: dabit er-
 go liberalis honestatis causa, & rectè. Largietur enim
 quibus, & quantum, & quando largiendum erit: cete-
 ràque seruabit omnia, quæ rectam largitionem sequuntur:
 eaque faciet libenter, aut non grauatè quidem. Quod enim
 in virtute inest iucundum, aut non molestum, idem mi-
 nimè graue est. At verò qui largitur, quibus largiendum
 non est, nec honesti studio, sed alia aliqua causa ductus,*

hic non est habendus liberalis, sed alio aliquo nomine appellandus. Ne is quidem qui grauatè id facit: quoniam præclaris actionibus & officiis facilè pecunias anteponat: quod procul abest à liberali. Nec verò liberalis vnquam accipiet, unde non decet: quippe cùm non sit huiusmodi acceptio eius qui pecunias contemnat, ac pro nihilo putet. Nec idem ad petendum procliuius est, quod non libenter beneficium accipiat is qui dare solet. Accipiet tamen unde æquum erit, tanquam de suis facultatibus: non quòd honestum sit, sed quia necesse, vt ad largiendum suppetant copiae. Nec verò sua negliget, vt qui nonnullis ex his opitulari velit. Passim autem cuius non largietur, vt suppetat copiae ad largiendum, quibus rectum erit, & quando, & ubi honestum erit. Est etiam liberalis in dando valde excellere, vt sibi minora reliqua faciat. Liberalis est enim, sibi suisque commodis minus consulere. Sed pro facultatibus omnis expetenda liberalitas est. Neque enim ex multitudine beneficiorum quæ dantur, sed ex animi habitu eius qui dat, omnis est spectanda liberalitas: habitus autem in dando rationem habet facultatum. Quamobrem nihil prohibet liberaliorem esse eum qui minora confert beneficia, si ex minoribus quæ suppetant copiis largiatur. Videntur autem liberaliores esse ij, qui non suo labore & diligentia opes pararunt, sed ab aliis partas acceperunt: neque enim experti sunt egestatis, quàm sit graue malum. Et sua cuique opera chariora esse solent, vt parentibus & poëtis. Difficile est autem liberalem locupletem esse, nec accipientem aliunde, nec sua attentius custodientem. Quin etiam largientem, pecuniámque non propter se amantem,

sed ad beneficentiam, liberalitatēque conferentem. Ita-
 que accusatur fortuna, quòd minimè locupletes sint ij qui
 sunt dignissimi. Quod tamen non sine ratione contingit.
 Neque enim opibus, ut nec ceteris rebus abundare pos-
 sunt, qui nullam dant operam ut consequantur. Non
 tamen dabit indignis, aut quando non erit largiendum:
 eaque servabit omnia, quæ sunt generis eiusdem. Non
 enim iam faciat, quæ sint liberalitatis. Quas in res si pro-
 fuderit facultates, non iam possit in eas quas oportet sumptū
 facere. Vt ergo diximus, is demum liberalis est, qui pro fa-
 cultatibus, atque in eas res, quas decet, profundit pecunias:
 qui autem modum transiit, prodigus dicitur. Itaque tyran-
 nos non appellamus prodigos, quòd non facile sit eorum opes
 & copias, quas maximas habent, ullis largitionibus aut
 sumptibus exhauriri. Quoniam igitur mediocritas quedam
 est liberalitas, quæ largiendis accipiendisque pecuniis cer-
 nitur: largietur quidem liberalis, & sumptus faciet, in quas
 res debet, & quantum decebit, æquè in magnis, atque in
 parvis: idque faciet libenter, accipietque unde, quantūmq;
 accipiendum erit. Nam quia in utroque hac virtus, ut
 modus quidem cernitur, utrunque pro dignitate præsta-
 bit. Nam æquam largitionem talis consequitur acceptio.
 Quæ verò talis non est, contraria est. At ea quidem quæ
 se consequuntur, sunt in eodem: contrariæ autem non item.
 Quòd si præter decorum & honestum accadat, ut profun-
 dat pecunias, ægrè feret ille quidem, sed modicè & deco-
 rè. Virtutis est enim & letari & dolere, quibus rebus, &
 quemadmodum decet. Iam in re nummaria liberalis faci-
 lem se socium lenēque præbebit. Quoniam enim despicit

ac pro nihilo putat pecunias, facile fert sibi fieri iniuriam. Idemque molestius feret se sumptus non fecisse quos debuit, quàm doleat se in eas res, quas minimè decuit, pecunias effudisse: nec Simonidis sententiam probabit. At verò prodigus in his etiam omnibus offendit. Nam nec gaudet quibus, aut quemadmodum æquum est, nec offenditur: quod ex iis quæ postea dicemus facilius intelligetur. Atque hoc quidem iam diximus, prodigalitatem & auaritiam exuperantias esse ac defectiones: easque in duobus versari, largiendis accipiendisque pecuniis: sumptus enim referimus ad largitionem. Et prodigalitas quidem largiendo & non accipiendo modum transit: accipiendo verò modum deserit. Auaritia autem largitur parum illa quidem, sed accipiendo, nisi in paruis ultra modum progreditur. Ea igitur quæ sunt prodigalitatis propria, non possunt unà diutius consistere, accessionemque capere. Neque enim facile est eum, qui à nemine accipiat, largiri omnibus. Celeriter enim desunt ad largiendum facultates priuatis quidem hominibus, quales videntur esse prodigi. Atqui cum prodigus sit eiusmodi, tamen videtur multò melior auaro. Facile enim ad sanitatem traduci potest & progressu ætatis, & inopia coactus: ad mediocritatemque peruenire possit. In eo enim sunt ea omnia quæ sunt liberalis, quod & largitur, nec aliunde accipit. Sed tamen in utroque nec decorum seruat, nec quod rectum est. Quod si facere assuescat, aut aliàs commutetur, iam erit liberalis. Nam & quibus largiendum erit, largietur: nec unde minus æquum erit, accipiet. Quocirca non videtur deprauatis corruptisque moribus præditus. Non enim improbi est aut ingenerosi, sed

stulti potius, largiendo, nec accipiendo, finem mediūmque
 transire. Qui ergo ad hunc modum est prodigus, multò est
 auaro melior, cū ob eas causas quas diximus, tum quòd
 hic prodest multis, ille nemini, nec sibi quidem. Sed plerique
 prodigorum, ut diximus, à quibus non debent, accipiunt,
 atque in eo auari existunt: parati autem sunt ad accipien-
 dum, propterea quòd inest in iis cupiditas sumptus facien-
 di, neque id facile efficere possunt. Cū enim dando egere
 celeriter cæperint, aliunde suppeditare coguntur: & quia
 nullam honestatis rationem ducunt, sine delectu undecun-
 que possunt, accipiunt. Inest enim cupiditas in eis largien-
 di: sed quomodo, aut vnde nihil laborant. Quare largitio
 eiusmodi non debet liberalis videri. Nam nec honesta est,
 nec honestatis causa, nec ut oportet: sed nonnunquam quos
 homines a quum erat omni ope desertos vitam in summa
 inopia degere, eos potissimum locupletant: atque iis quidem
 qui bonis sunt moribus, nihil largiuntur, assentatores autē,
 eosque omnes, qui aliarum ministri sunt voluptatum, ma-
 gnis opibus adaugent. Ita fit, ut plerique eorum sint intem-
 perantes. Quoniam enim faciles sunt ad sumptus facien-
 dos, ad ea sumptuosi fiunt quæ sunt intemperantiæ. Et
 quoniam vitam ad honestatem non dirigunt, declinant
 ad voluptates. Ac prodigus quidem, nisi recta velut pæ-
 dagogi institutione regatur, in hac vitia incidit. Qui si
 cura diligentiaque adhibita coërceant, facile ad medio-
 critatem officiūmque perueniet. At verò auaritiæ ma-
 lum insanabile est. Nam senectus, omnisque imbecillitas
 auaros efficit. Eadēque magis tributa est à natura ho-
 minibus, quàm prodigalitas: quòd multo plures studio

pecunia trahantur, quàm parati sint ad largiendum. Latè etiam patet, eiùsque genera sunt plura: multi enim modi auaritiæ videntur esse. Cùm enim in rebus duabus cernatur, nempe si minùs largiari, quàm oportet: etsi modum accipiendo transeas: non inest tota in omnibus, sed interdum seiungitur, aliùque extra modum accipiendo prodeunt, alijs parum largiuntur. Qui enim his nominibus appellantur parci, tenaces, aridi, omnes in largiendo modum deserunt: sed alienum nec appetunt, nec volunt accipere. quorum alij id faciunt bonitate quadam, rerùmque turpium fuga (videntur enim quidam, aut certè aiunt se ob eam causam tueri ac conseruare sua, ut ne aliquando turpe aliquid facere cogantur. In his est & cumini sector, & si quis est talis qui omnes ex singulari quodam nemini vnquam largiendi excessu nominati sunt) alij autem metu ab alieno manus abstinere: quòd non sit facile, qui ab alijs accipiat, eius res ab alijs non vicissim accipi. Placet igitur his talibus, neque dare alijs quicquam, nec vicissim ab alijs accipere. Sunt verò etiam alij in accipiendo nimij, qui passim & quiduis accipiunt, quales sunt ij qui sordidas artes exercent, ut lenones, & omnes eiusmodi, ut fenerator, & qui exigua dant, ut maiora ferant. Omnes enim hi homines, à quibus, & quantum equum non est, accipiunt: communis autem iis omnibus, turpis, sordidusque quæstus videtur. Nam propter quæstum, atque eum perexiguum, omnes probra & dedecora sustinent. Qui enim magna à quibus, & quæ non debent accipiunt, quales sunt tyranni, qui vrbes diruunt, fana diripiunt, ij non auari, sed scelesti potius, impij & iniqui sunt habendi.

di. Attamen & aleatores & fures atque latrones auari putandi sunt, quòd in turpi quæstu sunt occupati. Nam spe quæstus utrique hæc instituta sequuntur, & probra perferunt. Atque hi quòd aliquid rapiant, maximis periculis se offerunt: illi ab amicis, quæ iis suppeditari æquius est, ea lucentur. Vtrique igitur, quoniam unde minimè æquum est, quæstum facere instituunt, sordidi quæstus cupidi sunt censendi. Quamobrem omnes huiusmodi acceptiones illiberales sunt. Iure autem liberalitati illiberalitas aduersatur, quod maius est malum, quàm prodigalitas: sæpiusque ea peccatur, quàm illa quam diximus effusione. Ac de liberalitate quidem & vitiis ei contrariis hætenus.

Οὐθεν δὲ λήπτει οἷον ἀπὸ τῶν ἰσίων κτημάτων] Ne quis fallatur, hæc particula οἷον non significat exempli causa, sed verti debet, tanquam.

Cap .2. Sequitur ut de magnificentia defferendum esse videatur, eo ipso quòd ea etiam virtus in pecuniis cernitur. Sed non ad omnes actiones & officia pecuniaria, quemadmodum liberalitas, sed sumptuaria modò pertinet, in quibus liberalitatem magnitudine superat. Est enim μεγαλοπρέπεια, ut nomine ipso significatur, in magnis rebus sumptus decorus. Magnitudo autem ad aliud refertur. Neq; enim idem sumptus trierarcho dignus est, & præfecto spectaculorum: in omnib;que rebus ut decorum conseruetur, & personæ, & temporis, loci ve, & rerum ipsarum habenda ratio est. Qui autem sumptus facit in res vel paruas, vel mediocres pro dignitate, is non magnificus, ut ille qui dicebat, Sæpe dedi peregrinis: sed qui in res magnas, is demum magnificus est iudicandus. Qui enim magnificus, idem con-

tinuò liberalis: qui autem liberalis, idem non continuò magnificus est. Huius autem animi habitus defectio, sordes, & sordida parsimonia appellatur: exuperantia, luxus, & profusa ineptaque largitio, & si quæ sunt eius generis vitia, quæ extra modum non prodeunt sumptu quibus in rebus decet, sed in quibus dedecet, & qua ratione non decet, splendorem ostentant, de quibus mox differemus. Magnificus autem scienti similis est, quoniam quid decorum sit intelligit sumptusque magnos aptè suggerere. Nam cùm habitus omnis definiatur actionibus, initio ut dixi, iisq; omnibus in quibus versatur: magnifici autem sumptus magni sint & decori: fit etiam ut eiusmodi sint opera. Ita enim sumptus magnus futurus est, & ad rem aptus & accommodatus. itaque oportet opus sumptu dignum esse, sumptus autem opere dignos, aut etiam maiores esse. Sed hæc omnia honestatis causa (hoc enim virtutibus omnibus commune est) magnificus faciet, idq; libèter ac largiter. Nam nimium diligens subductio & exactio, sordes sectantis ac splendorem fugientis est propria. Magisque qua ratione quicque splendidissime efficiatur, considerabit, quàm quanti, quóque modo minimo. Magnificus igitur liberalis etiã sit necesse est. Nam cùm eos liberalis sumptus suppeditat, quos & quemadmodum decet, tum in iis si quid magnum & splendidum est, id magnifici est proprium: quasi magnificentia sit magnitudo quædam liberalitatis in sumptibus faciendis. Id etiam magnifici est, quod æquo sumptu opus efficiet splendidius. Neque enim eadem virtus est, & commendatio possessionis & operis. Ut enim quæque res, quam possideas, maximi precij est, ita plurimum commendatur

ut aurum: ita ut in precij aestimatione sit possessionis commendatio: at operis commendatio est, si præclarum est atq; magnum. quoniam talis operis inspectio est mirabilis. At quod magnificū est ac splendidum, id omne mirabile: estque rei & operis splendor ac dignitas in magnitudine. Sumptus autem in hoc genere ij probantur maximè, quos honorabiles dicimus, qualia sunt quæ diis dicantur donaria, apparatus, sacrificia, similiterque ea omnia quæ in cultu & religione diuina impenduntur, & quæcunque publicè honestæ gloriæ causa exhibentur: ut sicubi ludos fieri splendide putent oportere, aut triremis præfecti munus exequi, aut publicum epulum præbere. Sed in his omnibus videndum est, ut dixi, non modò, qualis is sit qui agat, sed quales etiam ei suppetant ad efficiendū facultates. Sunt enim ad res quæ suscipiuntur accommodandæ: nec solūm quid opus deceat, sed etiam quid eum qui sumptus facit, deceat, videndum est. Quocirca pauperum nemo possit esse magnificus, quòd ei nihil suppetat, unde sumptus queat decorè sustinere. Quod si ag grediatur, quoniam id facit præter dignitatem, idque quod sui est officij: cū virtutis proprium sit non discedere à recto, profectò stultus habeatur necesse est. Huiusmodi verò sumptus iis potissimum decori sunt, quibus illos sumptus facere, vel ab ipsis est receptum, vel à maioribus suis, aut alio quodam propinquitatis iure ipsos attingentibus institutum: tum verò nobilibus & claris hominibus, & si qui sunt ex hoc genere: inest enim in his omnibus amplitudo quædam & dignitas. Ac magnificus quidem vir est eiusmodi, in hisque talibus sumptibus magnificentia cernitur maximè. Sunt enim & maximi, & maxima digni

gloriatione. Eorū autem qui priuatim fiunt, huc pertinent ij omnes qui semel fieri consueuerunt, vt nuptiæ, & si quid eiusmodi. Itēque ea in quibus aut tota ciuitas studium suum potissimū collocat, aut ij qui auctoritate & dignitate præstant & excellunt: hospitum etiam recipiendorum iura, legationes, dona, & remunerationes. Neque enim sui causa sumptus solet facere magnificus, sed Reipub. Et dona simile quidem habent, iis rebus quæ diis dedicantur. Est etiam magnifici viri domum conuenienter suis opibus ædificare: nam & hæc ornamentum aliquid & dignitatis adfert. Et in eas res potius pecunias profundere, quas diutius durare oporteat: (hæ enim præclarissimæ res sunt) ita vt suum quæque decus obtineat. Non enim eadem diis hominibūque conueniunt, nec fanis & sepulchris. Omnis etiam sumptus magnus est ex suo genere æstimandus. Atque ille quidem magnificentissimus est, qui magnus est, & in magnam aliquam rem factus. Secundo verò loco est qui in huiusmodi res aliquas, de quibus agimus, magnus erit. Interest autem inter id quod in re, & quod in sumptu magnū appellatur. Nam pila quidem aut vrceolus, si pulcherrima sint, doni puerilis splendorem & magnificentiam habent: eius autem æstimatio & precium perexiguum est, & illiberale. Ob eamque causam magnifici est, in quocunque genere quid faciat, magnificè id splendidèque gerere. Nam quod ita sit, nec facile superari potest, & fit pro sumptus dignitate: magnificus quidem vir talis est. Qui autem modum transit, & in sumptibus insolens est, hoc ipso, vt dictū est, modum transit, quod profundat præter decorum pecunias. In rebus enim parui momenti magnos sum-

ptus adhibet, splendorémque ineptè ostentat, vt nuptiali apparatu eos excipiens qui symbolum dederunt, & qui comicos ludos factururus, quà sunt transaturi comædi, omnia purpura exornat, vt solent Megarenses. Atque hæc facit omnia non honestatis, sed ostentandarum diuitiarum causa, & quòd se putet admirationem cæterorum excitaturũ. Atque idem quæ res magnos sumptus desiderant, in iis parcus est: quæ exiguos, in iis profusus. Sordidus verò in omni re abest à decoro, qui cùm magnos sumptus sustinuerit, in exiguo quicquid præclarum & honestum sit, peruerit. Quòd si faciat, & cunctando id efficit, & qua ratione minimo sumptu præstare possit, considerat, atque id grauati, ac velut ingemiscens: idémque se splendidius omnia quàm oporteat, facere arbitratur. Ac sunt hi habitus vitia illa quidem, sed non ferè in probrum & reprehensionem incurrunt: idque fit ob eam causam maximè, quòd nec proximis noceant, nec insignem habeant deformitatem.

Quasi magnificentia sit magnitudo quædam liberalitatis in sumptibus faciendis.] Hic rursus pericula εἶναι, non sic accipienda est, quasi exemplum subiiciat Arist. sed quo modo à me explicata est.

Εὐλαδία δὲ, τὸ εὐρύτης μέγα.] Sensus huius loci postulat, vt εὐταῦθα, non loci sed ordinis aduerbium sit. Quæ causa est vt interpretatus sim (secundo verò loco hoc cæteri interpretes parum animaduertisse videntur. Ego verò existimo legendum esse εὐλύτως δὲ.

Φύγειν παρατείλει.] Huius loci restitutionem nos debemus Petro Victorio lib. 22. Variarum lectionum: legebatur enim in nostris codicibus παρατείλει. Despicientia.] Sic Cic. in Partitionibus appellat.

Cap. 3. Magnitudo autem animi magnis in rebus, vt nomen ipsum significat, cernitur. Sed primùm in quibus, nobis explicandum est. Nihil autem interest, utrùm ipsum habitum nobis proponamus, an eũ qui eo sit præditus. Magnanimus autem esse videtur, qui res magnas illas quidem, sed

quibus dignus sit sibi deberi iudicat. Qui enim, cum indignus sit, de se idem hoc sentit, is stolidus habendus est. At qui eorum qui virtutis nomine commendantur, nemo stolidus, nemo amens putatur. Ac magno vir quidem animo is est quem diximus. Qui autem exiguos honores meritus est, quos sibi tribui æquum censet oportere, is non magnanimus, sed molestus & moderatus est iudicandus. Magnanimitas enim in magnitudine cernitur, quemadmodum pulchritudo in magno proceroque corpore. Breues autem homines sunt illi quidem urbani, belli & lepidi, aptaque compositione membrorum præditi, formosi non item. Qui verò magna præmia se meritum putat, iis cum sit indignus, superbus dicitur. Nec verò qui maioribus se dignos existimant, quam eorum sint merita, omnes elati superbique iudicandi sunt. At qui minora quàm habere sit dignus sibi deberi iudicat, is demisso pusilloque animo putandus est, siue magna, siue mediocria, siue exigua illius extent merita, quibus minora sibi etiam tribui putet oportere: sed potissimum, si magna eius merita videantur. Quid enim, si tantis esset indignus facturus fuisse videatur? Ergo magnanimus, summus ac extremus est ille quidem magnitudine, sed modo, rationeque medius. Nam suis se ipse meritis metitur: alij vel modum transeunt vel deserunt. Qui si magna atque adeò maxima sibi, quia dignus sit, deberi iudicat, profectò una in re maxima eius merita cernuntur. Quid ergo tandem illud sit, ex dignitate intelligendum est. dignitas autem ad externa bona refertur, quorum maximum ponimus id, quod & diis tribuimus, & quod maximè expetunt omnes ij qui sunt in magistratu, & quod rerum gestarum, vel

ETHIC. ARIST.

præclarissimarum quasi mercedem omnes desiderant, qualis gloria est. Est enim bonorum externorum maximum, gloria. In honore igitur et dedecore magnanimus ita animo affectus est, ut ratio æquitāsque postulat. Quod etiam nulla adhibita probatione facile perspicui potest. Gloria enim est, qua magni viri se esse dignissimos, idque pro dignitate arbitrantur. At qui demisso pectore pusillōque animo est, is deficit, siue ad ipsum respicias, siue ad magnanimi dignitatem. Qui autem elato animo est, quod ad se quidem attinet, in exuperatione est: ac tum magnanimo comparatus, non exuperat. Sed quoniam maximis honoribus magnanimus dignus est, idem optimus sit necesse est. Semper enim quo quisque melior, eo maiore dignus est gloria, et optimo cuique maxima gloria debetur. Ita cum qui verè sit magnanimus, virum bonum esse necesse est. Atque etiam magnanimi proprium videatur, quod in quaque virtute magnum excellēsq̃ ducit. Nequaquam etiam deceat magno animo virum civitatis manibus fugere, aut cuiquam facere iniuriam. Nam cuius rei causa turpe aliquid faciat, cui nihil magnum esse videatur? Ac mihi quidem certè singula spectanti, omnino ridiculus magnanimus videtur, qui non idem sit bonus: qui si malus sit, ne honore quidem esse dignus potest. Est enim virtutis merces, gloria, quæ eadem bonis viris tribuitur. Quocirca videtur magnitudo animi quasi splendor quidam et ornamentum esse virtutum omnium. Nam et maiores eas splendidiorēsq̃ facit, et constare sine illis nullo modo potest, ob eamque causam difficile est verè magnanimum esse. Siquidem esse sine singulari quadam et eximia bo-

nitate nullo pacto potest. Maximè igitur magnus animus in decore & dedecore cernitur. Atque idem magnis honoribus, & qui à bonis viris tribuentur, moderatè ille quidem letabitur, tanquam suos aut etiam minores sit consecutus (virtute enim vndique perfectà & absoluta, nullus honos satis dignus potest esse) sed tamen eos ille quidem recipiet hoc ipso, quòd nihil maius habeant, quod ei tribuant. Eos autem quos vulgus ei tribuet, & exiguos, omnino contemnet, ac pro nihilo putabit, siquidem tales meritis non est: itémque dedecus, & infamiam, quòd ei iure non possunt contingere. In primis igitur ac maximè in gloria magnanimus, vt dixi, cernitur. Attamen & in diuitiis & in potentia, & in secundis rebus & aduersis, affectus erit quàm moderatissimè fieri possit: neque prosperis rebus letabitur nimis, neque asperis aduersisque mœrebit. Neque enim isto pacto in honore & gloria, quæ res est maxima, affectus est. Imperia enim & cypes gloriæ causa expetendæ sunt. Itaque ea omnia sibi gloriæ esse volunt, qui iis sunt præditi. Quid ergo videatur ei magnum in rebus humanis, cui etiam contemptui est gloria? Quocirca magno animo excelsòque viri, iidem superbi & contemptores videntur esse. Atque etiam secundæ res videntur multum magnitudini animi conferre. Nam & nobiles honore digni putantur, & ij qui potentia & dominatu excellunt, & opulentia, quòd excellent aliqua præstantia. Habet autem venerationem iustiores quicquid bono excellit. Itaque maiores elatiorésque animos hæc ipsa faciunt, siquidem ex iis gloriam à nonnullis consequuntur. Quanquam, si verum iudicare volumus, solis bonis honos debetur: tamen cui utrunque adsit, is nescio quo-

modo maiorem laudem gloriam meretur. In quibus autem hac talia bona insunt sine virtute, ij neque se ipsi iure magno honore dignos putant, nec magnanimi rectè nominantur. Neque enim hac constare sine virtute vndiq; perfecta ullo modo possunt. Superbi verò & contumeliosi, & aliis huius generis vitiis præditi fiunt. Difficile enim est, si à virtute defeceris, ferre aptè res secundas. Quoniam autem ferre illi non possunt, & se præstare cæteris putant, eos contemnunt: ipsi quicquid libuerit, faciunt. Imitantur enim magnanimum, cum ab eo absint, distèntque plurimum. Atque hoc quibuscunque rebus possunt, faciunt. Virtute igitur nec gerunt quicquam, & tamen contemnunt cæteros. At verò magnanimus vir iure despicit. Veritatem enim ille ad iudicandum, plerique autem magis temeritate ducuntur. Et quoniam parui facit ac negligit omnia præter admodum pauca, ideò non solet passim ac temerè periculis se offerre, nec ea optare. Magnis autem ac grauibus se obiicit, in quibus vita non parcit, hoc ipso quod indignum sit omni modo in vita manere. Atque is est, qui & beneficia conferat, & accepto beneficio pudore afficiatur: quòd illud eius sit qui excellat & præstet, hoc eius qui inferior sit. Idem maius beneficium reddit quàm accepit. Sic enim debitor fit, is qui prior dederat, ac beneficij acceptor ex datore redditur. De iisque commemorare solent magnanimi, de quibus bene meriti sunt, non autem de iis, qui beneficia contulerunt. Est enim inferior qui accipit eo qui dedit beneficium. At vult hic noster superior esse. Et quæ contulit beneficia libenter: quæ accepit, de iis audit grauatè. Itaque Thetis apud Iouem beneficia sua in eum non commemorat, nec

Lacedæmonij apud Athenienses, sed illorum erga se. Est etiam magnanimi viri, nullo omnino, aut vix egere, & opitulari ultro: apudque eos qui dignitate & potentia valent, prosperaque fortuna utuntur, magnum apud mediocres, modestum se mediocrémque gerere. Nam illis præstare difficile est ac gloriosum, his, facile. interque illos gloriari ingenuum est, inter humiles autem & abiectos homines, importunum: ut si quis cum imbecillis vires suas ostentare vellet. Nec solet idem ad ea commemorare omnia, quæ sunt apud vulgus in honore & precio, aut ubi obtinent alij principatum. Quietus est etiam & cunctator, nisi aut magnus honos agatur, aut res magna. Paucas res agit ille quidem, sed magnas & percelebres. Idem & apertè oderit necesse est, & apertè diligit, quòd timidi sit tegere ac occultare sententiæ: denique magis ex veritate pendet, quàm ex opinione, dicendo ac gerendo palàm omnia: siquidem id contemptis est. Itaque liberè quæ sentit, solet dicere: idque eò facit, quòd & contemptor sit, & veritatem sermonis amet, nisi fortè si quid dissimulatione tegendum sit: cui rei locus est apud multitudinem. Id etiam magnanimi est, non posse ad nutum alterius vivere, nisi amici, quòd id servile existimet. Itaque & omnes assentatores, serviles: & humiles, assentatores esse solent. Et quoniam magnum ei nihil videtur, nihil mirabile ei videri solet. Non recordatur iniurias, siquidem magnanimi non est meminisse præsertim iniurias, sed potius contemnere: nec de hominibus sermonem habet: quandoquidem nec de se prædicabit, nec de cæteris. Nam nec ut laudetur ipse laborat, nec ut alij vituperentur: nec laudat alios libenter, nec convitiator est.

ne inimicorum quidem, nisi fortè propter cõtumeliam. Minimè verò de necessariis & exiguis anxius sollicitusque est. Industrii enim & laboriosi hominis est, his in rebus eam animi affectionem retinere. Atque etiam is est qui res honestas & praeclaras, quamuis inutiles vtilibus ac fructuosis anteponat. Hoc enim eum potius decet, qui se ipse cõtentus est. Incessus etiam magnanimi viri tardus est, vox gravis, tarda oratio. Neque enim aut festinat is, qui paucis rebus studet: aut vehemens est, cui nihil magnum esse videatur: quibus de causis & acutæ voces suscipiuntur, & in ingressu celeritates. Ac magnanimus quidem huiusmodi est. Qui autem iis deest officiis, angusto pulsilloque animo dicitur: qui modum transit, elato qui quidem mali & improbi minimè videntur esse, quoniam nihil improbè faciunt, sed errant tamen. Nam qui demisso abiectoque est animo, is quibus bonus dignus est, se ipse spoliatur, & malo quodam præditus videtur, quod se indignum bonis iudicat. Idemque se ipse ignorat: aliter enim ea omnia expeteret, quibus dignus est, cum sint in bonis. Nec stulti quidem videntur esse, sed pigri potius, quæ eos deteriores facit opinio. Nam cum ea omnes expetant, quæ meritis ipsorum debentur: tamen isti ab honestatis actionibus studiisque quasi indigni sint, itémque à bonis externis se remouent. At superbi & stulti sunt, & se ignorant ipsi, atque id aperte: nam tanquam digni sint, ea aggrediuntur quibus laus & gloria proposita est, ex quo deinde in reprehensionem incurrunt. Itémque vestitu, gestu, aliisque eiusdem generis se ornant: suasque res secundas notas volunt esse omnibus, ac de se ipsi prædicant, quasi hæc res sint ipsis hono-

ri futura ac dignitati. Contraria est autem magis animi magnitudini dissipientia, quàm elatio & altitudo. Nam & sæpius usu venit, & maius malum est. Ac animi quidem magnitudo, in magno, ut dixi, honore versatur.

Videtur autem etiam in eo quædam virtus consistere, Cap. 4. quemadmodum supra dictum est, quæ eandem habet rationem ad animi magnitudinem, quam ad magnificentiam liberalitas. Nam cum utraq; recedat à magnitudine, tum nos in rebus mediocribus parvisque rectè afficit. Ut autem in accipiendis dandisque pecuniis mediocritas reperitur, nimium & parum: sic honorem & gloriam nonnulli nimium expetunt, alij parum: quidem eam quærunt, unde & quemadmodum quærenda est. Nam & ambitiosum vituperamus, & eum qui nulla gloria ducitur: illum, quia nimio honoris studio trahitur, & iis in rebus gloriam consecratur, quibus quærenda non est: hunc, quoniam ne ex rectè quidem factis instituit gloriam quærere. Incidunt autem nonnunquam tempora, cum & ambitiosos, quemadmodum supra dixi, ut virili animo præditos, & honestatis cupidos laudamus: & eos qui nullum honorem expetunt, ut moderatos & modestos. Perspicuum autem est, cum rei alicuius multifariam quis cupidus dicatur, nos non eodem semper modo usurpare nomen cupidi honoris, quem ambitiosum vocamus, sed interdum in laude, ut si honoris cupidior est quàm vulgus, interdum in vituperio, ut si magis quàm oportet, cupiat. Quoniam autem mediocritas vacat nomine: idcirco extrema de ea quasi deserta regione disceptat. Sed quibus in rebus nimium & parum reperitur, in iis etiam relinquitur mediocritari locus. Atqui honorem homines & nimium

expetunt, & parum. Expetunt igitur ut expetendus est. Quare laudatur habitus, qui modum adhibet in expetenda gloria, etiam si vacet nomine: hoc autem apparet, si virtus hæc cum ambitione cōperetur, fore, ut honoris contemptus nimij: si cum honoris nimium remisso studio, ambitionis speciem præ se ferat: si autem cum utraque, utranque quodammodo imitari videbitur. Quod in reliquis etiam virtutibus cernitur. Sed quoniam mediocritas nomen non habet, contrarij esse hic extremi inter se videntur.

Cap. 5. Mansuetudo autem seu clementia, mediocritas quædam iræ est. Sed quoniam medium vacat vero proprioque nomine, ac ferè etiam extrema, ad medium clementiam transferimus, quæ ad id quod parum est deflectit quod etiam nomine vacat. Exuperantia autem iracundia appelletur: ira enim ipsa perturbatio est, quæ ex multis rebus, variisque gignitur. Atque iis quidem qui quibus de rebus, quibusque hominibus debet, irascitur, quique id facit quemadmodum, quando & quandiu decet, is laudibus afficitur, quem eundem clementem & mansuetum appellari licet. Si quidem in laude clementia est. Nam is ferè solet ~~ῥῆσος~~, id est mansuetus videri, qui animi agitatione & velut turbatione careat, non à perturbatione rapiatur & distrahatur, sed ut ratio præscripserit, sic & his de causis, & tandiu succenset. Paccare autem in eam potius partem videtur, quæ modum deserit. Neque enim vlcisci cupit clemens, sed ignoscere. At verò defectio, siue lentitudinem, siue alio quouis nomine appellari placet, est in vitio. Qui enim minùs succensent ob eas causas, ob quas decet succensere, ij stulti videntur, & qui non quomodo, quando, quibus irascendum est. Sunt

enim omnis sensus & doloris expertes, qui irasci nesciunt, nec propulsant iniuriam. Quinetiam contumelias & contumelia equo animo ferre, ac in propinquis negligere, seruale est. Exuperantia verò illa quidem in omnibus existit (nam & quibus hominibus, & quibus de causis non est irascendum & irasci possumus, & vehementius aut celerius ac diutius, quàm ratio postulet) sed tamen non in eodem hæc quidem insunt omnia: neque enim possunt. Cùm enim per se omne malum labefactat, tum si integrum, & omni ex parte absolutum sit, intolerabile existit. Ac iracundi quidem celeriter commouentur, & in quos non decet, & quibus de causis, & vehementius quàm sat sit: sed faciliè ac citò etiam eorum ira desistit, quòd in illis quidem est optimum. Id què eis propterea accidit, quia iram non retinent, sed statim animum explent, eò quòd operti sunt, ob acutam illorum commotionem: hinc finem faciunt. ἀκρόχολοι autem, id est extrema bilis homines, nimium proclives sunt, & omni re faciliè concitantur ad iracundiam, & quavis de causa: vnde etiam traxere nomen. At acerbi agrè placantur, diùque irati sunt: nam iram retinent, & cùm iniuriam vlti sunt, tum sedatur ira. Vltio enim modum finemque iræ adhibet, pro dolore voluptatem adferens. Quod si id minùs fiat, quasi onus quoddam sustinent. Quia enim hoc minùs apparet, nemo ad eos placandos se applicat ad mitigandam autem & quasi concoquendam, apud se ac per se iracundiam, tempore opus est. Cùm autem hoc hominum genus sibi molestissimum est, tum amicis maximis. In sen-
sos autem ac difficiles homines appellamus eos, qui quibus de causis minùs rectum est, irascuntur, & vehementius &

diutius quàm ratio postulare videatur: & qui non redeunt in gratiam, nisi ultio, vel animaduersio sit consecuta. Clementiæ autem repugnat magis vitium, quod modum transsit, ob eam causam quia sæpius accidat. Nam vlcisci iniuriam, magis naturam attingit humanam: & qui sunt infesto infensoque animo homines, minùs apti sunt ad vitæ communionem. Hoc autem & suprà dictum est, & ex iis quæ docemus nunc, perspicui potest, non est dictu facile, quo modo, aut quibus hominibus, aut qua de causa, & quandiu deceat irasci, & quatenus quis rectè faciat, aut peccet. Qui enim paulum aliquid modum, vel in eo quod plus est, vel in eo quod minus, excedit, vituperari non solet. Interdum enim eos laudamus, qui modum deserunt, clementesque dicimus: & iracundos virili animo esse dicimus, quasi ad imperandum idoneos. Ergo quantum quisque vel quo modo modum egressus vituperandus sit, non est facile explicare oratione. In rebus enim singulis atque in sensu positum iudicium est. At illud quidem certè perspicuum est medium habitum esse laudabilem, quo quibus rectum est irascimur, quàmque ob causam & quomodo oportet, & sic alia generis eiusdem. Illæ verò affectiones quæ modum transeunt, ac deserunt, sunt omnes in vitio: ac si parum medium deserant, leuiter, si aliquanto maiore interuallo, grauius: in magno quodam insignique spacio vehementer sunt reprehendendæ. Hoc igitur perspicuum est, medium in his habitum obtinendum. Ac de his quidem animi affectionibus, quæ in ira versantur, hætenus.

Cap. 6. In consuetudine autem vitæ, sermonumque ac factorum communione ἀπεχού, id est obsequentes, & nimium faciles

Et blandi videntur ij, qui ad voluptatem laudant omnia, nec vlla in re aduersantur, qui etiam putant se iis quibuscum viuunt, nullo loco molestos esse oportere. Alij contra Et in omni re aduersantur, nec de cuiusquam offensione ac molestia laborant, qui difficiles, fastidiosi ac morosi vocantur. Non est quidem dubium id, quin hi, quos modò diximus, habitus sint in vitio: medius autem horum sit in laude, quo ea omnia quæ recta sunt, ut quæ ratio præcipiet, probabuntur, respuenturque contraria. Nomen autem ei Græcum nō est impositum, quanquam φίλος, id est, amicitia similis parque videatur. Qui enim ea animi affectione præditus est, quæ medium locum tenet, non absimilis ei est, quem nos commodum Et facilem amicum vocamus, adiuncto amandi affectu. Hoc autem differt ab amicitia, quod affectu, eorumque vacat amore, quibuscum ipse versatur. Neque enim amore vel odio ductus probat, ut decet, omnia, sed quia ita animo est constitutus. Equè enim hoc erga ignotos ac notos: erga familiares æquè, ac erga eos quorum non est implicatus consuetudine, præstabit, nisi quod in omnibus id faciet pro dignitate. Neque enim eodem modo decet familiares atque externos obseruare, nec rursus offendere. Atque hoc quidem generaliter dictum est, eum talem hominem in quotidiana vitæ consuetudine, se ita esse gesturum, ut ratio postulabit. Semper autem honestatis utilitatisque rationem habens, inuestigabit inibitque rationem, qua non possit offendere, aut certè delectare possit. Nam is in incunditatibus molestiisque cernitur, quæ ex vitæ consuetudine nascuntur. Harum autem si quæ sunt, quibus ipsi minùs honestum est, aut etiam incommodum

delectationem adferre, eas ita respuet, ut etiam malit esse molestus. Quod si qua res sit eiusmodi, quæ turpitudinem facienti, eamque non parvam afferat, vel incommodum, sed in qua si aduersetur, sit allaturus leuem molestiam, non probabit, sed aspernabitur. Aliter autem cum iis versabitur, qui auctoritate & dignitate aliqua præditi sunt, aliter cum quolibet, magisque aut minus notis. Itemque aliis hominum differentiis suum cuique tribuet decorum. Ac per se quidem placere volet, ac gratus esse, molestus autem esse verebitur. Semper tamen euentus, honestatem dico & utilitatem, si plus valere debeant, spectabit, & sequetur: magnæque in posterum voluptatis causa, leuiter offendet. Ac medius quidem talis est, nec ullo appellatus est proprio Græco nomine, Latini facilem & comẽ appellant. Qui autem aliis affert delectationem, in eoque nihil aliud sequitur, nisi ut gratus sit, obsequens, blandus, nimiumque facilis dicitur. At qui id facit, ut adiumentum ad opes adipiscendas, eaque omnia quæ pecuniis parantur, nanciscatur, is assentator est habendus. Eum verò qui molestus ac tristis est omnibus in rebus, iam difficilem ac morosum appellandum diximus. Contraria autem esse inter se videntur extrema, quod medium nomen habet.

Cap. 7. Idem ferè in rebus arrogantia mediocritas cernitur, quæ etiam vacat nomine. Ac de iis non erit alienum disputare. Nam facilius ea quæ ad mores pertinent, intelligemus, si de singulis disseruerimus: & virtutes mediocritates esse tñ maximè credemus, cum ita esse in omnibus perspexerimus. Iam de iis qui in vitæ societate voluptatem vel molestiam spectant, diximus. Nunc de iis qui verum vel

falsum enuntiant, ac præ se ferunt, seu dictis, seu factis, & simulatione differamus. Figitur arrogans appellatur is, qui sibi res magnas & præclaras sumit & vendicat, cum non insint, vel maiora, quam quæ insunt. Dissimulator contra qui quæ insunt, negat inesse, aut extenuat. At verò medius vir sui semper similis verax est & vita & oratione: ea in se inesse confirmans, quæ insunt, nec maiora, nec minora. Licet autem quanque harum rerum, & rei alicuius, & nullius causa facere: qualisque est quisque, talia sunt eius & facta, & oratio, & vita, nisi rei alicuius agat gratia. Ac per se quidem omne in malo vitioque mendacium est, veritas honesta & laudabilis, Fra verax, quoniam mediū locum obtinet, est laudabilis. Qui autem mentiuntur, utrique sunt illi quidem vituperandi, sed maiore quadam ratione arrogans. De quorum utroque ita differemus, si prius de veraci pauca præponamus. Non enim de eo instituimus dicere, qui in pactis, rebûsque contrahendis verus est, aut in omnibus quæ ad iniustitiam iustitiámve pertinet (sunt enim hæc alterius virtutis) sed de eo, qui in quibus rebus nil tale postulatur & agitur, se & vita & oratione veracem præstat, hoc ipso, quod tali habitu animi præditus, quem eundem probum virum appellari licet. Nam qui veri cupiditate ducitur, quique tum verum enunciat, cum nihil interest, is multò etiam potius verax futurus est cum aliquid interest. Mendacium enim, ut turpe aliquid, vitabit, quod quidem etiam per se ipse fugiebat. Atqui talis vir laudandus est. Sed ad id potius quod minus est, ac inferius vero desleat: id enim magis decet, quoniam quicquid modum finemque transit, nimiumque est, id omne mo-

ETHIC. ARIST.

lestum odiosumque est. At verò qui maiora sibi quàm quæ insunt, vendicat & sumit, rei nullius causa, est ille quidem improbo similis (neque enim mendacio delectaretur) sed tamen stulti vanique hominis potius, quàm mali nomen mereri videtur. Qui autem alicuius rei causa id facit, si gloriæ vel honoris, non est ille quidem admodum vituperandus: qualis est arrogans. At qui pecuniæ, vel earum rerum causa, quæ pecuniæ locum tenent, is multò deformior est. Nec verò facultate ac potestate arrogans, sed agendi consilio cernitur. Ex animi enim habitu, & quia talis sit omnis arrogans, indicatur, ut & mendax: qui duplex est, alius mendacio ipso delectatur, alius gloriæ aut quæstus causa mentitur. Atque ij quidem qui cupiditate gloriæ sibi aliquid arrogant, ea sibi vendicant omnia quæ vel ad laudem vel beatæ vitæ opinionem pertinent. Qui autem spe quæstus sibi aliquid arrogant, ea sibi vendicant, quæ etiam usu sunt proximis, quæq; si minùs adsint, celare & occultare licet: velut medicum & vatem sapiëntem esse. Ob eamq; causam huiusmodi artes sibi plerique sumunt & arrogant, quòd in eis insunt illa quæ diximus. In dissimulatores autem, cum sua ipsorum illi extenuant, lepidorum morum species apparet: quippe qui non videatur quæstus causa dicere, sed quòd fastidium aliis adferre molestiamq; fugiant. Atque hi ea sibi detrahunt maximè quæ sunt gloriosa, ut Socrates faciebat. Qui autem exiguas res parùmque momenti, quæq; perspicuæ sunt omnibus, dissimulant, veteratores dicuntur, iique faciliè ac iure contemnuntur. Id quòd etiam arrogantia datur interdum, qualis est vestitus Lacedæmoniorum. Nam & sua extollere nimium, & valde extenua-

re, quādam speciem fert arrogantia. At verò qui moderate
utitur dissimulatione, & in iis, quę minus ante oculos posita
patent omnibus, ijs politici homines atq; urbani videtur. Sed
arrogans quoniam deterior est, veraci videtur opponi.

Ἀνδρῶς τις ὧν] Ἀνδρῶς, is dicitur qui vnā velut personam semper ge-
rit, qui de suo statu non dimouetur: ego hominem semper sui similem appel-
laui: num rectè, iudicabunt lectores linguę Gręcę periti.

Βομολόχοι δοκῶσι εἶναι καὶ φορτικοί.] Cui dubium est non posse aptius verti
illud φορτικοί hoc loco, q̄ am importuni?

Sed quoniam requieti quoque in vita loci aliquid reli- Cap. 8.
ctum est, eaque aliquid iocis & hilaritati conceditur tem-
poris, efficitur vt hīc quoque decora quādam, & apta consue-
tudo, congressiōque ea & dicendi & audiendi, quę, & quem-
admodum decet & dicere & audire vigere videatur. Ma-
gnopere etiam refert, vt personarum habeas, tum dicendo,
tum audiendo rationem. Ex quo perspicuum est, & transiri
in iis medium, & deserui. Atque illi quidem, qui risu ac face-
tiis vltra modum prodeunt, scurrę ac importuni habendi
sunt, pręsertim cū omni ex parte ridiculorum affectatione
ducti, dent operam potius vt risum moueant, quā vt quę
honestasunt dicant, aut ne eum, in quem scommata iaciunt,
offendant. Qui autem nec facetum quid dicunt ipsi, & tamē
eos qui dicunt, permolesti ferunt, agrestes & duri videntur.
At verò qui salibus & facetiis modum quendam adhibent,
ij εὐτραπεδοί Gręcis vocantur (urbanos Latini, facetos &
festiuos vocāt) quasi εὐτροποί, id est qui faciles habent cōuer-
siones. Morum enim hę sunt motiones. Vt enim corpora, sic
mores ex motionibus iudicantur. Quoniā autem facetiæ ac
sales patent latissimè, complurēsque ludicris ac dictis plus ca-
piuntur, quā ratio postulat: factū est vt scurrę, urbani &
faceti, quasi elegantes & politii homines appellarentur. Sed

tamen ex iis perspicuū est, quæ dicta sunt, inter eos magnas esse dissimilitudines. Huic autē mediocritati finitima dexteritas est. Dextri verò est, ea & dicere & audire omnia, quæ probo viro ac libero digna sunt. Eum enim talē hominē, quædam & ioco dicere decet & audire. Magna etiam est distinctio inter iocos ingenui & illiberalis hominis, eius etiā, qui eruditus est & indocti: quod ex antiquis nouisque comædiis perspicere licet. Illis enim facetū erat: verborum obscœnitas: his verò, suspicio & significatio obscœnitatis satis habet ridiculi: quibus in rebus multū est discriminis ad vetustatem seruandum. Vtrum igitur qui rectè iocatur, salēsque iacit ex ea statuendus sit, quòd ea dicat quæ libero homine digna sunt, an quòd eum qui audit, minimè offendant, aut delectet potius, an ne hoc quidem certum est? Alios enim alia offendunt atque delectant. Idem etiam talia audiet libentius. Quæ enim quisque audire ab altero vellet, eadem etiam facere videtur. Non igitur omnia faciet. Scomma enim quod nos cauillum ac false dictum interpretamur, conuitiū & maledictum quoddam est. Et legistatores quædam iactari conuitia prohibent: equū autem erat idem de dictis cauere. Quocirca politus & liberalis homo ita animo affectus erit, ut sibi ipse lex esse videatur. Atque is quidem, qui medium locum obtinet, eum se ipse præstabit, siue dexter, siue urbanus nominetur. At verò scurra à risu lōgè multūque superatur, qui nec sibi parcat, nec cæteris, modò ut risum concitet: atque idem eiusmodi commemorat, quæ homo politus nolit vnquam dicere: nonnulla etiam quæ ab aurium comprobatione abhorreant. Rusticus autem omnino ad has congressiones inutilis est. Nam cum nullum ipse ridiculū iaciat,

offenditur omnibus. Atqui videtur in hominum vitam requies & iocus inuectus necessario. Tres igitur, quas dixi, versantur, in hominum vita mediocritates, quæ omnes in quorundam dictorum, factorumque societate consistunt. Hoc autem differunt, quod una in veritate, aliæ in vitæ iucunditate cernuntur. Earum autem quæ in iucunditate posite sunt, una in iocis, altera in aliis vitæ societatibus congressionibusque consistit.

De verecundia autem non est quod, ut de aliqua virtute, dicendum esse videatur: siquidem perturbationi est, quàm habitui similior. Itaque definitur esse metus quidam dedecoris & infamiæ: eodemque modo nascitur, quo metus is qui in rebus asperis formidolosisque cernitur. Nam & erubescunt, qui pudore afficiuntur: & qui mortis metu exhorrescunt, terrore pallescunt. Quare ad corpus utrumque quammodo pertinet, quod perturbationi magis videtur, quàm habitui proprium. Nec verò omni ætati, sed adolescentiæ conuenit hæc perturbatio. Ea enim ætate qui sunt homines, verecundos prudentesque putamus esse oportere: idque ob eam causam, quod cum perturbationibus multum ducantur, peccatis multis contaminari solent, à quibus pudore deterrentur ac reuocantur. Ac adolescentes laudamus verecundos: senem autem quod pudore afficeretur, nemo laudauit unquam. Nihil enim cum existimamus facere oportere, eorum ex quibus pudor nascitur. Neque enim hominis probe est verecundia affici: siquidem propter mala oritur, quæ nequaquam facienda sunt. Quod verò aliæ res per se turpes sunt, aliæ opinione, nihil refert: quandoquidem neutra faciendæ sunt, ut non sit pudori locus. Est autem improbi, ita ani-

mo affectum esse, ut quod turpe sedumque sit velit facere. Absurdum verò sit; eo esse animo, ut si quid tale agas, afficiare pudore, & propterea te probum iudices. Pudori enim est locus in rebus voluntariis. At vir probus nunquam voluntate sua quæ prava sunt faciet. Sed tamen potest ex hypothesis probitatis esse verecundia. Nā si turpe aliquid gesserit, ex eo pudore afficietur. Atqui hoc nusquam reperitur in virtutibus. Quòd si impudentia in malis est, & nullo pudora affici ex turpibus factis, malum: nihilo magis eum qui hec faciat, pudore affici probitatis est. Nec verò continentia virtus est, sed mediæ ac mixtæ naturæ, de qua postea differeamus. Nunc de iustitia dicamus.

ARISTOTELIS

Ethicorum liber V.

ARGUMENTVM.

QUATVOR in partes diuiditur: primum enim agitur de iustitia, deinde de iure, tum de equitate: postremò explicatur questio, an quis sibi ipsi inferre possit iniuriam. Iustitia veluti ius statuens est habitus animi, quo sumus apti ad iustas actiones, volumusque iuste agere, & agimus. Distribuitur in generalem & particularem. Generalis refert omnes omnium virtutum actiones ad bonum commune. Estq; reipsa idem atque vniuersa virtus, ratione autem ab ea distinguitur. Quoniam iustitia ad alterius commodum refertur, virtus in eo, cui inest, absolute consideratur. duplex est, alia legitima iuste agens per legum observationem, alia æquitas legalem iustitiam emendans. Particularis iustitia reddit unicuique, quod suum est pro dignitate. Quam dignitatem alij estimant viriute, alij doctrina, alij diuitiis, alij nobilitate, aut potentia aut libertate. Hæc iustitia duplex est, altera distribuens, altera commutans: distribuens, quæ honores & pecunias communes pro dignitate ac meritis personarum æquo iure dispensat. Nam in distributione rerum ita habenda est ratio dignitatis personarum, ut sicuti vna persona superat aliam dignitate, ita res quæ digniori persona tribuitur, rem superet quæ indigniori confertur: siq; pares sint persone, paria premia ferant. Aliter hinc querela, criminationes, pugnaeque nascuntur. Commutans iustitia est, quæ seruat iustum æquale in pactis contrahendisque negotiis. Quæ æqualitas intelligitur secundum parem quantitatem rerum, quæ inter se commutantur. Ut si quis mutuas dedit coronas, decem totidem recipiat: ita fieri consuevit in venditionibus, locationibus, sponsonibus ceterisque bonæ fidei contractibus. Lex talionis non est ius simpliciter, quo (sicut statuebant Pythagoræi) rependitur absolute idem specie ei qui malum alteri importauit: ut animam pro anima, oculum pro oculo. Quoniam neque est ius distribuens, in quo habetur ratio dignitatis ac meriti personarum,

neque omnino est commutans, quo tantummodo idem specie recipiat is, qui egit (ut illi volunt) quoniam res etiam diuersi generis inter se permutantur, ut calceus frumento vel pecunia, quæ ad faciliorem rerum permutationem prudenter est excogitata. Veruntamen lex talionis est quoddam ius, iurisque fundamentum, quo ciuitates, amicitia ac societates conseruantur, nempe commutans, dum par pari vicissim refertur secundum æqualitatem quantitatis, ut tantum quis recipiat quantum egit, siue illud sit idem specie, siue diuersum: ut in illatis iniuriis vindicandis is qui aliquem læsit, pro læsione corporis aut famæ non semper læsione pari mulctetur, sed in pecunia bonisque externis plerunque soluat tantum ei qui læsus est, Et tantum Regi. Ac aliarum quidem virtutum duo sunt extrema vitiosa: iustitiæ verò vnum reipsa duntaxat vitium, id est iniustitia, aduersatur, ratione tamen duo, hoc est plus Et minus quàm æquum patitur: quoniam aliarum virtutum extrema contrariis actionibus admittuntur. Extrema iustitiæ vnica actione perpetrantur. Qui enim plus commodi usurpat sibi, is alteri cui aufertur, minus relinquit: Et qui minus incommodi accipit sibi, is in alterum plus transfert. 2. pars iustorum aliud politicum, de quo propriè loquitur Aristoteles, aliud per similitudinem. Iustum seu ius ciuile est, quod inter socios æquales natura vel instituto consistit. Cuiusmodi sunt ciues, inter quos est legis communio Et æqualis quedam imperandi parandique vicissitudo. Duplex est aliud naturale, quod eandem vim habet apud omnes, non quod ita statutum sit aut secus. Aliud legitimum, quod initio nihil interfuit sic an secus fieret, cum autem positum est, iam interest. Iustum per similitudinem iuris ciuile est, quod inter inæquales cernitur, quorum vnus alteri natura vel instituto subditus est, ut ius domini in seruum, patris in filium, viri in uxorem. 3. pars. Equitas est iustitia generalis, quæ legem communem emendat ad mentem legislatoris: qui si adesset, ita decerneret, de eoque si præsciisset, legem tulisset: aut si præsciuit, nec tulit, is consulto suis posteris prudentibus ac bonis suam legem interpretandam reliquit. Vir æquus Et bonus est, qui æquitatem meliorem iustitiæ partem sequens de suo iure decedit, etiam si legis habeat præsidium. Nam si legem tum sequeretur veluti iudex durior, exorietur summum ius, in quo est summa iniuria, interdumque Reip. vehementer perniciofa. 4. pars. Nemo propriè sibi inferi iniuriam. Quia tum idem esset agens Et patiens iniuriam. Quandoquidem iniuriam facere propriè est sponte aliquem ledere contra eius voluntatem. Et pati est iniustum perferre itidem contra patientis voluntatem. Quæ duo licet mala sint: tamen deterius est facere quàm pati iniuriam, tametsi ex accidente nihil prohibet interdum hoc esse, quàm illud grauius. Quare ex definitione posita de inferenda accipiendaque iniuria satis constat eum, qui seipsum interficit propriè non se afficere iniuria. Afficit verò ciuitatē cuius est pars: quæ eum propterea mulctat, communique aliorum sepultura iustè prohibet. Aliquis tamen sibi ipsi inferre potest iniuriam, iniustitia per translationem dicta, quæ inter inæquales iniustum exercet, veluti quando appetitus sentiens imperat, Et ratio ei paret perinde ac si seruus hero dominetur. Sibi que ipsi quispiam iustum præstare potest, Et præstat iustitia per similitudinem, quæ inter inæquales iustum seruat, ut cum ratio sentientem appetitum affectionesque regit, veluti seruum dominus suo imperio moderatur.

De iustitia Et iniustitia hoc cognoscendum est, quibus in actionibus cernantur. Et iustitia quænam mediocritas sit, quarumque in rerum medio ius iustumve ipsum consistat. Qua in explicatione eandem quam in superioribus viam Et rationē sequemur. Videmus igitur huiusmodi quæ-

ETHIC. ARIST.

dam habitū omnes iustitiā dicere, quo apti sunt ad res iustas gerendas, quōq; iustè agunt, & quæ iusta sunt, volūtate amplectuntur. Eodēque modo de iustitia sentiūt, qua iniustè faciunt, & res iniquas iniustāsque volunt. Itaque hæc primū quasi prima quædam lineamenta sint à nobis proposita. Neque enim eodem modo se res habet in scientiis & facultatibus, ut in habitibus. Facultas enim & scientia contrariorum eadem videtur esse: habitus autem contrarius contrariorū non videtur: ut à valetudine non efficiuntur contraria, sed solū quæ valetudini consentanea sunt. Ambulare enim quempiā valenter dicimus, cū ambulat ut valens. Contrarius ergo habitus ex cōtrario sæpe intelligitur: plerunque etiam habitus ex rebus subiectis. Etenim si firma corporis affectio nota sit, infirma quoq; nota constitutio est: ex iisq; rebus quæ firmam affectionē efficiunt, firma affectio, & ex hac ipsa quæ ad firmā constitutionē pertinet. Si enim bene constitutū corpus positū est in carnis crassitudine, necesse est malè constitutū affectūmq; corpus in carne tenui cōsistere, quōdq; ad bene cōstituendum corpus cōducat, carnis efficere crassitudinē. Cōsequitur etiam ferè, ut si alterū multis modis dicatur, multi etiā modi sint alterius: veluti si quod iustū est, variis modis dicatur, & iniustum: porro autem multis modis dici, iniustitia & iustitia videntur. Sed quia vicina est, ac finitima eorū nominum homonymia, id obscurū est: nec sic perspicuū ut in iis quorū magnæ sunt dissimilitudines: in quibus magna est in specie differētia: veluti statim apparet claviculā homonymos dici, cū pars corporis appellatur, quæ sub collo animalium est, & cū ea qua ostia clauduntur. Hoc igitur intelligendum est, quot modis

iniustus quis dicatur. Videtur autem iniustus esse & is qui leges violat, & πλεονέκτης, id est, qui semper maiorem sibi partem aufert: adeoque iniquus est, ut perspicuum sit, iustum esse eum, qui pareat legibus, & qui æquus sit. Iustum ergo id erit quod leges iubent, & quod æquum est: & iniustum id, quod contra leges est, & quod iniquum. Et quoniam qui iniusti sunt, πλεονέκται etiam sunt, id est, qui meliorem ad se partem transferunt, versabuntur in bonis, non omnibus quidem, sed in iis tantummodo, in quibus res aduersæ prosperæque consistunt. Quæ simpliciter bona sunt, semper illa quidem, sed alicui non semper. Atque hæc optant homines, ac persequuntur, nec debent: sed optare debent potius, quæ verè bona sunt, ea sibi bona esse, ea autem sequi quæ sibi bona sint. Verum iniusti non semper, ut in duobus per se ac simpliciter malis, maius sed etiam minus eligunt. Sed quia minus malum, etiam boni speciem gerit quodammodo, ipsaque πλεονεξία in bonis versatur, idcirco πλεονέκται omnino esse videntur, id est, omnia sibi præcipua semper auferentes. At certè iniqui sunt omnes iniusti: hoc enim verbo continetur utrumque, & commune vocabulum est. Continet enim quod iniquum est & plus & minus. Sunt etiam ὁ νόμος, hoc est legum violatores: quoniam hoc ipsum violare leges, iniustitiam omnem complectitur, fustumque est per omnem iniustitiam. Quoniam autem omnis est, qui contra leges facit, iniustus, & omnis iustus qui pareat legibus: perspicuum est ea omnia quæ legitima sunt, iniustis esse quodammodo numeranda. Quæ enim à disciplina legum ferendarum constituta sunt, ea legitima habentur, eademque omnia iusta dicemus. Leges autem de omnibus præcipiunt, in eoque vel communem omnium utilitatem exquirunt vel optimorum vel principum: idque vel

actionibus virtutis, vel alia huiusmodi ratione. Quocirca iusta appellamus uno modo ea quæ beatam vitam, & eius partes in civili societate afficiunt ac tuentur. At lex quidem & forti suum officiunt præscribit, ut non deserere ordinem, nec fugere, nec vi constuprare: & clementi, ut non verberare, neque conuitiari: itémque in ceteris virtutibus & vitiis, illa iubet, hæc vetat. Ac salutaris quidem habetur ea quæ rectè lata est: quæ inconsultè & inconsideratè, perniciofa. Atque hæc iustitia, absoluta est illa quidem virtus & perfectæ, non illa quidem per se ac simpliciter, sed quatenus alterius commoda & utilitates respicit. Ob eamque causam iustitia sæpe videtur omnium virtutum præstantissima, neque Hesperus aut Lucifer tantam sui excitant admirationem. Ex quo factum est iam tritum sermone omnium prouerbum,

Iustitia in sese virtutes continet omnes.

Eademque, virtus perfectæ est ob id maximè, quòd inest in ea vsus virtutis undique perfectæ. Perfectæ est autem propterea, quòd qui ea præditus est, is etiam erga alios, non in se modò virtutem exercere ac excolere potest. Plerique enim in suis rebus virtute uti possunt, in iis quæ sibi cum aliis intercedunt, non possunt. Quocirca præclarè dictum est illud à Biante, magistratum virum ostendere. Qui enim magistratum gerit, is iam res curat aliorum, & in hominum societate versatur. Ob eamque causam omnium virtutum sola iustitia, in bonis alienis ducitur, quia non ad suum commodum, sed aliorum omnia confert: totaque se ad alienas utilitates porrigit atque explicat. Aliorum enim commodis utilitatibusq; seruit, nèpe aut principis, aut Reip. At sceleratissimus quidem est habendus is, qui malitiam & ad suam &

amicorum perniciem exitiūmq; cōuertit. Optimus autem is, qui virtutem non ad suam sed aliorum vtilitatem refert. Est enim hoc arduum opus. Atque hac ipsa iustitia, nō pars virtutis est, sed virtus vniuersa: & iniustitia ei contraria, non par vitij est, sed vniuersum vitium. Qualis autem sit differentia virtutis & huius iustitiæ, perspicuum ex iis est, quæ dicta sunt. Est enim re idem ratio autem non idem: sed quā ad alterum refertur iustitia: quā habitus est talis, absolutè consideratus, virtus nominatur.

Veluti statim apparet clauiculam homonimous dici] Vt apud Græcos κλεις multiplex vocabulum est, ita apud Latinos clauicula: propterea sic latine reddidi. est autem clauicula pars illa corporis quæ diuidit pectus à cervice, quæ Græcis κλεις vocatur.

In multis exemplaribus legitur, τὸ τοῦτο γὰρ ἢ παρανομία ἢ τοῖς ἁγίοις περιέχει πάσαν, sed malè: deinde enim sunt hæc verba, ἢ παρανομία ἢ τοῖς ἁγίοις. Vt intelligatur in hoc τὸ τοῦτο γὰρ, παρανομία εἴ, αἰ, subaudi.

Quia non ad suum commodum sed aliorum omnia confert] Verba sunt Cic. lib. secundo de Oratore.

Totāque se ad alienas vtilitates. etc.] Verba sunt Cic. ex lib. 2. de Repub.

ἢ δὲ τοιαύτη ἐξ ἁπλῶς ἀρετῆς.] Distinctio post verbum ἀπλῶς ponenda est: vt sic legatur, ἢ δὲ τοιαύτη ἐξ ἁπλῶς, ἀρετῆς.

At enim quærimus iustitiā, quæ pars subiecta est virtuti Cap. 2.
(est enim quædā, vt diximus) & iniustitiā eam quæ par est. Aliquā autem esse eiusmodi, ex hoc velut signo intelligi potest. Nā qui agit eorum aliquid quæ cæterorū vitiorū sūt propria, is facit ille quidē iniuste, attamē non plus æquo sibi auferre dicitur. Velut si quis abiiciat clypeū propter ignauiam aut maledixerit per excandescētiā, aut pecuniis non inuerit propter auaritiā. Cū autē plus sibi sumit quis, sepe ad nullū ex illis singulis vitiū illud, nec ad vniuersa, sed ad certū iam aliud pertinet: vituperamus enim tanquā iniustitiā. Est igitur aliud genus iniustitiæ, quæ vt pars subiecta est generali, itēque aliud quoddam iniustum subiectum toti iniusto, quod est contra leges. Præ-

ETHIC. ARIST.

*re*rea si quis quæstus causa stuprum inferat, quæstumque inde faciat, aliter cupiditate incensus idem de suo largiens, & cum damno rerum suarum faciat: hic intemperans potius quam *πλεονέκτης*, id est, ad rem plus æquo avidus esse videatur: ille iniustus, intemperans non ite. Perspicuum igitur hoc propter quæstum contingere. Iam vero cæteris sceleribus ac iniuriis omnibus si peccetur, id semper ad certum aliquod vitij genus refertur, & pertinet: velut si adulteratus est, ad libidinem & intemperantiam: si in acie commilitonem deseruit, ad ignaviam: si pulsavit, ad iracundiam: at si quæstum fecerit, ad nullum vitium refertur, nisi ad iniustitiam. Quare perspicuum est, esse præter generalem, certam quandam iniustitiam, quæ illi subiecta sit, eodem nomine appellatam, quoniam in eodem genere posita est definitio. In rebus enim quæ nobis cum alio intercedunt, utraque vim suam obtinet. Sed hæc in honore, aut in pecuniis, aut in salute, aut si quo uno nomine hæc complecti omnia possumus, & in voluptate ea quæ ex quæstu percipitur: illa in iis spectatur omnibus, in quibus qui omnino virtute præditus est. Hoc ergo iam apparet, iustitiæ plura esse genera, aliudque esse præter generalem virtutem iustitiæ genus. Quæ autem, qualisque sit, deinceps explicandum est. Partitio à nobis posita est rerum iniustarum, alias esse contra leges, alias iniquas. Et iustarum alias legitimas, alias æquas. Ac iniustitia quidem, de qua supra dictum est, in eo posita est & consistit, quod fit contra leges. Quoniam autem quid iniquum est & quod fit contra leges, non sunt eadem, sed alterum alteri, ut pars generi subiicitur (quod enim iniquum est, id omne contra leges est: quod autem contra leges, non omne etiam iniquum) efficitur, ut quæ iniusta sint & iniustitia, non sint idem, quod illa, sed aliud omnino. Atque

hæc tanquam partes sunt, illa tanquam genera: siquidem hæc ipsa iniustitia pars est iniustitiæ generalis: itémque iustitia subiecta est iustitia. Quare & de iustitia & de iniustitia, quæ ut partes subiectæ sunt generi, nobis dicendum est, & de iusto & iniusto eodẽ modo. Prætermittenda est igitur nobis iustitia ea quæ generali virtuti attributa est, iniustitia. quarum in altera usus virtutis uniuersæ erga alterum cernitur, in altera vitij. Ex quo etiam perspicuum est, iusta & iniusta quæ ab iis proficiscuntur, quo pacto sint explicanda. Pleraque enim eorum quæ legibus comprehenduntur, ea sunt quæ ab uniuersa virtute præscribuntur. Nam & ex quaque virtute vitam degere, præscribit lex: & ex vitiis, vetat. Efficiẽtia autem virtutis generalis, sunt ex legitimis ea omnia, quæ de disciplina publica cauta sũt legibus. Nam de ea disciplina quæ priuatim ad singulos pertinet, ex qua absolutè ac simpliciter boni viri existunt, vtrum ad ciuilem scientiam pertineat, an ad aliam, postea disputabimus. Aliud est enim fortassis virum bonum esse, aliud ciuem bonum. Sed iustitiæ quæ tanquam pars subiecta est generi, iustique eius quod ab ea ducitur, vnum genus est, quod in distribuendo honore, vel pecuniis cernitur, cæteris de rebus omnibus, quæ diuidenda inter eos sunt qui in ciuili societate & communione versantur: ea enim possunt vel æqualiter inter ciues diuidi, vel inæqualiter. Alterum genus est, quod in pactis contrahendisq; rebus tanquam regula adhibetur. Cuius sunt duæ partes. Nam contractuum alius voluntatis est, alius fit nobis inuitis. Voluntarij sunt, vt veditio, emptio, mutuatio, sponsio, locatio, conductio: voluntarij propterea dicũtur, quod à voluntate nostra principium eorum proficiscatur. Eorum autem qui sunt præter volunta-

tem, partim clandestini sunt, ut furtum, ut adulterium, ut beneficium, ut lenocinium, ut seruorum sollicitatio, ut cades dolo facta, ut falsum testimonium: partim vi fiunt, ut verbera, ut vincula, mors, rapinae, membrorum debilitatio, conuicium, contumelia.

Quoniam autem quod iniquum est, &c.] Totus hic locus valdè corruptus est in Græcis exemplaribus, sed facile erit ex mea interpretatione cum Græcis collata restituere: sunt enim delenda illa omnia, τὸ μὲν γὰρ πλεον ἅπαν ἄνισον, τὸ δ' ἄνισον ἔπ' αὖ πλεον.

Postea disputabimus.] Id pertinet ad lib. 3. Polit. Arist. cap. 3.

Mutatio.] Ciceronis est lib. prim. Tuscul. quæst.

Conductio.] Ciceronis est sec. Orat. in Verrem.

Cap. 3.

Quoniã autem iniustus iniquus est, & quod iniustũ, idem iniquum: perspicuum est, quoddam esse medium eorum quæ iniqua sunt, id scilicet quod æquum est. In quacunque enim actione plus & minus versatur, in eadem etiã quod æquale est cernitur. Quod si quod iniustum est, idem in æquabile est: profectò quod iustum est, idem sit æquabile necesse est. Quod quidem omnes, etiam si non afferatur ratio, intelligunt. Quoniam autem quod æquabile est, idem medium quoddam est ius, idque adeò iustum est, medium quiddam sit necesse est. Quod autem æquabile est, id in duobus minimum cernitur. Necesse est igitur quod iustum sit, medium quidam esse & æquabile, referrique ad aliud, & quibusdam tribui. Et quatenus medium est, aliorum est, quæ plus minúsve nominamus. Quã æquabile est in duobus spectatur: quã ius est quibusdam tribuitur. ita necesse est ius in quatuor rebus ut minimum consistere. inter quos enim ius est, duo sunt: in quibus cernitur, res duæ. Eadẽque erit æquabilitas, & eorum hominũ inter quos ius est, & earũ rerũ in quibus ius spectatur. Ut enim inter se affectæ sunt res eæ, in quibus ius positum est: sic etiam ij inter quos ius est, inter se affecti. Neq; e-

nim si pares non sint, paria ferent. Aliter pugna hinc, criminationes, querelaeque nascuntur: si qui pares sunt, non aequa auferunt: aut qui pares non sint, paria accipiant. Quod etiam ex eo perspicui potest, quod cuique tribuitur pro dignitate. Nam quod ius positum est in distribuendo, id omnes confirmant dno dignitate esse oportere. Dignitatem autem non eandem omnes dicunt: sed in libertate eam ponunt, qui eam formam Reip. sibi proposuerunt, in qua populus praest: in qua pauci praesunt, in diuitiis, alij in nobilitate generis, qui optimatum Reipub. statum sibi constituerunt, in virtute. Quod ergo ius est, id proportionem quadam constat. Neque enim solum numeri, quo quid numeramus (*μορὰ δυνάμιν* Gracè dicitur) sed omnino numeri propria est proportio & comparatio. Est enim proportio paritas similitudinisque rationis, quae minimum in quatuor reperitur. Ac deiunctam quidem proportionem perspicuum est in quatuor consistere. Attamen & coniuncta non minus in iis consistit. Vnum enim in hac pro duobus adhibetur, bisque dicitur: velut quemadmodum A ad B, sic B ad C. bis igitur B dictum est. Quocirca si bis ponatur B, quatuor erunt analogae, id est proportionem inter se collatae. Ius igitur in quatuor rebus minimum cernitur, eademque eius ratio erit. Distincti enim sunt similiter ij quibus tribuendum est, & ea quae tribuenda. Ergo ut est A extremum ad B, sic C ad D: vicissimque ut est A ad C, ita B ad D. Ergo ad tota, quae ipsa distributione iunguntur. Quod si ita composita sunt, iuste copulantur. Ipsius ergo A extremi cum C, & ipsius B cum D coniunctione, ius quod tribuendo cernitur, omne continetur, estque ius in medio eius, quod a proportionem est alienum. Quod enim analogon est, idem medium: quod autem iustum est, medium est analogon. Hanc proportionem vocant Mathematici

geometricam, quòd in ea contingit ut tota sit cum totis, què-
admodum utraq; cum utrisque conferantur. Non est autē
cōiuncta hæc analogia, propterea quòd non vsuuenit ut sit,
unum numero extremum cui tribuitur, & quod tribuitur.
Atq; hoc quidem ius analogon est: quod autem iniustum
est, id contra proportionē est. Existit ergo hīc plus & minus:
quod quidem etiam in factis accidit. Qui enim alteri facit
iniuriā, boni plus adipiscitur: cui verò sit iniuria, minus. Cō-
trā fit in malis propterea quòd leuius malum speciem quan-
dā fert boni, si cum maiore cōferatur. Est enim minus malū
potius, quā maius eligendū. Quod autem eligendū est, id
bonum est: & quod maius eligendum est, id maius bonum
est. Ac vnum quidem iuris genus huiusmodi.

Cap. 4. Alterum ac reliquum genus est quod velut regula adhi-
betur contractibus, & voluntariis & non volūtariis. Hu-
ius autē generis alia quēdā forma est atque superioris. Nam
quod ius in diuidēdis tribuēdisque cōmunibus inter ciues re-
bus cōsistit, semper ea quam dixi proportionē constat. Nā si
diuidenda sunt publicæ pecuniæ, eadem ratio seruanda erit,
quam habent inter se pecuniæ in publicū collatæ: eaque iniu-
ria quæ huic iuri cōtraria est, ab ea proportionē est aliena. At
verò ius id quod in cōtrahēdis negotiis cernitur, quēdā pars
est æquitatis, & iniuria iniquitatis: sed tamen non ad illam
analogiā seu comparisonem, verū ad arithmeticā perti-
net. Nihil enim attinet, utrū probus improbū fraudauit, an
probum improbus: nec utrū probus, an improbus adulteratus
sit: sed lex dāni solū spectat dissimilitudinem, utiturq; pro-
paribus, si alter iniuriam fecit, alter iniuriam passus est. Et
si hic damnum dedit, ille accepit. Ideoq; iniuriam hāc, quoniā
inequabilis est, ad æquabilitatem iudex conatur reducere.

Nā cū hic verberatus sit, aut interfectus, ille verberarit, aut etiam interfecerit, diuisa in inæquabilia perpeſſio & actio est: ſed ea ad æqualitatem, multa impoſita, iudex redigere conatur, detrahēdo aliquid de lucro. Vocatur enim (ut id ſemel dicam) in rebus eiꝰſmodi, etiam ſi minus aptū quibuſdam nomen videatur, in eo qui verberauerit, lucrum, emolumentū & quaſtus: in eo qui violatus eſt, detrimentum & damnum. Cū autem perpeſſio ad æquabilitatem reuacata eſt, hoc damnum, illud lucrum nominatur. Ita & eiꝰ quod amplius eſt, & eiꝰ quod minus, medium æquabilitas eſt. In lucro autem & damno contrario modo plus & minus cernuntur. nam plus boni, minus mali lucrum eſt, cuiꝰ contrarium eſt damnum. quorum quidem medium æquabilitas eſt, quam eandem ius eſſe dicimus. Ergo ius illud quod ad emēdandum valet, medium damni & lucri, detrimenti & emolumenti ſit, neceſſe eſt. Itaque cū orta controuerſia eſt, confugiunt ad iudicem: confugere autem ad iudicem eſt ad ius confugere. Proſitetur enim ſe iudex velut animatum ius eſſe. Conquirunt iudicem omnes, qui medius ſit, quem eundem nonnulli μεσότης, id eſt quaſi mediatorem appellant, quaſi ſi quando medium conſequentur, ius ſuum ſe putant obtinere. Medium ergo quiddam ius eſt, ſiquidem etiam iudex. Et iudex quidē ad æquabilitatem reuocat: ſimilitérque facit, ut ſi linea in partes non æquas ſecta ſit, & detrahat particulam qua maior præſtat dimidiatam, eamque ad breuiorem addat. Cū autem in duas partes æquas totum ſectum eſt, tum ſuum quiſq; tenere ſe prædicat, cū id quod eſt æquabile obtinuit. Æquabile autem in medio poſitum eſt eiꝰ, quod maius minꝰſque

est proportione arithmetica: ob eamque causam διχαῖον Græcis vocatur, quod διχαῖον, id est, bipartito diuisū sit: ut si quis, vocet διχαῖον & διχαῖον vocatur quasi διχαῖον. Si enim res duæ pares sint, ab earumque altera detrahunt quippiam, quod ad alterum addatur, duabus his partibus præstabit alteri. Etenim si detracta fuisset, non etiam addita, profectò una modò parte superaret. Medium ergo vno separatur: & medium id superat, vnde detractum est, vno. hinc ergo perspicere possumus, & quid ei adimendum sit, qui plus est consecutus, & quid addendum ei, qui minus. Qua enim re medium præstat, ea addenda illi est, qui minus tulit: & qua superatur, à maxima auferenda. Ponamus tres esse lineas æquas inter se, AA, BB, CC, ab AA linea detracta, pars AE addatur ad CC lineam, appelleturque CD. Ita tota linea DCC, lineam EA vincit parte CD, & parte CF. Ergo lineam BB parte CD vincit. Quod etiam in aliis artibus contingit. Tollentur enim funditus, nisi, & quantum & quale opus artifex efficit, tantum de ac tale is qui accipit accipiat. Profecta sunt autem damni & lucri nomina à contractu voluntario: Nam vendendo, emendo aliisque omnibus cōtractibus qui lege concessi sunt, si plura auferas quàm quod tuum erat, id demum lucrum dicitur: sin minus, quàm apud te fuit, à principio auferas, damnum. At verò si neque plus neque minus abstuleris, sed eadem pro iisdem nō acceperis: tum se sua quisque habere confirmat, ut nec damnum acceperit, nec lucrum fecerit. Quare in damni lucrique medio ac moderatione ius positum est, id quidem quod in iis cernitur quæ sunt præter voluntatem, cum & antè quàm res contrahatur, & postquam contracta est, quod æquū est obtinetur:

At in lege talionis videtur quibusdam ius esse omnino positū: in qua sententia Pythagoræi fuerūt. Desinebant enim omnino ius esse, talionis reciprocationē. At qui lex talionis, nec ad ius quod in tribuendo cernitur, nec ad id quod emendandi causa comparatū est, accommodatur: tametsi volunt hoc quidem etiam à Rhadamantho profectum ius dicere,

Si quod quisque alij facit, hoc patiatur, erit ius. Multis enim id locis alienum esse videatur: veluti, si quempiam magistratus verberauerit, non est referendus. Et si quis magistratui manus attulerit, non solum referendus, sed supplicio etiam coercendus est. Præterea permultum interest, utrum voluntate ac sponte nostra, an inuiti quid faciamus. Attamen in communicatione quæ rebus contrahendis cernitur, hoc ipsum ius rationis proportionē, nō æquabilitate, hoc de quo agimus iure concluditur. Vicissitudine enim factorum, quæ proportioni congruat, resp. continetur ac permanet. Aut enim nocendi quæerunt occasionem ij scilicet quibus facta est iniuria: quod si minus contingat, seruitus videtur esse, si minus, par pari referre liceat: aut benemerendi, cū beneficium scilicet acceperunt: sin minus, non extat ciuium cum ciuibz res suas communicandi voluntas. At qui societate & suarum inter homines utilitatum communicatione stāt ciuitates. Itaque Gratiis delubra media Vrbe consecrantur, ut referatur gratia. Hoc enim gratiæ est proprium. est enim ei qui gratificatus est referenda gratia: & rursus qui beneficium acceperat, alterum officiis prouocare debet. Facit autem per diametrum extremorum coniunctio, proportionē constātem renumerationem: Veli- esto architectus A, furor B, domus C, calcens D. Archi-

tectum igitur necesse est à sutore ipsius opus sumere, eique
 vicissim suum communicare. Si ergo primum æquabilitas
 proportionem constans extiterit, deinde vicissim inter se res
 suas communicent, tum quod dixit, extabit omnino. Sin mi-
 nus nec æquabilitas extabit, nec societas retinebitur. Ni-
 hil enim prohibet, unius opus præstantius esse, quàm alterius,
 oportet igitur illa adæquari. Quod etiam in aliis fit arti-
 bus. Tollantur enim omne funditus, nisi quanti precij &
 quale opus artifex affecerit, tantidem & tale emat qui ac-
 cipit. Neque enim ex duobus medicis constat civilis socie-
 tas, sed ex medico & aratore, atque iis omnibus qui diuersas
 inter se ac dissimiles artes exercent: quos tamen oportet pa-
 res reddere & adæquare. Itaque oportet res omnes, quarum
 est permutatio, quodammodo inter se esse comparabiles. Ad
 quem usum comparatus est numus. Qui quoniam omnia
 metitur: idcirco mensura quodam modo efficitur. Quocir-
 ca quod pluris est, & quod minoris metitur: ut quod tan-
 dem calcei, domus vel alimenti precium possint adæqua-
 re intelligatur. Æquum est igitur, ut architectus est, aut
 agricola ad sutorem, tot esse ad domum, aut alimētum cal-
 ceos. Nam si id minus fiat, nec inter illos pactum interce-
 dat, nec ulla communio. Illud verò, si non sint quodam mo-
 do paria, esse non poterit. Ergo una re aliqua metiēda sunt
 & æstimanda omnia, quemadmodum suprà dictum est.
 Ea autem est re quidem vera indigentia, qua omnia con-
 tinentur. (Etenim si nullo indigerent homines, aut si non
 pariter indigerent, profectò aut nullum, aut certè non idem
 inter eos pactum conuentumque intercederet.) Verùm in-
 troductus est numus, ut esset indigentia velut subsidiaria

permutatio: idque ex pacto & hominum instituto. Ob eamque causam $\rho\mu\omega\sigma\mu\alpha$ appellatur: quod non natura, sed $\rho\omega$, id est, lege numus valeat, in nobisque id sit, ut mutetur & reddatur inutilis. Erit igitur tum demum locus legi talionis, quando ita res exaequata fuerint: ut quod est architectus ad suturem, hoc sit sutoris opus ad architecti. Non sunt autem ad formam ac speciem proportionis deducendum, cum iam rem inter se contraxerint, alioqui extremum alterum utranque praestantiam obtinebit, sed cum adhuc sua quisque tenebit. Si pares futuri sunt, resque suas vicissim inter se communicabunt: propterea quod tum inter ipsos haec ipsa aequabilitas possit intercedere. Esto agricola A, alimētum C, sutor B, opus illius adaequatum D. Quod si minus hoc modo vicissim darent & acciperent, nunquam ulla societas rerumque communicatio intercedet. Indigentia autem societatem hanc velut uno quodam vinculo contineri hinc intelligi potest, quod cum uterque alterve nihil alterius desiderat, contractus inter eos nullus solet intervenire. Quemadmodum cum alicuius, verbi causa, vini penuria quis laborat, quo alter abundat, datur exportandi frumenti potestas. Haec ergo exaequenda sunt. Futura autem permutationis, si forte nulla re nunc nobis opus est eius tum cum opus erit nobis facultatem futuram, numus velut fideiussor quidam datur. Etenim qui illum portat, facultatem accipiendi id quo indiget fieri oportet. Ac numus quidem patitur idem quod indigentia: neque enim semper equalis precij est: sed tamen permanere solet, diutius. Itaque debent rerum omnium certa esse precia: sic enim contractus futuri sempiterni sunt: qui quandiu futuri sunt,

ETHIC. ARIST.

*tandiu futura est hominum inter ipsos societas & commu-
 nio. Numus igitur tanquam norma & regula, rebus in-
 ter se aptè comparatis & dimensis, eas exæquat. Neque
 enim sublato contractu consistere societas ullo modo potest,
 neque contractui locus relinquitur sublata æqualitate: ne-
 que æqualitati, sine apta quadam rerum inter se mensura
 & compositione. Ac verè quidē vt dicam, non possunt res
 tam inter se dissimiles aptè inter se comparari, sed quantum
 satis sit ad usum necessitatēque, possunt. Vnum ergo ali-
 quid necesse est adhiberi: idque hominum conuentione &
 instituto. Vnde etiam νόμισμα, id est, numus vocatur. Hic
 enim res omnes facit comparabiles: siquidem numo omnia
 æstimamus ac metimur. Esto domus A, libræ decem B, le-
 ctus C. atque A sit ipsius B dimidium, vt domus quinque
 libras aut tandidem æstimetur. C autem, id est lectus, pars
 sit decima ipsius B. Num igitur perspicuum est lectos
 quinque domus æquare precium? Hoc etiam apparet, hanc
 rerum contrahendarum rationem, antequam numus inuen-
 tus esset, fuisse seruatam. Quid enim interest, vtrum lecti
 quinque pro domo, an quanti lecti quinque valent, dentur?
 Atque iniuria quidem quid sit, & quid ius, diximus. Qui-
 bus expositis, perspicuum est, iustè agere, medium esse, inter
 facere & accipere iniuriam: quoniam illud est plus habere,
 hoc minus. Sed iustitia mediocritas est illa quidem, non ta-
 men quomodo superiores virtutes, sed quia est mediū, hoc est
 eius quod æquabile est. In iustitia verò extremorum est.
 Ac iustitia quidem virtus est, qua quis aptus est & propen-
 sus ad ea consulto & certo animi iudicio præstanda quæ
 iusta sunt: & ad res ciuibz inter se communes ita distri-*

buendas, & sibi, si cum altero, & alteri, si cum altero conferatur, ut non sibi plus emolumentum, proximo minus, damni autem contrà: sed quod æquum est sibi atque alteri proportionem tribuat: itémque alijs ad alterum. Iniustitia verò contrà eorum est quæ iniusta sunt, quæ sunt detrimenti & emolumentum excessus & defectus, præter iustam proportionem. Itaque iniustitia est nimium & parum, propterea quòd utrumque & quod nimium & quod parum efficiat. Ac in sua quidem causa, si agatur utilitas, plus accipit: sin detrimentum, minus. At si res aliorum agatur, in vniuersum quidem similiter facit: quod verò attinet ad extrema, quæ sunt extra proportionem, citra ullam rationem temerè in utrumque declinat, ita ut modò plus, modò minus tribuat. Quod verò ad iniuriam attinet, accipere iniuriam, est habere id quod minus est: facere autem iniuriã, est habere id quod plus est. Ac de iustitia & iniustitia quæ tandem utriusque vis sit & natura: itémque de toto genere iuris & iniuriæ hoc modo dictum sit.

[Talionis reciprocationem.] Ita A. Gell. vocat lib. 20. cap. 1.

Quoniam autem fieri potest, ut quis iniuriam faciat, Cap. 6. nec sit ipse iniustus: quam tandem iniuriam inferendo in quoque iniustitiæ genere, iam iniustus habeatur? Verbi gratia adulter, fur, latro? An ne sic quidem quicquam interest? Nam qui non consilio & certo animi iudicio, verum animi perturbatione cū muliere rem habuerit, quam etiam nouerit quæ sit: faciat ille quidem iniuriam, sed tamen nondum sit iniustus: quemadmodum nec fur, qui tamen furatus est: nec adulter qui adulteratus est, itémque in cæteris. Ac iam quidem suprà, quam rationem lex ta-

ETHIC. ARIST.

lionis ad ius haberet, explicauimus. Verum hoc ignorare non debemus, hoc ius quod quærimus, & omnino ac simpliciter ius esse, & ciuile ius esse. Ius autem ciuile est inter socios vitæ, ut abundè omnia suppetant, eosque liberos & æquales vel proportionē vel numero. Itaque inter quos hoc non est inter eos ius ciuile non est, sed quoddam par ac simile. Inter eos enim iuris communio est, inter quos est legis cōmunio. Legis porrò communio inter eos est, inter quos iniustitia. Iudicium enim iuris & iniuriæ diiudicatio est. Inter quos autem iniustitia est, inter eos iniuriæ faciendæ locus est. Sed inter quos iniuriæ faciendæ locus est, non est etiam inter eos omnes locus iniustitiæ: quæ quidem tum est, cū sibi ipsi plus eorum quæ simpliciter bona sunt, tribuit, & eorū quæ simpliciter mala sunt, minus. Idcirco non hominem imperare sinimus, sed rationem quod hæc sibi ille sumit, sitque tyrannus. Est autem custos, conseruatorque iuris, magistratus: quod si iuris, & æquabilitatis. Quoniam autem si iustus sit quispiam, nihil sibi plus æquò sumit & attribuit (neque enim sibi vnquam plus tribuit, quàm aliis, eorum quæ simpliciter bona sunt, nisi penes eum sit quæ proportionē spectatur maior dignitas) idcirco quæcunque agit, ad aliorum commoda refert. Ob eamque causam in bonis alienis (ut supra diximus) iustitiam numerant. Danda igitur merces aliqua est: quæ cū sint honos & gloria, quibus hæc non sint satis magna præmia tyranni efficiuntur. Ius verò domini in seruos, & patris in liberos, licet simile sit, non idē est quod illa. Neque enim in res suas locus est iniustitiæ, quæ simpliciter ita dicitur. Atqui possessio cuiusque, ac liberi quoad adoleuerint, & de patris potestate

accidit. Voluntate igitur, eoque quod fit præter voluntatē, iniuria, & iniuste factum definita sunt. Cum enim à voluntate proficiscitur, tum & in vitio est, & simul iniuria est. Ergo aliquid iniustum est, quod non idem iniuria est, nisi voluntas accesserit. Dico autem voluntarium id quod in sua quisque (ut antè diximus) potestate positum, sciens agit, nec eū ignorans, in quo versetur actio, nec quo instrumento agat, nec finem ipsum: ut verbi causa quem verberet, quo instrumento, & qua de causa verberet: atque illa non ex accidente, aut vi faciat: veluti si quis arrepta manu alterius alium pulset, non faciat ille sua voluntate: quādoquidem in eo id situm non est. Potest autem accidere, ut pater sit qui pulsetur, cum tamen is qui pulsat, hominem esse cognoscat: aut quēpiam eorum qui adsunt, patrem autem esse nesciat. Quod idem & in fine, & in tota actione considerandum est. At quod quisque ignorans facit, aut si minus ignorat, non est in eius potestate, aut vi cogitur: id demum est quod quis inuitus facere dicitur. Multa enim eorum etiam quæ naturæ necessitas adfert, scientes & gerimus & sustinemus: quorum nihil nec voluntarium est, nec præter voluntatem: ut senescere aut mori. Cadit autem pariter in iusta & iniusta illud per accidens. Etenim si reddat depositum quis inuitus aut metu coactus, is non est dicendus res iustas facere, nec iuste agere, nisi ex accidente. Itemque qui coactus aut inuitus depositum non reddiderit, non est dicendus iniuriam facere aut agere quæ iniusta sunt, nisi ex accidente. Eorum autem quæ voluntaria sūt, quædam consultò agimus, quædam inconsultò. Consultò, cum antecessit deliberatio: inconsultò, cum non præcessit deli-

beratio. Cùm autē in vitæ humanæ societate tria sint no-
 xarum genera, quæ per imprudentiam geruntur, peccata
 sunt: cùm admiserit in eum, de quo nihil tale cogitarat, nec
 quo id instrumento ageret, neque quid, quaque de causa fa-
 ceret. Aut enim voluit non pulsare, aut non quo pulsavit,
 aut non eum quem pulsavit, aut non ea de causa quam pu-
 tabat: sed fortè fortuna accidit secus quàm putarat: veluti
 non ut vlnus infligeret, sed ut pungeret, aut non quem
 putarat, aut non quemadmodum volebat. Cùm ergo ino-
 pinatò nocetur, infortunium dicitur. Cùm autem non ino-
 pinatò, sed tamen absque dolo & malitia, peccatum no-
 minatur. Tum enim peccat quispiam, cùm in eo positum
 est causæ principium. Infortunio autem agit, cùm extra est
 principium. At cùm sciens quidem, sed re minus deliberata,
 iniustitia dicitur. Quo in genere sunt ea quæ per iram fiunt,
 aut aliis animi perturbationibus, quæ cùm necessariae sint,
 aut naturales, in hominem cadere solent. Nam qui iis in-
 citati, nocent aliis ac delinquent, faciunt illi quidem iniu-
 riam, ac rectè iniuriarum nomine dicuntur, quæ ita fiunt:
 nec tamen sunt propter hæc iniusti nec improbi habendi.
 Neque enim malitiosè damnum illatum est. At cùm co-
 gitatò & consultò nocetur, tum iniustus & improbus ha-
 bendus est. Ita que rectè ea quæ per irā fiunt, iudicantur non
 fieri de industria: quippe cùm non is author & caput mali
 sit, qui ira incitatus facit, sed qui incitavit. Præterea non
 id queritur, cùm quis iratus nocuit utrum factum sit nec
 ne, sed utrum iure: quoniam ira non nisi ex obiecta iniu-
 stitiæ specie nascitur. Neque enim hic de facto controuer-
 sia est, sicut in hominum conventionibus inter se: in quibus

exierint, quasi partes quædam ipsius censetur: sibi autem nemo de industria vult obesse: ideoque non est cuiquam erga seipsum iniustitiæ locus. Quare nec ius ciuile, nec iniuria. Hæc enim lege dicebamus constare, interque eos omnino locum habere, inter quos naturâ legis communio est. Qui quoniam sunt ij inter quos æquabilis quædam est imperandi parendique vicissitudo, idcirco inter virum & uxorem potius, quam inter patrem & liberos, dominum & seruos communio iuris est. Nam hoc ius est, quod domesticum & familiare dicitur: quod aliud est atque ciuile.

Ciuile autem ius aliud naturale est, aliud legitimum. Cap. 7. Naturale est, cuius vis eadem est apud omnes, non quod sic videatur, aut secus. Legitimum autem id appellatur, quod initio nihil interfuit, sic an secus fieret: cum autem latum positumque est, iam interest. Veluti captiuos mina redimi, aut capram immolare, non duas cues: præterea quæ lege cauta sunt de rebus singulis, vt Brasidæ sacra facere: & quæ publicis decretis sancita sunt. Atque omnia iura, quorundam quidem opinione, in hoc secundo genere sunt, propterea quod ea quæ naturalia sunt, immutabilia sunt, & ubique idem valent (vt ignis & hîc & apud Persas vrit) iura autem mutari conspiciuntur. Sed non ita est omnino, verum quodammodo. Nam apud deos quidem certè nusquam mutabile est, quod natura est insitum: apud nos autem quædam certè à natura insita & tributa mutantur, etiam si non omnia. Nec minus tamen aliud natura constat, aliud non natura. Quæ verò censenda sint naturæ, eorum quæ secus etiam atque sunt, euenire possunt, quæque non natura, sed pacto & lege constare (siquidem

utraque pariter sunt mutabilia) hinc perspicui licebit, atque ad cætera omnia eadem distinctio accommodabitur. quòd cum robustior sit dextra natura, tamen fieri potest, ut omnes sint, ut sic dicam, ambidextri. Porro quæ iura hominum instituto constant, & utilitate diriguntur, similia sunt mensuris. Neque enim ubique terrarum pares sunt vini triticique mensuræ: sed quo in loco emuntur, maiores: ubi venduntur, minores. Itémque iura non naturalia, sed humana, non idem ubique valent: quando ne ciuitatis quidem regēda una seruatur apud omnes ratio: tametsi una quædam sit quæ ubique optima secundum naturam ducitur. Iura autem & legitima quæque eandem ad singula quæ aguntur, habent rationem, quàm res vniuersæ ad singulas. Quæ enim geruntur, multa sunt: illorum vnūquodque est vnum, quoniā vniuersum quid & totum est. Differt autem ab eo quod iniustum est, iniuria, & iure factum à iure eò de quod iustum est. Quod enim iniustum est, omne est vel natura vel instituto: quod ipsum posteaquam factum est, iniuria dicitur: prius quàm gestum sit, nondum iniuria est, sed iniustū: quod quidem cum factum est, iniuria est. Eadémque ratio est in eo quod iure factum est, quod Græcis est δίκαιον. Sed tamen quod commune est, magis δίκαιοπάγια dicitur: δίκαιον autem, iniuriæ emendatio. Quorum omnium quæ, quòtque sint genera, quibúsque in rebus versentur, postea videbimus.

Cap. 8. Sed cum ea quæ iusta sunt, quæque iniusta, ea sint quæ exposuimus: tum quisque facit iniustè aut iustè, cum voluntate sua facit: cum inuitus, nec iniustè, nec iustè facit, nisi ex accidente: quòd ea gerat, quibus ut iusta sint aut iniusta

non arbitretur. Impotens verò facit, quod sentit non esse faciendum. Nec verò qui sua dedit (quemadmodum Homerus ait de Glauco, qui cum Diomede permutauit.

Are laboratis auro radiantia: nouem

Æstimata bobus pro fortè valentibus centum) iniuriã accipit: quãdoquidem ut det, in ipsius situm est potestate. At non est in cuiusquam situm potestate, ut iniuriam accipiat, sed alter sit oportet qui inferat. Illud ergo iã apparet iniuriam sua sponte neminem accipere. Iam verò hic explicare liceat duo ex eis quæ ad hoc nostrum institutum pertinent, uter tandem iniuriã facit, isne qui plus tribuit contra dignitatem, an is cui tribuitur? Et utrum fieri potest, ut quispiam sibi ipse iniuriã inferat. Si enim ita sit illud quod prius dictum est, atque adeo is qui tribuit, non qui plus accipit, facit iniuriam: si quis alteri plus tribuat, quàm sibi sciens & volens (id quod vsuuenit modestis: siquidem vir probus de iure suo decedere solet) is profectò sibi ipse facit, iniuriam. An ne hoc quidem simplex est? plus enim sibi sumit alterius boni, ut gloriæ, si ita res ferat, vel eius quod simpliciter honestum est. Adde quòd solui etiam illud potest per definitionem eius quod est inferre iniuriam. Nihil enim ei accidit contra ipsius voluntatem. Ergo nō si minus sumat, idcirco accipiat iniuriam, sed id modò dici potest quod damno afficitur ac leditur. Hoc verò etiam apparet, eum qui diuidit ac dissipat, inferre aliis iniuriam, non eum semper ad quem peruenit quod plus est. Neque enim in quo inest quod iniustum est, is iniuriam facit, sed is qui hoc efficit sua voluntate. Hoc autem est vnde sumit initium actio, quod in eo est qui diuidit, non in eo qui accipit. Præterea

si facere multis modis dicatur, fieri potest, ut & res inani-
 ma, & manus, & seruus iussu domini interficiant, nec tum
 faciant iniuriam: cum interim res iniustas faciant. Prete-
 rea si quis imprudens ignarusve iudicium tulit, non faciat
 ex iure legitimo iniuriam, nec iniustum sit iudicium: est
 tamen alio quodam modo iniustum. Aliud enim est ius le-
 gitimum, aliud primum. Sin autem sciens & prudens in-
 iuste iudicauit, iniustus habendus, quod ad eum plus per-
 uenerit vel gratia vel vindicta. Perinde igitur ac si in
 partem venerit sceleris & iniuria, qui etiam his de causis
 iniquum fert iudicium, plus adipiscitur. Nam qui illis in-
 ductus agrum adiudicauit, non agrum accepit, sed argen-
 tum. Homines autem in sua potestate esse putant, ut fa-
 ciant iniuriam: ideoque facile esse, iustum esse: sed non ita
 est. Nam & cum vicini uxore concumbere, & verberare
 proximos, & largiri manu argentum, facile est, & in eo-
 rum potestate situm: at verò ita animo affectos hæc ipsa
 præstare omnia, nec facile, nec in eis situm est. Similiterque
 iusta quæ sunt cognoscere, & quæ iniusta, in nulla parte sa-
 pientia ponunt: propterea quod non sint difficilia cognitu
 quæ leges iubent aut vetant. Sed hæc non sunt iniustis nu-
 meranda, nisi ex accidente: verum ita demum iusta sunt,
 si quodam modo agantur, certoque quodam modo tribuan-
 tur. Quod quidem præstare multò maioris negotij est,
 quàm quæ salubria sunt, tenere & comprehendere. Nam
 illic quoque mel, vinum, veratrum, adustionem, incisionem
 nosse facile est: at ea quemadmodum accommodatè ad sa-
 nitatem abhibenda sint, scire, & cui, & quando, tam dif-
 ficile est, quàm verè medici nomen obtinere. Ob eamque

neceſſe eſt alterum improbum eſſe, niſi id per obliuionem
 faciant, ſed conceſſo facto, omnis de iure controuerſia eſt.
 At qui dolum adhibuit, non facit imprudēs. Quocirca alter
 ſibi factam iniuriam putat, alter nō putat. Quod ſi conſultō
 noceat, iniuſtē agit: & qui huiusmodi tandem iniurias in-
 fert, iniuſtus eſt habendus: quando à iuſta proportione, aut
 aequitate diſceſſerit. Itēque iuſtus u, qui conſultō rem iuſtā
 gerit: iuſtam autem rem gerit, iuſtē uē agit, ſi modō ſponte.
 Eorum autem quæ ſiūt nobis inuitis, alia uenia digna ſunt,
 alia non digna. In quibus enim homines non modō impru-
 dentes, ſed etiam per ignorationem delinquant, in iis ue-
 nia locus eſſe debet. Quæ autem non per ignorationem
 agunt, ſed imprudentes propter animi perturbationem nec
 naturalem nec humanam, iis nullo modo ignoſcendum eſt.

Sed hic quærat aliquis, ſatisne accuratē de accipienda Cap. 9.
 faciendāque iniuria diſſeruerimus? Ac primū, Vtrum ſic
 eſt, ut Euripides abſurdē dixit,

Quid ſit cur natus matrem occiderim meam?

Breuis quidem non longa ſit deſenſio,

Volens volentem, vel volentem non volens.

Vtrum inquam fieri poſſit, ut ſua quis voluntate iniuriam
 accipiat, an non poſſit: ſed totum hoc præter voluntatem
 ſit, quemadmodum facere iniuriam, voluntatis? Et Vtrum
 totum eſt huius vel illius generis, quemadmodum omnis
 iniuriæ voluntaria eſt illatio: an uerō partim voluntatis
 eſt, partim non eſt? Quod idem de obtinendo iure quæri
 poteſt: nam iuſtē agere, omne à voluntate proficiſcitur.
 Itaque conſentaneum eſt eodem modo iſta duo iniuriam
 accipere, & ius ſuum obtinere, reſpicere ſua contraria, ut

sit virumque voluntatis, vel neutrum. At enim ius suum
 obtinere, omne voluntarium esse, absurdum est. Sunt enim
 quibus inuitus ius suum tribuitur. Alioqui hoc etiam cui-
 piam dubium videatur, utrum qui iniusti aliquid tole-
 rat, etiam accipiat iniuriam? An verò ut in faciendo, sic
 etiam in perferendo res se habet? fieri enim potest, ut ex
 accidente sit quispiam iuris & agendo & patiando parti-
 ceps, quod idem in rebus iniustis posse accidere planum est.
 Neque enim idem est, quæ iniusta sunt facere, quod iniu-
 riam facere: nec quæ iniusta sunt ferre, quod accipere in-
 iuriam. Eademque est ratio tribuendi obtinendique iuris.
 Ut enim iniuria accipi non potest, nisi sit qui inferat: sic nec
 ius tribui, nisi sit qui tribuat. Quòd si simpliciter iniuriam
 facere, est alicui sua sponte nocere: ac sponte quidem ita ut
 sciat & cui noceat, & quamobrem, & quo quasi instru-
 mento noceat: impotentes autem sponte ac voluntate sua
 de se ipsi male merentur: efficitur ut sponte accipiatur in-
 iuria, & sibi quis sponte iniuriam inferat. Est autem hoc
 vnum eorum quæ querebamus, virum fieri possit, ut
 quis sibi ipse faciat iniuriam. Iam verò sponte etiam
 aliquis per impotentiam damno affici ab alio volente possit.
 Ergo fieri potest, ut voluntate sua quis iniuriam accipiat.
 An non rectè explicata definitio est, addendumque est præ-
 ter illa (obesse quempiam scientem cui noceat, quare, quoq;
 modo noceat) contra illius cui obsit voluntatem. Læditur
 ergo quis sponte sua, & rem iniustam perfert: ac iniuriam
 nemo sua sponte accipit. Nemo enim vult, ne impotentes
 quidem: sed quicquid faciunt, id omne contra ac volunt
 faciunt. Neque enim vult quisquam, quòd bonum esse

causam iusti hominis aiunt esse nihilominus facere iniuriam: quòd nihilominus iustus vir, immò verò magis possit horum unum quodque agere. Etenim & alienam uxorem stuprare, & alium verberare posse: & fortem, clypeum abiecere, & dato tergo quo libuerit, fuga elabi. At ignaum esse, & iniuriam facere non est illa quidem facere nisi ex accidente: sed si quis animo certo quodam modo affectus ea faciat. Vt mederi & sanare, non est incidere aut non incidere, potionem dare aut non dare, sed certo quodam modo hæc ipsa præstare. Inter eos autem iura locum habent, inter quos eorum quæ simpliciter bona sunt, communio est, vt interim locum in iis habeat exuperantia & defectio. Nam quibusdam, vt certè in diis, non est eorum bonorum immoderata copia. Aliis autem, vt insanabilibus & deprauatis hominibus, nulla ex parte sunt vsui, sed obsunt omnia, aliis prosunt aliqua ex parte: ob eamque causam humanum appellatur.

E' πῶς καὶ ἡ ἀνισότης. Ego verti, alioqui, idque velim obseruari ab iis qui huius particulæ, *ἀνισότης*, vim ac proprietatem non satis intellexerunt in hoc authore vertendo: Multis aliis in locis ita reddidi, de quibus suo loco obiter mentionem faciam.

Cap. 10.

Sequitur vt de æquitate, æquoque & bono differamus: quam tandem æquitas ad iustitiam rationem, quam æquum & bonum ad ius habere videantur. Nam qui hæc volet diligenter exquirere, nec idem esse omnino, nec genere diuersa esse videbuntur. Atque interdum quidem æquum & bonum laudamus, & hominem qui eo præditus est, laude prosequitur. Vnde etiã ipsum in laude solemus interim in aliis rebus pro bono usurpare: idque adeò quòd æquius est, melius indicamus. Aliàs iis qui rationem consectantur,

alienum videatur æquum & bonum, quòd ab eo quod iustum est, diuersum sit, laudabile esse. Aut enim ius virtuti consentaneum non est, aut æquum & bonum si à iure aliud est: aut si ambo sunt virtuti consentanea, idem sunt. Atque ex his quidem omnis nascitur dubitatio, quæ est de æquo & bono. Quæ consentanea sunt omnia quodam modo, nec vlla ex parte inter se pugnant. Nam æquum & bonum, cum sit aliquo iure melius, tum ius ipsum est: nec iam quasi genus quoddam aliud, iure est præstantius. Idem ergo est ius & æquum & bonum. Etenim cum ambo virtutis sint, tamen præstat multo æquum & bonum. Sed hoc dubitationem adferet, quòd cum æquum & bonum ius sit, non tamen ius legitimum est, sed iuris legitimi emendatio. In causa est, quòd lex est generalis omnis, quædam verò sunt de quibus non potest in genere rectè constitui. In quibus ergo est necesse de toto genere dicere, nec id effici rectè potest, id vnum accipit & designat lex: quod plerumque solet contingere, non ignara peccati, & tamen rectè lata est: quippe cum culpa non sit legis aut legislatoris, sed rerum agendarum naturæ, quæ statim est huiusmodi. Cum ergo de toto genere lex dicit, atque aliquid in iis rebus contra generalem legis comprehensionem existit, tum percommode accidit, ut qua parte scriptor legis aliquid prætermisit, ac peccauit generaliter locutus, id quod prætermisum sit, corrigatur. Quod etiam legislator si adesset pronuntiaret, de eoque si præsciuiisset, legem tulisset. Ita quæ est ius illud quidem, & quodam iure præstantius: non eo tamen quòd omnino ac simpliciter ius est, sed eo quòd propter sermonem generalem à perfecto aberat. Atque in

eo vis omnis æqui & boni posita est, ut correctio sit legis quæ ex parte in ea aliquid desideratur propter generalem sine exceptione comprehensionem. Cur enim lege non caueantur omnia, hæc etiam causa est, quòd de quibusdam omnino lex fieri non potest. Quocirca decretis populi ve scitis opus est. Incertæ enim rei ac infinitæ, incerta semper & infinita quærenda regula est, ut Lesbicæ structuræ plumbea norma solet accommodari. Ut enim pro varia lapidis figura mutatur, nec manet regula: sic rebus ut quæque interueniunt, accommodata esse debent decreta. Ac iam quidem illud perspicuum est, quid sit equus & bonum, quidque ius, & quo iure sit præstantius. Ex quo etiam apparet, quis sit æquus & bonus vir. Nam qui consulto & obfirmato animi iudicio hæc sequitur geritque omnia, quique non est in malam partem iudex durior, sed de summo iure decedit, etiam si habeat legis præsidium, is æquus & bonus est habendus. Et huiusmodi habitus æquitas bonitasque nominatur, quæ eadem iustitia quædam est, non alius animi habitus.

Cap. II.

Ex iis quæ dicta sunt perspicuum est, utrum quis sibi ipse iniuriam facere necne potest. Ea enim iusta sunt habenda, quæ in omni virtute lege sunt constituta. Ut non iubet lex mortem sibi quenquam consciscere: quæ verò non iubet, ea profectò vetat. Præterea cum quis contra leges nocet cuiquam non laceffit, is sponte sua infert iniuriam: hoc verò est sponte facere, si sciat & cui iniuriam faciat, & quomodo. Qui autem ira incitatus se ipse interimit, is sponte contra legem rectam facit, quod lex non permittit. Infert igitur iniuriam. Sed cui tandem? an Reipublicæ, non sibi? quandoquidem sponte sua mortem perfert: nemo

ETHIC. ARIST.

autem sua sponte accipit iniuriam. Quapropter multa etiā à Repub. constituta est, & ignominia quaedam comparata in eum qui se ipse interfecerit, tanquam violarit Rempub. Jam verò in eo iniuriarum genere, ex quo iniustus modò quis habetur, non omnino improbus, fieri non potest ut sibi quis faciat iniuriam (est enim hoc genus ab illo diuersum: quandoquidem vir iniustus certo quodam genere improbus sit, ut ignauus, ac non ut is qui omni scelere sit contaminatus) in illo inquam iniuriarum genere non facit sibi quispiam iniuriam, alioqui simul eidem & adimeretur idem & adderetur: quod fieri non potest, sed inter plures iuris & iniuriæ necesse est semper esse communionem. Præterea iniuriam facit quisque, cum & sponte ledit, & consulto, & prior: nam qui ab altero iniuria affectus, par refert, is iniuriam minimè facere videtur. At qui sibi ipse faciat iniuriam, simul eadem & faciat & patiatur. Præterea fieret alicui sua voluntate iniuria. Ad hæc nemo quenquam afficit iniuria, quin illa iniuria vna quodam genere ex iis quæ singulatim appellatur suo quodam nomine, contineatur. Atqui nemo uxori suæ stuprum inferre dicitur, nemo parietem suum perfodere, nemo sua furari. Postremò, ut rem vno verbo finiam, hoc ipsum sibi aliquem facere iniuriam, dilui ac refelli potest ex ea definitione qua tradita est de accipienda sponte iniuria. Illud autem etiam perspicuum est, cum utraque mala sint, facere scilicet iniuriam & accipere (hoc enim est plus, illud minus obtinere, quàm quod medio continetur: quod est veluti in medicina salubre, in gymnastica id quo bona corporis habitudo continetur) tum verò deterius esse facere iniuriam. Ete-

nim facere iniuriam, cum scelere coniunctum esse, & vitio dandum esse dicebamus: cum scelere inquam vel summo & absoluto, vel ei proximo: neque enim quicquid voluntarium est, omne cum iniustitia coniunctum est. At verò iniuriam accipere, scelere vacat & iniustitia. Est igitur per se leuius malum, iniuriam accipere, quàm inferre: ex accidente nihil prohibet esse grauius. Verùm quod tale est, omne ars negligit. Veluti grauiorem esse morbum pleuritidinem statuit, quàm pedis offensionem, quanquam possit hæc fortuito maior existere. Vt si quempiam acciderit ob pedis offensionem accidisse, & in manus hostium venisse, & interfectum esse. Porro autem per similitudinem & translationem quendam, ius quoddam esse dicitur, non nobis in nos ipsos, sed aliquarum partium in alias nostri partes: neque id ex omnis iuris similitudine ducitur, sed ex herili aut domestico. His enim ipsis rationibus differt pars animi, quæ rationis est particeps, ab ea quæ expers est. In quæ intuentibus, videbitur posse iniustitia in seipsum locum habere, quòd in iis partibus contra suas appetiones aliquid perferre, vsuuenire potest: quare inter eas, vt inter eam quæ imperet, & eam quæ obtemperet, iuris cuiusdam esse communionem. Ac de iustitia quidem, cæterisque virtutibus, quæ ad mores pertinent, hoc modo explicatum sit.

Aliqui simul eidem & adimeretur idem & adderetur.] Qui hoc modo iniustus est, is vt supra ostendit & iniustus est: ergo si à se iniuriam pateretur, idem qui plus habet minus haberet.

K

ARISTOTELIS

Ethicorum liber VI.

ARGUMENTUM.

QUATUOR hoc libro traduntur. primò de facultatibus animi, deinde de quinque habitibus rationis, tum de prudentia partibus, postremò de utilitate et dignitate prudentie ac sapientia. Duae namque sunt animi facultates, una rationis particeps, altera rationis expers. Et rationis particeps itidem sunt duae, prior sciendi, qua cognoscimus necessaria, posterior consultandi, qua cognoscimus contingentia. Tria sunt in animo, sensus, mens, appetitus: quorum sensus non est causa actionis humanae, ut argumento sunt belluae, quae sunt illa quidem sensus, non autem actionis morali capaces, sed mens et appetitus sunt causa eiusmodi actionum. Intellectus est duplex, contemplans qui in contemplatione veritatis cernitur, agens qui ad agendum refertur. 2. habitus sunt quinque, ars, prudentia, scientia, intelligentia, sapientia: quorum ars et prudentia sunt animi agentis rerumque fortuitarum. Reliqui sunt animi speculantis rerumque necessariarum. Ars est habitus aliquid vera cum ratione efficiendi. Prudentia habitus est vera cum ratione agendi in iis, quae hominibus bona sunt et mala. Scientia habitus est demonstrativus conclusionum. Intelligentia est habitus certissimaeque primorum principiorum notitio. Sapientia est scientia et intelligentia eorum, quae sunt natura praestantissima qualis est Deus, aliisque caelestes intelligentiae. 3. pars. Tres sunt prudentiae species, domestica, quae unum hominem, oeconomica quae domum et familiam, politica, quae civium multitudinem in rebus agendis recte dirigit. Tres sunt partes integrantes prudentiae, memoria praeteritorum, intelligentia praesentium, providentia futurorum. Quibus adduntur docilitas, habilitas disciplina ab alio percipienda, solertia, prompta mediis in rebus agendis inuentio, circumspectio ut negotium debitis suis circumstantiis peregratur, cautio ne mala eveniant, quae possent reuera vel boni specie accidere. Quatuor sunt veluti virtutes, quae adiunctae sunt prudentiae. Eubulia bona consultatio, quae de bonis mediis in bonum finem propositum recte deliberat. Synesis perspicacia, quae bonum est iudicium secundum legem communem de rebus agendis. Gnome sententia est bonum iudicium secundum rationem naturalem in his quae praeter legem sunt aequae et bono aestimanda. Prudentia praecipiens quae recte deliberata iudicatque, et decreta praecipit, et in actionem redigi mandat. Ordo prudentis in consultando est, in primis finem bonum intueri, deinde de mediis legitimis ad eum finem consultare, tum de inuentis recte iudicare, et si plura sint ex his aptiora, vel aptissimum deligere. Postremò recte inuenta, iudicatque praecipere et exequi per se et alios, qui ad susceptum finem assequendum tempore et loco et modo possunt adiuuare. 4. pars. Sapientia et prudentia sunt per se necessario expetenda. Nam sunt animi perfectiones, illa quidem speculantis, haec agentis: sapientia dum habetur et agit, beatum efficit, prudentiaque et virtute morali actio bona perficitur. Siquidem morum virtus finem honestum proponit amplectendum, prudentia rectas vias et rationes elargitur, quae ad eum bonum finem comparandum postulantur. Quo fit ut nemo queat esse prudens, qui bonus non sit, nec quisquam bonus nisi prudens. Neque enim illud acumen ingenii et solertia, quae quis agere potest et adipisci quibuscumque mediis etiam malis finem propositum est vera prudentia, sed calliditas et versutia potius nominanda. Nec virtus nobiscum nata ad virtutesque propensio est virtus, sed ea quae bene agendi consuetudine comparatur, quaeque recta ratione dirigitur, quae recta ratio est prudentia, cuius vinculo omnes verae perfectaeque virtutes sunt inter se connexae, ut qui unam habeat, possideat omnes. Neque eas ob res prudentia sapientiam antecellit, quoniam sapientia est animi contemplantis qui per se ab aliis annexis sibi facultatibus separatus operatur, in rebusque necessariis ac diuinis occupatur, sibi pro fine contemplationem habet propositam. Prudentia vero est animi agentis, qui in agendo facultatibus ratione carentibus utitur, in rebusque contingentibus et humanis consistit non solum uniuersis

sed magis etiam singulis, quæ in deliberationem cadunt, finemque sibi proponit actionem. Nec prudentia sapientia dominatur. Quandoquidem illa huius gratia laborat, unumque maxime studet consultando, iudicando, præcipiendo, ut sapientia diuinorum contemplatrix et cultrix in singulis hominibus familia, ciuitate, regnoque semper vigeat, beatæque Deus, quem contemplatur et colit, in cælo atque in terra perpetuo adoretur, qui est benedictus et laudabilis in secula.

VONIAM autem supra à nobis di-Cap. 1.

Etum est, medium tenendum esse, non exuperantiam & defectionem: medium porro est, ut recta ratio præscribit: de hoc ipso sequitur ut disseramus. Est enim in omnibus quos dixi habitibus, haud secus quam in aliis, scopus quidam propositus: quem is intuens qui ratione ducitur ad agendum, aut contentionem aut remissionem adhibet: ac terminus quidam est mediocritatum, quas nos inter nimium & parum sitas ex rectæ rationis præscripto dicimus. Quæ vera est illa quidem oratio, sed parum aperta et explicata. Etenim in aliis studiis, in quibus cernitur scientia, hoc verè licet dicere, non plus minúsve laboris, quam sat sit, suscipiendum esse, nec laborem etiam & industriam remittendam: sed modum in iis tenendum esse, & omnia conuenienter rectæ rationi facienda. Verùm qui hoc solùm teneat, nihilo sit doctior futurus. Non magis quam si dum quærantur quænam corpori alimenta sint exhibenda, aliquis respondeat, ea omnia quæ medicina iubeat, atque is qui sit ea præditus. Quapropter & in habitibus animi non solùm oportet id verè dictum esse, sed explicatum etiam quænam sit recta ratio, & quis eius terminus. Animi igitur virtutes diuisimus, aliasque morum esse diximus, alias rationis cogitationisve. Ac de iis quidem, quæ ad mores pertinent, dis-

feruimus. Nunc de ceteris dicemus, cū pauca de animo dixerimus. Suprà dictum est duas esse partes animi: unam rationis participem, expertem alteram. Nunc eodem modo pars ea quæ compos est rationis, distribuenda est. Atque nobis illud initio subiiciendum, duas esse rationis participes. Vnam, qua res contemplamur eas, quarum principia secus euenire non possunt. Alteram, qua ea quæ possunt. Ad ea enim quæ genere differunt, intelligenda, partes animi genere differentes rectè attribuuntur: siquidem eis rerum inest cognitio similitudine quadam & conuenientia. Appelletur autem altera vis sciendi: ratiocinandi, colligendi: quæ altera: quoniam deliberare & ratiocinari idem valent, nemo verò de his consultat, quæ secus accidere non possunt. Est igitur ratiocinandi facultas, una quædam pars illius partis animi quæ rationis particeps dicitur. Videndum ergo est, quis tandem sit utriusque optimus habitus: quoniam in eo utriusque virtus cernitur. Virtus autem ad suum quæque opus officiūque accommodatur.

Kal rēls nē ē ēp. s.] Epichæ hic non significat ἐπισμὸν, hoc est definitionem quid res sit explicantem, alioqui Arist. inani repetitione vteretur. Sed postquam dixit explicandum esse quæ sit recta ratio, hoc subiicit, explicandum etiam esse quis sit terminus ac modus, quem præscribit in singulis actionibus recta ratio.

Cap. 2. Sunt autem in animo tria, quæ in actione ac virtute dominantur. Sensus, mens, appetitus: quorum sensus nullius est initium actionis. Quod ex eo intelligitur, quia belluæ sunt illæ quidem sensus participes, actionis non sunt. Quod autem sunt in mentis actione affirmatio & negatio, hoc sunt in appetitu adeptio & fuga. Quare quoniam virtus quæ ad mores pertinet, habitus est agendi consilio constans: agendi autem consilium appetitio est, quæ in antegressa est.

deliberatio: necesse est ob eam causam & veram esse rationem, & rectum appetitum: siquidem probum sit agendi institutum, ac eadem quæ ratio indicarit, appetitionem persequi, Atque illa quidem est mentis actio, & veritas quæ ad actionem pertinet. At verò mentis eius quæ cognitione cernitur, non actione aut effectione, omnis est in falso & vero posita & prestantia & vitiositas. Omnis enim cogitandi facultatis hoc opus proprium est. Illius verò rationis cogitationisve quæ ad agendum pertinet, propria est appetitioni rectæ congruens veritas. Est igitur consilium, agendive propositum, omnis actionis principium, ut ex quo motio nascitur, non ut finis, & id cuius gratia res agitur. Consilij autem principium, appetitio est, atque ea ratio quæ ad finem aliquam pertinet. Quocirca nec sine mente & cogitatione, nec sine appetitione quæ moribus sit confirmata, esse agendi propositum ullo modo potest. Sublatis enim mentis actione & more, rectè factis & contrariis inter actiones humanas nihil loci relinquitur. Nihil autem ipsa mentis actio cogitationisve commouet, nisi ea quæ ad finem spectat, & ad res agendas pertinet. Nam etiam, quæ in faciendo occupata est, hæc imperat. Alicuius enim gratia faciunt omnes, qui opus aliquod effectum reddere volunt: nec finis in eo statuitur omnino, quod sub effectionem cadit, sed ipsum alio semper refertur, estque semper alicuius, id quod effectum est. At quod sub actionem cadit, non item. Hic enim non alius finis spectatur, quam ipsa recta actio: appetitio autem est ipsius finis. Quapropter ipsum agendi consilium, aut mens est atque ratio appetens, aut appetitio à mente & ratione profecta. Atque

illud principium est, à quo homo maximè est homo. Eorum
verò quæ præterita sunt, omnino nihil consilio suscipitur.
Veluti nemo consiliū capit Ilium expugnasse. Neque enim
quisquam de præteritis deliberat, sed de futuris, iisque adeo
quæ fieri possunt. Quod autem factum est, ac præterit, non
potest esse non factum. Itaque præclarè hoc Agatho:

Tantum dei illud est negatum numini,
Quæ facta sunt semel, non facta reddere.

Viriisque ergo partis ratione utentis & cognitione pro-
prium opus est veritas. Vnde fit, ut quibus habitibus utra-
que pars verum maximè enunciat, virtutes sint utriusque
habenda. De quibus repetito altiùs principio differemus.

Nec sine appetitione quæ sit moribus confirmata.] In quibusdam codicibus repe-
ritur ἔξω, sed magis cum superioribus convenit ὀπίσσω, si spectemus quo-
modo hæc conclusio ex suprà dictis colligitur.

Cap. 3.

Sint igitur quinque numero, quibus animus verum e-
nunciat, vel affirmando vel negando. Ars scientia, pruden-
tia, sapientia, intelligentia. Fieri enim potest vel etiam fal-
sum existimatione & opinione dicatur. At scientia quidem
quid sit, hinc perspicuum est (si accuratè ac subtiliter rem
exquirere, non consuetari similitudines placet) quòd omnes
existimamus, quæ scimus, secus euenire non posse. Quæ au-
tem aliter possunt, ea cum absunt à contemplatione, & de-
suerunt animo cerni & considerari, sint, necne sint, incertum
est. Quod ergo sub scientiam cadit, id omne necessarium
est & eare æternum. Quæ enim sunt planè & simplici-
ter necessaria, sunt sempiterna omnia. Quæ autem æterna
sunt, eadem nec oriri nec interire possunt. Præterea scientia
omnis doceri videtur posse, & quicquid sub scientiam ca-
dit, perdisci. Atqui ex anteceptis animo rei informationi-

bus (quemadmodum in *Analyticis* docuimus) omnis doctrina gignitur. Alia enim inductione, alia ratiocinatione comparatur. Ac inductione quidem principia & res uniuersae colliguntur. Ratiocinatio uero à rebus generalibus & uniuersis progreditur. Sunt ergo principia, ex quibus constat ratiocinatio: quæ eadem concludi ratiocinatione non possunt. Ergo inductione possunt. Est igitur scientia, habitus demonstratiuus, & cetera omnia quæ in *Analyticis* in definitione adiecimus. Cum enim assentitur quisque certo quodammodo, habetque penitus cognita principia, tunc scire rem dicitur. Etenim si ea non habeat magis cognita quam conclusionem, incertam ac fortuitam habebit scientiam. Ac de scientia quidem sic dictum sit.

Quod autem aliter cadere potest, eius est aliquid quod Cap. 4.
sub effectum, & aliquid quod sub actionem cadit. Estque aliud effectio, aliud actio. Quorum probatio etiam ex disputationibus *Ἰσοπεριουσις* petenda est. Itaque habitus etiam is, qui in agendo cum ratione positus est, ab eo differt, qui ratione adhibita in efficiendo occupatus est: & neuter ab altero continetur. Neque enim actio effectio est, neque effectio est actio. Et quoniam architectura, quaedam ars est, nec aliud omnino quam habitus quidam cum ratione efficiens: neque ars ulla est, quæ non sit habitus in faciendo cum ratione positus: neque habitus huiusmodi ullus, qui ars non sit: efficitur ut ars & habitus cum ratione uera in faciendo positus idem sint. Porro ars omnis in ortu versatur, idque unum molitur & spectat, quemadmodum efficiatur quicque eorum quæ & esse & non esse possunt: quorumque principium situm est in eo qui facit, non in eo quod efficitur.

Non enim tractat ars ea, quæ sunt vel fiunt necessario, nec in iis quæ sunt, secundum naturam versatur. Continēt enim principium hæc in seipsis. Quoniam autem effectio & actio inter se diuersæ sunt, necesse est autem effectiois esse, non actionis. Quodam etiam modo in eisdem rebus ars & fortuna versatur, ut placet Agathon.

»Fortuna chara est arti, ars fortunæ quoque.

Est igitur ars, habitus, ut dictum est, aliquid vera cum ratione efficiendi. Inertia contra, habitus cum ratione falsa faciendi quippiam, quod aliter euenire potest.

Cap. 5.

Prudentia verò quid sit ita intelligemus, si quos nominamus prudentes, cognorimus. Ac prudentes quidem videntur esse, qui rectè consilium in iis capere possint quæ sibi bona atque vtilia sunt, non id quidem in parte aliqua veluti quæ ad valetudinem aut vires, sed omnino ad bene viuendi rationem. Quod ex eo velut signo intelligi potest, quia prudentes in re aliqua dicimus, cum rationem bene ineunt, quo ad bonum aliquem finem perueniant, in iis quidem quæ arte non efficiuntur. Quocirca prudens omnino erit, qui in consilij capiendi deliberatione plurimum valet. Porro autem nemo deliberat de iis quæ aliter euenire non possunt, neque de iis quæ à se præstari non possunt. Itaque si scientia omnis demonstratione acquiritur, demonstratio autem ad ea nulla adhibetur, quorum principia secus possunt euenire (ea enim omnia etiam euenire aliter queunt) quæ autem necessario eueniunt, non cadunt in deliberationem: efficitur ut nec scientia, nec ars possit esse prudentia. Scientia quidem, quia quod subiectum est sub actionem, aliter euenire potest. Ars verò quia alius actioni, alius affectio-

ni finis est propositus. Relinquitur ergo, ut sit habitus verus cum ratione agendi in iis quæ hominibus bona sunt & mala. Nam effectiōi alius est quidem propositus finis: actioni non item. Est enim ipsa honesta actio, finis. Ob eamque causam Periclem ceterosque tales homines prudentes existimamus, quod suæ aliorumque utiliati consulere possunt. Ex hoc porro genere esse & rei familiaris, & Reipublice administrandæ peritos homines arbitramur. Unde etiam σωφροσύνη Græco nomine (Latini temperantiam vocant) sic appellata est, ὡς σωζοῦσθαι τὸ πρόνοον, id est, quasi conservatrix prudentiæ. Conservat autem hanc ipsam illa animi comprehensionem. Neque enim omnem animi comprehensionem labefactat, neque pervertit voluptas aut dolor, ut hanc, Triangulum duobus rectis pares angulos habere, sed eas duntaxat, quæ in eo quod sub actionem cadit versantur. Rerum enim agendarum principia sunt, ipsi fines, quorum causas aguntur. Cuius autem à voluntate aut dolore corruptus est, & depravatus animus, ei statim principium non apparet, neque ei videntur huius causa, & propter hoc expetenda gerendaque omnia. Est enim in vitio magna vis ad labefactandum principium. Quapropter necesse est prudentiam habitum esse vera cum ratione in bonorum humanorum actione versantem. Sed est arti sua quædam virtus: prudentia non est. Et qui in arte sua sponte aberrarit, præstantior est, in prudentia minus, quemadmodum etiam in virtutibus contingit. Perspicuum est igitur virtutem eam esse, non artem. Cumque animi partes duæ sint rationis participes, erit ipsa prudentia alterius virtus: nempe eius in qua inest opinandi facultas.

tas. In iis enim quæ secus cadere possunt, opinio versatur & prudentia. Neque verò est tantum habitus cum ratione coniunctus: idque potest ex eo intelligi, quod huiusmodi habitus obliuione deletur, prudentia non deletur.

Cap. 6. Quoniam autem scientia, rerum est vniuersarum comprehensio, earumque quæ sunt necessaria: quoniamque principia quædam sunt eorum quæ demonstratione concluduntur, atque adeo omnis scientiæ (ratione enim progreditur omnis scientia) profectò necesse est principium eius rei quæ sub scientiam subiecta est, neque scientia, neque arte neque prudentia comprehendi. Nam quod scientia comprehenditur, demonstratione cõcluditur. Illæ verò in iis rebus versantur, quæ aliter euenire possunt. Nec sapientia ergo est quæ in iis principiis cernitur: quandoquidem in nonnullis rebus vtitur sapiens demonstratione. Si ergo scientia, prudentia, sapientia & intelligentia eæ res sunt, quibus verum enunciamus, nec unquam mentimur, in iis rebus quæ vel possunt, vel non possunt aliter cedere: eorum autem trium nulli principiorum cognitio tribuatur (tria dico, scientiam, sapientiam & prudentiã) relinquitur ut principium intelligentia sit.

Cap. 7. Sapientiam verò in ipsis quidem artibus, iis tribuere solemus, qui in quaque arte excellunt maximè. Vt Phidiam sapientem, lapidum sculptorem, & Polycletum statuarium sapientem nominamus. In quo sapientiæ nomine nihil aliud significamus, quàm artis virtutem & excellentiam. Verum quosdam omnino sapientes esse existimamus, non aliqua ex parte, nec aliqua alia in re sapientes, ut loquitur Homerus in Margite,
A diis nec fossor factus nec durus arator,

Nec re alia sapiens.

Quapropter perspicuum est omnium scientiarum accuratissimam ac certissimam esse sapientiam. Ergo sapientis est non solum ea intelligere quæ ex principiis concluduntur, sed etiam principiorum veritatem exquirere, ac de iis verè loqui: ut sit sapientia, intelligentia & scientia: atque adeò scientia quæ velut capitis locum obtinens, in iis versatur quæ sunt in rerum natura præstantissima. Absurda enim sit illius sententia, qui civilem scientiam, aut prudentiam omnium optimam esse existimet: nisi homo dicatur res præstantissima omnium quæ in mundo sunt. Quod si salubre & bonum hominibus aliud est atque piscibus: album autem & rectum idem est semper: certè omnes idem semper esse constituent, quod sapientis nomine appellatur: quod verò prudentis nomine dicitur, aliud atque aliud. Quicquid enim est quod rectè rebus rationibusque suis consulit, & singula quæ ad se pertinent, rectè prospicit, id omnes prudentis nomine appellant: ac prudenti hac una datur velut provincia, ut illa ipsa rectè prospiciat. Idcirco belluas etiam quasdam prudentes esse dicunt: eas scilicet omnes quæ videntur vi quadam prædita ea providendi, quæ ad suam vitam tuendam pertinent. Civilem igitur scientiam non esse idem quod sapientiam perspicuum est. Nam si eam sapientiam statuunt, quæ suis cuiusque emolumentis utilitatibusque seruiat, multæ sunt futura sapientiæ. Neque enim una eademque in commodis procurandis occupata est omnium animantium, sed alia atque alia in vnoquoque genere. Nisi fortè una etiam medicina sit omnium rerum. Neque verò quod homo præstantissimum esse omnium ani-

malium dicatur, quicquam interest. Sunt enim homine alia multò diuiniora naturâ: quo in genere sunt ea quæ maximè collucent, ex quibus constat mundus. Ex iis ergo quæ dicta sunt, apparet sapientiam esse & scientiam & intelligentiam eorum quæ sunt naturâ præstantissima. Quocirca Anaxagoram, Taletem ceterosque tales sapientes nominant, prudentes non item: cùm eos cernant quæ ipsis vtilia sunt ignorare. Quos eosdem tenere ac scire aiunt res singulares & eximias illas quidem & admirabiles & arduas & diuinas, sed inutiles, quòd ea non quærant quæ hominibus bona sunt. At prudentia in bonis humanis occupata est, iisquæ omnibus quæ in deliberationem cadunt. Prudentis enim maximè propriū munus esse dicimus bene deliberare. De iis autem nemo deliberat, quæ secus cadere non possunt: neque de iis quæ ad finem aliquem non referuntur, atque hunc bonum quoddam quod sub actionē cadat. Omnino autem ac simpliciter is consultus homo est, qui ratione potest, quod homini in rebus agendis sit optimum, exquirere. Neque verò in vniuersis modò rebus prudentia versatur, sed notæ etiam esse debent res singulæ: quippe cùm in agendo posita sit. In rebus autem singulis omnis actio consistit. Vnde etiam fit, ut ad res agendas nonnulli sint inscī, scientibus instructiores: ut cæteris etiam in rebus vsuperiti. Nam qui sciat carnes leues esse ad concoquendum faciles & salubres, is si quæ sint leues ignoret, nunquam bonam valetudinem efficit: sed is potius qui animum carnes leues esse & salubres intelligat. Est autem in agendo sita prudentia. Vtraque igitur habenda cognitio est, aut hæc potius. Est verò & hic quoque quædam quasi architectonice, hoc est, princeps quædam

scientia & veluti dominatum ac principatum obtinens.

Quicquid enim est quod rectè rebus rationibusque suis consultat.] Doctorum hic omnium iudicium appello, num loci veram ac germanam reddidi sententiam: quam non satis videntur alij assecuti. porro verba græca sit legenda sunt, *ἡ γὰρ αὐτὴ ἐστὶν ἡ βίη*, quæ habent illam sententiam quam expressi.

Sunt autem civilis scientia, & prudentia idem habitus: Cap. 8.
iis tamen non est eadem essentia. Eius verò quæ in publicis rebus versatur, una pars quæ quasi architectonice prudentia est, legum ferendarum facultas dicitur, altera quæ in singulis rebus versatur, commune civilis scientiæ nomen obtinet: cuius omne opus est in agendo & consultando. Nam quæ publicè statuuntur decreta quasi extremae res quædam, in rebus agendis numerantur. Itaque hos aiunt solos administrare Rempub. quòd quasi operarij, soli rem gerant. Videtur autem etiam ea potissimum esse prudentia, quæ uni sibi quisque, rebusque suis consultat. Atque illa iam commune nomen prudentiæ obtinuit. Illarum autem una est, quæ ratio rei familiaris, alia quæ legum ferendarum facultas, alia civilis facultas, dicitur. Atque huius alia pars ad deliberationes, alia ad iudicia pertinet. Ac genus quidem cognitionis in eo quoddam est, ut sibi rebusque suis sciat quisque consulere. Verùm huius multe sunt differentiæ. Ac videtur sanè is demum prudens qui sibi sapit, ac rebus rationibusque suis prospicit, in iisque curandis occupatus est. Qui verò in Republica versantur, πολυπραγμονες, id est negotiosi & curiosi dicuntur. Vnde Euripides,

Qui namque pudens sim? licebat cui procul
Negotiis remoto, sic numerarier
In militum turba rei, qua sortem parem
Ut obrinerem vel cum sapientissimo?

Et illud,

Nam curiosos atque agentes plurima
Odere diui.

Consulunt enim omnes sua quisque utilitati: idque se vni
agere putant oportere. Qua ex opinione natum est illud de
prudentibus. Quanquam suis rebus quisque consulere, su-
blata rei familiaris disciplina & Reip. fortasse non possit.
Iam verò sua cuique res quemadmodum administranda sit,
incertum est: idque cuique est etiam atq; etiam consideran-
dum. Cui rei hoc satis signi est, quòd & geometra, adeoque
mathematici adolescentes fiunt, rerumq; huiusmodi sapien-
tiam consequuntur, prudentes non fiunt. Hoc causae est, quòd
in rebus singulis prudentia cernitur, quarum cognitio usu
comparatur & experientia. At usu peritus non est adoles-
cens: facit enim diuturnitas temporis experientiam. Nam
& hoc quærat aliquis, quid sit causae cur puer mathemati-
cus effici potest, sapiens vel physicus non potest? An quòd
illa abstractione constant, horum verò ab experientia prin-
cipia oriuntur? Et quòd hæc non quasi sibi certa credunt,
sed quasi historiam recitant adolescentes, illorum non sunt
obscuræ definitiones. Præterea in consultando peccatur vel
in rebus singulis, vel vniuersis. Aut enim omnes aquas
graves, insalubres esse nesciunt, aut hanc vel illam, grauem
esse. Prudentiam autem non esse scientiam hinc perspic-
i potest, quòd hæc rerum, ut dixi, extremarum est. Quod e-
nim sub actionem cadit, ex eo genere est. Itaque locum ex
aduerso intelligentiæ sibi desumpsit. Intelligentia enim est
rerum extremarum, quarum nulla est probatio: hæc verò
rerum extremarum est, quarum non est scientia, sed sensus.

non is quidem in rebus suis ac propriis versatur, sed is quo
triangulum sentimus in mathematicis esse in extremo: quo-
niam illic quoque consistitur. Sed tamen in hoc sensus po-
tius cernitur, quàm prudentia: illius, aliud genus est.

Et illud, Nam curiosos Ἰπὸς ἀρ. ἀειάσσους καὶ τὴν ἀειάσσονται πλέον, hic versus cur
sit ab Argyropylo omissus. nescio: hoc ego affirmo aut alterius esse poëtæ, aut
ficiusdem est Euripidis, non esse ex eodem loco desumptum. Nam superiorum
versuum tertius totus non est ab Arist. citatus, ut ex Plutarcho apparet in
opusculo ἀπὸ τοῦ ἀντιφρόνους ἐαυτὸν ἐπαίνειν, quo in loco tertius versus integer sic
legitur, ἴσιν μὴ τὰ σχῆμα τῷ σφοδρῶτι τύχῃ, sed Arist. quasi notissimos versus totos
citare non curavit, ut etiam in hoc versu ad perfectam sententiam addendum
est, id quod Arist. suppressit, & ab Eustratio suppletur ἐπὶ μούσῳ. Ego igitur,
ut perfectam sententiam redderem, adieci quæ ab Arist. suppressa erant: & ut
significarem aut diversos auctores, aut aliunde ab eodem, auctore desumptos
versus, addidi illa verba, Et illud.

Discrepat autem à deliberando querere: quoniam quis Cap. 9.
quis deliberat. Verùm de βουλία, hoc est bona de-
liberatione, & bene ineundi consilij ratione intelligen-
dum est, quidnam sit. Utrùm scientia aliqua, an opinio,
an bona coniectura, an aliud aliquod genus. At scientiam
quidem non esse hinc perspicui potest, quòd homines de iis
non querunt, quæ sciunt. At bona deliberatio, quædam
est deliberatio: & quisquis deliberat, querit ac ratiocina-
tur. Nec verò recta coniectura esse potest: quoniam recta
coniectura fit & celeriter & sine ratione. Ad delibera-
ndum autem multum temporis sumitur: atque adeò celeri-
ter aiunt esse agenda quæ deliberauimus, lentè delibera-
ndum. Jam aliud sagacitas est, aliud bona deliberatio. Nam
sagacitas est recta quædam coniectura. Neque ergo opi-
nio est bona deliberatio. Sed quoniam qui malè deliberat,
peccat: qui verò bene, idem rectè deliberat, perspicuum est
bonam deliberationem esse rectum quiddam: non scientiæ
tamen neque opinionis. Nam in scientia non spectatur quid

rectum, cum ne prauum quidem. Et opinionis rectitudo, veritas est. Præterea iam definitum est & decretum, id omne de quo est opinio. At sine ratione ac velut subductione, non est bona deliberatio. Quo fit ut cogitatione sit inferior: nondum enim est enuntiatio. Etenim opinio non questio est, sed iam pronuntiatum aliquod. Qui autem deliberat, siue bene, siue malè id faciat, is quærit aliquid & ratiocinatur: sed bona deliberatio, est rectitudo quædam deliberationis. Quocirca primum quærendum est quid sit deliberatio, & qua in re versetur. Quoniam autem rectitudo multifariam dicitur, perspicuum est, bonam deliberationem non esse id omne quod rectum sit. Nam impotentes & improbi homines quod sibi suaue & iucundum proposuerunt, ratiocinatione consequi possunt: quare rectè eos consilium cepisse verum est: sed magnum tamen aliquod malum acceperunt. Atqui in bonis bene deliberaſſe numeratur. Talis igitur deliberationis rectitudo, bona deliberatio est, quæ scilicet ad bonum aliquod pertinet. At potest illud ipsum quod bonum est, falsa ratione collectum obtineri: atque ad id quod faciendum sit, non qua ratione æquum est, sed falsa via media perueniri. Bona igitur deliberatio esse nullo modo potest, qua ad id quidem peruenitur quod oportet, sed non qua ratione oportet. Præterea accidere potest, ut alius deliberandi longo tempore adhibito, id quod velit consequatur, alius celeriter eodem perueniat. Quare nondum erit illa quam dixi bona deliberatio: sed recta via & ratio deliberandi, quæ ad id quod utile sit, idque adeò quod oportet spectans, eò perducit, & quomodo, & quanto tempore oportet. Jam verò licet & sim-

pliciter bene deliberare, & ad hunc vel illum finem. Ac simpliciter quidem & genere ipso erit bona deliberatio, quæ ad finem omnino ac simpliciter bonum dirigitur: quæ autem ad finem certum quendam spectat, ea quod ad illud quidem attinet, bona: at non simpliciter bona deliberatio erit dicenda. Quod si prudentis est, bona consilia inire, bona deliberatio sit necesse est recta via & ratio, quæ singulis in rebus quid utile sit, spectans, ad eum finem perducit, cuius sit vera existimatio in prudentia.

Nam impotentes & improbi homines quod sibi suave & iucundum proposuerunt.] In Græcis codicibus legitur ὁ ἀπορίων ἰδὲν. At ego vel repugnantibus omnibus quæ mihi videre contigit exemplaribus, contendo legendum esse, ὁ ἀπορίων ἰδὲν. atque ita interpretatus sum: meamque opinor docti omnes sententiam probabunt, si attentius hunc locum considerauerint.

Est autem perspicacia & habitudo, ex quibus per-
Cap. 10.
 caces & habetes nominantur. Nec omnino idem perspicacia est, quod scientia vel opinio (omnes enim perspicaces essent) nec una aliqua singularum scientiarum: ut nec medicina. In rebus enim salubribus versaretur, nec geometria, quæ magnitudines tractat. Neque enim in rebus cernitur perspicacia quæ æternæ sunt & immutabiles: ne in iis quidem quæ quomodocunque gignuntur: sed in iis quæ dubiæ & incertæ alicui, dignæque deliberatione esse videantur. Quocirca in iisdem rebus, quibus prudentia versatur. Non tamen idem est perspicacia quod prudentia. Præcipit enim prudentia: quippe cùm finis eius sit, præscribere quid agere aut non agere oporteat. Ac perspicacia in iudicando tantum posita est. Nam Græcis idem valet λυσις & ἐλυσια, hoc est, perspicacia nomine tantundem dicimus, quàm cùm appellamus

veram rectamque perspicacitiam : non ὁ σωτοῖ ὁ
 εὐσωτοῖ pro eodem accipiuntur, hoc est perspicaces, ὁ
 præstantes perspicacitate. Nec verò esse perspicacem, est
 esse prudentem, aut acquirere prudentiam, sed ut omnes
 qui discunt, tum perspicere aliquid dicuntur, cum scien-
 tia utuntur: sic cum adhibetur opinio ὁ sententia ad ea
 iudicanda quæ prudentiæ subiecta sunt, alio loquente: a-
 deoque ad præclarè iudicandum (quoniam bene ὁ præ-
 clarè idem valent) tum illud idem verbum perspicendi
 usurpatur. Hinc natum est nomen τῆς σωείας, id est per-
 spicaciæ, ex qua perspicaces nominantur, ὁ perspicien-
 tes ex ea quæ in discendo consistit. Sæpe enim τὸ μαθαίνειν
 σωίειν, id est, discendi pro intelligendi ac perspicendi
 verbo utimur.

Cap. II. Quæ autem γνώμη, hoc est, sententia vocatur, ex qua
 εὐγνώμονες, id est, bene sentientes ὁ sententia præditi
 appellantur: est rectum iudicium æqui ὁ boni viri, ὁ
 rei hoc iudicium est, quod virum probum σωφρονιστὸν,
 hoc est, ad ignoscendum propensum facilèque dicimus:
 ipsamque probitatem æquum ve ὁ bonum nihil aliud
 esse, quàm in quibusdam σωφρονιστὸν ἔχειν, id est, veniam
 dare ὁ ignoscere. Atqui σωφρονιστὸν, id est venia, recta est
 in iudicando eo quod æquum sit, ὁ bonum : γνώμη, id
 est, sententia. Sed ea demum recta est, quæ vera. Omnes
 porro hi habitus non immeritò eodem pertinent, ὁ con-
 tendunt. Nam cum ὁ sententiam, ὁ perspicaciam, ὁ
 prudentiam, ὁ intelligentiam iisdem attribuimus, tum
 eos ὁ sententiæ valere facultate, ac mente ὁ intelligen-
 tia, prudentes ὁ perspicaces esse dicimus. Omnes enim

hæ facultates rerum extremarum sunt & singularium.
 Atque ex eo quidem, quòd quis aptus est ad indicandum
 de iis in quibus cernitur prudens, perspicax vocatur, &
 εὐγνώμων ἢ σὺν γνῶμον, hoc est, bene sentiens aut ignoscens,
 & ad veniam dandam proclivis. Commune enim est om-
 nium bonorum æquum & bonum, qua quidem ratione
 alienæ utilitatis procuratio spectatur. Res autem agenda
 sunt in singulis rebus extremisque omnium, quæ debent
 esse prudenti cognita. In iisque quæ sub actionem cadunt,
 & perspicacia & sententia cernitur: quæ eadem extre-
 ma sunt, & intelligentia extremorum est utrinque. Etenim
 primorum terminorum, quique principiorum locum obti-
 nent, & rerum extremarum, est intelligentia non ratio.
 Atque illa quidem intelligentia quæ ad demonstrationes
 accommodatur, eorum est terminorum qui & primi sunt
 & immutabiles. Altera autem quæ ad res agendas perti-
 net, est rei extrema, & quæ potest aliter euenire, atque in
 enunciationis alio genere cernitur. Sunt enim hæc princi-
 pia illius cognitionis, quæ est ipsius finis. A rerum enim sin-
 gularum cognitione, vniuersarum cognitio ducitur. Illa-
 rum igitur sensus est habendus, qui idem est intelligentia.
 Quapropter hæc etiam nobis videntur insita naturâ. Cùm-
 que sit sapiens nemo naturâ, tamen inesse naturâ homini-
 bus & sententiam, & perspicaciam, & intelligentiam
 hinc potest intelligi, quòd has facultates sequi ætates & cum
 ætate accedere arbitramur, cùm scilicet ita loquimur, hæc
 iam ætas valet mente & intelligentia: hæc ætas iam bene
 sentit quasi natura sit eorum causa. Itaque & principium
 est intelligentia & finis. Ex iis enim oriuntur demonstra-

tionem, de iis que conficiuntur. Quare non secus debent omnes vsuperitorum maiorumque natu, aut prudentum fidem habere & animum applicare pronuntiatis ac sententiis, iis etiam quibus probandis nulla subiicitur ratio, quam iis que sunt demonstratione conclusæ. Nam quoniam usu & experientia quasi aspectum quendam sunt adepti, facile principia cernunt. Ac sapientia quidem quid sit, quidque prudentia, quibusque in rebus versentur: & utranque in alia atque alia parte animi sitam esse dictum sit.

Et intelligentia utrinque extremorum est, &c.] Est & alius similis locus cap. 8. ex quibus duobus locis intelligi potest quid sibi velit Arist. cap. 3. lib. 1. de Demonstratione, ubi ita scribit, καὶ τὸ μὲν ἐπιστήμῃ, ἀλλὰ καὶ ἀρχῇ ἐπιστήμης εἶναι πρῶτον τοῦ ὁποῦτος γινώσκοντος, quem hoc locum ita interpretatus sum, ut illic idem dicat Arist. quod hic, nempe intelligentiā esse qua extrema cuiusque sciētiæ, hoc est prima principia cognoscimus. Errant ergo qui existimāt Arist. illic velle principia ex cognitione terminorum, id est verborum ex quibus constant intelligi: quæ est vulgò recepta illius loci interpretatio: falsa tamen. Nā cum intelligentiam velit Arist. esse habitum principiorum, illum habitum dicit multis in locis comparari partim sensu, partim inductione, partim experientia: nusquam cognitionem significationis verborum, ex quibus prima principia constant, vnam esse rationem, dicit cognoscendi principia. Hæc à me scribuntur, quia audio meam illius loci interpretationem à quibusdam esse reprehensam.

Cap. 12. Sed de iis quærat aliquis, quam tandem utilitatem habeant? Nam sapientia nulla in re versatur earum quæ hominem possunt beatum efficere, cum præsertim nulla in re quæ eorum agnoscat, versetur. At in prudentia illud quidem inesse verum est, sed quam tandem ad rem ea sit opus? Siquidem res tractat prudentia iustas & honestas, quæque homini bonæ sunt: quas gerere eius est qui iam bonus vir sit. Nunc verò nihilo ad agendum aptiores paratiorésque venimus, cum eas tenemus ac scimus: siquidem virtutes sint habitus, ut nec si cognoscamus res salubres, & quæ ad firmam corporis constitutionem valent, non eas quidem quæ quòd sint sanitatis & bonæ habitudinis efficientia.

ita dicitur, sed quæ in habitu cernuntur. Neque enim præditi & instructi medicina & gymnastice, ad agendum sumus paratiores, hoc est, nihilo propterea sumus meliore corporis aut valetudine aut habitudine. Quod si non ob has causas prudentia requiratur, sed ut boni efficiamur, profectò usus illius iis quidem qui iam virtute præditi sunt, nullus est futurus. Atqui ne iis quidem, qui non sunt præditi, desideranda videtur: quoniam nihil intererit, ipsine eam habeant, an aliis qui ea sint præditi, obtemperent. Hoc enim satis sit nobis, non secus, quàm in curanda valetudine. Neque enim medicinam discimus ipsi cum valere volumus. At hæc absurdum sit, cum sapientia sit melior ac præstantior prudentia, eam tamen quoddam habere maius illa imperium. Nam quæ operi manum admonet, illa imperat præscribitque omnia. Quibus argumentis nobis occurrendum est: adhuc enim de iis solum dubitantes disputauimus. Ac primùm quidem hoc diximus, quia utraq; virtus est utriusque partis animi, eas necessario esse propter se expetendas, etiam si neutra quicquam efficiat. Deinde efficiunt illæ quidem, non ut medicina sanitatem, sed ut sanitas, ea quæ sunt bonæ constitutionis corporis propria, sic efficit beatitudinem sapientia. Quoniam enim uniuersæ pars est virtutis, possessione usque efficit beatam. Præterea prudentia, & ea virtus, quæ in moribus consistit, officium reddunt omni ex parte absolutum. Propositum enim virtus rectum efficit: ea quæ ad illud ipsum propositum spectant, prudentia. Quarta autem parti animi, cui inest vis alendi, nulla talis virtus attributa est: cum presertim agamus, vel non agamus, non sit in ea situm. De eo autem quod obiectum

ETHIC. ARIST.

est, nos nulla ex parte ad res honestas & iustas agendas paratiores fieri prudentia: paulò altius repetendum videtur, sumpto inde initio. Vt enim aliquos dicimus nondum iustos esse qui res iustas faciant, quales ij sunt qui quod leges iubent, vel inuiti faciunt, vel per imprudentiam, vel propter aliud quid vis, non propter se, etiam si ea agant quidem quæ agenda sunt, & quæ agere eū oporteat qui sit virtute præditus: sic contrà (vt par est) fieri potest vt quis ita animo affectus agat singula, vt planè bonus sit censendus: nempe si agat cōsilio adhibito, eorūque causa quæ agatur. Ac cōsilio quidem agendī, virtus rectum afficit, quod autem illius causa agi solet, hoc iam in virtute non est, sed in alia vi, & facultate positum. De quibus singulis attentè perquisitis discernendum nobis est apertiùs. Est igitur facultas quædam, quam ingenij acumen & solertiam vocant: quæ eiusmodi est, ea vt agere possit & adipisci, quæ ad propositum scopum pertinent. Ac si scopus quidem honestus est, laudanda: sin malus, calliditas versutiæque est nominanda. Itaque prudentes, eosdem cautos, callidos, versutosque dicimus. Neque verò hæc vis idem valet quod prudentia, tametsi sine illa vi esse nullo modo possit. Habitus autem huic quasi oculo animi innascitur, nō sine virtute, vt diximus: idque hinc perspici potest, quod rerum, quæ sub actionem cadunt, principium ratiocinationes continent: talem scilicet finem, & id quod est optimum, quale id cunque sit (sit enim verbi causa quod occurrerit) talis autem finis, nisi ei qui sit virtute præditus, apparet nemini. Peruertit enim iudicium vitiositas: principiorūque inducit errorem eorū vnde actiones & officia proficiscuntur. Ex quo perspicuum

est, non posse quemquam prudentem esse, qui bonus non sit.

Quod rerum quæ sub actionem cadunt principia ratiocinationes continet : talem scilicet finem.] Huius loci hic est sensus, quem non videntur satis assecuti alij interpretes. Vult Arist. ostendere, non posse prudentiam esse sine virtute hoc modo. Tota vis prudentiæ est in ratiocinando de rebus agendis. Atqui non possunt ratiocinationes fieri sine principiis. Ergo necesse est ratiocinationes prudentis hominis continere rerum agendarum principium. Porro huiusmodi principium est talis quidam finis, idque adeo quod est optimum. At sibi talem finem proponere qui optimus sit nemo potest, nisi qui sit virtute præditus. Necesse igitur est virtute præditum esse eum, qui probè sit ratiocinaturus de rebus agendis : quod est prudentem esse.

Quocirca hîc rursum de virtute nobis considerandum, Cap 13.
est. Quandoquidem quam habet rationem prudentia ad ingenij acumen & solertiam, cui similis est, non eadem: habet eandem vera virtus & quæ propriè sic dicitur ad eam virtutem quæ innata est nobis. Omnibus enim à natura videntur quodammodo tributi cuiusque generis mores. Natura enim & iusti, & temperantes, & fortes gignimur: reliquarumque virtutum principia & semina simul atque in lucem æditi sumus, continemus in nobis. Sed tamen aliud quoddam genus quærimus, quo quis propriè bonus esse dicitur: & quæ ex eo genere sunt, aliter inesse. Nam & pueris & belluis à natura tributi sunt habitus, qui sine intelligentia & ratione obesse videntur. Veruntamen eatenus valere aspectu videntur, quòd quemadmodum robusto corpori contingit, ut si moveatur absque oculorum sensu, graviter offendant hoc ipso, quod caret aspectu: sic res hîc se habet. Quòd si intelligentiæ splendor accesserit, iam agendo magnopere excellit: habitusque prioris illius similitudinem referens, tum denique virtutis nomen propriè, verèq; obtinebit. Quocirca quemadmodum duæ sunt species quæ insunt in ea animi parte, in qua sedes est opinionis, solertia & pru-

dentia : sic duæ sunt in ea quæ sedes est morum, virtus inge-
 nita, & vera virtus: quarum quæ propriè virtus vocatur,
 esse sine prudentia nullo modo potest. Itaq; omnes virtutes
 prudentias appellant. In quo Socrates partim rectè quære-
 bat, partim errabat. Nam quòd virtutes omnes prudentias
 putavit esse, erravit: quòd autem eas non sine prudentia esse
 censuit, præclarè dixit. Quòd ex eo velut signo intelligi po-
 test, quia nunc omnes qui virtutem definiunt, cum habitum
 eam esse dixerunt, & in quibus cernatur, tum adiungunt,
 qui rectæ rationi sit consentaneus. Atqui ea demum recta
 ratio est, quæ prudentiæ congruit. Ergo hoc omnes quodam-
 modo diuinare & augurari videntur, habitum eum vir-
 tutem esse qui prudentia dirigatur. Sed tamen parua fa-
 cienda mutatio est. Neque enim solùm virtus est habitus,
 qui secundum rectam rationem sit, sed qui est cum recta
 ratione. Recta autem in huiusmodi rebus ratio prudentia
 est. Socrates ergo virtutes omnes, rationes esse putabat: ut
 qui omnes scientias esse affirmaret. Nos eas non rationes, sed
 cum ratione esse dicimus. Perspicuum igitur est, ex iis quæ
 dicta sunt, nec quenquam verè ac propriè probum hominem
 esse posse absque prudentia, nec quemquam prudentem abs-
 que virtute morali. Sed hinc etiam dilui ac dissolui potest
 ratio, quam quis adferre disputando possit, dicens seiungi ac
 separari virtutes posse. Neque enim idem est ad omnes ac-
 cipiendas aptissimus: quare hanc iam, illam nondum erit af-
 secutus. Nam in iis quidem virtutibus quæ naturales sunt,
 hoc potest vsuuenire: in iis autem, ex quibus verè ac sim-
 pliciter vir bonus nominatur, non potest. Etenim si pruden-
 tia una adsit, iam continuo unà cum ea omnes aderunt. Il-

lud quoque planum est, etiam si in actione non cerneretur, ad agendumque non adhiberetur, eam tamen desiderandam esse hoc ipso, quod partis animi virtus est: & quod sine prudentia atque virtute propositum rectum esse non possit. Nam & hæc ut finem, & illa ut ea quæ ad finem spectant, agamus, efficit. Nec verò imperium habet in sapientiam, nec partis est melioris: quemadmodum nec medicina sanitati dominatur. Non enim ea utitur quidem, sed ut in ciuitate adsit, prouidet. Ita illius causa imperat, non illi. Iam simile hoc est, ut si quis civilem scientiam imperare dicat diis, quod de iis præcipiat omnibus, quæ ad Rempublicam pertinent.

ARISTOTELIS

Ethicorum liber VII.

ARGVMENTVM.

HOC libro dicendum est primum de heroica virtute, deinde de continentia, tum de voluptate. Heroica virtus est diuina virtus, omnes humanas virtutes perfectione ac dignitate superans, hæc qui sunt præditi heroes, & diuinos & deo simillimos appellamus: utpote qui non tam ex mortali quam ex deo sunt prognati. Heroica virtus non differt ab humanis virtutibus præterquam sola excellentia. Quamobrem tot sunt species heroicarum virtutum, quot sunt humanarum. Est enim heroica fortitudo temperantia, castitas, iustitia, sapientia. Heroici viri apud Homerum sunt Hector & Achilles, apud Christianos quam plurimi quos in litaniis veneramus, de quibus dictum est, Ego dixi, dii estis, & filij excelsi omnes. Huic optime virtuti vitium pessimum aduersatur, quod belluina feritas & immanitas nominatur. Feritas namque est vitium immanè, omnia vitia humana turpitudinis magnitudine superans. Hoc progignitur ex malitia, ex viuendi inter barbaros consuetudine, ex morbo, ex naturali corporis constitutione. Quorum modorum primus conuenit ei qui est omnium improbißimorum improbißimus, qualis fuisse dicitur Nero, & illi quos D. Paulus ait fuisse traditos in reprobum sensum. 2. Continentia est affectio qua quis rationi parens delectationes tactus, & gustatus, quæ in eo vehementes existunt, superat, à quibus plerique superantur. Differt à temperante. Siquidem temperans ita voluptatum motus edomuit, ut quasi nullos aut leues persentiat. Contingens incitatos voluptatum motus exuperatur, quos tamen ratione vincit. Constans est qui tactus superat dolores, à quibus non pauci vincuntur. Incontingens est, qui quidem tactus & gustus voluptatibus resistit, sed tamen ab iis superatur, quas plerique superant. Mollis qui à tactus doloribus vincitur, quas plerique vincunt. Incontingens distinguitur ab intemperante, quoniam ille resistit voluptatibus, à quibus tamen vincitur: hic autem

earum ultro & cum electione confectatur. 3. Aliis de voluptate opinionibus confirmatis, & aliis improbatas declarat duplices voluptates animi, quæ ex actionibus honestis proficiuntur quæque sunt adiuncta felicitati. Corporis, quæ si honesta sunt, cadunt etiam in felicem virum. Nulla autem res eadem nos semper delectat: nam quoniam ex animo & corpore sumus compositi, id quo oblectatur animus, plerumque est corpori molestum: Et contra id quod iucundum corpori, est molestum animo. Quando animus & corpus æquè delectantur aliqua re, illud ferè accidit, ut dum agitur, neque iucunda sit neque molesta. Quod si quis sit natura simplici donatus, semper ex actione sua honesta iucundissimam persequitur voluptatem: Ut deus opt. max. dum in seipsum convertitur, seque ipsum intelligit ac contemplatur.

IS expositis, aliud faciamus dicendi initium. Eorum quæ in moribus fugienda sunt, tria esse genera, vitiositatem, impotentiam, & feritatem: quorum perspicuum est, quæ sint duorum contraria: alterum enim virtutem, alterum vocamus continentiam. Immanitati autem ac feritati licet eam virtutem ponere contrariam, maximè quæ supra nos est: quæ eadem heroica ac diuina virtus dicitur: ut Homerus Priamum de Hectore loquentem inducit, quoniam excellenti virtute esset.

Non hic mortali est, sed diuinum semine natus. Itaque si, ut aiunt, ex hominibus propter excellentiam præstantiamque virtutis, efficiuntur dii, profectò ea potissimum erit animi affectio quæ feritati contraria est. Etenim ut bestiarum nullum vitium est, nullaque virtus, sic nec dei: sed in hoc quippiam virtute præstabilius, illarum aliud quoddam genus à vitio. Et quoniam rarò contingit, ut aliquis homo sit diuinus, quemadmodum Lacones solent appellare hominem diuinum eum, cuius excellentem virtutem admiran-
rantur: sic in specie humana rarò aliquis summa quadam feritate præditus cernitur. Sed id maximè inter Barbaros existit: in nonnullis etiam ex morbis & membrorum de-

bilitationibus oritur. Eos etiam homines qui alios vitiis flagitiisque superant, hac infamia notamus. Sed de hac quidem animi affectione postea mentionem aliquam faciemus: de vitiositate supra diximus. hic locus postulat, ut de incontinentia & mollitie & luxu dicamus: itemque de continentia & constantia. Neque enim de iis ut de habitibus, qui idem sint quod virtus atque vitium, neque ut de genere differentibus existimare debemus. Verum oportet, quemadmodum in aliis facimus, ita hic primum adferre ea quæ iis habitibus convenire perspiciuntur, & in utramque partem disputare, tum deinde ad docendum venire: ea præsertim omnia quæ de iis animi affectibus probabilia feruntur: aut certè plurima, & quæ præcipua sunt. Nam si ea dissolvantur quæ difficultatem habent, & relinquuntur probabilia, satis erit à nobis explicatum. Ac illud quidem primum videtur, continentiam & constantiam in bonis esse & laudabilibus, impotentiam & mollitiem in malis & vituperandis. Tum eundem esse continentem & eum qui permanet in sententia: incontinentem & eum qui desistat à sententia & rationis iudicio. Et impotens quæ mala sunt, sciens mala esse, agit tamen victus perturbatione. At continens, quoniam malas esse cupiditates intelligit, eas ratione ductus non sequitur. Et temperantem quidem, continentem & constantem appellant: talem autem hominem alij temperantem omnem esse aiunt, alij negant. Itemque intemperantem pro incontinenti & incontinentem confusè ponunt pro intemperanti: Alij eos aiunt esse inter se diversos. Prudentem verò interdum negant impotentem effici posse, in-

cerdum eos qui sint prudentes & solertes, acutivè homines, impotentes putant. Præterea dicuntur & iræ impotentes, & honoris, & lucri. Atque hæc quidem sunt quæ feruntur, hominûmque sermone de his dici solent.

Cap.2. Sed hoc quærat aliquis, quo modò rectè quis sentiens, ab animi libidine vincatur, & incontinenter viuat? Scienti quidem id accidere posse negant nonnulli. Absurdum nanque sit Socratis sententia, cùm in aliquo est scientia, aliud quiddam vincere ac trahere eum quasi mancipium. Socrates enim nullam esse impotentiam, omnino cum ratione pugnans, ostendere conabatur. Neminem enim putabat, qui rectè existimaret, contra id quod optimum indicasset, quicquam esse gesturum: sed per ignorantiam, omnem facere, qui ita faceret. Atque ea quidem quæ perspicua sunt, hæc in controuersiam reuocat oratio: quarendumque nobis est, si hæc animi perturbatio ab ignorantia nascatur, quis eius ignorationis sit modus. Nam illud quidem planum est, hominem impotentem non putare quæ agat esse agenda, priusquam sit in perturbatione. Sunt verò nonnulli qui hæc partim concedant, partim non concedant. Nam & nihil esse scientia firmitus fatentur: & neminem facere contra id quod melius esse opinatur, non fatentur. Ob eamque causam impotentem hominem aiunt non scientia quidem, sed opinione præditum, vinci à voluptatibus. Atqui si opinio quidem insit, ac non scientia: nec firma & vehemens existimatio sit quæ obsistat, sed levis & infirma, ut iis contingit qui ambigunt, distrahunturque variis sententiis, profectò venia danda est, si aduersus vehementes cupiditates in tali sententia non per-

maneat. At improbitati non est ignoscendum, neque ulli eorum quæ vituperanda sunt. An prudentia est quæ obstitit, cum sit potentissima? At hoc absurdum est. Sic enim unus & idem simul prudens & incōtinens est futurus. Atqui nemo dicat, prudentis esse sua sponte agere quæ sint flagitiosissima. Præterea supra docuimus, qui prudens sit, eum, quoniam in extremis, hoc ex singulis rebus cerneretur, ad agendum esse paratum: & cæteris virtutibus omnibus instructum ac ornatum esse. Iam verò, si in eo continens sit positus, quòd cupiditatibus agitetur & vehementibus & malis: profectò temperatus nemo futurus est continens neque continens ullus moderatus. Neque enim cupiditates vehementes, neque mala solent existere in temperante. Atqui ita rem habere oportet. Etenim si bonæ atque honestæ sint cupiditates, vitiosum necesse est esse eum habitum, qui impedimento sit, quo minùs eas sequamur. Ita non esset in bonis omnis continentia. Quòd si infirmæ sint, nec improbæ, nihil in eo splendidum ac gloriosum erit: sin improbæ & imbecillæ, nihil magna laude dignum. Iam si nos ut in omni opinione persistamus, impellit continentia, mala sit aliqua continentia necesse est: veluti si in falsa opinione nos retineat. Et si de omni opinione impotentia deducat, aliqua bona sit futura incontinentia: qualis est illa. Neoptolemi Sophoclei, in Philoctete: Est enim iure laudandus, quòd iis minimè steterit, quæ Vlysses ei persuaserat, quia illi graue esset mentiri. Præterea Sophistarum ratio fallax ancipitem curam adfert cogitandi. Nam quia volunt ea potissimum suis reprehensionibus effecere, quæ sint præter communem hominum opinionem, quò videantur eum

id affecuti fuerint, argutiores, quæ conficitur ratiotinatio, dubitationem adfert. Vinc̃ta est enim mens quodam modo cū non vult illa quidem consistere, quia min⁹ probet quòd sit conclusum: sed tamen progredi longius non potest hoc ipso, quòd rationē nequeat dissolvere. Porro autem potest quadam ratione accidere, ut imprudentia cum impotentia coniuncta, virtus sit. Contrà enim facit ac sentit propter impotentiam. Per imperitiam autem & imprudentiam existimat, quæ bona sunt, mala esse, & nec agenda esse. Quare quæ bona sunt, faciet, non quæ mala. Præterea qui agit & persequitur ea quæ voluptatē adferūt consultò, & hoc ipso, quòd sibi ita persuasit, melior videatur eo qui non de industria, sed ob impotentiam id faciat, quo facilius curari potest, si animum tantum contrà inducat. At verò impotens is est, in quem quadrare posse videtur id prouerbiū,

Cū præfocat guttur aqua, quid bibere attinet? Etenim si persuasionē animi ea faceret quæ facit, profectò statim dissuasus à sententia desisteret. Nunc absque ulla persuasionē, nihilominus ita agit. Denique si in rebus omnibus versatur continētia & incontinentia, quis tandē est simpliciter impotens, cū præsertim nemo omni genere impotentia sit cōstrictus. Atqui nōnullos absolutē, ac simpliciter impotentes vocamus. Atque ea quidē quæ hoc loco dubitationem adferunt, talia sunt. Quorum alia tollenda sūt, alia relinquenda. Dubitationis enim dissolutio, inuētio est.

Cap. 3.

Ac primū quidem illud videndum est, utrū scientiam habeant impotentes, necne, & quemadmodum habeant. Deinde quibus in rebus homo impotens & continens ponendus sit: Vtrum, inquam, in omni voluptate &

dolore, an in certis quibusdam. Et continentes & constan-
tes, utrùm iidem sint, anne diuersi? Itémque de cæteris quæ
sunt huic disputationi coniuncta. Exordium autem hinc
capiat disputatio, utrum continens homo & impotens ex
iis statuatur diuersi, in quibus versantur, an ex eo, quem-
admodum in iis spectentur. Hoc dico utrùm impotens ho-
mo ex eo, solùm, quòd in his vel illis cernatur, intelliga-
tur impotens, necne: sed potiùs ex eo quod sic in iis verse-
tur: an ne hoc quidem, sed potiùs ex utroque. Deinde
quærendum est, utrùm in omnibus continentia & incon-
tinentia necne versentur. Neque enim cernitur in omnibus
iis quæ absolutè est impotens, sed in quibus intemperans: non
quòd in iis simpliciter & quomodocunque versatur (esset
enim idem intemperantia quod impotentia) sed quòd cer-
to quodam modo sit affectus. Nam intemperās cōsulto tra-
hitur, quòd semper præsentem voluptatem putet sequi oport-
tere. Impotens non putat, cùm interim persequatur. Nam
quòd aiunt quidam, veram quidem esse opinionem, sed non
scientiam, præter quàm agunt impotentes, id profectò ad ra-
tionem nihil interest. Sunt enim quidem eorum qui sunt
in opinione, qui non pendent animi, sed certò se rem scire
existimant. Ita si ij qui sunt in opinione potiùs, quàm qui rē
sciunt, contrà ac sentiunt, faciunt propter leuem & imbe-
cillam assensionem, nihil inter scientiam intererit & opinio-
nem. Nonnulli enim sunt qui non minùs habent fidei his
quæ opinantur, quàm alij iis quæ sciunt, id quod Heracli-
tus indicat. Sed quoniam dupliciter aliquid scire dicimus,
(nam & is in quo scientia est, nec ea utitur: & is qui uti-
tur, scire dicuntur) permultum interest, isne qui præditus

ETHIC. ARIST.

est scientia, nec contemplatur & considerat, ea quæ non sunt
facienda faciat: an is qui præditus est, atque contemplatur
& considerat. Hoc enim absurdum videatur, illud non
item: nempe si agat tum, cum usum non exerit scientia, &
cum non considerat. Iam verò cum sint propositionum ge-
nera, nihil prohibet eum, qui utrumque genus teneat, con-
trà ac sciat, facere si ea utatur quæ est de toto genere, non ea
quæ de parte enunciat: quæ enim sub actionem cadunt, in-
rebus singulis numerantur. Atque etiam eius quod uni-
uersum ac generale est, sunt quædam differentia: nam aliud
in seipso vertitur, aliud in rebus. Veluti omni homini sicca
prodesse, & hunc esse hominem: vel siccum esse hoc, vel
illud. Verùm talene hoc sit, aut non habet scientiam, aut ea
usum non exerit. Tanta igitur ex iis generibus existet dis-
similitudo & differentia: ut impotentem sic scire non sit ab-
surdum, alio modo admirabile. Præterea scientiam habere
in hominibus, suas habet quasdam differantias, ab iis etiam
diuersas, quas, modò commemoravi. Nam ex eo, quòd te-
netur animo comprehensa, usus autem eis non adhibetur,
adeò dissimilem habitum cernimus, ut & habere quodam
modo, & quodam modo non habere videatur: ut videre
est in dormientibus, furiosis & violentis. Atqui eorum
modo, quo illi, affecti omnes sunt qui in aliqua sunt animi
perturbatione. Nam & ab ira, & à Veneris cupiditate,
& à quibusdam eius generis nō solum animi perturbantur,
sed etiam corpora: nonnulli etiam ad insaniam adiguntur.
Perspicuum igitur est, ita ut illi sunt, affectos esse impo-
tentes. Nec verò verba sententiâsque proferre quæ sint
proprie sententiæ, satis habet argumenti, quemquā conue-

nienter scientiæ agere, & vsum scientiæ adhibere. Nam
& qui illis perturbationibus æstuant, demonstrationes &
carmina Empedoclis proferunt: & qui primum discunt,
orationes illi quidem connectunt, sed non intelligunt. De-
bent enim hæc animo penitus insidere: quod vt fiat, tem-
pore opus est. Quocirca qualis histrionem, talis iudicanda
est impotentium oratio. Jam verò hoc etiam modo ex na-
tura causam intueri licet, quòd cum opinionũ alia in vni-
uersis rebus, alia in singulis, quarum sensus dominus est,
cernantur: si ex iis fiat vna, necesse est in hoc quidem gene-
re animum, id, quod ex illis concluditur, decernere & affir-
mare: in rebus verò quæ affectioni subiectæ sunt, statim se
applicare ad faciendum. Vt si quod dulce est, omne gustan-
dum: hoc autem dulce est, quòd sit vna quædam rerum sin-
gularum: necesse est eum simul agere qui possit, nec prohi-
beatur. Cum ergo inest generis vniuersi opinio, quæ gustare
vetat: alia autem dulcia esse suauia omnia: tum verò hoc
dulce esse: profectò hæc actum exerit, quæ tum fortè erat,
cupiditas. Ergo illa hoc fugiendum monet, cupiditas con-
trà ad se rapit: vt quæ potest omnes animi partes commo-
uere. Quo fit vt à ratione quodam modo & opinione na-
scatur incontinentia: non ea quidem per se contraria, sed
ex accidente. Non enim rectæ rationi opinio contraria est,
sed cupiditas. Quocirca non sunt belluæ impotentes, pro-
pterea quòd rerum vniuersarum non habent comprehen-
sionem: sed rerum modò singularum visis & recordatione
mouentur. Quemadmodum autem deleta ignoratione ad
scientiam reuocatur impotens, eadem ratio est & ebriosor-
um & dormientium communis, non huius perturbatio-

nis propria: quæ ab iis petenda est, qui naturas rerum inuestigant. Quoniam autem extrema enuntiatio est eius quod sub sensum cadit opinio, actionumque domina est, eam aut non habet is qui in perturbatione est, aut sic certè eam habet, ut sic habere non sit scire, sed morte vinolentorum Empedoclis carmina recitare. Et quoniam non sunt de toto genere extremæ enunciationes, neque sub sciētiam aequè cadunt ut vniuersæ: illud profectò quod Socrates quærebat, contingere non immeritò videtur. Neque enim tum cum adest, quæ verè ac propriè scientia dicitur, animi perturbatio nascitur, aut ea à perturbatione conuellitur ac distrahitur, sed cum ea adest quæ sensu percipitur. Ac hominem quidem scientem ac non scientem incontinententer viuere, quòq; modo quis in scientia possit esse impotens, sit dictum satis.

Profectò hac exequitur.] In Græco codice legendū est δὴ pro δὲ, ut sit, αὐτὸν δὲ ἐν γένει.

Cap. 4. Deinceps dicendum est, utrū sit aliquis simpliciter impotens, an aliqua ex parte omnes habeantur: tum si est aliquis, qualibus in rebus versetur. Illud igitur perspicuum est, continentes & constantes, itémque incontinentes & molles homines in voluptatibus doloribúsque versari. Eorum autem quæ voluptatē efficiunt, alia sunt necessaria, alia propter se sunt illa quidem expetendo, sed in iis perfruēdis modus excedi potest. Necessaria sunt quæ ad corpus pertinent: quo ex genere sunt ea omnia quæ ad victum, & quæ ad vsum venereorum referuntur: & huius generis cætera ad corpus pertinentia, in quibus temperantiam & intemperantiam locauimus. Alia non sunt illa quidem necessaria, sed per se expetenda: ut victoria, honor, opes, & quæ bona sunt & iucunda eiusdem generis. Ac eos quidem

qui in iis perfruendis contra rectæ rationis, quæ inest in ipsis, præscriptum, modum superant, non simpliciter impotentes vocamus, sed cum adiunctione pecuniarum, quæstus, gloriæ, & animi impotentes: simpliciter impotentes nunquam: quasi sint ab illis diuersi, & ex similitudine ita nominentur. Qualis fuit ἀσπράπος, nomine, qui ludis Olympicis victor fuit: in quo à propria ratione paulum admodum differebat communis ἀσπράπου ratio: sed tamen diuersa erat. Illud verò ita se habere, ut dixi, hinc perspicui potest, quòd impotentia vituperatur, non ut peccatum tantum, sed ut vitium quoddam, idque aut simpliciter, aut quadam ex parte: quod illorum contingit nemini. Eorum autem qui se corporis voluptatibus perfruendis dedunt, iis in quibus temperantem & intemperantem versari dicimus, qui non consilio ac de industria, sed præter institutum susceptumque consilium immoderatas voluptates sequitur, doloresque nimios fugit, ut famis, sitis, caloris & frigoris, eorumque omnium quæ in tactu & gustu consistunt, is non cum adiunctione, ut cum impotentem iræ dicimus, sed absolutè impotens nominatur: Quod ex eo velut signo intelligi potest, quia in his eisdem intemperantes dicuntur, in illis nequaquam. Ob eamque causam in eodem impotentem & intemperantem, continentemque & temperatum ponimus: illorum verò neminem: quòd in iisdem quodammodo voluptatibus & doloribus cernuntur. Ac in iisdem quidem illi versantur, sed non eodem modo: sed illi consultò, hi inconsulto. Fraque potius intemperantem appellari licet eum qui nullo aut certè leui cupiditate incitatus, immodicas sequitur voluptates, aut mediocres dolores fugit: quàm eum qui idem faciat, magnis

ETHIC. ARIST.

& vehementibus cupiditatibus impulsus. Quid enim ille
 faciat, si iuuenilis libido exarserit, & in rerum necessaria-
 rum indigentia vehemens aegritudo? sed quoniam cupidi-
 tates & voluptates quædam sunt in rebus genere ipso ho-
 nestis & bonis: ex iis enim quæ delectant, quædam sunt
 suapte natura expetenda, alia his contraria, nonnulla me-
 dia, quemadmodum suprâ diuisimus: ut pecuniæ quæstus,
 victoria, gloria: omnibus certè quæ sunt illius generis, &
 mediis: non quia eorum studio, cupiditate & amore tenen-
 tur homines, vituperantur, sed quòd certo quodam modo,
 hoc est, quia modum transeunt ac superant. Itaque omnes
 vituperantur, qui præter rationem ac modum aut vincun-
 tur eorum aliquo, quæ suapte natura honesta sunt & bona,
 aut eadem sequuntur, veluti qui nimium gloriæ student,
 aut plus æquo sunt liberorum ac parentum studiosi (nam
 & hæc in bonis sunt, & qui ea studiosè colunt atque ob-
 seruant, laudantur: sed tamen in iis quoque est nimium quid-
 dam, si quis, ut Niobe, vel cum diis pugnet: aut quemad-
 modum Satyrus ille qui φιλοπάτωρ, id est, amans patris co-
 gnominatus est, insano amore afficiatur in patrem. nimium
 enim insanire videbatur. Improbilas igitur in iis nulla
 est: propterea quòd (ut dixi) unumquodque eorum in iis
 est quæ natura sunt propter se expetenda: sed eorum nimia
 ac immodicæ cupiditates, prauæ sunt & fugiendæ. Itém-
 que ne impotentia quidem est in illis. Est enim non modò
 fugiendæ, sed etiam vituperanda impotentia. Verùm ob
 similitudinem perturbationis cum adiunctione, unicuique
 nomen impotentiae attribuunt, ut cùm malum medicum
 malumque histrionem appellant, quem simpliciter malum

nunquam dicerent. Ut igitur hic malus dicitur, non quòd sit vitium unumquodque eorum, sed quia quadam proportionem est simile: sic illic etiā existimanda est in iis solūm continentia & impotentia, quæ in iisdem quibus temperantia & intemperantia versatur: per similitudinem autem idem illud de ira dicimus. Idcirco cū adiunctione impotentem, ira dicimus, sicuti honoris & quæstus.

Διὸ ὅτι ὡς παρὰ τὸν λόγον.] Hic repetendum est ex proximo verbum ψυχῶν: ut sit sensus, διὸ ψυχῶν ὅτι, alioqui videbitur esse ἀνακόλουθον.

Quoniam autem aliqua sunt iucunda naturā, quorum Cap. 5.
alia sunt simpliciter talia, alia pro animantium hominūque genere: alia non naturā & per se, verūm alia ex affectis morbo aliquo partibus, quadam consuetudine, nonnulla vitiosa deprauataque naturā sunt iucunda: licet etiam in horum singulis persimiles habitus cernere. Ac belluinos quidem dico, qualis fuit eius mulieris, quam incisus gravidis mulieribus fœtus deuorare aiunt solitam: aut quibus ferunt delectari efferatos circa Pontum quosdam homines, quorum alios cruda, alios humana carne vesci confirmant, alios commodare ultrò citròque liberos ad epulandum, aut quod ferunt de Phalaride. Atque hæ quidem sunt ferinæ ac belluinæ affectiones. Aliæ ex morbis furiæque nascuntur, ut in illo qui matrem mactauit & comedit: & in eo qui conserui iecur. Aliæ habent nescio quid morbosum: aut verò consuetudine gignuntur, ut pilorum euulsiones, & erosiones vnguium, carbonum etiam esus & terræ. Præterea libidinosorum cum maribus concubitus. Aliis enim naturā, aliis consuetudine eueniunt, ut si qui ita assuescant, à pueris. Ac eorum quidem, quibus earum affectionum cau-

sa est naturâ, neminem impotentem solemus dicere: ut nec
 mulieres quòd in re venerea non incubent, sed succubent.
 Quod idem in iis est dicendum, qui ex consuetudine ita affe-
 cti sunt, ut qui morbo sunt correpti. Ut igitur immanitas &
 belluina affectio, sic singulae hæ animi affectiones sunt extra
 vitij metas. His verò affectum aliquem, vincere aut vinci:
 nō est ea simplex absolutâq; continentia aut incontinentia,
 sed quaedam par ac similis non secus quam si quis sit hoc eo-
 dem modo immani iracundia præditus. Is enim huius qui-
 dem perturbationis impotens dicitur, ac non simpliciter im-
 potēs. Omnis enim per insignis & supra modū excellens vi-
 tiositas, amētia, timiditas intemperantia & sæuitia, vel fe-
 riati vel morbo tribuenda. Qui enim naturâ est eiusmodi,
 ut metuat omnia, etiam si mus strepitum edat, ferina qua-
 dam timiditate timidus est habendus. Alius quidem selem
 per morbum timebat. Et ex iis quidem qui amantes sunt,
 qui à natura sunt rationis expertes, & solo sensu viuunt,
 immanes quidem, belluarumque similes habendi sunt, ut
 quaedam gentes barbaræ hinc procul habitantes. Atqui ex
 morbo ut comitali, vel furia, morbofi. Potest autem quis
 interdum horum aliquo affectu solū incitari, neque vin-
 cetur. Ut si Phalaris pueri aut ad vorandū, aut ad nefandā
 venerem cupidus, se coërceat & contineat. Fieri etiam po-
 test, ut quis vincatur à perturbatione, non solū sit in ea.
 Quemadmodum igitur improbitas ea quæ non excedit na-
 turam humanam, simpliciter improbitas dicitur: alia cum
 adiunctione ferina aut morbosa improbitas dicitur, non
 simpliciter improbitas: sic perspicuum est, impotentiam esse
 aliam belluinam, aliam morbosam: simpliciter autem ita

dici eam solam quæ humanæ intemperantiæ congruit.

Illud ergo iam quidem perspicuum est continentiam Cap. 6
 & impotentiam in iis tantum versari, in quibus temperan-
 tia sit & intemperantia: aliudque earum esse genus in aliis
 rebus, quod per translationem non absolute dicatur. Nunc
 ostendamus iræ, quam cupiditatum minus turpem esse im-
 potentiam. Ira enim parere illa quidem videtur quodam
 modo rationi, sed non attentè eam audit more ministrorum
 præcelerum, qui antequam omnia quæ iubentur audierint,
 abeunt, deinde in officio præstando peccant: & ritu ca-
 num, qui priusquam considerarint, sitne amicus qui pulsa-
 uit, allatrant. Sic ira feruore ac repentino naturæ motu in-
 citata, audit illa quidem rationem, sed mandato non pla-
 nè intellecto, ad ultionem se conuertit. Cum enim ratio
 vel visio contumeliam aut contemptum subesse declara-
 uit, hæc tanquam sit collectum ratiocinatione huic tali
 bellum esse referendum, repente excandescit. At verò cu-
 piditas, si tantum ratio vel sensus dixerit, hoc vel illud
 esse suæ, inflammata rapitur ad id perfruendum. Ita
 quodam modo sequitur rationem ira, cupiditas minimè.
 Est igitur turpior cupiditas: quandoquidem impotens, ani-
 mi quodam modo à ratione vincitur: alius non à ratione,
 sed à cupiditate. Iam verò ei potius ignoscendum est, qui
 appetitiones sequitur naturales, quandoquidem hac ratio-
 ne ignoscitur etiam cupiditatibus, quæ omnibus commu-
 nes sunt, & quatenus sunt communes. At iracundia &
 acerbitas magis naturalis est, quam cupiditates eæ quæ in
 exuperatione cernuntur, & quæ sunt minus necessariae.
 Ut ille qui, quod patrem suum verberaret, hanc in defen-

sione sua rationem attulit: hunc, suum: & illum, superiorem verberasse: productoque filio, hic etiam, inquit, ubi adoleuerit, me verberabit: est enim hoc nobis gentile & hereditarium. Et ille, qui cum à filio traheretur, eum iussit ad fores consistere: à se enim ad eum locum patrem esse tractum. Præterea quo quisque maiore fraude & ex insidiis agit, eò iustior est. Fracundus autem non est insidiosus, nec insidiosa iracundia, sed aperta. At cupiditas est insidiatrix, iuxta id quod de Venere fertur. Cyprigenam enim insidiosam vocat Homerus, balthéumque ei tribuit, in quo doli essent.

Qua fraude omnes vel prudentes decipiuntur.

Itaque si iniustior est, & turpior erit hæc impotentia, quam quæ in ira cernitur: atque illa ipsa est quæ simpliciter impotentia vocatur, & quodam modo malitia est. Præterea nemo dolens libidini paret. At qui per iram facit, omnis dolens facit: qui verò libidini obsequitur, libenter & cum voluptate facit. Si igitur quibus rebus iustius offendimur, eæ sunt iniustiores, profectò impotentia cupiditatum erit huiusmodi. Neque enim in ira inest per libidinem facta iniuria. Ergo hoc iam perspicuum est, impotentiam cupiditatum, iræ esse impotentia turpiorem: in iisque voluptatibus & cupiditatibus esse continentiam & incontinentiam, quæ ad corpus pertinent. Intelligendæ autem sunt harum ipsarum differentia. Aliæ enim sunt, ut initio diximus, humanæ & naturales & genere & magnitudine: aliæ belluinæ: quædam ex obleso ac debilitato principio, morbisque gignuntur: quarum in primo genere duntaxat sunt temperantia & intemperantia. Itaque nec tem-

perantes belluas dicimus, nec intemperantes, nisi per metaphoram: etiam si aliud animantium genus alij præstet petulantia, facilitate, & voracitate: Neque enim in belluis est ullum agendi consilium, aut ulla ratio, sed de naturæ statu dimotæ sunt, haud secus quàm homines furiosi. Minus autem mala est feritas, quàm malitia sed terribilior tamen. Neque enim in illis quod est optimum, deprauatum ac corruptum est, ut in homine, sed ab eo discessum est, adeoque iam non inest. Perinde igitur est, ac si inanimum cum animante conferas, utrum sit peius. Semper enim minor est prauitas eius quod principio caret, mens autem principium est. Planè igitur simile est, ut si quis iniustitiam cum iniusto homine compararet: quorum utrumque suo quodam modo utroque peius est. Nam homo malus pluræ infinitis partibus mala intulerit, quàm fera.

In quibus autem voluptatibus quæ ad tactum gustatumque pertinent, ac doloribus, cupiditatibus & fugis consistere temperantiam & intemperantiam suprâ exposuimus, in iis potest quispiam ita animo affectus esse, ut ab iis vincatur, quæ etiam plerique superant: potest etiam ea vincere, à quibus plerique vincantur. Horum qui in voluptatibus quidem ita animo affecti sunt, ille impotens, hic continens nominatur. In doloribus verò hic mollis & delicatus, ille constans & patiens. Sunt autem quasi mediæ inter hæc habitus multitudinis: quanquam magis ad vitiosos deflectere videantur. Quoniam autem voluptates aliæ sunt necessariae, aliæ non necessariae, & usque ad certum quendam modum perfruendæ, exuperationes & defectiones non probandæ: quod idem de cupiditatibus & dolori-

ETHIC. ARIST.

bus dicendum : qui immoderates voluptates, aut immoderate ac suprâ modum persequitur, si id facit certo animi iudicio ac velut de industria, propter ipsas, non propter aliud quicquam ex iis consequens, iis intemperans habendus est. Quem quoniam necesse est facti non pœnitere, idcirco est insanabilis. Nam qui nulla ducuntur pœnitentia, insaniabiles sunt. Qui autem deficit à modo perfruendæ voluptatis, huic contrarius ponitur. At qui medius est, temperans nominatur. Eadem ratio est eius qui dolores corporis fugit, non quia vincitur, sed certo animi iudicio & consulto. Eorum autem qui non consilio ducuntur, & certo agendi proposito, alius voluptate rapitur, alius fuga molestiæ, quæ inest in cupiditate. Ita sunt inter se diuersi. Sed nemo est cui non multo deterior videatur, qui nulla aut leui cupiditate impulsus, turpe aliquid faciat, quàm qui vehementi : & qui nulla ira incitatus pulset aliquem, quàm qui idem iratus faceret. Quid enim facturus fuisse videatur, si fuisset in perturbatione ? Quapropter peior est impotente intemperans. Eorum verò, quos suprâ dixi, alius mollis potiùs, alius impotens appellatur. Contrarius autem est & continens impotenti, & melli ac delicato constans & patiens. Constantia enim & patientia est in resistendo, continentia in vincendo. Aliud autem est resistere, aliud vincere : ut aliud non vinci, aliud vincere. Quare optabilior est continentia, quàm constantia. Qui autem animo deficit in iis rebus, quibus plerique & obsistere possunt, & obsistunt, is mollis & delicatus habendus est : (deliciæ enim quædam animi mellicies est) ut si quis vestem trahat, ne quam in ea tollenda suscipiat molestiam. Et qui

imitatur ac fingit aegrum, non se miserum esse putat, cum sit misero similis. Similis est ratio continentiae & incontinentiae. Neque enim mirum sit aliquem esse, qui à vehementibus & prae magnis voluptatibus, doloribusque vincatur: quin etiam venia danda est, si quis obsistens vincatur, ut Theodectæ Philoctetes ictus à vipera: vel Carcini Cercyon in Alope: & ut homines qui tenere risum conati, uniuersum effundunt, quod Xenophanto accidit. Sed si quis iis succumbat, quibus plerique possunt obsistere, id denique sit mirum, praesertim si neque natura totius generis, neque morbo impeditus non possit obsistere. Qualis est in Scytharum regibus mollities, propter genus: & qualis est mulierum ad viros differentia. Videtur autem etiam is qui ad ludum propensior est, intemperans esse: quem tamen verius est mollem esse. Ludus enim remissio ac relaxatio est, siquidem requies. Ex eorum autem numero qui in hoc modum superant, est ~~παλαιός~~, hoc est ludibundus. Porro autem impotentia alia ex temeritate, alia ex imbecillitate gignitur. Alij enim postquam consultarunt, non seruant tamen, neque tenent id quod statuerant, victi à perturbatione. Alij quia nullum inierunt consilium, à perturbatione rapiuntur. Nonnulli enim sunt, qui quemadmodum qui se prius ad titillationem confirmarunt, non titillantur: sic cum praesenserunt ac praeuiderunt, excitantque se ac rationem, nunquam à perturbatione vincuntur, siue suaue ac iucundum sit quod obiicitur, siue asperum ac molestum. Maximè autem, acutorum & atrabili hominum est temerata & praeceptis impotentia: quoniam illi propter celeritatem, hi propter vehementiam,

rationem non expectant, hoc ipso quòd visionem & speciem obiectam animo facillè sequantur.

Cap. 8. Quoniam autem factorum suorum, ut dixi, non pœnitent intemperantem : quippe qui permaneat in proposito susceptoque consilio : impotentem verò quodam modo pœnitet, idcirco non ita est, ut querendo disputauimus : sed contrà, hic sanabilis est, ille insanabilis. Similis enim est improbitas morbis intercuti & tabi, impotentia morbis comitialibus : nam illa est assidua, hæc non assidua, est malitia. Omninoque ex alio genere est impotentia, ex alio vitium. Vitium enim omne suæ culpæ ignarum est, non est ignara impotentia. Atque horum ipsorum meliores ij sunt qui precipites habent mentis impetus, quàm ij in quibus est ratio, neque in ea permanent. Hi enim à minore perturbatione vincuntur, & non inconsultò, ut illi alteri. Est enim impotens iis similis hominibus qui & citò, & pauculo vino, atque adeò pauciore, quàm plerique, inebriantur. Ac impotentiam non esse vitium, nisi fortè aliqua ex parte, hinc perspicui potest, quòd illa non est cum certo agendi consilio coniuncta, vitium coniunctum est. Veruntamen actionibus similes sunt. Quale est illud Demodoci in Milesios. Milesij non sunt insipientes illi quidem, sed talia faciunt qualia insipientes. Et impotentes, non sunt iniusti, faciunt tamen quæ iniusta sunt. Quoniam autem hic eiusmodi est, qui, tametsi non sibi ita persuasit, immoderatas quasdam, & præter rectam rationem corporis voluptates persequatur, ille autem ita animum induxit, quòd sit eiusmodi qui eas sequatur : illa facillè desistet de sententia, hic non facillè. Nam & vir-

tus agendi principium conseruat : & vitium labefactat, atque peruertit. In actionibus autem ipse finis principium est, ut in mathematicis, hypotheses. Neque igitur illic principia adhibita ad docendum ratione probantur, neq; hic: sed virtus vel quæ incita est naturâ, vel amore profecta, bene sentiendi de principio auctor est. Ergo temperans huiusmodi est, cui contrarius est intemperans. Est verò etiam aliquis qui propter perturbationem à recta ratione desciscit: quem ut ne agat ex rationis rectæ præscriptione, impellit perturbatio, eadem tamen non adeò superat, ut ei certum sit ac destinatum, eius generis voluptates effusè sequi oportere. Hic impotens est. Qui melior est intemperante: nec planè improbus. Saluum enim in eo & integrum est principium, quo nihil in nobis est præstantius. Huic autem contrarius est continens, qui permanet in sententia, à qua eum nulla potest dimouere perturbatio. Ex quo perspicuum, hunc bonum habitum esse, illum malum.

Utrum ergo continens est qui in quauis ratione permanet & in quolibet proposito, an is demum qui in recto & honesto? Et impotens Utrum is qui non in qualibet ratione & proposito permaneat, an is demum qui in falsa ratione & non recto consilio, ut initio à nobis quæsitum est? An per aliud & ex accidente in quauis, per se autem in vera ratione & recto consilio ille permanet, hic non permanet. Si quis enim hoc propter illud expetit, aut sequitur, per se quidem hoc persequitur & expetit, ex accidente illud superius. Simpliciter autem & absolutè dicimus esse id quod est propter se. Ita in qualibet hic sententia permanet quodam modo, ille ab eadem abducitur, at simpliciter in vera. Sunt

autem nonnulli qui in sententia permanent, quos pertinaces appellant, quales sunt ij qui desistunt agrè à sententia nec facile dissuaderi possunt. Hi simile quidem habent continenti, ut prodigus liberali, audax forti, sed in multis ab eo diversi sunt. Nam continens, perturbatione & cupiditate non mutat sententiam: cum alioqui, si ita res ferat, facile desistat à sententia. Illi verò ne ratione quidem oblata non mutant sententiam: cum alioqui se ultro cupiditatibus offerant plerique, & inflammati voluptate rapiantur. Pertinaces autem sunt ij qui appellantur ἰδιόγνώμονες, id est, qui suas quasdam habent sibi opiniones ac sententias, & indocti, & agrestes. Ac illi quidem ἰδιόγνώμονες, huiusmodi existunt voluptate & molestia inducti. Voluptatem enim ex victoria percipiunt, si non dimoveantur de sententia: & molestè ferunt, si sua quasi decreta tollantur & infirmentur. Quare sunt illi quidem incontinenti, quàm continenti similiores. Sunt etiam qui non stant in eo quod statuerunt, neque id tamen per impotentiam, ut in Philoctete Sophoclis Neoptolemus, qui propter voluptatem quidem, sed eam honestam, non permansit in sententia. Nam verum dicere, illi honestum erat: ad mentiendum autem erat ab Ulyssè inductus ac persuasus. Neque enim qui voluptatis causa aliquid agunt, omnes continuò vel intemperantes, vel improbi, vel impotentes sunt habendi, sed qui turpi voluptate ducuntur. Quoniam autem est aliquis eiusmodi, qui minus quàm oportet, corporis voluptatibus oblectetur, quique sit eiusmodi, ut non permaneat in vera ratione: sit ut inter illum ipsum & impotentem, medium locum obtineat continens. Nam & propter

maiores, quam oportet, voluptatis oblectationem, non seruat rationem impotens: hic verò quia minus, quam par sit, oblectetur. Continens verò sic suum iudicium retinet, ac rationem, ut à neutro se patiatur deijci. Quòd si in bonis est continentia, ambas necesse est contrarias animi affectiones esse in malis: sicuti etiam videntur. Sed quia altera in paucis, atque rarò reperitur, idcirco ut temperantia tantum intemperantiæ aduersari videtur, sic continentia impotentia. Et quoniam multa dicuntur per similitudinem, continentia quoque temperantis habitum similitudine quadam consecuta est. Ut enim continens, sic temperans eiusmodi est, qui nihil quod rationi sit contrarium, faciat, propter eas quæ ad corpus pertinent voluptates. Sed hoc interest, quòd in illo insunt, in hoc nullæ sunt prauæ cupiditates. Et quòd hic huiusmodi est, qui nulla præter rationem capiatur voluptate: capitur autem ille quidem, sed non perducitur. Similes etiam sunt inter se intemperans & impotens, cum sint diuersi: quoniam uterque voluptates corporis sequitur: sed ille putat persequendas esse, hic non putat.

Cum alioqui si ita res ferat desistat facile à sententia.] Iam suprà admonui huius particulæ πει eam sæpe vim esse ut idem significet, quod alioqui Latine, quod qui nesciunt, permultos locos malè vertunt.

Et quoniam multa dicuntur per similitudinem.] Mendum est in multis exemplaribus Græcis, in quibus legitur καὶ ἡ ἐγκράτεια ἡ τοῦ σώφρονος: cum legendum sit, καὶ ἡ ἐγκράτεια τῇ τοῦ σώφρονος. ut intelligatur τῇ ἔξει. Reddit autem rationem cur à multis confundantur, & pro eodem accipiantur continentia & temperantia, ut initio libri dixerat.

Neque verò unus idemque una prudens esse potest Cap. 10.
& impotens. Nam qui prudens sit, eundem etiam moribus omni virtute ornatis & instructis esse ostendimus. Præterea non ex eo solum prudens est, quòd sciat quid a-

gendum sit, sed ex eo etiam quòd usu rerum agendarum valeat. At impotens usu rerum agendarum non valet, neque est ad rerum actionem idoneus. Acutum certè ac solertem hominem nihil prohibet impotentem esse. Idèoque videntur etiam nonnulli prudentes esse impotentes: propterea quòd, ut superiore libro ostendimus, inter solertiam & prudentiam ita intersit. Ac sunt illi quidem finitimi, quòd ad rationem attinet: quòd verò ad agendi consilium, longè diuersi. Nec verò impotens ita affectus est animo, ut qui scit & contemplatur, sed ut dormientes & ebrij. Idèoque sponte agit (scit enim quodammodo & quid, & cuius rei causa agat) sed minimè improbus est: probum enim est in eo agendi consilium ac propositum. Itaque est veluti semi-improbus. Neque verò est iniustus, ut qui non fraude & veluti dolo adhibito agat. Impotentium enim alij non perstant in eo quod deliberatione statutum sit. Alij qui sunt melencholici, ne deliberant quidem omnino. Similis est igitur impotens ciuitati, quæ statuit illa quidem præclare omnia, legesque habet bonas & salutare, sed earum nulla vtitur. Id quod Anaxandrides facetè dixit:

Vult ciuitas leges, quas non seruat tamen.

Improbus autem ei, quæ seruat illa quidem leges, sed malas & perniciosas. Porro autem in eo quod multitudinis habitum excedit, omnis & continentia & incontinentia cernitur. Nam continens magis, incontinens minus in re-
cta ratione perstat, quàm vires ferant plurimorum. Eorum autem impotentia faciliùs sanari potest qui atra bile tenentur, quàm eorum qui initio rectè consilio non stant in eo quod sit indicatum. Et ij qui consuetudine, quàm qui natu-

ra impotentiam compararūt. Est enim facilius consuetudinem mutare, quàm naturam: quippe cùm propterea difficile consuetudo mutetur, quòd ad naturam proximè accedat.

Id quod etiam Euenus ait,

Consuetudo quidem non fit, nisi tempore multo:

At fiet natura homini, si longius ibit.

At continentia quidem quid sit, quid impotentia, quid constantia & mollities, quàmque inter se rationem habeant hi habitus, dictum est.

De voluptate autem & dolore disputare philosophi est Cap. II.
eius, qui ciuilem scientiam profitetur. Is enim est velut magister & architectus illius finis bonorum omnium, quem intuentes alia in bonis, alia in malis simpliciter esse censemus. Iam verò cùm virtutes & vitia quæ ad mores pertinent, in voluptate ac dolore cerni posuerimus, hæc nobis de voluptate & dolore etiam necessario suscipiēda disputatio est. Et sanè plerique felicitatem cum voluptate cōiunctam esse affirmant. Itaque μακρότης, id est beatum, ἀπὸ τῆς χαλῆς nominarunt, Sunt igitur qui nullam voluptatem bonum esse censent, neque per se neque ex accidente: quòd non idem sit bonum & voluptas. Alij nonnullas in bonis numerant, multas in malis. Tertia enim est sententia eorum qui asserunt, & si omnes in bonis sint, tamen non posse voluptatem summum bonum esse. Omnino quidem non esse bonum voluptatem propterea dicunt, quòd voluptas omnis fit ortus quidam ad naturam pertinens, quem sensus percipit. Neque enim ex eodem genere sunt ortus & finis, vt nulla ædificatio est ipsa domus. Præterea cùm voluptates fugit temperans: tum prudens non id quod voluptatem ef-

N

ficit, sed indolentiam sequitur. Iam verò impedimento est voluptas, quo minus sapias: eoque magis, quo maior est ut Veneris. Qui enim in ea sit, nihil agitare mente, nihil ratione explicare, nihil cogitatione consequi posse. Præterea nulla ars est voluptatis. At omne bonum, est artis opus. Possimò voluptates & pueri persequuntur & belluæ. Sed non omnes esse in bonis alij propterea dicunt, quòd aliqua sunt obscæna, & quæ ut probra obiiciuntur: & quod nocent. Quædam enim eorum quæ nos voluptate afficiunt, morbos adferunt. Non esse autem in voluptate summum bonum, quòd voluptas non sit finis, sed ortus. Atque hæc ferè sunt quæ de voluptate afferuntur.

Cap. 12.

Ex iis verò non effici, ut voluptas ne sit bonum, neque summum bonum, ex his intelligi potest. Primum, quia bonum dupliciter dicitur: alterum, quod simpliciter ac per se bonum sit: alterum, quod alicui bonum sit: efficitur ut etiam eandem diuisionem naturæ & habitus consequantur. Quare etiam motiones & ortus eandem admittent diuisionem. Et quæ malæ videntur, aliæ simpliciter malæ, alicui non malæ sunt, sed expetendæ. Quædam verò nec certo quidem, sed aliquando & perexiguo tempore, expetendæ non item. Atque hæ non sunt voluptates, sed videntur omnes scilicet eæ quæ cum dolore coniunctæ sunt, & medendi causa adhibentur: quales sunt agrotorum. Deinde cum bonorum aliud actu cernatur, aliud habitu: quæ voluptates ad constitutionem habitus naturalis pertinent, ex accidente suauis ac iucundæ sunt, non per se. quoniam actus in cupiditatibus sunt deficientis non sine molestia habitus atque naturæ: cum alioqui sint & quæ-

dam voluptates quæ dolore & cupiditate vacant, quales sunt quæ in contemplando percipiuntur, tum cùm natura nihil desiderat. Quod ex eo velut signo perspici potest, quia non iisdem rebus voluptatem parientibus delectantur homines, cùm natura expleta est & satiata, & cùm adhuc expletur. Sed cùm iam contenta est, iis quæ simpliciter ac per se sunt iucunda cùm adhuc expletur, nec contenta est, etiam contrariis. Etenim acidis & amaris tum delectari solent: quorum nihil natura gratum est, nec simpliciter iucundum. Quare ne voluptates quidem. Vt enim quæ iucunda sunt, inter se affecta sunt: sic eæ etiam quæ ex illis percipiuntur voluptates. Neque verò aliud quidpiam necesse est melius esse voluptate, ut nonnulli asserunt: finem scilicet ortu esse præstantiorem. Neque enim voluptates ortus sunt, neque omnes cum ortu coniunctæ, sed actus potius & finis: nec gignendo eueniunt, sed utendo. Neque est omnium alius finis quidam quo referantur, sed earum modo quæ ad perfectionem nature præducunt. Itaque illud non est præclare dictum, voluptatem esse ortum quendum quẽ sensus percipiat: sed definienda potius fuit, actum esse habitus qui secundum naturam est: & pro illo, quem sensus percipit, non impeditus. Sed ortus quidam videtur esse id quod est verè ac propriè bonum: quia actum, quendam ortum esse putent, cùm tamen reuera sit aliud. Quod verò aiunt malas esse, propterea quod morbos pariant nonnullæ res quæ voluptatem efficiunt, idem valet contra salubria, quorum quædam rei numariæ obsunt. Ergo hac quidem ex parte, utraque mala sunt. Verùm ex hoc profectò non sunt mala aestimanda: quoniam contemplatio etiam rerum nocet interdum

valetudini. Neque verò prudentiam aut ullum habitum impedit, quæ ex quoque habitu proficiscitur voluptas, sed quæ sunt alienæ. Quinetiam quæ ex discendo & contemplando capiuntur voluptates, hoc præstant, ut magis ac magis discamus ac contemplemur. Quod autem afferunt voluptatem nullius artis opus esse, id non immerito accidit. Neque enim ullius alterius actus ars est, sed potius facultatis ac potestatis. Quanquam voluptatis videtur esse vnguentaria & culinaria. Quod verò aiunt temperantem fugere voluptates: prudentemque sequi indolentiam, non voluptatem, tum pueros & belluas voluptatem persequi: hæc una ratione omnia dissoluuntur. Quia enim diximus, quomodo simpliciter bonæ, & quomodo non bonæ sunt omnes voluptates: has pueri ac belluæ sequuntur: prudens autem earum indolentiam, quæ cum cupiditate & dolore ac molestia coniunctæ sunt, quæ eadem ad corpus pertinent (hæ enim sunt ex eo genere) & intemperans eas nimias, ex quibus intemperans nominatus est. Quapropter eas fugit temperans. Alioqui sunt & temperantis suæ quædam voluptates.

Actus enim in cupiditatibus.] Vbi legitur hic, ἔστι δὲ ἐν ἐρώσει, ego ex lib. 6. ad Eudemum lego ὅτι αἱ ἐρώσεις, quæ est vera lectio.

Sed ortus quidem videtur esse id propriè.] In Græcis exemplaribus multis non legitur ὅτι, sed ὅ, n, & rectè: atque ego sic reddidi.

Cap. 13. At verò hoc inter omnes constat, dolorem malum esse atque fugiendum. Nam aliud absolutè malum est, aliud quadam ex parte, nempe quia impedimento est. Quod autem ei contrarium est quod fugiendum sit, quia fugiendum est atque malum, omne id bonum est. Est igitur bonum voluptas. Neque enim ita procedit refutatio, ut dissoluebat. Speusippus: Ut maior res minori contraria est & pari, ita

voluptatem dolori esse contrariam. Neque enim dicas voluptatem, idem quod malum quoddam esse. Nec certè quicquam prohibet: quin sit aliqua voluptas summum bonum, tametsi nonnullæ numerantur in malis: ut nihil vetat aliquam scientiam esse opinionem, etiam si malæ sunt & perniciosæ aliquæ. Quin potius si ab unoquoque habitu proficiantur sui quidam liberi ac minimè impediti actus, siue in omnium actu sit beatitudo, siue in eorum aliquo, si modò non sit impeditus, eum profectò necesse est maximè expeti. Atqui hoc ipsum est voluptas. Ita erit summum bonum quædam voluptas, etiam si multæ sint in malis, atque adeò, si ita vis, in malis simpliciter. Ob eamque causam, beatam vitam, etiam iucundam & suauem ducunt omnes. Et voluptatem certè cum beatitudine non iniuria connectunt, & veluti in beatitudine implicant. Nullus enim actus perfectus est, si impeditus sit. Beatitudo autem undique perfectum quiddam & absolutum ponitur. Quocirca corporis bonis & externis, adeoque fortuna ipsa eget beatus, ut ne eius actiones impediiri possint. Qui autem beatum eum dicunt, qui rota torqueatur, maximisque opprimatur calamitatibus, dum modò vir bonus sit: siue sponte sua, siue inuiti ita loquentur, nihil dicunt. Quoniam autem fortuna indiget, idcirco videtur quibusdam εὐδαιμονία, id est, fœlicitas, idem esse quod εὐτυχία, id est, secunda fortuna. At non ita est, quandoquidem etiam hæc, si est immoderata & immensa, impedimento est beatæ vitæ: nec iam fortassis prosperitatem ac secundam fortunam appellari æquum est. Est enim eius à beata vita modus terminusque petendus. Quod verò omnes & belluæ & homines sequuntur voluptatem, id quo-

ETHIC. ARIST.

que argumento est, eam esse summum bonum.

Fama etenim vana esse nequit, quam multa per
Turba hominum celebrat. [oibem

Sed quoniam eadem neque est, neque videtur natura optima, nec habitus optimus, idcirco non eadem omnes sequuntur voluptatem: sed tam non voluptatem omnes. Fortasse etiam sequuntur omnes non quam putant, aut quam ipsi potissimum probarent, sed eandem. Est enim natura diuinum quiddam insitum omnibus: sed nominis hereditatem sibi vendicarunt ad corpus pertinentes voluptates, propterea quod sapissimè iis se dedunt homines, & earum omnes sunt participes. Quoniam ergo hæc solæ notæ sunt, idcirco eas solas esse putant. Illud quoque perspicuum est, nisi sit & voluptas bonum & actus, non iucundè viuere beatum. Quamobrem enim eam desideret, si non sit in bonis? Quinetiam euenire poterit, ut iucundè, & cum dolore uiuat. Neque enim dolor malum est, nec bonum, nisi etiam voluptas. Cur ergo etiam fugiat? Neque igitur iucundior ac suauior sit vita hominis virtute præditi, nisi etiam eius sint operationes huiusmodi.

Cap. 14. *De iis porrò voluptatibus, quæ ad corpus pertinent, iam differendum est nobis, præsertim cum dicamus nonnullas voluptates esse valde expetendas, ut quæ honestæ sunt: at non quæ ad corpus pertinent, & in quibus versatur intemperans. Quid ergo est, quod his contrariis dolores mali sunt ac molesti? malo enim quod aduersatur bonum est. An ita bonæ sunt necessariae voluptates, quia quod est non malum, bonum est? An ad certum usque terminum & modum bonæ sunt? Nam quibus in habitibus, motionibusque transire modum, in eo quod melius sit, non licet: nec in voluptate*

quæ in illis inest licet: in quibus verò licet, & in voluptate. Atqui in bonis corporis est aliquid nimium: ac malus eare quisque est, quia sequitur nimias voluptates, non quia necessarias. Omnes enim modo quodam & epulis delectantur, & vino & Venere: sed non omnes, ut ratio postulat. Contrà fit in dolore. Neque enim quòd hîc nimium est, fugit: sed omnino dolorem fugit quisque: non enim contrarius est dolor ei quod nimium est, sed ei qui quod immoderatum est ac nimium persequitur. Quoniam autem non solum verum dicendum est, sed causa etiam adferenda, cur quicque falsum sit (hoc enim plurimum confert ad fidem faciendam. Cum enim apparuit consentaneum id, propter quod verum esse visum est, quod minimè verum est: tum id efficit ut vero magis assentiamur) Itaque adferenda ratio est, cur voluptates corporis magis expetendæ videntur. Ac primum quidem certè, quòd depellit atque excutit dolorem, & propter dolores nimios, voluptatem quasi medicinam quandam sequuntur, voluptatem inquam immodicam, atque omnino eam quæ ad corpus pertinet. Vehementes autem solent, existere omnes quæ adhibentur curationes, ideòque expetuntur, propterea quòd ad contrarium compositæ & collatæ maiorem sui speciem adhibent. Non igitur bonum videtur esse voluptas. His duabus de causis, ut dictum est, quòd aliæ sunt actiones depravatæ naturæ, aut ab ipso statim ortu ut belluarum: aut consuetudine, ut hominum flagitiosorum. Aliæ sunt velut medicinæ quædam, quia scilicet eorum sunt qui aliquid desiderant, quibûsque aliquid deficit, & melius est adesse, quàm gigni. Hæ verò quoniam tum existunt, cum expletur ac perficitur naturæ desiderium, id-

N iiij

ETHIC. ARIST.

circo ex accidente bonæ sunt. Jam verò expetuntur ab iis qui aliis oblectari non possunt, hoc ipso quòd sunt vehementes & valida. Itaque earum velut sitim quandam sibi ipsi conciliant & comparant. Quæ si non noceant, caret reprehensione: sin noceant, est in vitio. Neque enim suppetunt alia quibus oblectentur. At verò neutro modo affici, ut scilicet neque in dolore sis, neque in voluptate, plerisque molestum est, idque ob suam cuiusque naturam. Sunt enim in perpetuo labore animantia: ut etiam testantur qui de rerum natura habentur sermones: qui cernere & audire non sine molestia esse confirmant, sed assiduitate quotidiana, ut aiunt, consuetudine sentiendi assuevimus. Itémque in adolescentia homines ita affecti sunt propter accretionem, ut vinolenti: atque adeò hilaris & iucunda est adolescentia. At verò quibilibi atra naturâ abundant, ÿ semper requirunt desiderantque medicinam: quòd eorum corpus continenter, assiduèque pungatur, propter suam temperationem: & vehementes semper habent appetitiones. Atque expellit voluptas dolorem, tum ea quæ contraria est, tum quævis alia, si modò sit vehemens. Atque ob eas causas homines intemperantes fiunt & flagitiosi. Quæ autem vacant dolore voluptates, earum nullæ sunt exuperantia. Quo ex genere sunt quæ ex iis gignuntur, quæ habent suapte natura, non autem aduentitiam oblectationem. Dico autem aduentitiam habere iucunditatem ea, quæ medicinam faciunt, quæque curationis causa adhibentur. Nam quod accidit, ut naturæ desiderio quasi adhibita medicina subueniatur, cooperante eo, quod in nobis adhuc sanum est, nutriendi principio, idcirco effi-

cere videntur voluptatem. Ea verò suapte natura voluptate afficiunt, quæ eiusmodi, hoc est, nihil desiderantis naturæ actionem perficiunt & obfoluunt. Res autem nulla nos semper eadem delectat, quod non est natura nostra simplex, habetque in se quiddam admixtum dispar sui ac dissimile, quod eam interire necesse sit. Ita si quid agit pars altera, id continuò natura alterius sit alienum. Si quando ad equalitatem pars utraque reuocetur, nec iucundum videtur quod agitur, neque molestum. Nam si natura simplex sit alicuius, eadem semper ex actione summam capiet voluptatem. Quapropter semper una Deus, eaque simplici voluptate perfruitur. Neque enim motionis tantummodo est actus, sed etiam immobilitatis & quietis: & magis est in quiete voluptas, quàm in motu. Fit autem nescio quo vitio hominum, ut, iuxta sententiã poëtæ, rerum omnium nihil iucundius mutatione, nihil suauius esse videatur. Ut enim homo mutabilis & inconstans est qui est improbus, sic natura quæ mutationem desiderat. Neque enim simplex est, neque proba. Dictum est de continentia, & incontinentia, de voluptate & dolore, tum quid sit eorum vnumquodque, tum quomodo eorum aliqua in bonis sint, alia in malis. Superest ut de amicitia dicamus.

ARISTOTELIS

Ethicorum liber VIII.

ARGUMENTVM.

HOC libro in primis agitur de amicitia inter aequales, deinde inter inaequales, tum de querelis quae inter amicos exoriantur. 1. Amicitia est mutua aliquorum benevolentia, cum id non ignorent, & alicuius quidem boni gratia. Quod bonum & amabile, quoniam est triplex, honestum, utile & delectabile, amicitia in tres species recte distribuitur, honestam, utilem, delectabilem. Honestam virtutem: utilis utilitatem, pecuniam & honores: delectabilem voluptatem in amando consecratur. Prima est vera & per se. Nam viri boni amicos diligunt, quia boni sunt. Hec manent quandiu amici manent boni, virtus vero stabilis est & permanet. In hanc conveniunt omnia, quae in amicis requiruntur. Nam & probi sunt & vicissim inter se utiles, itemque iucundi. Amicitia utilis & voluptuaria sicut amicitia per accidens, quoniam tales amici diliguntur boni exterioris gratia, id est utilitatis aut voluptatis. 2. Amicitia inaequalium personarum, est amicitia inter personas, quarum alteram dignitate praecellit, ut patris in liberos, domini in seruum, viri in uxorem. Huic amicitiae accommodatur amicitia politica, eiusque genera. Amicitia civilis, est amicitia reip. gubernantis ratione eorum, qui eius imperio subsunt. Huius sunt tres species, sicuti sunt tres formae reip. Monarchia Regis potestas, cui tyrannis: Aristocratia optimatum potestas, cui paucorum potestas: Timocratia ex censu potestas, cui timocratia popularis potestas opponitur. 3. Bonorum amicitia criminationibus caret, quia boni amicos suos diu probaverunt, fidesque inter eos maxime viget, nec ullus relinquitur iniuriae locus aut dissensionis, & vicissim de se bene mereri contendunt. Qui vero bona merendo superior est, nunquam de amico qui non par referat, conqueritur. nam consequitur quod volebat, & sua liberalitate, quam in amicum exercuit, est contentus, nulla spe ductus recipiendi. Nec in delectabilibus amicitiiis facile incidunt querelae, quia uterque habet quod cupit, & alter potest ab alterius consuetudine abesse, qui non latis iucundus esse videatur, sed maxime reperiuntur in amicitia utili. Nam utilitatem spectantes, queruntur se minus quam deceat, habere, semperque postulant aliquid amplius. Itaque consideranda est persona datoris, ut accipias aut non accipias. In his amicitiiis quae utilitate estimantur, reddendum est tantum, quantum ab amico acceperis, quin etiam plus eo. Hoc enim est honestum. In amicitiiis inaequalium, quorum alter alterum dignitate praecellit, ei qui alterum anteit, reddi merito debet honor. Ei autem qui indiget, pecunia: ut hoc modo excellentiae ratio habeatur & egenti subueniatur, in reddendoque servetur aequalitas pro facultate & viribus.

Cap. i.

Equitur ut deinceps de amicitia dicendum esse videatur. Nam aut virtus est quaedam, aut cum virtute coniuncta. Et praeterea ad usum vitae est necessaria maxime. Quis enim est qui velit absque amicis vitam degere, in summa etiam omnium bonorum abundantia? Etenim ut

quisque maximè opibus, imperio, & potentia excellit, ita amicis maximè indigere videtur. Quis enim esset tantus fructus in huiusmodi prosperitate, sublata benignitate ac beneficentia, quæ & in amicos extat maximè, & ibi amplissimis laudibus afficitur? Aut quo tādē modo sine amicis custodiri conservarique possit? Quantò enim amplior est, tantò periculis maioribus obiecta est. In paupertate etiam, cæterisque asperis rebus, amicos unicum ac singulare perfugium esse existimant. Jam & adolescentes in officio retinent amici: & senibus ad obsequium præstunt, easque vitæ actiones fungendas, quibus propter imbecillitatem deesse coguntur: & constanti ætati comites se ad præclara honestaque facinora præbent. Etenim

Si simul ire parent bini, — maiora mente agitare, & plura conficere possunt. Ac natura quidem videtur esse amicitia inter natos & parentes: quod non solum in hominibus animaduerti potest, sed in avibus etiam, & plurimis animalibus: tum verò inter omnia quæ quodam velut gentilitatis iure ac societate sunt inter se coniuncta: sed hoc in hominibus est multò evidentius. Vnde ita laudibus eos afficimus, qui hominum generi consulunt, φιλόφρονες, Græcè, id est, hominum amantes, appellemus. Cernere etiam licet in peregrinationibus, quàm sit omnis homo homini propinquus & amicus. Videtur autem etiam civitates continere amicitia maiore, quàm iustitia in studio esse legum latoribus. Amicitia enim est similis concordia: hanc verò maximè appetunt illi: & seditionem, quæ inimicitia est, omni ratione exterminant. Et si amicitia quidem inter omnes esset, nihil esset quoddam iustitiam desiderarent. At si ius-

sti essent, tamen accessionem amicitiae requirerent. Et profecto inter omnia iura, quod praestantissimum est & maxime ius, id amicitia contineri videtur. Neque verò res est solum necessaria, sed honesta etiam atque praeclara. Nam & eos laudamus qui amicos diligunt, & amicorum multitudo, praeclarum quiddam videtur. Ut id quoque accedat, quod nonnulli etiam viros bonos eosdem amicos putant. Sed de ea multa sunt quae ambigi, & in controuersiam vocari solent. Alij enim eam similitudinem quaedam esse statuunt, & amicos similes esse. Ex quo prouerbia facta sint, Pares cum paribus, & Graculus cum gracula, & cetera generis eiusdem. Alij contra qui similes sint esse inimicos, & ita animatos esse inter se, ut figuli. Atque horum causas longius, & magis ad naturam accommodatè petunt. Euripides qui dem, cum ita scribit,

Cum sicca tellus est, tunc imbrem ipsa expetit:
Caelumque sanctum, cum refertum est imbris,
Delabi aridae telluris in sinum petit.

Heraclitus verò cum ait, Contrarium utile, & ex rebus disparibus ac dissimilibus pulcherrimum concentum fieri & discordia omnia effici. His cum multi alij, tum Empedocles aduersatur. Nam simile appetere simile. Quaestiones igitur naturales, quoniam non sunt huius disputationis, omittamus: eas verò quae naturam humanam, quaeque ad mores perturbationesque pertinet, tractemus: veluti, Vtrum inter omnes locum habeat amicitia, an inter malos esse non possit. & Num sit unum tantum genus amicitiae, non plura. Qui enim unum esse putant, ex eo quod accessionem & decessionem admittat, non satis firmo argumento nituntur.

Accessionem enim & decessioneu multa recipiunt quæ specie differunt, de quibus suprà diximus.

Seditionem quæ inimicitia est.] καὶ τὸ ἐχθρὸν ἐχθρὰ ὄντα. Hic ἐχθρὰ non est adiectivum, sed substantivum idem significans quod inimicitia. Quò magis mirum est Argyropilum, & alios quosdam interpretes hoc non vidisse.

Hæc autem fortasse planiùs intelligentur, si quid sit Cap. 2.
amabile cognoverimus. Neque enim amari omnia videntur, sed ea demum quæ amabilia sunt: cuiusmodi sunt bona iucunda & utilia. Utilia autem videntur, ex quibus bonum aliquod perspicitur, aut voluptas comparatur. Quare in eo quod amabile est, vel bonum vel iucundum, ut fines quosdam spectamus. Sed utrùm id quisque diligat, quod bonum est, an quod sibi est bonum, quæstio est. Hæc enim interdum inter se discrepant. Idemque de iucundis rebus quæri potest. Videtur autem & quisque amare quod sibi bonum est: & id quidem simpliciter amabile esse, quod verè ac simpliciter bonum est: unicuique verò, quod cuique bonum sit. Quod autem cuique reuera bonum sit, non id quisque diligit, sed quod esse videatur, neque id quicquam refert: quoniam erit amabile, quod bonum esse videtur: Cùm autem ab illis tribus omnes causæ diligendi proficiſcantur, in eorum dilectione, quæ inanimata sunt, nomen amicitiae locum non potest habere. Neque enim est in illis mutuus amor: nec ullum eorum boni affici volumus. Ridiculum enim sit, si quem dicamus velle, vinum bonis affici, sed integrum modò ac saluum omnes volunt, ad suos vsus. Atqui omnes aiunt oportere amicum velle bonis affici atque id illius causa. Qui autem ita aliis benignè volunt, eos benevolos appellant, si idem ab illis vicissim

non fiat. Benevolentiam enim in iis, inter quos est mutua affectio, amicitiam esse dicunt. Sed nunquid eò addendum est, si non sit occulta? multi enim propter probitatis aut utilitatis opinionem, etiam eos, quos nunquam viderunt, benevolentia complectuntur: fierique potest ut vicissim illorum aliquis in hunc sit eodem modo animatus. Benevolentia igitur inter se illi quidem coniuncti videntur esse. Sed quoniam modo eos amicos quis dixerit, cum quemadmodum inter se animati sunt, ignorent? Amicos ergo oportet et mutua se benevolentia complecti, et se velle utriusque bonis affici, cum id non ignorent, idque propter unum aliquid eorum quæ dicta sunt.

Cap. 3.

Quæ quoniam inter se specie differunt, dilectiones quoque et amicitie different. Tria enim sunt amicitie genera, quæ rebus amabilibus pari numero respondent. Est enim suus in unoquoque genere mutuus amor, haud obscurus, neque incognitus. Et qui inter se diligunt, alteri alteros bonis affici volunt, hoc ipso quòd diligunt. Atque illi, quidem qui utilitatis causa inter se amant, non propter se amant, sed quia bonum aliquid ipsi utrinque redit. Eademque est ratio eorum qui amicitias colunt propter voluptatem. Non enim facetos ac festivos homines propterea diligunt, quia hac quadam qualitate affecti sunt, sed quia ipsos delectant. Ergo qui utilitatis causa amant, propter sua ipsorum commoda diligunt: et qui ob voluptatem amant, propter suam ipsorum voluptatem amant. nec quem amant, quia is ipse est, amant: sed quia utilis est aut iucundus. Sunt igitur hæ amicitie ex accidente: quoniam non idcirco qui diligitur, colitur: quia is ipse est, sed quia aut

utilitatem aliquam suppeditat, aut voluptatem. Quocirca facile tales amicitiae dissoluuntur: quippe cum similes minus permaneant. Etenim si iam amplius non sint voluptati vel utilitati, amare desistunt. At utilitas non permanet, aliasque alia solet existere. Quare eo quod amicitiam constituerat sublato, amicitia etiam dirimitur, quasi esset cum illis rebus contracta amicitia. Hoc autem genus amicitiae maximè in senibus cernitur (non enim id ætatis homines voluptatem sequuntur, sed utilitatem) tum verò in iis qui constanti sunt ætate, atque etiam in adolescentibus, quotquot sunt qui utilitatis studio ducuntur. Cumque non admodum eiusmodi homines familiaritate & vitæ consuetudine consociantur (interdum enim ne iucundos quidem se præbent) tum ne hanc quidem vitæ consuetudinem desiderant, nisi inde fructus utilitatisque capiatur. Manent enim iucundè tantisper, dum sperant se aliquem fructum esse facturos. Atque ad hoc genus quidem hospitalitatem referunt. At verò iuuenum amicitia voluptatis causa ferrè constituta esse videtur. Cum enim animi perturbationibus ducantur, in iisque vitam denegant, tum ex quo capiant voluptatē, quodque præsens sit, id omne vel studiosissimè persequuntur. Et quia mutata ætate alia existunt, quibus oblectantur, idcirco repentè & amici fiunt, & ab amicitia desistunt. Nam eorum amicitia unà cum voluptate mutatur, huiusmodi autem voluptatis cita est ac repentina mutatio. Atque etiam adolescentes ad insanum amorem propensi sunt. Nam & ex perturbatione, & propter voluptatem, insani amoris vehementia existit. Itaque & citò diligunt, & ab amore desistunt, sæpe eodem

die mutata sententia. Hi unà versari totos dies cupiunt, & vita societate coniungi, quòd isto modo eis adsint omnia, quæ ab amicitia expectant. At perfectà amicitia est, quæ viri boni & virtute pares inter se coniuncti sunt. Hi enim vtrò citròque bonis pariter se affici volunt, quâ boni sunt. Boni autem sunt per se. Qui autem amicis benignè volunt illorum ipsorum causa ij maximè amici habendi sunt. Sunt enim per se ita affecti animo, non per aliud, & ex accidente. Manebit igitur maximè horum amicitia, quandiu scilicet boni erunt. Ac virtus stabilis, constans, ac permanens res est. Atque etiam simpliciter vterque bonus est & amico. Viri enim boni & simpliciter boni sunt, & vicissim inter se utiles: itémque iucundi. Qui enim verè boni sunt, iidem & simpliciter iucundæ actiones, & quæ sunt eiusdem modi. At bonorum sunt eiusdem modi, vel similes actiones. Porro autem firma ac stabilis est nō sine causa hæc amicitia. Concurrunt enim in ea omnia quæ amicis inesse debent. Omnis enim amicitia vel ad bonum dirigitur, vel ad voluptatem: idque aut simpliciter, ac per se, aut eius quo cum intercedit nobis amicitia. Et omnis quædam inter amicos paritate & similitudine constat: quæ huic per se insunt omnia. In hac enim cū sint reliqua similia, tum id adest quod per se ac simpliciter bonum est, & quod simpliciter iucundū, quibus nihil amabilius reperiri potest. Et amare igitur in illis maximè viget, & amicitia, eaque optima. Iure autem rarum est maximè istud genus amicitia, quādo quidem hominum huius generis magna est penuria: & præterea tempore ac consuetudine opus est. Verum enim est prouerbum, Multos modios salis simul edēdos esse, ut inter se norint. Neque ve-

rò probari, & in amicitia recipi possunt, nec amici esse, priusquam habeant quasi signa quædam & notas, quibus uterque alterum amabilem esse cognoscat, fidesque; ultro citroque perspecta sit. Qui verò citò amicitia officia vicissim inter se præstant, volunt illi quidem esse amici, nec sunt tamen: nisi sint digni amicitia, itaque indicent de se mutuò, exploratùmque habeant. Repente igitur amicitia voluntas nascitur, amicitia non item. Atque hæc quidem amicitia & tempore & cæteris rebus perfecta est: Et hæc omnia atque adeò similia præstantur ultro citroque; officia: quod potissimum in amicis requiritur.

Tum verò homines corroboratis. (καὶ τὸν ἐν ἀκμῇ καὶ νέῳ, hic repetendum est ex proximo, ἐν τῷ, ut quemadmodum dixerat ἐν τῷ προσεχού, ita hic intelligatur καὶ ἐν τῷ τὸν ἐν ἀκμῇ καὶ νέῳ ὄντι, &c.

Vicissimque reddit parem voluntatem et iucunditatem.] In quibusdam codicibus est ἀλλὰ, sed malo cum aliis legere ἰσὺν: bis enim duobus complexus est omnia quæ ab amicis in amicos referuntur officia. Nam in verbo voluntatis complexus est honestatis & utilitatis officia.

Quæ autem iucunditatis causa conflatur, huius præ se Cap. 4.
fert similitudinem. Boni etenim vicissim se inter se oblectant. Itemque ea quæ utilitatibus colitur: siquidem qui boni sunt, tales se alter alteri præbent. Tum verò istæ amicitia permanent diutissimè, cum ab amicis paria utrinque præstantur ac suppeditantur. Veluti si par utrinque voluptas præbeatur: non si ita solum, sed si etiam ab eadem re profiscatur. Ut inter festivos ac facetos homines accidit: non ut in amatore & amasio. Neque enim iisdem oblectantur isti, sed ille amore huius, hic amatoris obsequio & observantia. Desinente autem ætatis flore, interdum etiam evanescit amicitia, cum alteri tunc non sit iucunda facies, alter non amplius ab altero colatur. Rursum autem plerique in amicitia permanent, si moribus similes consuetudine ad-

ETHIC. ARIST.

iuncta, mores consentientes inter se deligant. Qui autem in cupidineis amoribus non voluptatem, sed utilitates permittant, & minùs diligunt, & minùs diu permanent in amore. Qui verò amici sunt spe quæstus & emolumentis, eorum amicitiam utilitas commutata dissolvit: quippe qui non se inter se amarent, sed utilitatem & fructum. Ac voluptatis quidem & utilitatis causa comparatae amicitiae, & malis inter malos, & probis cum improbis, & neutris cum quolibet, intercedere possunt. At perspicuum est, solos viros bonos propter se amicos esse. Mali enim seipsis non oblectantur, nisi quid extet emolumentis. Porro autem sola bonorum amicitia criminationibus caret, non enim facile est criminibus aliquem oblati credere de eo quem ipse diu probavit, atque perspexit. Præterea & fides inter eos viget: nec ullus relinquitur iniuriæ locus: cæteraque hic adsunt omnia quæ in vera amicitia postulantur. In aliis autem societatibus nihil prohibet hæc talia existere. Quoniam enim homines, eos etiam amicos appellant qui se utilitatis causa inter se diligunt, ut civitates: in quibus societates inire videntur utilitatis causa: itémque eos qui voluptatis causa inter se amant ut faciunt pueri: certè hos tales nos quoque amicos appellemus. Verum amicitiae etiam plura genera esse dicamus. Ac primùm quidem & propriè eam quæ inter bonos est, quâ boni sunt: reliquas ex similitudine. Amici enim hoc ipso sunt, quòd boni aliquid, & simile quidpiam hinc repetitur. Etenim quod iucundum est, bonum quidpiam est iis quibus res iucundæ cordi sunt. Neque verò hæc ferè amicitiae copulatae reperiuntur in quoquam, nec iidem utilitatis causa & voluptatis amici fieri solent: quòd non admodum

conuenire in vnum & connecti solent, quæ non per se, sed aliena vi & ex accidente constant. Cùmque in has species distributa sit amicitia, improbi quidem amici esse poterunt voluptatis causa aut utilitatis: ut qui hac ex parte veris amicis similes sunt: at boni per se ac propter se amici sunt, nẽpe quâ boni. Hi ergo simpliciter amici sunt, illi ex accidente, quia his sunt similes.

Ut autem virtutibus alij ex habitu boni nominantur, Cap. 5. alij ex actu & effectû, sic in amicitia. Alij enim vitæ consuetudinẽ & familiaritatem adhibentes, & se vtrò citròq; oblectant, & utilitates suppeditant. Alij dormientes aut locorum interuallo disiuncti, non vtuntur amicitia officiis illi quidem, sed ita tamen sunt affecti animo, ut amicorum munere fungi possint. Neque enim locorum interualla funditus amicitiam tollunt, sed officia & actionẽ. Quod si diuturna absentia, amicitia quoque obliuionẽ adferre atque efficere videtur ipsa absentia. Ex quo, factum est prouerbum,

Sæpe petisse amor est per longa silentia visus.

Sed nec senes, nec seueri idonei ad amicitiam videntur: quippe cùm in iis parum iucunditatis: & nemo possit cum eo, qui grauis ac molestus sit, familiaritatem contrahere, nec cum eo in quo nihil est iucunditatis. Nam & molestiam natura fugit, & iucunditatem expetit maximè. Qui autem alteri alteris probati sunt, nec vitæ consuetudine & familiaritate vtuntur, beneuolis sunt, quàm amicis similiores. Nihil enim est tam amicorum proprium, quàm vitæ societas & communio. Utilitatem enim expetunt inopes: consuetudinem vitæ, etiam beati: quandoquidem eos solitarios esse minimè conuenit. Atqui vnâ vitam degere non possunt qui

nec iucundi sunt, neque iisdem rebus delectantur: quod sodalitas maximè videtur cōtinere. Ergo amicitia est ea maximè, quemadmodum saepe dixi, quæ est inter bonos. Est enim amabile & optabile simpliciter, ac per se bonum est, aut iucundum: cuique autem quod sibi quisq; tales esse arbitrat. At probus probo vtriusq; causa est amabilis. Sed amor dilectiōve perturbationi similior est, amicitia habitui: quoniam amor etiam est erga inanimata. At redamare non est sine agendi consilio: ab habitu autem proficiscitur omne agendi consilium. Bonis quoque affici volunt quos amant illorū causa: non perturbatione, sed animi affectu & habitu. Et quibus amici chari sunt, ijsua ipsorum bona diligunt. Cū enim vir bonus, amicus fit alicui, tum in bonis eius cui est amicus, ducitur: Quocirca vterque quod sibi bono est, amat: vicissimq; reddit parem & voluntatem & suauitatem: quandoquidem amicitia, quædam æqualitas dicitur. Hæc igitur in amicitia proborum insunt maximè.

Cap. 3.

Inter seueros autem & senes eò rarius amicitia intercedit, quò morosiores sunt & difficiliore, minúsque delectantur vitæ communione & consuetudine. Nam & amicitia sunt hæc propria maximè, & illius hæc efficientia sunt. Itaque amicitia citò adolescentes instituunt: senes non item. Neque enim eos charos habere possunt, quibus non delectantur. Quod idem in seueris ac tristibus dicendum. Et quanquam hi tales homines beneuolentia inter se coniunguntur: quippe qui & vicissim se inter bonis affici velint, & cū opus est, officiosi sunt & iuuant: tamen amicitia inter eos locum non habet: quòd vnà familiariter versari nequeant, nec alter altero oblectatur. Quæ in ami-

citia maximè locum habere oportet. Sed cum multis perfecta amicitia esse non potest: sicuti fieri nequit, ut insano amore unà plures colantur. Etenim hoc in quadam excellentia & exuperatione positum. Quod verò tale est, cum uno natura intercedere solet. Eidem porrò simul multos valde probari ac summè placere, non facile est: ut nec fortasse bonum esse. Experiundum etiam est, & consuetudo adiungenda: quod perdifficile est. Utilitatis sanè causa & voluptatis, ut quis multis placeat, vsuuenire potest: quòd & huius generis multi sunt, & breui tempore possint, quæ huc pertinent, omnia suppetere. Horum autem generum magis illa nomen videtur obtinere amicitiae, quæ delectatione & iucunditate vitæ dirigitur, cum eadem utrinque extabunt officia, & alter altero delectatur, aut iisdem rebus mouentur, quales sunt iuuenum amicitiae. Habent enim eiusmodi amicitiae ingenuum ac liberale aliquid magis quàm aliæ. At verò quæ emolumentis & fructibus colitur, amicitia est hominum propria forensium ac sordidorum. Et beati quidem utiles amicos non desiderant, iucundos desiderant. Viuere enim cum aliquibus cupiunt. Et molestias ferunt illi haud longo tempore: perpetuò verò, ne ipsa quidem bona, si molestiam afferant, nemo perferre possit. Itaque amicos suaves ac iucundos quærunt, ac fortasse & bonos quærere oportuit: ut qui & per se tales sunt, & ipsis etiam amicis tales. Sic enim eis ea suppetēt omnia, quæ amicis adesse debent. Qui verò potentia & imperio valent, ij amicis distinctis ac disparibus utuntur. Ex aliis enim utilitates percipiunt, ex aliis voluptates: quæ duo non ferè in eodem reperiuntur. Neque enim eos quærunt

ETHIC. ARIST.

qui sint suaves & iucundi cum virtute, neque eos qui sint ad res honestas utiles: sed in illis hoc solum requirunt, ut faceti ac festini sint, ut qui iucunditatis studio teneantur: in his, ut apti ac solertes sint ad exequenda imperata. Atqui non magnopere solent hac in eodem inesse. Dictum est, virum quidem bonum, eundem simul utilem & iucundum esse: sed qui huiusmodi est, non fit amicus opibus & potentia superiori, nisi & virtute ille superetur. Sin minus, non fit qui inferior erat proportionem aequalis. Illius verò generis non admodum multi solent existere. Ergo in aequalitate hac de quibus dixi amicitiae cernuntur: nam eadem ab utrisque extat in alterum, & sibi ea vicissim optant, aut verò aliud cum alio, ut voluptatem utilitate, commutant. Hoc verò etiam dictum est, eas non aequè esse amicitias, nec diu permanere. Porro autem videtur ex similitudine & dissimilitudine eiusdem rei, & esse amicitiae, & non esse. Videntur enim amicitiae, propter similitudinem quam habent cum ea quae virtute dirigitur. Cum enim iucunditas in una, in altera insit utilitas, utraque haec insunt in illa. Quia verò illa criminationibus caret, stabilisque ac firma est, haec autem decidunt celeriter, aliisque multis differunt non videntur rursus amicitiae, propter dissimulationem quae iis est cum illa.

Quae in amicitia maxime locum habere oportet. In Graecis codicibus multis leguntur $\alpha\lambda\epsilon\upsilon\theta\epsilon\rho\iota$; cum legendum sit $\alpha\delta\iota\kappa\iota$.

Est hominum propria forensum ac sordidorum. $\alpha\lambda\epsilon\upsilon\theta\epsilon\rho\iota$ contrarii sunt $\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\theta\epsilon\rho\iota$ passim apud Arist. Ergo ut illi Latine appellantur liberales & ingenui, ita hi sordidi appellandi sunt: & ut Cic. saepe appellat, forenses homines. Quod vocabulum propius accedit ad significationem $\alpha\lambda\epsilon\upsilon\theta\epsilon\rho\iota$: sic enim appellati sunt $\alpha\lambda\epsilon\upsilon\theta\epsilon\rho\iota$ $\alpha\lambda\epsilon\upsilon\theta\epsilon\rho\iota$.

Cap. 7. Est verò & aliud genus amicitiae, quod in excellentia & praestantia cernitur: qualis est patri cum liberis, omni-

nôque seniori cum iuniore: itémque viro cum uxore, & cui est in alios imperium cum iis quibus præsít. Quæ etiam differunt inter se. Non enim eadem est parentibus cum liberis, & iis qui præsunt aliis, cum iis qui in eorum sunt imperio. Sed nec patris cum filio eadem est, quæ filij cum patre, nec eadem viro cum uxore, uxoriq̃ue cum viro. Est enim horum cuique virtus diuersa, diuersum officium, Sunt verò & causæ diligendi diuersæ. Vnde efficitur, ut & diuersi sint amores, & diuersæ amicitia. Nec eadem profectò utrique ab altero officia tribuuntur, nec id quidem æquum sit postulare. Cùm verò ea tribuunt liberi parentibus, quæ debent procreatoribus, parentes vicissim liberis, quæ debent ex se natis: tum inter eos stabilis & proba amicitia existet. Debet autem ex proportionem in omnibus amicitias quæ in excellentia sunt, charitas existere. Veluti maior ei charitas debetur qui melior est, quàm ipse alteri debeat, magisque amari debet, quàm amare: quod idem in eo dicendum, qui utilior sit eodémque modo in singulis aliis. Quando enim charitas dilectiõve pro dignitate præstatur, tum existit quodam modo æqualitas, quæ sanè propria est amicitia. Sed non eodem se habere modo videtur æqualitas in iure reddēdo & in amicitia. Est enim in iuris æqualitate primo loco eius, quod pro dignitate cuique tribuitur, habenda ratio: secundo, ut tantumdem vnus auferat atque alter. At in amicitia contrà, primùm locum quantitatis: secundum dignitatis æqualitas tenet. Quod ex eo perspicitur, quia si magna existat inter aliquos virtutis, vel vitij, vel facultatum, vel alicuius alterius distantia, nõ iam in amicitia permanent, nec dignos quidem se iudicāt. Quod

ETHIC. ARIST.

in diis est euidentissimum. Hi enim bonis omnibus longè plurimum excellunt. Id quoque etiam in regibus cernere licet: quorum amicitia his multò inferiores homines se indignos putant. Et viles, nihilque homines se indignos censent, qui optimis viris aut sapientissimis sint amici. Atque in iis quidē terminus certus cōstitui non potest, quatenus hīc progrediendum sit, vt amicitia institui & conseruari possit. Nam multa quidem certè eximi possunt, & adhuc constabit amicitia. At si magna sit distantia, vt Dei, non iam manet amicitia. Ex quo existit quæstio, num aliquādo amici velint suos amicos bonis quàm maximis affici, vt Deos esse. Neque enim iam sibi amici futuri sunt, quare nec in suis bonis numerari: nam in bonis amicorum amici numerantur. Quòd si præclarè illud dictum est, suum quemque amicum bonis affici velle illius causa, profectò permaneat oportet amicitia, qualiscunque ille futurus sit. Ipsi sanè vt homini maxima bona ille quidem optabit, sed fortasse non omnia. Se enim quisque maximè vult bonis affici.

Cap. 8. *Sed plerique videntur diligi malle, quàm diligere, propter ambitionem. Itaque multī cupidi assentatorum reperiuntur. Est enim amicus inferior assentator omnis, aut certè talem se simulat, seque magis diligere, quàm diligatur. Hoc autem ipsum diligi haud procul abest ab eo, quod est honore affici, cuius certè cupiditate multi inflamman-
tur. Neque verò hominem propter se expetunt, sed ex accidente. Plerique enim gaudent se à viris potentioribus honore affici: quòd sperant, si qua re egeant, fore vt ab iis consequantur. Interim verò quasi nota & argumento accipiendi beneficij, honore letantur. Alij cum à probis &*

doctis hominibus honorem sibi tribui cupiunt, suam de se-
ipsis confirmare volunt opinionem. Gaudent igitur se bonos
esse, credentes eorum iudicio qui de se ita loquuntur. At
Echaros esse ac diligere propter se gaudent. Vnde videri possit
melius esse quam honore affici: atque per se expetenda esse
amicitia. Porro ipsa in eo magis est, ut ames, quam ut
ameris, Quod ipsum matres declarant, quæ hoc ipso quod
amant, magnam capiunt voluptatem. nonnullæ enim ne-
dant quidem alteri nutriendos suos liberos, atque eos qui-
dem ultro ac sponte diligunt, nec ab iis vicissitudinem a-
moris postulant, si fieri utrunque non possit: satisque sibi
fieri putant, si præclare cum illis agi perspiciant. Quine-
tiam eos diligunt, quanvis non possint matri propter igno-
rantiam tribuere quæ debent. Cumque in eo magis cerna-
tur amicitia ut amemus, iique homines laudantur, quibus
Echari sunt amici, consentaneum est, amicorum virtutem
esse ipsum amare. Quare qui hoc faciunt pro dignitate
amici stabiles constantisque sunt habendi: eorumque fir-
ma ac stabilis amicitia est. Isto verò modo etiam qui dis-
pares sunt, maximè sint amici. Ita enim exequantur: æ-
qualitas autem & similitudo quædam, amicitia est. Est
maximè quidem eorum similitudo, qui virtute similes
sunt. Hi enim cum per se stabiles sint & constantes, eius-
dem modi etiam se inter se præbent. Nec aut flagitia desi-
derant, aut ministri eorum sunt: quinetiam ea potiùs ar-
cent & reprimunt. Probos enim nec ipsos peccare decet,
nec amicos sinere ut administri sint flagitiorum. At verò
improbi & flagitiosi, cum nihil firmum, nihil stabile &
constans habeant (nam ne sui quidem similes permanent.)

tum breui tempore amicitias colunt, vicissim sese suis flagitiis & improbitate oblectantes: illi autem qui utilitatibus amicitias dirigunt, quique voluptate, diutius colunt amicitias. Nam amici sunt tandiu, quandiu alter alteri voluptates & utilitates suppeditant. Ex contrariis verò ea maximè constare videtur amicitia, quæ utilitatis causa comparatur: ut egens locupleti, docto inscius. Qua enim re eget quisque, eam cum sibi dari cupit, aliam dat vicissim. Quod ad genus trahere ac transferre licet amatorem & amasium, formosum ac deformem. Quocirca ridiculi interdum videntur amatores, qui suo in amasios suos amoris illorum erga se amorem æquum censent pariter respondere: & tantumdem amari postulant, quantum amant. Qui sanè si pariter digni amore sunt, fortassis æquum postulant. Sin nihil tale habeant, sit ridiculum. Fortasse autem nec contrarium appetit per se contrarium, sed ex accidente. Verum medijs est appetitio, quandoquidem id est quod bonum est. Ut sicco non est ea appetitio, ut id fiat quod humidum est, sed ad medium peruenire: quod idem in calido, & cæteris dicendum. Sed hæc quidem quoniam non sunt huius disputationis, missa faciamus.

Alij cum à probis et doctis honorem.] et dicit contrarium est amari, ut ex verbis Arist. paulò post sequentibus apparet, ἐξ ἐναντίων δὲ μάλιστ' αὐτὸν δόκει ἢ διὰ τὸ χρεῖσταιν ὑπὲρ τῆς φιλίας, εἰς πέντε πλεονάζει, ἀμαθὴς εἰδότες. Ne quis existimet ex loco Arist. quinto cap. lib. 1. in quo videtur idem dicere quod hic, εἰδότες hic significare eos quibus noti sumus.

Cap. 9. Videntur porro, ut initio diximus, circa eadem versari, & inter eosdem esse ius atque amicitia. In omni enim societate ius quoddam intercedere videtur, & amicitia quidem certè. Itaque tanquam amicos appellat eos quibuscum nauigant & militant. Itémque eos omnes quibuscum a-

liam quandam ineunt societatem: & quatenus homines inter se communione aliqua consociati sunt, eatenus amicitia inter eos constat. Nam & iuri inter eos eatenus locus est. Ac rectè profectò ait prouerbum, Amicorum omnia communia: quandoquidem in communione consistit amicitia. sunt autem fratrum & sodalium communia omnia, certa & separata reliquorum: & aliis quidem plura, aliis pauciora. Nam & amicitiarum aliæ magis, aliæ minùs sunt amicitia. Sed & iura inter se discrepant. Neque enim eadem sunt parentibus cum liberis, quæ fratribus inter ipsos: nec inter sodales eadem quæ inter ciues. Similitérque in aliis amicis. Sunt igitur & aliæ atque aliæ iniuriæ omnibus inter ipsos, atque hæ pro amicorum gradibus accessionem capiunt: Vt socio grauius est adimere pecuniam, quàm ciui: & fratri non opitulari, quàm externo: & patrem verberare, quàm quemuis alium. Jus autem unà cum amicitia augeri solet: quippe cum inter eosdem consistant, & æquè latè pateant. Sunt autem omnes societates velut quedam partes ciuilis societatis. Conueniunt enim homines emolumentum alicuius causa, & ut aliquid suppeditent, quod ad vitæ usum cultumque pertineat. Et sanè societatem ciuilem iam ab initio utilitas & coniunxit & continet. Hoc enim legumlatores spectant: & id demum ius esse dicunt, quod publicè prodest. Cæteræ igitur societates suas quæque utilitatem exoptant: ut nautæ eam quæ navigationi proposita est ad conficiendas pecunias, aut huius generis aliud quippiam: & commilitones eam quam spectat res bellica, siue pecuniarum, siue victoriæ siue alicuius urbis potiundæ cupiditate ducantur. Itemque tribules &

ETHIC. ARIST.

populares. Quanquam nonnullæ societates voluptatis causa constitui videntur, ut epulorum & eorum qui symbolas ad conuiuia conferunt: Hæ enim sacrificij causa & conuietus fieri solent. Omnes porro hæ ciuili subiectæ videntur. Non enim ciuilis consociatio id quod in præsens prodest, sed quod in omnem vitam spectat atque expedit. Qui verò sacra faciunt, atque in iis conuētus, ij cum diis honorem tribuunt, tum sibi ipsi cessationē suauem & iucundam comparant. Constat enim prisca sacrificia & conuentus olim fieri solitos, posteaquam fruges collectæ erant, ut primitias quasdam. Nam id maximè temporis cessabant. Hoc igitur apparet, omnes societates partes esse ciuilis. Societates verò cuiusque generis, sui etiam generis amicitia consequuntur.

Cap. 10. Rei autem publicæ tria sunt genera, totidémque ab illis defectiones, & veluti egressiones, quasi earum euerfiones & perniciēs. Sunt autem Respub. hæ, regia potestas, optimatum principatus, & tertia quæ ex censu nominatur, quàm aptè *πρωξενία*, hoc est, ex censu potestatem appellari licet: quam eandem plerique communi nomine rempub. solent appellare. Harum optima est regum, deterri-
ma timocratia. Defectio à regia potestate tyrannis dicitur. in vtrisque enim vnus præest, sed tamen inter eas permultum interest: Tyrannus enim suis, rex eorum quibus præest commodis, utilitatique seruit. Neque enim rex habendus est qui se ipse non est contentus, quique bonis omnibus minùs excellit. Qui verò talis est, is cum nullo egebit, tum rationem nullam ducet commodorum suorum, sed eorum quibus imperat. Nam qui talis non sit, cum sorte delectum quendam potiùs, quàm regem appellare conue-

nit. Huic aduersatur tyrannis: siquidem sibi suisque rationibus consulit. Quod magis perspicuum est, eam esse deterrimam. Quod enim rei optimæ contrarium est, idem pessimum est. Ex regali autem potestate in tyrannidem respub. delabitur. Vitium enim singularis principatus est tyrannis: & rex vitiosus ac deprauatus, tyrannus efficitur. Ex eo autem Reip. statu qui est potestate optimorum, in eum fit mutatio, in quo pauci præsent, idque culpa & vitio principum, qui res ciuitatis non distribuunt pro dignitate: sibi que vel omnia, vel maxima commoda sumunt, & magistratus semper ad eosdem deferunt, quod plurimi faciant diuitias. Ita pro optimis & æquissimis pauci, iique vitiosi imperant. Quæ verò ex censu potestas nominata est, in popularem conuertitur. Sunt enim hæ finitimæ. Nam ea quoque quæ est ex censu potestas, est multitudinis: & pares sunt qui censi sunt. Sed quoniam popularis potestas paulum à specie Reip. discedit, minimè vitiosa est. Ac Reip. quidem status hoc ferè pacto mutari solent. quod sic & minimum & facillimè transmutantur. Earum autem similitudinem & quasi exempla licet in familia cernere. Nam quæ patris est cum liberis societas regni speciem præ se fert. Patri enim curæ sunt sui liberi. Vnde etiam Homerus Iouem patrem appellat. Debet enim regia potestas paternum imperium referre. Quod quidem apud Persas in tyrannidem versum est. Liberis enim suis quasi seruis utuntur. Est etiam domini in seruos tyrannicum imperium: puipe in quo domini vtilitas agitur. Atque hoc quidem iniustum est, ac rectum imperium: illud Persicum, iniustum ac peruersum. Diuersi enim diuersa habent imperia. Viri

autem cum uxore societas præ se fert quandam optimatum potestatem. Nam pro dignitate vir imperat & in iis rebus quæ viro dignæ sunt: quæ autem feminam decent, eas illi tribuit. Quod si in omnibus præsit vir ac dominetur, in paucorum dominatum fit mutatio: quoniam præter dignitatem suam facit, & non quatenus est præstantior. Verum interdum vsuuenit, ut dominetur uxores, cum amplum habent patrimonium. Non igitur tum imperia virtuti deferuntur, sed diuitiis & facultatibus, quemadmodum in paucorum dominatu. At timocratia similitudinem refert, quæ fratribus inter ipsos coniunctio est. Sunt enim pares, nisi quoad sunt dispari ætate. Itaque si magna sit ætatis distantia, non iam amicitia fraterna constituitur. Sed in iis maximè familiis viget popularis potestas, quæ vel domino carent, quod ibi omnes ex æquo imperant: vel in quibus est imbecillus dominus, & licentia concessa omnibus.

Cap. 12. In quoque autem Reip. genere eatenus amicitia locum habere cernitur, quatenus iuri in iis locus est. Regis quidem cum iis quibus imperat amicitia, in excellentia quadam beneficiorum consistit. Bene enim de suis meretur. Siquidem cum bonus sit, id magna diligentia procurabit, ut sint quàm beatissimi, quemadmodum pastori oues curæ esse solent. Vnde etiam Homerus Agamemnonem pastorem populorum vocauit. Quo etiam in genere est paterna amicitia, sed magnitudine beneficiorum præstat. Pater enim est qui, quod omnium maximum censetur, filiis ut sint causa est, & alimenti & eruditionis. Quæ eadem, etiam tribuuntur maioribus. Naturâ enim præest & pater liberis, & progenitores nepotibus, & rex iis apud quos regnat. Hæ autem ami-

citiae etiam in excellentia quadam praestantiâque cernuntur. Ideoque parentes iusta veneratione prosequimur. Et ius ergo inter eos intercedit, non ut eandem utrinque praestantur, sed ut pro cuiusque dignitate: praesertim cum hoc etiam modo inter eos locum habeat amicitia. Eadem autem amicitia est viro cum uxore, quae est in potestate optimorum. Virtutis enim habetur ratio, & optimo cuique semper maxima quaeque bona, cuique pro dignitate tribuuntur. Quae eadem est in eo iuris ratio & sententia. At verò fratrum inter ipsos amicitia similis est sodalium amicitiae. Sunt enim pares & coetanei: cuiusmodi in hominibus, iidem ferè mores sunt, eadem studia, iidem affectus. Huic autem finitima ea est, quae viget in censuum potestate. Pares enim ciues esse volunt, ac probi: vicissimque imperare, & id aequaliter. Eodem ergo modo se habet & eorum amicitia. Sed in corruptis Rebus publicis quaeque de recto statu discesserunt, ut iura minùs habent loci, sic etiam amicitiae: atque in ea quae est pessima, minimum. In tyrannidem enim aut nullus, aut certè perexiguus locus est amicitiae. Inter quos enim nihil commune est principi cum eo cui praest, inter eos nulla potest intercedere amicitia: quando ne ius quidem, nisi fortè quale est artificis cum instrumento, & animo cum corpore, & hero cum seruo. Haec enim iuuari & commodis quibusdam affici, ab iis qui illis utuntur, possunt: at amicitia nulla potest intercedere, nec ius ullum cum rebus inanimis: sed nec cum equo quidem aut boue, immò verò nec cum seruo quidem, quia seruus est. Nulla est enim nobis cum illo communio: cum praesertim seruus instrumentum sit animatum.

& instrumentum sit seruus animatus. Qua igitur seruus, nulla est nobis cum eo amicitia, sed qua homo. Omni enim homini cum iis omnibus videtur iuris quædam societas esse, inter quos possit esse legis conuentorūque communio. Ita etiam amicitia, quatenus homo est. In tyrannide autem exigua est amicitia iurisque cōmunio: in statu populari maxima. Multa enim inter homines æquales communia.

Cap. 12. In societate igitur & communione, ut diximus, omnis amicitia consistit. Verum hinc eam, quæ est inter cognatos, & quæ est inter sodales, excludere liceat. Quæ autem ciuibus, tribulibus, & hominibus unā nauigantibus inter ipsos est amicitia, quæque sunt eius generis, eæ socialibus sunt similiores: quippe quæ quodam velut pacto constare videantur. Quibus etiam hospitalem adscribere licet. Cognatorum autem & sanguine propinquorum apparet multiplicem esse amicitiam, quæ omnis à paterno pēdeat. Nam & parentes charos habent liberos, tanquam aliquid sui: liberi verò suos parentes, tanquam aliquid illorum. Atqui magis sciunt parentes quos procrearunt, quàm nati se ab illis procreatos: coniunctiūque ac propinquius est quod procreatum est ab aliquo ei quod procreauit, quàm id ipsum quod generauit ei quod procreatum est. Quicquid enim est quod ab alio profectum est, ei propinquum & familiare est, unde natum est, ut dens, aut pilus, & quiduis aliud, ei quod habet ipsum: illorum autem nihil ei unde ortum est, aut certè minus, idque progressu temporis. Nam parentibus quidem liberi simul ac orti sunt chari sunt: at liberis parentes, non nisi progrediente etate, cū intelligentia & sensu iam valent. Ex quibus perspicuum est etiam, quid causæ sit,

etur in matribus maior sensus amoris soleat existere. Parentes igitur suos liberos ut seipsos amant. Nam cum sint orti ex iis, quasi alteri iidem censentur, ob seiunctionem. Natis verò parentes chari sunt: ut ab illis procreati. Fratres verò idcirco inter se diligunt, quòd ex iisdem orti sunt parentibus. Nam illud ipsum, quòd ab iisdem parentibus orti sunt, illos inter se unit, ac velut eosdem efficit. Idcirco eundem sanguinem eandemque stirpem, ceteraque generis eiusdem, predicant. Sunt igitur in diuisis etiam seiunctisque rebus quodam modo iidem. Magnum verò est etiam ad amicitiam momentum, una esse educatos, & etate aequales esse. Nam ut proverbio fertur, equalis equalem delectat: & vitæ consuetudine ac familiaritate fiunt sodales. Quocirca sodalium amicitia, fraterna similis est. Patruales autem, reliquique cognati ob eam etiam causam coniuncti inter se copulatique sunt, quòd scilicet ex eisdem nati sunt. Alique eorum propinquiore sunt, alij alieniores, quòd vel propius parentem & generis auctorem attingant, vel ab eo absint longius. Quæ autem est natis cum parentibus amicitia, & hominibus cum diis ea constituta est, tanquam cum bono atque præstanti. Optimè enim de nobis meriti sunt, nosque maximis beneficiis affecerunt: præsertim cum & ut simus, & ut nutriamur, cause sint, & ut erudiamur procreati. Accedit etiam huc suauitas quædam maior atque utilitas, quàm in alienorum amicitia: quo vitæ inter eos arctior est communio. Insunt etiam in fraterna amicitia, eadem omnia quæ in sodalium: ac multò etiam magis in probis & omnino similibus: quo coniunctiores sunt, arctiusque se inter se ab ineunte etate diligunt: quòque mori-

ETHIC. ARIST.

bus sunt similiores ij, qui ab iisdem procreati sunt, unà educati, eadem disciplina eruditi atque instituti: quibus etiam accedit comprobatio diuturna, maximum & arctissimum vinculum. Porro eadem proportionē insunt in reliquis cognatis ea omnia quæ ad amicitiam pertinent. Sed inter virum & uxorem natura peperisse amicitiam videtur. Homo enim naturâ est ad coniugium propensior, quàm ad civilem societatem: quo prior est domus, magisque necessaria, quàm ciuitas: & quo est animantibus procreatio communior. Ac bestiarum quidem societas eatenus modò progreditur: homines verò non procreandi modò causa unam in domum conueniunt, sed eorum etiam parandorum quæ ad vsum vitæ pertinent. Statim enim dissipata sunt officia, suntque alia viri, alia uxoris propria. Prosunt uterque alteri, atque vicissim opitulatur, sua in cōmune conferētes: ob eamque causam & utilitas quædā in hac tali amicitia, atque suauitas inesse videtur. Qui si probitatem ad eā attulerint, virtute constituta videri potest. Est enim utriusque virtus propria, qua se oblectare possint. Et quoniam nati liberi vinculum quoddam videntur, idcirco qui liberis carent, facilius dissociantur. Nam liberi commune sunt utriusque bonum: quod verò commune est, omne coniungit & continet. Quomodo autem vita degenda sit viro cum uxore, omninoque amico cum amico, hoc querere nihil aliud sit, quàm quid inter eos iuris intercedere debeat. Neque enim idē ius est amico cum amico, & cum extero, & sodali, condiscipulo.

Cap. 13. Cū autem tria sint (ut initio dixi) amicitiae genera, & in unoquoque genere alij sint amici in æqualitate constituti, alij quadam excellentia. (Nam & qui pa-

riter boni sunt, fiunt amici, & melior deteriori: eodémque modo qui inter se sunt suaves & iucundi: & utiles commodis inter se emolumentisque conferendis, partim æquales, partim differentes) illi quidem qui æquales sunt, pares esse debent, in amore, ceterisque rebus. Qui verò impares sunt, iis proportionē præstantiæ respondendum. Existunt autem criminationes & querelæ in amicitia, quæ fructibus dirigitur vel sola, vel maximè: nec sine causa. Nam qui virtutem in conciliandis amicis sequuntur, vicissim de se inter se bene mereri contendunt: hoc enim virtutis & amicitiae est proprium. Et quia certatim id contendunt, ac velut de eo inter se decertant, ea re nec criminationes incidunt, nec pugna. Neque enim eo quisquam offenditur, cui charus sit, quique de se bene mereatur: quinetiam si gratus est, ei refert gratiam, vicissimque bene meretur. Qui verò bene merendo superior est, quia consequitur quod volebat, nunquam de amico conqueritur. Uterque enim quod bonum est, expetit. Ne in iis quidem ferè quæ voluptatis causa comparantur, incidunt. Si enim familiaris vitæ consuetudo, id est, quo oblectantur, simul utrique id contingit quod cupit. Et ridiculus sanè videatur, si quis eum accuset, cuius consuetudine minùs delectetur, cum liceat ab eius abesse consuetudine. At verò quas amicitias utilitas constituit, ea plene sunt obiurgationum & querelarum. Nam qui se emolumentis usu & consuetudine implicati sunt, semper plura desiderant, semperque se minus habere putant, quàm par sit: querunturque se non tam multa consequi, quanta requirunt, cum digni sint. Qui autem benignè faciunt, non possunt tam multa suppeditare quàm sunt mul-

ETHIC. ARIST.

ra quibus egent, qui accipiunt. Sed videtur ut ius duplex
 est, alterum non scriptum, alterum legitimum : sic amicitia,
 quæ utilitatis causa comparatur, duplicem esse : unamque
 moribus, alteram legibus constare. Oriuntur ergo querelæ
 tum maximè, quando non eadem amicitia obligatio dissol-
 vitur, qua contraxerunt. Ac ea quidem amicitia, quam
 legalem diximus, certa obligatione & veluti constitutis
 verbis constat : & alia sordida est, cum de manu in manum
 res traditur : alia liberalior & honestior, cum ad tempus
 differtur, sed pactione adhibita quid pro quo reddendum
 sit. Certum in hac quidem est quid debeatur, non dubium
 sed morem & cunctationem benignam & amicam ha-
 bet. Itaque de iis apud quosdam nullæ dantur actiones, nul-
 la iudicia : sed æqui boni consulere censent oportere eos qui
 fidem alterius secuti, rem cum ipso contraxerunt. At ve-
 rò quæ moribus constat, certa obligatione & verbis consti-
 tutis, ac velut dicta lege non constat : sed tanquam amico
 donatur, aut alij qualicunque. Par autem aut plus eo exi-
 git, quasi non dederit beneficium, sed fœneratus sit, uten-
 dumve dederit. Quod si tum ut contraxerat, ita illi non
 solvatur obligatio, existit criminatio. Hoc verò ita usu-
 venit, propterea quòd omnes, vel certè quamplurimi vo-
 lunt ipsi quidem res honestas, sed tamen utilitatem & fru-
 ctum anteponunt. Porro autem honestum est benefacere,
 ut gratiam non exigas : at beneficiis affici, utile & fructuo-
 sum. Referenda est quidem certè par gratia, si modò pos-
 sis : idque ultrò ac sponte (neque enim amicum oportet in-
 vitum facere) quasi iam inde ab initio peccarit, accepe-
 ritque ab eo beneficium, unde minùs debuit : non enim ab

amico, nempe ab eo qui ob hanc causam contulerit. Perinde igitur ac si certis verbis concepta esset obligatio, eum par est, qui beneficium accepit, reddere ac fateri, si modò possit, referendum sibi esse gratiam. Nam si minùs possit, ne is quidem qui dedit, reposcat. Quare si possis, reddendum est beneficium. Atque etiam imprimis quis beneficium confert, & quid inde expectet, considerandum: ut his conditionibus beneficio se affici patiatur, aut non patiatur. Sed hoc habet dubitationem, utrùm referendæ gratiæ officium, eius qui accepit emolumento & fructu ponderandum sit, an eius qui beneficium dedit. Nam cùm beneficiis afficiuntur homines, extenuandorum meritorum causa, eiusmodi se à beneficiis accepisse prædicant, quæ & illis exigua erant, & ab aliis accipere licebat. Illi contra, quæ & maxima deferre potuerint, & quæ aliunde non potuissent accipere: idque rebus eorum asperis, aut urgētibus alioqui negotiis. Nónne si amicitiam quidem utilitas constituit, fructus quem ex beneficio tulit, is cui delatum est, mensura esse debet, ut ex eo beneficij magnitudo ponderetur? Hic enim indigebat, ei opitulatur alter, parē aliquādo gratiā accepturus. Quoniā ergo tantum fuit subsidium, quāta in altero secuta est utilitas, idcirco tantum etiam reddendum, quantum ad se pervenisse comperit: aut plus eo etiam. hoc enim est multò præclarior. In amicitiiis autem quas virtus contrahit, quoniā nullæ obiurgationes existunt, officiū æstimandum est ex eius qui contulit agendi cōsilio atq; proposito. Virtutis enim ac morum præcipua vis in agendi consilio ac proposito consistit.

Atque etiam in amicitiiis, in quibus excellentiæ quædam sunt, dissidia & querelæ incidunt. Nam uterque plus sibi

ETHIC. ARIST.

tribui postulat. hoc verò cùm sit, amicitia dissoluitur. Qui namque melior est, sibi plus tribui æquum censet (bono enim plus tribui æquitas iubet.) Itémque is qui utilior est. Eum enim qui sit inutilis, paria emolumenta censequi negant oportere: alioqui famulatum fieri non amicitiam, nisi pro dignitate officiorum ea constabunt quæ sunt amicitia propria. Arbitrantur enim, ut in societate pecuniarum plura accipiunt qui plura contulerunt, sic in amicitia oportere. At inops & deterior contrà. Boni enim amici esse subuenire egentibus. Quis enim fructus, inquiunt, quæ utilitas manet eum qui viro bono aut potenti sit amicus, siquidem nihil sit consecuturus? In quo uterque rectè videtur postulare, æquumque reposcere: plúsque adeò tribuendum est utrique ex iis rebus quæ vigent in amicitia, sed non eiusdem rei: sed ei qui præstantior sit, plus honoris: inopi, plus emolumenti. Virtutis enim ac beneficentiæ premium, est honos & gloria: inopiæ & indigentia subsidium est, quæstus lucrúmve. Hoc verò sic se habere etiam in repub. perspicitur. Neque enim honos habetur ei qui in Rempublicam nihil boni confert. Quod enim commune est & publicum, datur ei qui de Repub. benemeretur. Honor autem communis res est & publica. Neque enim fieri potest, ut quis simul à Repub. locupletetur, & gloriam consequatur. Quoniam enim nemo potest, ut omni ex parte iacturam faciat, sustinere, suamque conditionem undique deteriorem fieri: qui rei numariae iacturam facit, habetque deteriorem hac ex parte conditionem, ei honorem tribuit: ei verò qui se vult muneribus affici, pecunias. Quod enim cuique tribuitur pro dignitate, id exæquat (ut dixi) & conseruat amicitiam. Illo sanè modo iis agendum est, unáq;

versandum iis qui impares sunt. Et cui vel ad opes adium ē-
tum allatum est, vel ad virtutem, is honorem debet redde-
re, id scilicet reddsens quod sua facultatis est. Exigit enim &
postulat amicitia, non quo quisque dignus est, & quod pro
dignitate debetur, sed quod tuæ facultatis est, quodque præ-
stare possis. Neque enim illud fieri possit in omnibus: veluti
in iis honoribus, qui diis debentur & parentibus. Nemo e-
nim est qui pro dignitate eos possit venerari: & tamen qui
eos quocumq; officio & observatione potest, colit, is vir pius
habetur. Idcirco filio non videtur concessum, ut patrem ab-
dicet atque ableget, patri licet filium abdicare. Cum enim
debitor sit filius, eum oportet reddere & obligationem dis-
soluere: qui si omnia efficiat, nullam tamen partem videatur
illius meritorum assecutus. Quare semper debitor est, & il-
lius beneficiis obligatus. Quibus autem debetur, iis licet suos
debitores dimittere, quare & patri. His adde, quod nemo
fortasse sit qui velit unquam abs se alienare, nisi eum qui
insigni quadam improbitate sit præditus. Nam præter na-
turalem amicitiam, humanum est, subsidium non asperna-
ri. Illi verò quia improbus & flagitiosus est, cauendum est,
aut non laborandum certè, ut opituletur & subsidio sit.
Plerique enim beneficiis affici volunt, ipsi conferre, ut rem
minimè fructuosam, fugiunt. Ac de iis quidem hætenus.

Ei verò qui se muneribus vult affici.) Tametsi in Græcis codicibus, quos viderim,
legatur ἀποδοῖναι, sententia tamen postulat, ut legatur παραδοῖναι, ut eum signi-
ficet qui se vult muneribus affici.

ARISTOTELIS

Ethicorum liber IX.

ARGUMENTVM.

Quibus causis amicitia conseruatur & tollitur. 2. Quomodo amare debemus amicos.
3. Fœlici opus est amicis. Conseruant amicitiam mutua & aequalis beneficiorum cō-
pensatio. Alia tamen Deo, alia parentibus, alia fratribus, alia sodalibus, alia beneficiis
reddenda sunt pro dignitate cuiusque. Amicitia causa permanente, vt virtute, vtilitate, vo-
luptate, amicitia conseruatur & manet, sublatis causis dissoluatur necesse est. Amicitia ta-
men non est statim dissuenda cum omnibus, sed cum illis qui à virtute defecerunt & sunt in-
curabiles. Qui autem possunt emendari, honestissimum est operam dare vt ad meliorem men-
tem redeant, quoniam virtutis melior est possessio quàm diuitiarum. 2. Ex amicitia qua quis
se ipsum diligit, sumitur modus & norma diligendi amicos. Nam amicus est tanquam al-
ter idem. Vera amicitia erga seipsum, oritur ex tribus officiis perfecta amicitia, beneuolentia,
beneficentia, & concordia. Beneuolentia est qua quis sibi & amico benevult, & eius quidem
gratia cui beneuolus est, beneficentia qua quis & sibi & amico benefacere studet. Benefici autem
magis eos diligunt, quibus beneficia contulerunt, quàm illi qui acceperunt, eos diligunt. Nam
dare est honestius & incundius & certè amabilius, vt poëta opera sua veluti filios diligunt;
& que labore nostro paramus, magis amamus, sicuti matres magis suos filios diligunt. Con-
cordia est qua verus amicus secum & cum amicis est concors. In bonis maxime viget con-
cordia. Nam bonorum quisque secum est concors, & omnes inter se concordēs qui in iisdem
propositis omnino permanent, optantes semper ea quæ iusta sunt, & ad ea quique pro suo officio
certatim contendentes. Improbi nec concordēs, nec amici esse possunt, neque secum neque cum
aliis, aut exiliter admodum paruoque tempore. Nam paruorum quisque suam vtilitatem
querens ex bonis vtilibus plus habere cupit, in laboribus verò perferendis minus. Hic proxi-
mum suum perscrutatur & explorat vt de eo obtrectet, eius vtilitatem impediatur: quo fit vt
dum ab ipsis bonum commune non conseruetur, penitus concidat. Amans sui capitur in malam
& bonam partem, primo nanque amantes sui sunt, qui non menti sed prauis cupiditatibus
obsequuntur, quibus & sibi & aliis nocent. Secundo amantes sui sunt, qui virtutis &
salutis causa se diligunt & abhorrent à vitis: hi amicorum & patria causa faciunt plu-
rima, & si opus est mortem etiam oppetunt, dum honestatem retineant. Pecuniarum &
bonorū & imperiorū iacturam facile ferent ipsi, quo maiores opes & honores amici cōsequantur:
& accidere quidem potest, vt amico rerum actione concessa, pulchrius sit, eum amico præ-
clare actionis causam exitisse quàm si ipse gereret. Fœlici opus est amicis, quia incunde
intuetur eorum actiones suis propriis similes. Deinde virtus putatur augeturque versando
cum bonis. Nec tamen sunt multi parandi vtilitatis aut voluptatis amici,
quis enim iis satisfaciat? sed tam multi quàm probi ad legitimam communitatem requi-
runtur. In rebus secundis magis indigemus probis amicis, in aduersis indigemus vtilibus.
Bonorum amicorum est simul versari ac viuere mutuòque aspectu recreari, benèque agere,
sicut malorum est computare & turpibus voluptatibus indulgere.

N omnibus autem amicitii specie dis-
similibus proportio, ut dictum est, &
exæquat amicitias & conseruat: ut
etiam in ciuili, sutori pro calceis, &
textori, ceterisque omnibus extat re-
muneratio pro dignitate. Atque hic
quidem numus comparatus est quasi rerum omnium mēsurā
communis: ad quem sanē referuntur: ex eoque ponderantur,
æstimanturque omnia. At in amatorum amicitia inter-
dum amator queritur sibi in amore parem non esse eum quē
supra modum amet, cum in eo nihil fortasse sit amabile.
Sæpe etiam amasius conqueritur de amatore, quod cum an-
tea promitteret omnia, nunc nihil præstat. Qualia solent
tum maximè euenire, cum illæ voluptatis causa amasium
colit, hic utilitatis gratia amatorem: nec utrique illa ad-
sunt. Quoniam enim his de causis amicitia constituta erat,
dissociatio & distractio sequitur, cum ea non extant, unde
erant profectæ causæ diligendi. Neque enim se inter se
diligeant, sed ea quæ utrinque extabant ac suppetebant.
Quæ quoniam infirma sunt, nec stabilia, etiam amicitie
sunt eiusmodi. At verò amicitia, quam morum similitu-
do bonorum comparauit, quoniam propter se est, permanet,
ut dixi. Sed amici dissident inter se tum, cum alia atque
optabant, eis obueniunt. Nam perinde est, ac si nihil tibi
obueniat, cum tibi non obuenit quod cupias. Quale est
illud quod fertur de quodam citharædo, cui cum quispiam
pollicitus esset, quò melius caneret, eo se maiorem mercedem
esse daturum, isque postridie promissam mercedem exige-

ret: eum alius respondit cū voluptate compensasse voluptatē. Ac si hoc quidem uterq; volebat, satis uterq; habuit: sin hic voluptatem quam ceperit petebat, ille quæstū occupabatur quo caruit, nō rectē, neq; præclarē ad societatem accidit. Quo enim quisque eget, ad id etiam attentus est: idque ut assequatur, hæc daturus est quæ habet. Vtrum autem eius sit precium ei præscribere qui dat, an eius qui accipit, quæstio est? Quid enim dat, hoc illi permittere videtur. Quod aiunt Protagoram facere solitum, qui cū docuisset quidlibet, iubebat eum æstimare qui didicisset, quanti faceret eam, quam adeptus erat scientiam, ac tantundem auferebat. In quibusdam verò eius generis satis est nonnullis illud,

Merces digna viro.

Qui verò argento antè accepto, nihil deinde præstant eorum quæ professi sunt, propter promissorum magnitudinem, iure ac meritò in reprehensionem incurrunt. Neque enim exoluunt, quod promiserunt. Quod tamen coguntur fortasse Sophistæ facere, quia nemo alioqui esset qui pro iis quæ sciunt illi, vellet argentum dare. Ac isti quidem quoniam non ea perficiunt, in quæ mercedem acceperunt, iure culantur. Inter quos autem nullum pactum mercedis interuenit, ñ quidem qui ultrò per se ac sponte sua bene merentur, omni, ut dixi, reprehensione carent. Talis enim est quam virtus contraxit, amicitia. Atque facienda est consultò remuneratio, & gratia ultrò ac sponte sua referenda. Hoc enim amici est atque virtutis proprium. Similis etiam videtur esse ratio eorum, inter quos est philosophiæ communicatio. Neque enim aut rei tantæ dignitas pecunia æstimatur, aut ullum precium tanti momenti &

ponderis potest existere: sed fortasse ut erga deos & parentes, ita hinc satis sit, præstare quod quisque efficere possit. At si non ultro ac sponte sua dederit, sed spe mercedis, & aliquid inde expectans eam maximè remunerationem esse oportet, quæ utique videatur esse pro dignitate. Quod si id minus fiat, non solum necesse est, verum etiam iustum eum qui prior accepit, quantum reddendum sit præscribere. Etenim si quantam utilitatem ceperit, quantique fecerit voluntatem, quam habuit tantundem ille vicissim sit consecutus, ab hoc dignam beneficio mercedem iustumque precium acceperit. Id enim in rebus etiam venalibus factitari videmus. Et nonnullis in locis leges sunt, quæ ex pactis voluntariis actionem dari vetant: quod eam deceat, cui habita sit fides, ita obligatione liberari, sicuti cum eo alius contraxit. Cui enim commissum quid atque permissum est, eum iustius esse arbitrantur precium rei constituere, quàm eum qui permiserit. multa enim sunt quæ non pariter ab iis æstimantur qui habent, atque ab iis qui accipere volunt. Sua enim cuique, & quæ quisque dat, magni precij videntur: attamen cõpensatio tanta sequi debet, quantum præscripserint ij qui acceperunt. Nec fortè est tanti res æstimanda, quanti tum esse videtur, cùm eam quis habet, sed quanti antè quàm haberet, æstimabat.

Verum hæc quoque dubitationem afferunt, *Vtrum* Cap. 2.
patri omnia sint tribuenda, eique parendum in omnibus:
An verò cùm quis ægrotat, medico parendum? Et cùm
imperator diligendus, is demum qui laude rei bellicæ va-
leat plurimum, est nostro suffragio creandus? Simili modo,
amicone potiùs, an bono viro subueniendum? Et *Vtrum* ei

ETHIC. ARIST.

qui de nobis bene meritus est, referenda sit potiùs gratia,
 quàm dandum sodali beneficium, si utrumque non possis?
 Achorum quidem omnium haud facilis est, subtilis ac
 perfecta terminatio: præsertim cùm multæ ac variæ incur-
 rant differentia, magnitudinis & paruitatis, honestatis
 & necessitatis. Hoc tamen non est obscurum, non esse idem
 omnia tribuenda officia. Potiùsque referenda ferè est gra-
 tia cui debeas, quàm à sodalibus ineunda: sicuti mutuum
 etiam reddendum est potiùs cui debetur, quàm sodali dan-
 dum beneficium. Quanquam hoc fortasse non semper sit
 seruandum. Verbi gratia, in eo qui à quoquam redemptus
 est à prædonibus. quid enim? nõne utique ab eo qui libe-
 rarit, sit redimendus, qualiscunque etiam sit? Quòd si ca-
 ptus ille quidem non sit, sed repetat tamen, quod pro te so-
 lutum est, Num ei reddendum, an potiùs pater liberandus?
 Videatur enim vel seipso potiùs pater esse redimendus.
 Ergo, ut dixi, in vniuersum ac generaliter, debitum red-
 dendum est. At si ut alteri des, honesti aut necessitatis ra-
 tio vindicat, est ad hæc ipsa declinandum, ut scilicet des po-
 tiùs, quàm reddas. Incidunt enim huiusmodi tempora, cùm
 beneficium, quo prouocati ab altero sumus, reddere æquum
 non sit. Ut si virum bonum esse sciat, in quem beneficium
 sit collaturus, improbum contrà cum cui sit referendum.
 Sed nec interdum ei qui mutuum dederit, vicissim est dan-
 dum mutuum. Ille enim se existimās recepturum quod dat,
 mutuum dedit viro bono, hic ab improbo non sperat se esse
 recepturum. Ergo siue ita est reuera, non est par dignitas:
 seu non ita est, sed putant tamen ita esse, nihil absurdè fa-
 cere videantur. Ut ergo sæpe dixi, quæ de perturbationi-

bus & actionibus habetur oratio, eodem se modo habet, quod quidem attinet ad definiendum de iis aliquid, ac pro certo constituendum, quo res in quibus versantur. Atque illud quidem minimè obscurum est, non eadem omnibus reddenda esse, nec patri quidem omnia, ut nec Joui immolantur omnia. Quoniam autem alia parentibus, alia fratribus, alia sodalibus, alia beneficis tribuenda sunt, suum cuique ac proprium, quòdque deceat tribuendum est. Quod etiam homines facere conspiciuntur. Solent enim ad nuptias cognatos inuitare: quibus quoniam genus commune est, idcirco quæ genus attingunt, sunt illis inter ipsos officia communia. Ob eandem quoque causam cognatis & propinquis maximè incumbere existimant ad exequias cohonestandas conuenire. Sed alimenta suppeditari parentibus maximè debent à liberis tanquam debitoribus: isque adeò in rebus præclarius est eos iuuare, qui nobis ut scimus causæ sunt, quàm nos ipsos. Atque etiam ut diis, sic parentibus honos tribuendus: nec omnis quidem parentibus. Neque enim patri & matri idem tribuendus: nec rursus qui sapienti aut imperatori debetur honor, id est patri tribuendus: sed patri is qui patrem deceat, itémque matri qui matrem. Omni etiam seni honos tribuendus est, is qui ætatem illam decet, assurgendo, decedendo de sede, aliisque generis eiusdem. Cum sodalibus & fratribus, libertas & rerum omnium communitas vigere debet. Cognatis verò atque tribulibus, ciuibus, itémque reliquis omnibus semper enitendum est, ut suum cuique tribuatur. Et quæ cuique conueniant, ea ex illa quæ nobis cum illis erit familiaritate, ex virtute aut usu erunt iudicanda. Atque in iis

quidem in quibus est generis similitudo, facilius est iudicium: in quibus est generis diuersitas, difficilius. Non tamen ob eam quidem causam desistendum est, sed quoad fieri poterit, facienda est omnium distinctio.

Cap. 3.

De dissoluendis autem aut retinendis amicitiiis hoc queri potest: Vtrum discedendum sit ab amicis qui non permanent, sui similes? An ab iis quidem qui amicitias utilitatibus & voluptate dirigunt, cum hæc non amplius eis ad sunt, non est alienum discedere? Hæc enim ipsa amabant: quibus sublatis illud consentaneum est, ut etiam amicitia tollatur. Querela autem non iniusta orietur, si quis utilitatem aut voluptatem querens diligat, seque in amicitia bonos mores simulet secutum. Nã, initio ut dixi, multa amicorum dissidia fiunt, cum non ita, ut putarant, sunt amici. Ac tum quidem, cum quispiam falsus est opinione, quod alterum putaret ductum moribus se diligere, cum nihil aliud tale præ se ferret, se ipse accusare debet. Sin autem illius simulatione deceptus est, eum æquum est accusari qui fraude egerit: vel multò etiam magis, quàm eos qui numos adulterant, quò in re præstantiore dolus malus intercessit. Sed si tanquam bonum virum receperit, aliquis malus autem factus sit, aut verò ita videtur, Etiamne diligendus sit queritur? An hoc fieri nullo pacto potest? Siquidem non sunt amore digna omnia, sed bona sola. Non igitur est amandus improbus, neque æquum sit. Nam mali cupidum amatorémve esse non oportet: nec verò similem fieri homini improbo. Atqui similem simili amicum esse, dictum est, supra. Sed virum statim ac repentè præcidenda amicitia? An non cum omnibus, sed cum iis quorum improbitati

nullum remedium inueniri potest. *Iis* verò qui corrigi possunt, eò magis quoddam adiumentum adferendum est ad mores quàm ad opes, quo hoc melius est, & amicitiae magis proprium. Nec quicquam alienum facere videatur qui amicitiam dissoluerit: quippe cùm nō huic erat amicus, qualis est. Quia ergo immutatum eum ad meliorem mentem reuocare non potest, ab eius amicitia abscedit. Sin hic permanet sui similis, ille multò melior est factus, longèque virtute excellit. Vtrum eo amico etiam nū uti debet, an id fieri non possit? Id verò in magna distantia est maximè perspicuum: ut in iis amicitis, quæ ab ineunte ætate contractæ sunt. Etenim si ille puer mentis agitatione permaneat, hic autem vir sit quàm optimus, quī fieri potest ut sint amici, cùm iam non sint illis grata eadem, nec oblectentur iisdem rebus, nec offendantur? Neque enim hæc in se mutuò conferent officia, sine quibus amici esse nullo modo possunt: quandoquidem vita victusque communis non potest inter eos intercedere. Sed de his iam diximus. Vtrum verò erga eum non alio modo se gerere debet, quàm si nūquam amicus fuisset, an prioris consuetudinis valere debet recordatio? Et sicuti amicis potius gratificari putamus oportere, quàm exteris, ita veteri amicitiae aliud tribuendum est, nisi propter singularem quandam improbitatem facta sit distractio.

Quæ autem ab amicis in amicos proficiuntur officia, Cap. 4. quibúsque amicitiae fines & termini constituti sunt, ab iis profecta videntur, quæ sibi quenque præstare conspiciamus. Ponunt enim amicum eum qui velit alterum bonis affici & ipse afficiat, aut certè iis quæ bona videantur, illius causa: aut eum qui velit saluum & incolumem amicum,

ETHIC. ARIST.

cūque manare in vita ipsius causa. Quo sunt animo matres erga liberos: & amicorum ij qui ab suis amicis offensi sunt. Alij amicum eum statuunt, qui vita victūque communium alio coniunctus est, quique eadem studia sequatur: aut eum qui pariter & rebus aduersis amici doleat, & gaudeat secundis. Quod idem in matribus contingit maximè. Horum verò aliqui etiam amicitiam definiunt, ac determinant. Atqui hæc omnia virum bonum sibi ipsi optare ac præstare cernimus: ceteros autem quā bonos se existimant. Est enim virtus & vir bonus velut mensura (ut dixi) rerum omnium. Nam & secum ipse consentit, & iisdem rebus totus eius animus mouetur, omnibūque animi partibus appetit eadem. Est igitur etiam is qui se iis quæ verè bona sunt aut videantur, velit affici: eaque in se ipse præstat. est enim viri boni quod bonum sit gerere, in eoque elaborare, idque sui ipsius causa. Siquidem mentis gratia, quæ id ipsum est, quod quisque maximè esse videtur. Atque etiam manere vult in vita, ac saluus esse: eamque maximè partem vult sibi incolumem, quæ valet prudentia, & qua sapit. Bonum enim est viro bono esse. Et se verò quisque vult iis quæ si bona sunt affici. Quod si alius fieret, atque est, nemo esset qui omnia optaret in illo inesse, in quod esset mutatum. Est enim etiam nunc indeo bonum, sed quod idem ipsum est, quod semper est. At mens sua quisque est, vel certè maximè. Iam verò qui talis est, secum ipse vult viuere. Id enim facit libenter & cum voluptate. Nam & rerum gestarum suauis sunt memoria & futurarum spes bonæ: quæ autem tales sunt, incunde & cum voluptate coniunctæ sunt. Accedit etiam,

quòd mens eius abundat præceptorum copia. Et quoniam
iisdem rebus semper, & omni ex parte oblectatur & of-
fenditur, ac non aliàs aliis, fit vt doleat gaudeátque rebus
suis vnà secum maximè. Is enim est quem nullius, propè
dixerim, rei pœnitet. Ergo quia hæc omnia viro bono in
seipsum officia extant, in animum autem non alio animo
est, quàm in se ipsum (est enim amicus tanquam alter idem)
hinc fit, vt in eorum aliquo videatur vis amicitiae consi-
stere, atque illi esse amici, in quibus hæc insunt. Vtrùm au-
tem secum cuiquam sit amicitia, necne sit, omittamus hoc
quidem tempore quærere. Verùm ea ex parte putandum
est amicitiam cōstare, quæ eorum quæ dixi, aut duo adsunt,
aut etiam plura: vel ex eo quòd singularis & excellens
amicitia ei similis dici solet, quæ secum cuique est. At enim
videntur quæ dicta sunt adesse permultis etiam impro-
bis. Num ergo eorum ea ex parte participes sunt, quate-
nus sibi placent ipsi, seque probos putant? quandoquidem
nemini hæc insunt eorum, qui insigniter improbi ac nefar-
ij sunt: quin nec videntur ne illi quidem malorum adesse.
A se enim dissident ipsi, secumque discordant: atque
alia concupiscunt, alia volunt ritu impotentium. Iis enim
quæ sibi ipsi bona esse statuerunt, ea quæ iucunda sunt,
cum suo etiam damno coniuncta, anteponunt. Alij rursus
per timiditatem atque ignauiam ab iis rebus gerendis re-
cedunt, quas ipsi optimas esse arbitrantur. Qui verò
multa & graua scelera perpetrarunt, etiam improbitatis
sue conscientia se oderunt ipsi, ac vitam fugiunt, atque
adeò mortem sibi consciscunt. Improbi etiam alios quibus-
cum versantur, requirunt, se fugiunt ipsi. Multa enim
cùm soli sunt, & acerba atque horrenda recordantur, &

ETHIC. ARIST.

alia eiusdem generis expectant: cum sunt cum aliis, oblivione obruunt. Et quoniam in iis nihil est amabile, nullum reperiunt diligendi sui rationem. Nec igitur qui tales sunt, secum unà latari possunt. Nec dolere. Eorū enim animus à se ipse dissidet, & velut seditionibus agitatur, aliàsque propter improbitatem se dolet à quibusdam rebus abstinere, aliàs gaudet: atque pars altera huc trahit, & illuc altera, animum velut distrahentes ac dissipantes. Qui tamen etsi dolere simul & latari non possit, ac paulò post certè molestè fert se voluptatem cepisse, & sibi ea vellet non fuisse voluptati. Pœnitentia enim pleni sunt improbi. Non igitur in se amicè animati sunt improbi, quòd in eis nihil sit dignum amicitia. Quòd si ita affectum esse valdè miserum est, fugienda improbitas est omni animi contentione, dandæque opera ut probi simus. Sic enim & in nos ipsi amico animo affecti erimus, & aliis amici efficiemur.

Cap. 5. Benevolentia autem quanquam amicitia sit similis, non tamen idem est quod amicitia. Nam benevolentia etiam cum iis coniuncti sumus qui nobis sunt ignoti, eadèque occulta esse potest: quorum neutrum in amicitiam cadit, quod etiam suprà diximus. Nec verò idem est benevolentia quod amor dilectiōve. Neque enim contentionem admittit, neque appetitionem, quæ amorem consequuntur. Præterea consuetudine amor suscipitur: benevolentia etiam repenti ac subito: quemadmodum in certantibus contingit. Nam in eos benevoli sunt, idèmq; quod illi volunt, hi optant, cum interim nullo eis adiumento sint. Nam & repenti, ut dixi, benevoli fiunt, & leniter diligunt. Videatur ergo amicitia principium esse benevolentia, quemadmodum venerci amoris, ea voluptas quæ.

ex sensu oculorum aspectuq; capitur. Etenim nemo amore capitur, nisi qui in forma spectanda attentior fuerit. Et quem forma delectat, non continuo amore capitur, sed tum denique cum & absentis desiderio tenetur, & presentiam concupiscit. Sic sanè inter nullos amicitia intercedere potest, qui non antè cōiuncti sint benevolentia. At qui benevolentia cōiuncti sunt, non ij cōtinuò etiā amant. Eos enim dūtaxat volūt bonis affici, quibus sunt benevoli, nec eos tamen ullis officiis adiument, nec ullam propter eos molestiam suscipiāt. Quocirca eā translato nomine otiosam amicitiam licet dicere: eāq; tempore confirmatā cū auxit consuetudo, tum amicitia efficitur: sed non quæ utilitatis, aut voluptatis causa conciliatur: quandoquidē eorū causa nemo cum alio benevolentia coniungitur. Nam qui beneficium accipit, si pro beneficio accepto eum qui contulit benevolentia complectitur, is quod iure debet, facit. At verò qui alterum vult bene rem gerere, spe subsidij, quod ab illo expectet, non illi benevolus, sed sibi potius videtur: sicuti nec amicus habendus alteri, si eum fructus cuiusdam causa colat & obseruet. Omnino autem benevolentia ob virtutem & probitatem quandam nascitur, si qua significatio honestatis, fortitudinis aut alicuius eiusdem generis in altero eluceat, quemadmodum in certantibus fieri solere diximus. Cap. 6.

Atque etiam concordia ad amicitiam pertinere videtur. Quocirca non est idem quod consensus opinionum. Nā hic inter eos etiam esse potest qui inter se ignoti sunt. Ne concordēs eos dicimus qui de quavis re idem sentiunt, ut qui de rebus cælestibus: quippe cū de iis idem sentire non pertineat ad amicitiam, nihilque amicitiae officia attingat. Sed ciuitates in concordia esse tum dicuntur, cū de iis quæ

ETHIC. ARIST.

publicè utilia sunt, vnum idémque sentiunt, eadémque in-
eunt consilia, quódque publicè placuerit, exequuntur. Ergo
in agendis rebus, quæ graues & magnæ sunt, quæque con-
tingere possunt vel utrisque vel omnibus, concordia consi-
stit. Veluti ciuitates cōcordes sunt, cū placet omnibus ma-
gistratus delectu creari, aut ineundam cum Lacedæmoniis
societatem: aut Pittacum imperare, si etiā ipse velit. At
verò cū seipsum vterq; ut illi in Phœnissis, regnare vult,
tum seditio nascitur. Non enim vnum idémque cogitare
vtrumque, quale idcunque sit concordare est, sed idem de
eadem re. Ut cū populus & optimates volunt optimos
præesse Reipub. sic enim omnes assequuntur quod optant.
Ciuium porrò inter se amicitia, concordia videtur, ut
etiam perhibetur. Cernitur enim illa in iis quæ publicè uti-
lia sunt, iisque ideò quæ ad vitæ vsum pertinent. Talis ve-
rò est inter bonos concordia. Ij enim per eam, quam semper
retinent constātiā, vnum idémque & ipsi secum & cum
aliis sentiunt: præsertim cū eorum perstent voluntates,
non more Euripi fluant ac refruāt, volūntque ea quæ iusta
sunt & utilia: quorum in Rempub. conferendorum cupi-
ditate ducuntur. At verò improbi nisi ad breue & exi-
guum tempus cōcordes esse non possunt, sicuti etiam amici
esse solent, cū in emolumentis se velint semper esse potio-
res: in laboribus autem & publicis oneribus ac muneribus
inferiores, minúsque grauatos. Quæ cū sibi quisque ex-
optat, proximum quēque obseruat, ac veluti in eum inqui-
rit, atque arcet: interim petit quod erat commune, cū
nemo tueatur. Ex quo nascuntur seditiones: dum alteri al-
teris necessitatem asserunt, ipsi fungi iusto officio nolunt.

Capo. 7. Benefici autem eos videntur vehementiùs amare, in-

quos beneficia contulerunt, quàm ij qui acceperunt eos qui dederunt. Quod sanè quasi præter rationem ita fiat, dignum videtur de quo quærat. Ac compluribus quidem hoc ita videtur usuuenire, quòd illi debent, his debetur. Vt igitur in mutatione debitores periisse eos volunt, quorum æs contraxerunt: salus contra debitorum curæ est creditoribus: sic qui bene meriti sunt eos saluos esse velle, in quos beneficium collocarunt, quasi gratiam dati beneficij accepturi: illis curæ non esse ut gratiam referant. Et Epicharmus quidem fortè dicat ex malignæ affectionis obseruatione hanc eorū ortam esse orationem: quæ tamen humana est. Sunt enim pleriq; immemores beneficij: propensioresque sunt homines ad accipiendum beneficium, quàm ad bene merendum. Sed causa à natura potiùs profecta videtur: quæ nihil simile habeat ei qui adfertur de creditore. Nullus enim est amoris erga illos affectus: sed volunt saluos esse, ut suum recipiant. At benemeriti eos diligunt, & charos habent, apud quos beneficia collocarunt, etiamsi nihil in præsens ex iis emolumentum percipiant, nec sint percepturi in posterum. Quod etiam in artificibus contingit. Omnibus enim sua òhoriora sunt opera, quàm ipsi essent suis operibus, si animata fierent. Sed nescio quo pacto hoc in poëtis magis cernitur, quibus sua opera præter modum chara sunt, ea ut tanquam liberos ament. Huic est similis causa beneficiorum. Nam quod aliud beneficium accepit, est ipsorum opus: & ea re id eis clarius est, quàm operi suus auctor atque effector. Huius verò hæc causa est, quòd esse, omnibus optabile est & gratū. Sumus autem ipso quodam actu (nam viuendo & agendo) qui ergo fecit opus actu, hoc ipso est quodam modo. Ergo opus diligit, quia ei gratum est, esse: hoc verò naturale est.

ETHIC. ARIST.

Nam quod potestate est, id opus ipso actu exhibet & ostendit, & ut actus sit, efficit. Adde quod ei qui beneficium contulit, pulchrum honestumque est id quod egit: quo fit ut eo delectetur, in quo illud ipsum inest. At qui beneficium accepit, nihil rei præclaræ habet in eo qui dedit, sed fructum modò & emolumentum: quod & minùs iucundum est, & minùs amabile, quàm quod honestum est. Porro cùm voluptatem adferat rei præsentis, actus: & rei futura, spes: & rei præterita, memoria: tum verò ipse vigens actus, id est sanè quod est suauissimum, itémque maximè amabile. Ergo ei qui benemeritus est, sui operis permanet stabilis, certaque possessio. Est enim id quod honestum est, diuturnum. At ei qui accepit, utilitas facilè perit ac decidit. Et honestarum rerum memoria iucunda est: utilium, non ita multum, aut multò certè minùs. Contràque est in expectatione. Et amare quidem actioni est persimile, amari autem perperfectioni. Qui ergo in actione occupati sunt, eos comitatur amare, eaque illos sequuntur omnia quæ ad amicitiam pertinent. Iam verò ea sunt omnibus chariora, quæ labore parta sunt: ut etiam pecuniæ iis chariores sunt qui quaesierunt, quàm qui acceperunt. Atqui accipere beneficium, nullius negotij est: dare arduum ac difficile. Ob eamque causam liberi chariores sunt matribus, quàm patribus: quòd partus iis difficilior sit, & quòd suos esse certius sciant. Quod idem ad beneficos videtur esse accommodatum.

Qui ergo sunt in actione occupati] τίς ὑπόχρεός ἐστι τῷ ἀγαθῷ. Sic legendum est, non τίς: atque ita facilè est sententiam Arist. assequi.

Cap. 8. S. d. utrum se quisque maximè diligere debeat, an alium aliquem, quæstio est. Culpantur enim qui sunt sui amantissimi, eosque ἑαυτοῦς, id est, amantes sui, probri loco ap-

pellant. Videnturque mali homines quæ faciunt, suam ob causam facere omnia: atque eò magis quò sunt sceleratiores. Is ergo id vitio datur, quòd sibi tantum consulunt. Boni autem ob honestatem: quòque sunt meliores, eò magis propter honestatem agunt & amici causa, ut etiam suas res rationesque prætermittant. A qua oratione facta dissentiunt: nec sine causa. Aiunt enim diligendum eum maximè, qui sit maximè amicus. Is autem maximè amicus est, qui cum velit quempiam maximè bonis affici, id vult illius causa, atque adeò si nemo etiam sit resciturus. Hæc verò sibi quisque exoptat maximè: & cætera profectò omnia quibus amicus definitur. Docuimus enim amicitia officia à sui ipsius charitate ad alios peruenire. Atque eo etiam consentiunt proverbia huiusmodi: *Vnus animus: Amicorum omnia communia: Amicitia, equalitas. Genu quàm tibia est propius.* Hæc enim omnia in officiis seipsum, & charitate maximè cernuntur. Sibi enim quisque charus est maximè. Se ergo quisque maximè diligere debet. Iure autem hoc venit in dubium, utrist tandem rationibus sit assentiendum, præsertim cum utraque sint probabiles. Constituendi ergo sunt in eiusmodi rationibus fines & quasi termini veritatis, ut quatenus, & qua in parte verè sint, adhibita distinctione intelligatur. Si igitur intelligamus quid utraque rationes φιλαυτον, id est, quod sibi charum est, appellent, fortasse id planum fiet. Qui ergo hoc ipsum vitio vertunt, & ut probum obiciunt, φιλαυτους, id est amantes sui appellant eos, qui penitus suas cogitationes & studia in pecunias, honores & corporis voluptates ita collocant, ut meliorem horum partem semper à se velint esse. Plerique enim hæc ita

ETHIC. ARIST.

expetunt, iisque student, quasi in eis sit summum bonum. Itaque de iis digladiari atque dimicare solent. Qui ergo istis in rebus potiorum semper partem ad se transferri volunt, in cupiditatibus, omninoque perturbationibus, eique parti animi, quæ est expers rationis obsequuntur: cuiusmodi sunt omnes πολλοί, id est, plerique et vulgus. Unde etiam ipsa appellatio ducta est, ἀπὸ τῆς πολλῆς, id est, à multitudinem, quæ ipsa vitiosa et deprauata est. Jure igitur ut probrum obicitur iis, qui ita se ipsi diligunt. Nec verò dubium est, quin eos qui hæc talia sibi illo modo tribuunt vulgus soleat appellare φιλαύτους. Si quis enim unus ex omnibus maximam operam eò conferat, ut iuste aut modestè facta sequatur, aut quævis alia quæ virtutibus congruant, iisque utique sibi semper honestatem vendicavit, hunc nemo φιλαύτοι dixerit, hunc nemo reprehendat. Atqui hic potius vir, φιλαύτος esse videri debeat. Nam et pulcherrima quæque atque optima sibi assumit: et ei parti sui, in qua inest principatus, obsequitur, parètque in omnibus. Ut autem civitas id maximè esse videtur, quod in ea primas partes et principem locum obtinet, idemque in omni alio quod ex multis partibus conflatum est, usuveniat: sic etiam homo id est maximè, quod eo principatum obtinet. Et amans ergo sui is est maximè, cui illud ipsum est charissimū, quique illi gratificatur. Et sanè ἐκρατὴς et ἀκρατὴς (id est continens et incontinens,) Græcis ex eo habent appellationem, quòd mens in eis κρατεῖ ἢ μὴ κρατεῖ, id est, vincat aut non vincat, quasi mens sua sit quisque: ipsique eo nos gessisse videmur, ac sponte nostra, quæ ratione duce gessimus. Illud igitur minimè dubium est, suam quenque nostrum mentem esse maximè, eamque à bono viro maximè diligere.

Quapropter idem φιλάωτος erit maximè, sed alio, quàm quod vitio datur, genere: à quo tantum abest & distat quātum vita rationi consentanea ei præstat quæ perturbationibus seruiat: quātumque interest inter honesti appetitionem, eiúsque quod speciem habeat vtilitatis. Ergo ij omnes qui singulari quodam tenentur honestarum actionum studio, in commendatione omnium laudèque versantur. Quòd si omnes ad honestatē & res præclarissimas gerendas quasi certatim contenderent, & publicè omnes quæ commodo essent Reip. & priuatim singuli maxima bona adipiscerentur: siquidem virtus huiusmodi quædam res est. Quare vir bonus φιλάωτος esse debet, hoc est amans sui: quippe qui & sibi præclaris actionibus proderit, & cæteros iuuabit. At non debet improbus: siquidem & sibi nocebit & proximis, prauis cupiditatibus obsequens. Atque in improbis quidem quæ agunt ipsi, ab iis discrepant quæ agere debent. Probi autem quæ debent, eadem agunt. Omnis enim mens quod sibi optimum est eligit: at vir bonus menti obtemperat. Est verò & id verissimum quod de viro bono dici solet, eum & multa amicorum causa gerere & patriæ, & si opus erit, mortem etiam oppetere. Pecunias enim, honores, & omnino cætera bona, de quibus homines inter se digladiari solent, contemnet, ac pro nihilo putabit, dum sibi honestatem retineat. Breui enim tempore summam malit, quàm longo leuem percipere voluptatem: & vnum annum præclarè viuere, quàm multos vulgariter: & vnā actionem præclaram atque magnam, multis ac paruis anteponet. Quod iis profectò accidit, qui pro amicis & pro patriâ mortem non dubitant oppetere. Illi ergo sibi ipsi expetunt magnum decus. Idémque pecuniarum iacturam faciliè se-

rent, quo maiores opes amici consequantur. Sic enim amico extat pecunia, ipsi decus atque honestatis splendor. Ita sibi potiora bono retinent ac vendicant. Eadem honorum & imperiorum ratio est. Hæc enim omnia amico concedet atque relinquet: ex quo decus sibi laudemque comparabit. Merito igitur vir bonus ac virtute præditus censetur qui rebus omnibus antefert honestatem. At certè accidere potest, ut amico rerum actione concessa, pulchrius sit, eum amico præclare actionis causam extitisse, quàm si ipse gereret. In omnibus igitur laudabilibus vir bonus conspicitur, plus sibi honestatis assumere. Atque hoc quidem modo, ut dictum est, decet φιλότων esse, id est, amantem sui: quomodo solent plerique & vulgus non decet.

Cap. 9. Hoc etiam de beato quæri solet, utrùm amicis, necne ei sit opus? Beatos enim, eosque omnes qui se ipsi contenti sunt, amicorum præsidia negant requirere. Nam omnibus eos bonis abundare. Cùm igitur se ipsi contenti sunt, nullo egere. Amicum porro cùm quasi alter idem sit, quod quisque minus per se possit, suppeditare. Vnde illud,

Quid est opus amicis, quando Deus fauet.

Sed absurdo persimile sit, cùm bona omnia beatus attribuamus, amicos denegare: quibus nihil in bonis externis maius, nihil melius reperiri potest. Quòd si amici est bene mereri potius, quàm accipere beneficiũ, & boni viri atque adeò virtutis est benignè facere: pulchrius autem est de amicis bene mereri, quàm de alienis, certè bonus ac virtute præditus, de quibus bene mereatur, requirit. Quocirca quæri solet utrùm rebus aduersis magis, quàm prosperis desiderantur amici: quasi calamitosi, qui opem ferant, qui prospera fortuna utantur, de quibus bene mereantur, requirant.

Atque etiam illud fortassis alienum sit, beatum constituere solitarium: præsertim cum nemo velit in summa solitudine omnibus opibus circumfluere & copiis. Est enim homo ad civilem congregationem, & vitæ coniunctionem natus. Hoc igitur etiam beato convenit. Fis enim præditus atque ornatus est, quæ naturâ bona sunt. Atqui hoc perspicuum est, cum amicis & bonis melius esse, quàm cum alienis & quibuslibet versari. Est igitur amicis opus beato. Quid ergo est quod dicunt priores illi? Et qua ex parte vera est eorum oratio? An quòd vulgus amicos putat eos demum qui utiles sunt, & ex quibus fructum capiunt? cuius certè generis amicos non requireret beatus: quippe qui sit omnibus bonis abundè munitus. Sed nec eos qui voluptatis causa parantur, nisi paulum admodum. Quoniam enim vita ei sua per se suavis est & iucunda, nihil aduentitia & ascititia voluptate indiget. Quia verò amicos eiusmodi non desiderat, continuo videtur nullos omnino requirere. Quod fortasse verum non est. In initio enim dixi, beatitudinem esse actum operationem ve quandam. Perspicuum autem est actum esse ex genere rerum quæ fiunt, non quæ sunt & constant ritu alicuius rei quam possideas. Quòd si beatum esse in viuendo & operando consistit, boni autem viri per se bona est atque iucunda actio, ut initio dictum est: id autem quod cuique proprium atque accommodatum est, in rebus iucundis censetur: cernere autem proximum quenque magis, quàm nos ipsos possumus, illorumque actiones magis considerare quàm nostras: bonorum verò, qui amici sint, actiones bonis sunt iniucundæ, præsertim cum utraque iis insint quæ natura iucunda sunt: efficitur ut

ETHIC. ARIST.

beati amicos eius generis desiderant necessariò: siquidem intueri exoptat actiones & probas & sibi familiares ac proprias. Cuius generis sunt viri boni, qui amicus nobis sit, actiones. Huc accedit, quòd beatum iucundè vivere putant oportere. At in solitudine agenti, vita molesta est atque acerba. Nec enim facile est solum ac per se continuè in rerum actione versari: cum aliis, & apud alios, multò facilius. Futura est igitur ita denique operatio magis assidua, ea quæ est per se iucunda: quod inesse debet in beato. Nam vir bonus, quâ bonus est, virtutis actionibus delectatur, vitiosis offenditur: sicuti musicus bonis modulis demulcetur, pravis offenditur. Iam verò ex vita, victuque communi cum bonis, exercitatio quædam virtutis comparatur. Vt etiam inquit Theognis, cum ita scribit:

Virtutem ex iustis disces: at vita malorum

Peruertet mentis vel bona cuncta tuæ.

Quòd si magis accommodatè ad naturam spectare vilius, videbitur vir bonus naturâ expetendus amicus esse viro bono. Quod enim natura bonum est, id diximus viro bono per se bono esse ac voluptati. Atqui vita in animalibus sentiendi facultate definitur, in hominibus facultate sensus aut intelligentiæ. Porro autem facultas in actum erumpit: idque adeò quod præcipuum est, in actu consistit. Vivere autem propriè nihil aliud esse videtur, quàm sentire aut intelligere. Atqui vivere in iis est quæ per se bona sunt ac iucunda. Nam definitum certumque est: quòd verò certum ac finitum est, de natura est ipsius boni. Quod autem natura bonum est, omne viro probo bonum est. Quocirca omnibus suaue ac iucundum esse videtur vivere. Sed

non est hic sumenda vita vitiosa & deprauata, neque doloribus confecta. Ut enim quæ insunt in tali vita, sic ipsa incerta infinitaque est. Quod ex iis, quæ postea de dolore dicam, erit multò evidentius. Quòd si viuere bonum est, & iucundum: quod hinc perspicui potest, quia cum omnes, tum vel maximè boni ac beati eius cupiditate ducuntur. Nam & his expetenda maximè vita, & illorum vita beatissima. Qui autem videt, se videre sentit: & qui audit, se audire: & qui ambulat, se ambulare, itémque in cæteris quiddam est quod nos sentit in actu esse & operari. Ergo sentire possumus nos sentire, & mente concipere nos intelligere. Illud autem sentire in nobis esse alicuius rei, sensum, & intelligere quod sit in nobis intelligentia, est quod simus percipere. Nam, esse, vel sentire est, vel intelligere. Atqui sentire se quemque viuere in iis est quæ per se iucunda sunt. Vita enim, naturæ bonum est. At sentire sibi aliquid adesse quod bonum sit, suauis est & iucundum. Viuere igitur cum omnibus expetendum est, tum maximè bonis, quod eis, esse, & bonum est & iucundum: quòd enim sensum sibi adesse eius quod per se bonum est, sentiunt, delectantur. Quemadmodum porro in se vir bonus, sic in amicum affectus est. Est enim amicus alter idem. Ut igitur suus cuique status expetendus est, sic aut pari ratione, status amici expetendus. Status autem suus cuique ob eam causam optabilis est, quia ipsum sentiat sibi bono esse: qualis sensus per se ipse est iucundus. Amicum ergo necesse est etiam ut esse sentiat. Quod vita victusque communis, sermonumque ac consiliorum omnium efficiet societas & communio. In iis enim rebus ponenda est vitæ hominum inter ipsos coniunctio, non ut pecudum in pastu ciboque

ETHIC. ARIST.

communi. Quod si esse, & in vita manere beato per se optabile est, propterea quod id in iis sit quæ natura bona sunt atque incunda, in eodem autem genere est amici status: sit ut amicus in iis numeretur quæ beato expetenda sint. Quod autem ei optabile est, ei adesse debet, aut hac parte aliquid ei deerit. Amicos igitur viros bonos, qui futurus est beatus, desiderabit.

Cap. 10. Sed utrum quamplurimi sint amici parandi, an quemadmodum in hospitalitate rectè dici videtur,

Tu neque multorum, sed nec sis nullius hospes: Sic deceat in amicitia nec omnino carere amicis, neque multitudinem amicorum nimiam sibi adiungere? Ac in iis quidem qui utilitatis causa amicitias colunt, quod dictum est, admodum valere videatur. Difficile enim est multis vicissim opem ferre ac suppeditare: neque ad id agendum satis magnas opes & facultates habeant. Quare plures quàm res familiaris patiatur, superuacanei sint, afferantq; impedimentum ad vitam honestè degendum. Nihil igitur his opus est. Et sanè qui voluptatis causa amicitias instituunt, satis etiam habent, si huius generis paucos habeant amicos, sicuti in deliciis condimentum. At bonos viros ac virtute præditos, an quamplurimos sibi amicos adiungere debent? an ut ciuitatis, sic multitudinis amicorum certus est modus? Neque enim ex decem hominibus constat ciuitas, nec si ad centum millia excreuerint, etiànum ciuitas est: numerusque fortè non est unus quidam & certus, sed omnis qui inter certos aliquos ac definitos constitutus est. Ergo amicorum quoque multitudo quædam certa est, ac definita. Ac fortasse ita definiri amicorum numerus possit, ut non plures sint quàm quibuscum liceat vitam familiariter

traducere. Nam id amicitiae maximè proprium videbatur. Nec verò dubium est fieri non posse, ut quisquam vitae societate cum multis coniunctus sit, ac multis se tribuat atque impertiat. Jam verò illos etiam oportet esse inter se amicitia coniunctos, si id futurum sit, ut omnes consuetudine ac familiaritate consociati sint: hoc verò inter multos reperiri operosum est. Difficile etiam est & rebus prosperis gaudere, & aduersas grauitè cum multis ferre, ut se ad eorum sensum affectumque accommodet. Ita enim euenire posse consentaneum est, ut simul cum uno voluptate afficiatur, doleatque cum altero. Quapropter fortè hic præclarè agetur, si non quamplurimos amicos quæramus, sed tantum certè numerum, quantus satis sit ad vitam simul degendæ institutum. Neque enim fieri videtur posse, ut quisquam sit multis valde amicus: ideòque ne amore quidem plures prosequi possunt, qui insano amore amant. Est enim huiusmodi amor velut suprema quedam ac nimia amicitia: quod in comparatione unius tantum cum uno cernitur. Quare si qua sit magna & vehemens amicitia, ea cum paucis intercedat necesse est. Quod etiam rerum usu ac re ipsa experimur. Neque enim inter multos ea iungitur, quæ sodalibus inter ipsos est amicitia. Et quæ fama celebres sunt amicitiae, ea inter duos sunt omnes. Qui verò multitudinem sibi adiungunt amicorum, quique se familiariter gerunt cum omnibus, iis amici nemini videntur, nisi more civili: quales homines obsequiosos & blandos vocant. Ac uni quidem qui etiam ex genere horum obsequiosorum ac blandorum hominum non sit, sed qui verè sit bonus, amicitia cum multis civilis illa quidem intercedere potest: amicitia autem quam virtus contrahit & com-

ETHIC. ARIST.

ciliat, quæq; amicis inter amicos propter se cõparatur, nõ potest. Sed præclarè agitur, si paucos huius generis reperiamus.

Cap. II.

Atque etiam hoc queri solet, utrum rebus secundis magis, an aduersis amici desiderantur. Nam in utroque genere fortunæ quærantur. Qui enim aduersa fortuna utuntur, opis indigent : & qui secunda, conuictores requirunt, & quibus benignè faciant : alios enim volunt beneficiis demereri. Ac rebus quidem aduersis amicos habere magis necessarium est, ideoque tum desiderantur ex quibus fructus percipi possit : in rebus verò prosperis, pulchrius & honestius. Itaque tum viros probos sibi quærant : quod eos beneficiis afficere optabilius sit, & cum eis vitam degere. Suavis enim est ipsa amicorum præsentia, & in prosperis rebus & in aduersis. Mærores enim & luctus facit amicitia communicans partiensque leuiiores. Quocirca id ambigi potest, utrum doloris quasi oneris socij sint amici, an non ita sit, sed eorum iucunda præsentia, & communicati doloris cogitatio, minorem facit ægritudinem. Sed utrum ob causas, an ob rem aliquam aliam leuetur eorum dolor, omitamus exponere : illud certè quod dixi, usu venire videmus. Porro eorum præsentia nescio quo pacto mixta & minimè simplex videtur. Nam amici aspectus ipse suavis est, ei præsertim qui in miseris & calamitatibus versetur : in eoque ad depellendum dolorem subsidium quoddam est paratum. Amicus enim si qua valet dexteritate, & ingenio, & aspectu, & sermone, consolandi vim habet. Nam cum eius habeat mores cognitos, tum quibus rebus delectetur & offendatur, intelligit : porro sentire amicum suis incommodis dolere molestum est. Omnes enim cauent, ne amicis causas doloris adferant. Ideoque qui

lentia, non possunt aequo animo ferre, si qua illos aegritudine urgeri videant. Omninóque eos respuunt qui socios se præbent lamentorum: propterea quòd ne ipsi quidem propensi sunt ad lamentandum. At verò mulierculæ similisque muliercularum viri eorum potissimum consuetudine delectantur, qui socios se præbent gemitus & lachrymarum: eosque ut amicos & doloris socios diligunt. Sed par est scilicet in omni re optimum quemque imitari. In rebus autem prosperis cum iucundam vitæ consuetudinem habet amicorum præsentia, tum verò suauem cogitationem, quòd iis ipsis rebus prosperis latentur. Itaque ultrò ac cupidè ad societatem & communionem prosperitatum amici vocandi esse videantur (nam pulchrum est benignitate uti hand grauatè) ad societatem verò calamitatum, timidè ac rarò. Sunt enim quàm parcissimè mala amicis communicanda. Vnde illud, Satis est quòd ego miser sum. Tum autem vocandi sunt maximè, cum leui suscepta molestia profuturi sunt plurimùm. Contrà verò decet fortasse amicum venire ad amicum aduersa afflictatum fortuna, non vocatum & ultrò, siquidem amici est benemereri, de iis præsertim ac maximè qui opis indigeant, & qui non rogarint: nam in utroque præclarius ac suauius est. Ad eos verò qui in prosperitate sunt fortunæ, ut iis quidem adiumento sis, ultrò & alacriter eundum est (nam iis etiam in rebus necessaria est amicorum opera) ut verò beneficium accipias, sensim id timidèque faciendum. Neque enim honestum est, ultrò paratum esse ad utilitatem ab altero capiendam. Sed tamen vitanda est forsitan in respuendo beneficio offensionis & acerbitatis opinio. Id enim interdum sanè vsuuenit. Ergo hoc quidem perspicuum

est, in omnibus rebus amicorum expetendam praesentiam.
 Cap. 12. Sed utrum utinam venereis amoribus ipse conspectus
 gratissimus est, quique amant, sensum hunc praeter ceteris
 expetunt, quasi in eo potissimum amor constet, indeque
 nascatur, sic amici vitam victumque communem maxi-
 me exoptant? Nam communicatio & societas quaedam est
 amicitia: & quo modo in se quisque affectus est, eodem er-
 ga amicum. Atqui suus cuique de suo statu ac de suo (ut
 sic dicam) esse sensus optabilis est: & de amici igitur.
 Eius autem sensus actus operatiove in vita victuque con-
 muni consistit. Jure igitur vitae societatem expetunt. At-
 que in quo quisque statum & suum (ut sic dicam) esse
 ponit, & cuius gratia vivere expetit, in eo vitam volunt
 cum amicis consumere. Quocirca alij unam compotant, alij
 unam se talorum ludo oblectant: nonnulli se exercent unam
 ac venantur, quae quisque in vita maxime adamant, totos
 dies conterunt, quae quisque in vita maxime adamat. Quia
 enim vivere cum amicis unam cupiunt, ea faciunt ipsi earum-
 que rerum communione iunguntur, in quibus consuetudinem
 vitae putant consistere. Quapropter improborum vitiosa est
 ac deprauata amicitia. Cum enim instabiles inconstantisque
 sint, rerum malarum ineunt societatem: similesque ac pares
 inter se cum fiant, improbi efficiuntur. At vero proborum
 proba est amicitia: quae usu & consuetudine augetur
 & confirmatur. Quinetiam videntur progressum in vir-
 tute facere, officiis & emendatione communi. Alter
 enim ab altero ea exprimit quae grata sunt. Hinc illud,
 Virtutem ex iustis discas.—
 Ac de amicitia quidem haecenus. Sequitur ut de volupta-
 te differamus.

ETHIC. ARIST.

esse videtur ad virtutem morum, si gaudeamus quibus oportet, eaq; oderimus quæ odio habenda sunt. Patet enim ista per omnem vitam latissimè, in iisque magnum momētum, visq; magna est ad virtutem & beatam vitam. Nam & quæ iucunda sunt, omnes sequuntur: & quæ molesta, declinant ac fugiunt. Quæ cum ita sint, tum verò nō sit vel hoc nomine pretermittenda hæc disputatio, quod magnam ea quæ ab Eudoxo dicuntur, adferunt dubitationē. Alij enim voluptatem summū bonum esse dicunt: alij contrā valde magnū malum. Atque horū alij ita dicunt quod eam utiq; huiusmodi esse credant: alij, quod ita denique melius putant actum iri cū vita nostra, si voluptas, quanquā non sit, tamē ponatur in malis. Proclives enim ad eam esse plerosque, ac servire voluptatibus. Itaque ducēdos esse in contrariā partem. Sic enim perueniunt ad mediū. Sed hæc nequaquā rectē dicuntur. Omnis enim quæ de perturbationibus & actionibus habetur oratio, minorem quā facta ipsa, habet auctoritatē. Cū igitur dicta ab iis discrepant, quæ perspicua sunt sensibus, tū præter id quod contēptui habentur, veritatem ipsam tollūt funditus. Nam qui voluptatē vituperat, is siquādo eam appetere deprehendatur, ad eam declinare videbitur, quasi non sit ex illo genere omnis voluptas. Neq; enim multis est discernere. Ergo veri sermones nō solum ad cognoscendum, verū etiam ad viuendū valere plurimū videtur. Cū enim factis congruūt, cōprobatur. Ideoq; eos adhortantur, à quib; intelliguntur, ut vitam ad eos quasi ad normā dirigāt. Sed de his satis. Nunc ea explicanda sunt, quæ de voluptate feruntur.

Im Cap. 2.

Eudoxus quidem voluptatem summum bonum esse dicebat, quod omnia videret eam appetere, & quæ ratione uterentur, & quæ essent rationis expertia. In omnibus

In Summa quibus
philosophi ad id quod dicitur
de voluptate in voluptatibus

autem rebus quod expetendum sit, bonum esse: adeoque optimum ac prestantissimum esse: quod maximè optabile sit. Quod verò ad idem omnia feruntur, argumento esse, id summum esse omnibus bonū. Nam singula quæque quod sibi bonū sit reperire, haud secus quàm cibū. Quod igitur omnibus bonū sit, quodq; omnia expetāt, id summum bonū esse. Quæ eius rationes comprobatae sunt, nō sua vi solū & pōdere, sed multò magis virtute ipsius & moribus. Præstanti enim ac singulari habitus est temperantia. Non igitur tantam voluptatis amās hac vti oratione videbatur, sed quod reuera ita se res haberet. Nec verò ex contrario minùs idem hoc perspicuū fieri putabat. Dolorē enim omnibus per se esse fugiendū, itēque expetendum contrarium. Maximè autē expetendū esse, quod rei nullius causa repetimus: qualis esset vel omnium consensu voluptas. Neminem enim quærere, quamobrem quis voluptate afficiatur, quasi per se & propter se sit voluptas expetenda. Quæ si ad bonum quoduis addatur, veluti ad iustè & modestè facta, magis id expetendum sua accessione efficere. Atqui bonorum amplificatio & incrementum, nisi ab iis quæ etiam bona sint, fieri non potest. Verū hęc quidem ratio voluptatem in bonis esse ostendit, sed non magis quàm aliud quiduis. Quicquid enim bonum est, omne coniunctum cum alio optabilius est, & magis expetendum, quàm ipsum separatim. Qua etiam ratione Plato refellit hanc sententiam, quæ voluptatem asserit esse summum bonum. Magis enim expetendam vitam iucundam cum prudentia coniunctam, quàm absque prudentia. Quod si melior sit coniuncta, cum alio mista voluptas, non esse in ea summum bonum. Nullius enim accessione boni summum bonum magis ex-

ETHIC. ARIST.

Secundo qui negant id esse bonum quod omnes appetunt, idcirco in bonis non est: quippe cum nec virtutis actiones qualitates sint, nec felicitas. Contendunt autem bonum certum esse & finitum, voluptatem infinitam & incertam, propterea quod accessionem & decessionem admittit. Atqui si ex eo quod est voluptate affici, id iudicant, idem valebit in iustitia ceterisque virtutibus omnibus, in

petendum effici posse. Illud verò perspicuum est, non posse aliud quicquam summum bonum esse, quod coniunctum cum alio, quod per se bonum sit magis expetendum & optabilius existat. Quid ergo illud tandem est quod huiusmodi sit, quo & nos quidem participes simus? tale enim quaritur. Nam qui negant bonum id esse quod omnes appetant, ij nihil quicquam dicunt. Quod enim videtur omnibus, id esse dicimus. Nec qui tollet hanc persuasionem, aliquid verisimilius adferat. Etenim si sola mentis experientia eas expeterent, aliqua esset eorum oratio. Sin ea etiam quæ prudentia utuntur, quid est quod possint dicere? Quinetiam corruptis & deprauatis fortasse à natura quædam boni particula tributa est, præstantior & melior quàm sint ipsa per se, quæ bonum naturæ accomodatum expetit. Sed nec refutatio vera videtur illius rationis quæ de contrario adfertur. Negant enim si dolor malum sit, continuo sequi ut voluptas sit bonum. Malum enim malo esse contrarium, & neutri utrunque. Quod cum dicunt non malè illi quidem dicunt, sed quæ tamen verè locum habere in iis nō possunt, de quibus agitur. Si enim utraq; sint in malis, fugienda esse etiam oportet utraque: sin neutra, neutrum, aut similiter. Nunc constat homines fugere alterum ut malum, alterum sequi ut bonum. Ita ergo sunt inter se contraria.

Neque verò si voluptas non est in genere qualitatum, idcirco in bonis non est: quippe cum nec virtutis actiones qualitates sint, nec felicitas. Contendunt autem bonum certum esse & finitum, voluptatem infinitam & incertam, propterea quod accessionem & decessionem admittit. Atqui si ex eo quod est voluptate affici, id iudicant, idem valebit in iustitia ceterisque virtutibus omnibus, in

Cap. 3.

quibus contentionem & remissionem manifestò admittunt, qui ex iis quales cognominatur: unde fit ut pariratione ipse virtutes accessione capere dicantur & remissione. Alij enim aliis sunt & iustiores & fortiores. Et potest aliquis iuste agere, & temperanter magis & minus. Sin ipsis in voluptatibus id velint inesse, satis explicatè nunquam causam adferant, cur sint aliæ immixtæ & simplices, aliæ mixtæ & coniunctæ. Quid verò prohibet, ut sanitas, quæ certa est & finita, contentionem tamē admittit & summisionem: sic maiorem fieri & minorem voluptatem? Non enim vel omnium est eadem temperatio, vel aliqua una semper in eodem statu, sed est quatenus remissa adhuc permanet, differtque intentione & remissione, quod idem in voluptate potest contingere. Præterea cum summum bonum perfectum quidam & absolutum ponant, motiones autem & ortus imperfectos, voluptatem motum ortumque esse ostendere conantur. Quod nec videntur rectè dicere, nec voluptas est motus. Propria enim est omnis motionis velocitas & tarditas: & si non per se, veluti ei quæ mundo attributa est, at certè per comparisonem ad aliud. At neutrum horum voluptati accidit. Fieri enim potest ut quemadmodum ad iram, sic aliquis citò ad voluptatē sit incitatus: ut autem in voluptate sit celeriter, nō potest, nec facta quidē cum alio cōparatione. Acceleriter ambulare & crescere potest, & si qua sunt eiusdem generis. Fieri ergo potest ut celeriter tardēne mutemur in voluptatē: ut autē celeriter sit in nobis actus voluptatis, id est gaudeamus, & afficiamur voluptate, nō potest. Ortus porro quo tādē pacto futura est? Nō enim ex re qualibet quidvis oritur, sed occidūt in id omnia, unde orta sunt, & cuius ortus est voluptas, eius interitus erit dolor. Deinde dolorem dicūt

Continuatio
tamen si summi sunt iucundi
et arguitur voluptate aliam ab alijs speciebus
distinctionem esse aliam
hinc sumptum quod de rebus
de bonis alijs de voluptatibus
sed quod de rebus
malis percipiuntur
conclusionem de voluptatibus
sequitur aliam
ETHIC. ARIST.

indigentiam esse eius quod naturæ accommodatum est, voluptatem eius expletionem. Hæc verò sunt corporis affectus. Si ergo voluptas expletio est eius, quod secundum naturam sit: in quo fuerit illa expletio, id profectò erit quod voluptatem percipiet. Corpus ergo erit quod capiet voluptatem. At non videtur ita esse: non est igitur voluptas expletio. Verùm cum sit expletio, tū quis voluptate afficitur: & cum secatur, dolet. Sed hæc opinio nata videtur ex iis voluptatibus & doloribus, quæ ex cibo alimentoque capiuntur. Nam qui ieiuni atque inanes fuerunt, in eoque desiderio dolore affecti, post expletionem oblectantur. At non omnibus id voluptatibus contingit. Vacant enim dolore & mathematicæ voluptates, earumque quæ sensibus percipiuntur, eæ quæ ad odoratū pertinent, atque etiam acroamata & spectacula, multæ præterea recordationes, & spes absque ullo dolore suaves sunt & iucundæ. Quæ quidem cuius tendem rei ortus sunt future? præsertim cum nullius rei præcesserint indigentia, nullius rei desideria, cuius fiunt expletiones. Nam iis quidem hominibus qui obscenas & probro dignas voluptates adferunt, respondendum est, non esse illa iucunda. Non enim si hominibus malè affectis iucunda, ea sunt, idcirco putanda sunt simpliciter iucunda, sed his modò talibus: sicuti ne ea quidem salubria sunt, quæ agris videntur, nec dulcia, aut amara: nec rursus alba putanda, quæ lippientibus alba videntur. Aut certè hoc modo respondendum sit, voluptates quidem esse expetendas, sed non ab iis rebus profectas: ut sunt diuitiæ optabiles, at non ex proditione: & bona valetudo expetenda, sed tamen non ex cuiuslibet rei usu. Aut verò dicendum specie voluptates differre. Diverse enim sunt quæ ex honestis rebus capiuntur, ab iis quæ

ex turpibus. Nec iusti hominis voluptate affici quis potest, nisi idem sit iustus, nec musici capere voluptatem, qui musicus non sit: eademque est ratio ceterarum. Videtur autem amicus quoque, qui ab assentatore plurimum differt, ostendere voluptatem non esse bonum, aut certè specie voluptates differre. Illi enim ut bono sit cum amico versatur, hic ut sit voluptati: atque hoc vitio datur, illud laudi ducitur: ex quo diuersa esse, ad quæ referunt suos congressus, intelligitur. Nemoque est, qui ut iis voluptatibus, quàm maximè fieri potest, perfruatur, quibus pueri ducuntur, velut in puerili mente degere omnem ætatem: neque ex turpibus factis voluptatē capere nullo vnquam impendente doloris metu: multarū denique rerum studio trahi solemus, etiam si nullā voluptatem adferant: ut videndi, ut recordandi, ut sciendi & virtutes comparandi. Nec sanè quicquā refert, quòd necessario voluptates ex iis consequuntur: quippe cū ea optaremus ac sequeremur, etiam si nulla ex iis voluptas gigneretur. Ergo illud quidem perspicuum est, nec summum bonum voluptatem esse, nec omnem expetendam: etiam illud, per se expetendas aliquas, quæ specie inter se differunt, aut iis rebus ex quibus oriuntur. Ac de iis quidem, quæ de voluptate & dolore dicuntur, satis superque dictum est.

Quid autem sit, aut quale aliquid, apertius, si paulò
 altiùs repetamus, intelligetur. Aspectus enim perfectus est
 quacūque temporis quo aspicimus parte. Hic enim nullius
 rei penuria est, quæ temporis successu formam eius absoluat.
 Huic est similis voluptas, quæ totum quippiam est semper.
 Nullo enim tempore quisquam ita capere voluptatem po-
 test, ut successu temporis opus sit quo tandem eius perficia-
 tur species. Quare ne motus quidem est. Motus enim om-

CONTIN.

ETHIC. ARIST.

nis in tempore sit: finemque aliquem & terminum spectat. Veluti motio quæ est in ædificando, tū perfecta absolutaque est, cum id quod exoptat effecerit. At in toto quidē tempore hoc sic habet, id est motus perfectus est: in partibus verò temporis omnes imperfecti sunt, differuntq; specie à toto motu: & illæ etiam partes inter se. Lapidū enim compositio à colūnarum erectione differt, & hæ ipsæ à tēpli effectiōne. Ac templi quidē structura, undique perfecta est, cum ei nihil desit eius quod propositū fuerat: crepidinū autem & laquearum, imperfecta. Vtraque enim patris est. Specie ergo differunt: nec potest in vllō, nisi in toto tempore reperiri motus specie perfectus. Similis est ratio ingressus & cæterarum motionum. Etenim si loci mutatio motus est aliunde aliquo, & huius profectō in specie differentia, volatus, ingressus, saltatio, & alia eiusdem generis. Verū non ita solum reperitur in hoc motu speciei distinctio, sed in ipso etiam incessu. Nam hinc illuc moveri non est idem in stadio, & in parte stadij: neque in alia atque alia parte: neque idem est huius & illius lineæ transitus. Non enim solum lineæ pertransitur, sed etiam lineæ quæ in loco sita est. At in alio loco hæc atque illa sita est. Sed de motu sanè aliis libris accuratè ac subtiliter disputauimus. Illud nunc apparet, non esse omni tempore perfectum motum, sed imperfecti sunt multi, qui etiam specie inter se differant: siquidem terminū unde & quo, ij sunt qui speciem constituunt. At verò voluptatis est in quolibet tempore perfecta forma. Ita perspicuum est & inter se hæc motum inquam & voluptatem, differre: & in iis esse voluptatem quæ integra tota que sint atque perfecta. Quod vel hinc quoque perspicipote est, quia nihil moveri nisi in tempore potest, at volupta-

re affici potest: quod enim in puncto tēporis est, id totū quid-
dam est atque vniuersum. Ex quibus hoc quoque perspicuū
est, non rectē ab iis motū aut ortum dici voluptatem. Neque
enim hæc ipsa sunt rerum omnium, sed earū duntaxat quæ di-
uiduæ sunt in partes, non ipsa quædam tota. Nec enim aspe-
ctus ortus est, nec puncti nec vnitatis: nec quicquam eorum
est motus aut ortus. Nec igitur voluptas est motus aut ortus:
quippe quæ res est quædā tota & vniuersa. Cū verò sensus
omnis in eo suum munus exequitur quod sub ipsum cadit, tū
is qui bene affectus est, in eo absolutē munus officiūque suū
tuetur, quod omnium quæ sub sensum illud subiecta sunt, est
præstantissimum: siquidem tale quiddam muneris functio
perfecta videtur maximè (porrò vtrum sensum agere di-
camus, an id ipsum in quo versatur, nihil hīc interest) in
omnibus sanè optimus est actus eius quod optimè affectum
est ad id quod est omnium quæ sibi subiecta sunt præstan-
tissimum, qui idem sit necesse est & perfectissimus &
suauissimus. Est enim sua cuiusque sensus voluptas pro-
pria, itēque cogitationis & contemplationis. Ea autem
plurimum habet iucunditatis, quæ est absolutissima. Et
ea demum est absolutissima eius quod bene affectum est
ad eam rem quæ omnium optima est earum quæ sibi pro-
positæ sunt. Perficit autem actum voluptas, sed non ita
perficit, ut res sensui subiecta, & sensus ipse, cū bona at-
que integra sunt: sicuti ne valetudo quidem & medicus
eodem modo causa sunt ut bene valeamus. Quod autem
in quoque sensu sua sit quædam voluptas, vel hinc pla-
num est, quod spectacula & acroamata iucunda esse di-
cimus. Ac illud quidem etiam perspicuum est, ita denique
summam voluptatem futuram, si & sensus sit optimus, &

remissio iudiciorum quod
Pira 20. iudiciorum
quæ agantur secundum
summa atque ad id
voluptas autem per se
maxime quæ sunt ibi
remissio vbi vbi vbi
no dny affluenti
summa atque ad id
nostri & vbi vbi
et summa atque ad id
ut hinc vbi vbi
magis conuicta vbi
vbi vbi vbi vbi
tali vbi vbi vbi
affectus vbi vbi
vbi vbi vbi vbi
vbi vbi vbi vbi
vbi vbi vbi vbi
vbi vbi vbi vbi

ETHIC. ARIST.

in aliqua re eius generis occupatus. Cúmque erunt eiusmodi, res sub sensum subiecta, & id quod sentit, semper erit voluptas: quippe cùm præsto sit quod agat, quódque patiatur. Sed actum absoluit voluptas, non ut ingenitus quidam habitus, sed ut complementum quoddam ac finis accedens: veluti hominibus qui in florenti sunt ætate, speciosa forma. Quandiu porrò res sensui subiecta vel intelligentiæ talis manet, qualis debet, itémque, & quod indicat, & quod contemplatur, tandiu futura est in ipso actu voluptas. Etenim si quod agit, quódque patitur similia permanent, eodémque modo inter se affecta, eadem res solet existere natura. Quid ergo causæ est, cur nemo assiduè afficitur voluptate? An defatigatur? humanæ enim res omnes actum assiduū nō possunt pati. Idcirco ne voluptas quidē potest esse sempiterna: actum enim comitatur. Res autem quedam placent illæ quidem & delectant, cùm novæ sunt, sed postea non æquè: ob hanc causam. Primum enim inuitatur & allicitur animi cogitatio, atque in ea res tota intenditur, ut aciem oculorum intendunt, qui attentius aliquid intuentur: postea actus eiusdem modi non consequitur, sed remissior ac negligentior. Ita voluptas quoque obscuratur. Omnes porrò voluptatem appetere ex eo putandum est, quòd omnes etiam vivere cupiunt. Vita autem actus quidam est. In iisque rebus potissimum agendo quisque versatur, easque sui facultates plurimum vult agendo esse occupatas, quas maximè adamat. Ut musicus auditu plurimum utitur, in cantibus: discendi cupidus, mente in rerum cognitione & contemplatione: itémque cæteri. At voluptas, actus, operationesve complet & absoluit, quare & vitam: cuius cupiditate omnes incensi sumus. Ergo voluptatem quoque expetunt, nec sine causa: quin-

ETHIC. ARIST.

*Et amplificāt, illi sunt finitima ac propria. Quæ autē iis rebus
 quæ specie differunt, finitima ac propria sunt, ea etiam specie
 differunt. Iam Verò hinc etiam apertiùs hoc ipsum intelligi
 potest, quòd quæ à diuersis rebus ortæ sunt voluptates, actio-
 nibus impedimento sunt. Qui enim tiliarum cantu tenen-
 tur, nō possunt verba quæ interim sūt, aduertere, si tibicinē
 modulantem audiāt, quia maiorem voluptatem ex tiliarū
 cantu capiant, quàm ex præsentī actione. Voluptas igitur
 quam parit tiliarum numerus, eam euertit actionem quæ
 in oratione versabatur. Quod idem in aliis contingit, cū si-
 mul duabus rebus operā damus. Quæ enim plus habet oble-
 ctationis, excludit & excutit alteram: eòque magis quo ma-
 ior est voluptas, adeò vt nihil iam alterius relinquatur, ac
 nullā omnino operam det alteri. Itaque cū vehemēter nos
 res qualibet delectat, non admodum aliud agimus: sed tum
 alias res agemus, cū ex aliis leuem capimus voluptatem,
 aliāq; leuiter placent. Quod iis vsuuenit, qui in theatro e-
 dunt bellaria. Id enim faciūt iū maximè cū imperiti igno-
 bilēsque concertant. Quòd si voluptas propria accuratio-
 res facit ac diuturniores, meliorēsque operationes: quæ au-
 tem alienæ sunt, corrumpunt & lebefaciunt, perspicuum
 est inter eas interesse plurimū. Ferè enim idem faciunt,
 alienæ voluptates, quod proprii dolores. A propriis enim
 doloribus tolluntur actus. Vt si cui incundum ac mole-
 stum est scribere, aut rationes subducere alteri, ille non scri-
 bet, hic non subducet rationes: quia scilicet sit eis molestus
 actio. Ergo in actibus contrarios habent effectus, volupta-
 tes propriæ & proprii dolores. Propriæ autem sunt, quæ
 actus per se comitantur, in ipsoque actu per se insunt. Ali-
 enas verò voluptates simile quiddam doloris facere dictum*

est: interimunt enim atque evertunt, etsi non eodem modo. Quoniam autem actiones probitate differunt & improbitate, & alia expetenda, alia fugienda, alia neutra atque indifferentes sunt, efficitur ut sit eadem ratio in voluptatibus. Sua enim cuiusque operationis est voluptas. Quæ ergo propria est bonæ, ea est proba atque honesta: quæ male, improba. Nam & cupiditates quæ sunt actionum honestarum, laudandæ sunt: quæ turpium, vituperandæ. Atqui propinquiores sunt actionibus, & coniunctiores quæ in ipsis insunt voluptates, quàm cupiditates appetitionisve. Hæc enim sunt ab illis disiunctæ & temporibus & natura. Voluptates autem ita prope accedunt ad actiones, adeoque indistinctæ sunt, ut idemne sit voluptas quod actus, ambigatur. Non tamen rectè videatur voluptas esse ipsa mentis actio, aut ipse sensus. Id enim absurdum sit. Sed quia non separantur, idem videntur esse nonnullis. Ut igitur sunt inter se diuersi actus, ita voluptates. Differt autem visus à tactu puritate, & à gustatu auditus & odoratus: quare & similiter different inter se horum sensuum voluptates, tum verò & ab iis quæ mentis sunt propriæ, & inter se utraque. Porro autem ut est suum cuique animanti munus officiūque, sic sua cuique animalium voluptas videtur esse attributa: ea scilicet quæ propriam cuiusque operationem comitatur. Id quod singula spectanti videbitur. Alia est enim voluptas equi, alia canis, alia hominis. Verūque est illud Heracliti, Asinos stercorem malle, quàm aurum. Est enim asinis pabulum auro suauius. Atque hæc quidem quæ propriæ sunt eorum quæ specie differunt, aduersæ etiam sunt specie: quæ autem eorum sunt quæ eadem sunt, eas consentaneum est non esse differentes. Quanquam in hominibus magna est earum di-

ETHIC. ARIST.

stinctio. Eadem enim res alios offendit, alios delectat: nonnullisque molesta atque odiosa est, aliis suavis & optanda. Quod etiam in rebus dulcibus contingit. Non enim eadem videntur dulcia iis, qui feбри affliguntur, & bene valenti: neque idem calidum ei qui imbecilla & infirma est valetudine, & ei qui habet corpus bene constitutum: similiterque fit in ceteris. In quibus omnibus id videtur verum quod viro bono, ac virtute praedito videtur. Quod si praecclare ac verè dicitur, quemadmodum & videtur, estque rerum omnium mensura & norma, virtus ac vir bonus, quia talis est: voluptates profectò ea verè habendæ sunt, quæ huic videntur: & iucunda ea, quibus hic gaudet. Quæ autem ei graua sunt & molesta, ea si cui suauia videantur, nihil mirum. Multæ enim sunt hominum corruptiones, multæ perniciës & pestes. Neque ea sunt iucunda, sed his modò, & ita affectis iucunda. Ergo eas quidem, quas obscenas & turpes esse constat, perspicuum est non esse nominandas voluptates, nisi hominum deprauatorum. Sed earum quæ probe & honeste videtur, quæ tandè, qualisve hominis propria voluptas habenda est? An id perspicui potest ex actionibus? eas enim voluptates consequuntur. Siue ergo una, siue plures habendæ sũt perfecti ac beati viri actiones, profectò quæ has cõplebũt & absoluũt, ea propriæ & verè dicentur hominis voluptates, ceteræ secundum locũ, idque multifariã, vt etiam actiones, obtinebunt.

Reliquum est, quoniam de iis disseruimus quæ ad vir-
tutes, amicitias & voluptates pertinebant, latiori specie,
non ad tenue eliminata oratione de beatitudine dicamus:
præsertim cum in ea rerum humanarum finem ultimumque
ponamus. Quod si quæ suprâ dicta sunt, paulò altius repe-
tamus, breuior futura est oratio. Habitum quidem eam

Сар. б

[illegible]

esse negauimus, quia dormienti per omne tempus ætatis, & qui
 uitã plantarum degeret, adesse posset, eique adeo qui in ma-
 ximis calamitatibus & miseriis Versaretur. Quæ si minùs
 probantur, potiùsque in quodam actu ponenda est, ut supra
 docuimus: actus autẽ alij sunt necessarij, & propter aliud ex-
 petendi, alij per se: perspicuum est fœlicitatem in eorũ aliquo
 esse ponendam, qui per se expetendi sunt, non propter aliud.
 Nihil enim beata vita desiderat, nihil requirit, nullo eget,
 sed seipsa contenta est. Sunt verò per se expetendi, à quibus
 nihil præter ipsum actum petitur, ex quo genere videtur vir-
 tuti consentaneæ actiones, (Nam quæ honesta sunt, quæque
 virtuti congruunt agere, in illis ducitur quæ propter se expe-
 tẽda sunt) atque etiam eæ quæ gratae sunt & iucundæ ludorũ
 oblectationes. Neque enim propter aliud expetuntur. Læ-
 duntur enim ab iis potius, quàm iuuantur, adeò ut nec cor-
 porum nec rei familiaris rationem habeant, & cõfugiunt ad
 hæc vitæ instituta plerique eorum qui beati putantur. Itaq;
 apud tyrãnos honorati sunt ij qui in rebus & institutis huius-
 modi festiuos se facitòsque præbent. Quarum enim rerũ cupi-
 ditate illi incensi sunt, in iis se iucundos præbent isti: qua-
 les illi homines requirunt maximè. Atque hæc ipsa quidem
 videntur beatæ vitæ propria esse: propterea quòd homines
 principatu, imperio & potestate præditi, iis rebus plurimum
 operæ tribuunt, & iis perfruendis plurimum occupantur.
 Sed fortasse ex iis non æquum est sumere argumentum.
 Neque enim in potentia & imperio virtus & mens, à
 quibus bonæ & bonæ stæ operationes proficiuntur, posita
 sunt. Nec si propterea quòd nullam partem liquida volu-
 ptatis & liberæ unquam gustarunt, se corporis voluptati-
 bus dedant, idcirco eæ putandæ sunt optabiliores. Nam

ETHIC. ARIST.

pueri etiam quæ apud ipsos sunt in honore & precio, optima existimant. Consentaneum est igitur, ut alia pueris, alia viris in precio sunt: sic improbis alia esse, quàm probis. Quare ea demum (ut sepe dixi) habenda sunt honorata & iucunda quæ viro bono ac virtute prædito huiusmodi videbuntur. Porro ea demum est unicuique maximè expetenda actio, quæ à suo cuiusque habitu ducitur. Et bono igitur viro ea quæ è virtute est. Non est igitur in lusu beata vita. Nam absurdū sit profectò finem rerum omniū in ludo ponere, tótque actātas res gerere, tot vitæ pericula adire, tātā mala per omne tēpus ætatis perferre, ob eā unā causam ut possis ludere. Omnia enim, penè dixerim, excepta beata vita, propter aliud expetimus. Est enim ea finis & extremum omniū. Multū porro studij curæq; ponere, & laborem ferre ut ludas, stultū quiddam & nimium puerile est. At ludere ut res serias gerere possis, Anacharsidis sententia æquum est. Quoniam enim ludus requietis & cessationi similis est, quoniamq; laborem continēter ferre minimè possumus, cessatione & requiete opus est. Non est igitur in otio & cessatione finis positus, quippe quæ ad actionē operationēmve referatur. Sed beata vita ea est quæ ex virtute degitur, quæ eadem profectò seria est, non in ludo posita. Res porro serias meliores censemus ridiculis & quæ cum lusu & iocis coniunctæ sunt: & melioris semper partis atque hominis meliorem graviorēque ac magis seriam actionem. Quod si melioris, actus est præstantior, eum iam necesse est magis esse ad beatā vitam accomodatū. Voluptatibus etiam corporis frui quiuis potest, etiam mancipium, non minùs quàm vir optimus. At beatitudinem mancipio nemo tribuat, quando ne vita quidem vitalis ei iure tribui possit. Non enim in talibus vita de-

genera rationibus felicitas, sed in virtute consentaneis (ut
antè dixi) actionibus officiisque consistit.

Quod si optime cuiusque partis] In Græco codice, ubi legitur *ἡ δὲ τὸ βέλτιστον*, le-
gendum est *ἡ δὲ*.

Quando ne vita quidem vitalis] *Εἰ μὴ καὶ βίη*, Ego hic nihil subaudiandum existi-
mo: sed cum aliud sit *ζωὴ*, aliud *βίος*, ut omnibus linguæ Græcæ peritis manife-
stum est, Arist. vult *βίον* mancipiis tribui non posse, tamen *ζωὴ* his conveniat.
Nam *βίος* vitæ genus & viuendi rationem significat: quod non magis in man-
cipi cadit, quam in bestias. Hoc ergo vult Arist. felicitatem mancipiis tribui
non posse, nisi etiam eis attribueretur velimus vitæ quoddam institutum, quam
ergo vitalem appellaui.

Quod si beatitudo est actio virtutis, consentaneum est, Cap. 7. In cap. 7. *ἡ δὲ*
ut sit eius potissimum virtutis actio, quæ est præstantissi-
ma: quam eandem necesse est eius partis esse, quæ in homi-
ne optima est, siue ea quidem mens est, siue aliud quippiam,
quod lege naturæ imperare debet ac regere, notitiâque
in se rerum honestarum ac diuinarum continere: seu diui-
na quædam res etiam ipsa est, seu in nobis ea nihil est di-
uinius: in eius certè actione virtuti propriæ consentanea,
completa & absoluta beatitudo ponetur: quam eandem
actionem in cognitione & contemplatione consistere dictum est.
Atque id videri potest, & superioribus respondere & conspi-
rare cum veritate. Omnium enim actionum nulla est hac præ-
stantior, nulla melior. Nam & mēte nihil melius in nobis est,
& eorum quæ cognitioni subiecta sunt, nihil præstantius iis,
in quibus mēs ipsa versatur. Tum ista actione nulla est magis
cōtinua, nulla magis perpetua. Nam cōtemplari magis cō-
tinenter, quàm aliud quidvis agere possumus. Propterea vo-
luptatē putamus implicari & admisceri debere cum beatitu-
dine. Atqui omnium actionum quæ à virtute manāt, nulla est
iucundior omnium cōsensu, nulla suauior ea quæ à sapientia
proficiscitur. Itaq; mirabiles quasdam sapientia, puritate &
stabilitate habet voluptates. Verum id quoque consenta-

ETHIC. ARIST.

neum est doctos quàm dubitantes & inscios iucundiorẽ
vitam traducere. Illam etiam quæ fertur satis ampla, &
se ipsa contenta rerum abundantia, in contemplandi actio-
ne maximè reperitur. Omnium enim rerum quæ ad vitam
degendam sunt necessariae, & sapiens vir & iustus, &
ceteri omnes indigent. Sed hæc si talibus hominibus abun-
dè suppetent, adhuc tamen vir iustus, apud quos & qui-
buscum res iustas tractet, desiderabit: itémq; moderatus &
fortis & ceteri. At verò sapiens etiam solus potest in rerum
cognitione versari, eoque magis, quò erit maiore sapientia
ornatus & instructus. Cui quanquam fortassis melius est,
quibuscum actiones suas communicet, præsto esse, tamen se
ipse est contentus maximè. Videtur etiam hæc actio sola
propter se diligi: quippe ex qua præter contemplationem,
ipsam nihil redeat: ac rebus verò agendis, præter actionem
plus minúsve consequimur. Beatitudo etiam in tranquillo
quodam otio videtur consistere. Negotia enim suscipimus,
ut in otio simus, & bella gerimus ob eam causam, ut in
pace vivamus. Ac virtutum quidem actus earum quæ in
rebus agendis cernuntur, in civilibus aut bellicis rebus, po-
siti sunt. Quæ verò in his versantur actiones, negotiosæ
videntur. Ac bellicæ quidem omnino. Nemo enim bel-
lum ob eam vnam causam ut bellum gerat, gerere insti-
tuit, aut bellicum apparatus instruere. Crudelis enim vi-
deatur omnino, & planè sceleratus, si quis amicos sibi ho-
stes faciat, ut pugna edatur, si autem cedes. Est verò etiam
negotiosum munus eius qui in Reipub. luce versatur, eique
præter Reip. administrationem proposita sunt imperia &
honores: aut certè ipsam beatam vitam sibi procurat &
ciuibz, aliam à civi: quam etiam querimus, tanquam ab

illa diuersam: Vt per se planum ac perspicuum est. Quòd si inter omnes virtutis actiones, bellica & ciuiles multò præstant & pulchritudine & magnitudine, hæ autem negotiosæ sunt finemque aliquem spectant, nec propter se expectantur: mentis verò actio, & studio longè antecedere videatur, Vt quæ in rerum contemplatione consistat, & præter se finem sibi nullum proponit, & propriam habet sibi-que familiarem voluptatem, quæ sanè actioni magnam facit accessionem: tum verò & illa seipsa contenta rerum abundantia, & otium, & vacuitas defatigationis, quantum natura humana patitur, cætera denique omnia quæ beato viro tribuuntur, hac ipsa actione contineantur, hanc profectò undique perfectam beatitudinem hominis esse necesse est, si perfecta & obsoluta vitæ longitudo accesserit. Nihil enim in beata vita non perfectum potest existere. Quæ talis vita profectò melior sit, quàm hominis natura ferat. Eam enim vitam deget non qua homo est, sed qua in eo diuinum quiddam inclusum est: quod quantò præstat ei quod concretum est, tantò eius actio ei quæ à ceteris virtutibus proficiscitur, antecellit. Vt igitur diuinum quiddam mens est cum homine comparata, sic vita ei congruens & consentanea diuina est ad humanam. Omnes porrò debemus, non Vt hortentur quidam, humana sapere ac spectare, cum homines simus, & mortalia, cum mortales: sed, quoad possumus, niti ad immortalitatem, omniâque perficere, Vt vitam ex ea degamus, quo nihil est in nobis præstantius. Et si enim mole exiguum est, at Vt certè & dignitate multiù rebus omnibus intecellit. Quinetiam videtur quisque illud ipsum esse, siquidem id sit quod in nobis est optimum, quòdque principatum obtinet. Quò

ARIST. ETHIC.

indignius sit, non suam quemque vitam sequi, sed alienam. Quòdque suprà dictum est, nūc bene conveniet, nempe quod cuique propriè accommodatum sit à natura, id cuique esse & optimum & suavissimum. Et vita igitur homini est suavissima quæ mente excolenda traducitur: siquidem est homo hæc pars maximè.

Cap. 8. *Est igitur hæc vita etiam beatissima. Secūdo verò loco bea-*

itudinis ea vita, quæ reliquis virtutibus conuenienter ducitur: illarum enim actiones, sunt humanæ. Nam & iustitiæ & fortitudinis, cæterarumque virtutū muneribus, officiisq; nos inter nos fugimur, cum in rebus contrahendis, omni rerū usu, actionibus omnis generis, deniq; animi perturbationibus suum cuique decorum tribuimus: quæ ad naturam humanā perspicuum est omnia pertinere, immò verò quædam etiam à corpore profecta videntur, accidere: magnūque adeò commerciū cum perturbationibus moralis virtus habere. Copulata verò est & connexa prudentia cum virtute morali, & hæc ipsa cum prudentia. Nam & prudentiæ initia manant à virtutibus morum: & quicquid in eis est rectum, id omne prudentia dirigitur. Quòd si hæ ipsæ perturbationibus coherent, in eo toto, quod ex anima & corpore concretum est, sita sint, necesse est. At huius compositi ac concreti virtutes, humanæ sunt: quare & vita quæ ad eos dirigitur ac beatitudo ipsa, humana erit. At vero quæ mentis est propria ab illo separata est. Nam de ea hætenus dictum sit: quoniam de ea subtilius disputare maioris negotij sit: quàm quod suscepimus. Sed paulum admodum hæc externa bona & affluentiam, aut minùs certè quàm moralis, videtur requirere. Nam ut rerum ad viuendum necessarium usum.

utraque requirat, idque si ita vis ex aequo (quanquam maior quadam ei qui in Reip. administratione versatur, ad res corporis, ceterasque eiusdem generis procurandas adhibetur diligentia) nam id parum refert: officiis tamen & actionibus praestandis, plurimum intererit. Nam & liberari, ad tuenda officia liberalitatis, pecunia opus erit: & iusto quidem certe ad remunerationes. Incertae enim sunt voluntates hominum: multiq; cum iusti non sint, praeseferunt iustitiae speciem, & se velle iuste agere, probe simulat. Forti vero vires sunt necessariae, siquidem virtute aliquid gerere velit: & temperanti, licetia. Quomodo enim perspici poterit, utrum talis sit, an aliorum quispiam? Vtrum autem agendi consilium primaeque susceptio plus in virtute possit, an ipsae actiones, quasi in utroq; consistat, quaestio est. Illud certe perspicuum est in utroque perfectionem & quasi summam consistere. Atqui ad praestandas actiones multa desiderantur, eoque maiores & clariores sunt. At homo qui in rerum cognitione versatur, res eiusmodi ad hoc quidem munus fungendum, nihil requirit: quinetiam contemplationem (penè dicam) impediunt. Sed tamen quā homo est, vitaeque usu cum multis implicatur, eā officia cetera virtutis sequitur & facit. Quo fit ut huiusmodi rebus ei opus sit, ut humaniter vitam degere possit. Quod verò perfecta, & omnibus numeris absoluta felicitas, in quadam contemplandi operatione consistat, hinc etiam perspici potest. Deos enim maxime beatos ac felices esse existimamus. Quas verò iis actiones tribuamus? Num iustitiae? At nonne ridiculi videbuntur, si & res contrahant, & deposita reddant, ceteraque faciant eiusdem generis? An fortes dicemus, ut scilicet res asperas perferant, periculaque adeant ob eam causam, quia

ETHIC. ARIST.

honestum est? Num liberales? At cui largientur? Absurdum etiam videatur si numos, aut tale aliquid habeant. An verò temperantes? At quæ esse possunt? An nō laus sit importuna, & minimè ferenda pravis eos vacare cupiditatibus? Deniq; si per omnia actionū officiorūq; genera expatiemur, per exiguam sanè laudem & decorum maiestate indignam continere videbuntur. Attamen eos vivere omnes existimant: ergo & aliquid operari. Non enim par est, eos tãquam Endymionem dormientes facere. Sublata igitur agēdi, ac multo etiam magis, faciendi ratione, quid tandem viuenti deo præter contēplationem relinquitur? Itaq; præstans beatitudine dei operatio in contēplatione consistat: necesse est. Ac proinde hominū operatio vt queq; ad hanc proximè accedit, ita est beatissima. Idq; ex ea velut nota intelligi potest, quòd cetera animalia sūt omnia expertia beatitudinis, cū sint huius generis actu omni ex parte priuata. Etenim deorum vniuersa est beata vita: hominū verò, quatenus in ea lucet, quædam eius actus similitudo. At ex cæteris animantium generibus nullum beatitudinem consequitur: quòd cognitionis & contemperationis nullo modo sit particeps. Quàm ergo latè patet contemplatio, tam etiam beatitudo: & quò maior aliquibus inest cognitio & contemplatio, eò ampliorē felicitatem consequuntur: neque id ex accidēte & aliena vi, sed per ipsam cōtemperationem. Est enim ipsa per se plena dignitatis, & omni veneratione prosequenda. Quare felicitas erit contemplatio quædam. Sed commodis tamen externis, cū homo fit, beatus indigebit. Neque enim ipsa per se satis valet humana natura ad rerum contemplationem: sed etiam opus est & corpus valere ac vigere, alimentaque necessaria, reli-

quúmque vitæ cultum suppetere. Nec si beatus sine bonis externis esse nemo potest, idcirco putandum est multis & magnis homini felici opus esse. Non enim in nimia quadam rerum omnium abundantia & affluentia, sacietas & seipsa contēta rerum copia, posita est, neque ipsa actio. Possunt enim ij etiam qui terra marique non imperant, res gerere & magnas & præclaras. Etenim cui adsint modicæ apes ac moderatæ, potest ea efficere, & præstare omnia quæ virtuti congruunt, idque planè ac perspicuè cernere licet. Priuati enim homines nihilominus, ac multò etiam magis æquitatem colunt, quàm ij qui potentia & imperio excellunt. Satis igitur est tantùm opum suppetere, quantum scilicet ad virtutis actionem sufficiunt. Erit enim haud dubiè vita beata eius qui virtutem colet, atque exercebit. Et Solon quidem beatos rectè profectò eos dixit, qui moderatis externis copiis res gessissent quàm illustrissimas, & temperatè moderatèque vixissent. Fieri enim potest, ut qui mediocres opes habeant, ea agāt quæ agēda sint. Anaxagoras quoq; nec diuitē, nec potentē felicē iudicabat, cū negaret sibi mirū visum iri, si ipse multitudini (quæ ex bonis externis, quorū solū sensum habet, homines iudicat) ineptus ac stultus videretur. Cū rationibus igitur nostris sapientū quoque sententiæ congruūt. Quæ magnā quidē habent illa quidē auctoritatē ad fidē faciendā: sed tamen cū de agēdis rebus queritur, tū ex factis & vitæ ratione, in quibus eorum vis præcipua cernitur, veritas iudicatur. Spectanda igitur ita sunt antedicta omnia, ut ad facta & vitæ rationem conferantur, quæ si cum factis cōsentiunt, comprobare: sin discrepant, verba modò existimare debemus. Porro ut quisque mentem vitæ actionisque ducem maximè sequitur, eamque

ETHIC. ARIST.

colit, estque optimè animo constitutus, ita est Deo Charissimus. Etenim si dii res curant humanas, sicuti curare videtur: profectò illud quoque consentaneum est, eos re delectari optima, & quæ generis societate cum ipsis sit cõiunctissima: cuius generis est mens: usque adeò hominibus, qui eam ipsam rem amant & colant, beneficia reddere, gratiamque referre, quòd eas res curent, quas ipsi charas habent, rectèque ac præclare facta sequantur. Nec verò dubium est, quin hæc ipsa insint omnia sapienti. Ergo Deo charissimus est. Hunc verò etiam beatissimum esse par est. Quare sapiens hoc etiam nomine, maximè est beatus futurus.

Haec igitur tales.) In Græco codice legendum est, *ἐκ τῶν δὲ*, non ut legitur *ἐκ τῶν δ*. Ad finem libri deest in multis exemplaribus verbum *ὁμοί*, in illis verbis *τὰ ποῖα φθεῖρει τὰς πόλεις, καὶ τὰ ποῖα ὁμοί ἐν ἐκείτοις τῶν πολιτῶν*. Quorum verborum est is sensus quem reddidi.

Cap. 9.

Sed quoniam de iis ac de virtutibus, itémque de amicitia & de voluptate satis multa dicta sunt, ad res velut primis lineis informandas & pingui quadam Minerua exprimendas, quæret aliquis, num ad exitum perductum sit nostrum institutum? an, ut fertur, cùm res agenda traduntur, non est finis in contemplatione & cognitione positus, sed in actione potius earum? Ergo nec virtutem quidem satis est habere cognitam: sed danda opera est, ut & eam habere & exercere, ad vsumque adhibere possimus, aut si quo alio modò efficimur boni. At si verba quidem satis essent ad probos efficiendos, iure profectò Theognidis sententia, A nobis multa ac præmia magna ferent, eaque sibi quæque parare oporteret. Nunc verò valere illa quidem videntur ad hortandos excitandósque adolescentes, liberali ingenio præditos: eosque adeò qui ingenuis sunt moribus quique verè honestatis studio ducuntur, faciles ac velut ductiles ad virtutem reddendo: plerosque tamen non

posse ad honestatem utramque probitatem traducere. Neque enim pudore solent retineri, sed metu: nec deterret eos à vita facinorosa ipsa turpitudine, sed poena. Cum enim in vita animi perturbationibus obediant, suas quisque ac familiares sibi voluptates persequuntur, eaque omnia ex quibus oriuntur fugiuntque dolores contrarios. Honesti autem veraque voluptatis, quam nunquam degustarunt, ne notiones quidem ullas habent animo defixas. Hos ergo tales homines, quæ tandem vis orationis possit à peruersa vita ad rectam honestamque deducere? Non enim potest, aut non facile potest, siquid est penitus insitum moribus atque inueteratum, id oratio euellere. Sed præclare nobiscum agitur profecto, si iis omnibus adhibitis, quibus probi videmur fieri posse, virtutis compotes efficiamur. Bonos autem fieri alij natura putant, alij consuetudine, alij doctrina. Ac illud quidem perspicuum est, quod hæc naturæ est, non esse illud in nostra potestate situm, sed à diuina quadam causa iis suppeditari qui verè sint fortunati. Orationis autem & doctrinæ vis nequaquam idem apud omnes valet, sed debet antè, ut humus quæ semini futura est, sic auditoris animus quibusdam moribus excoli, ut rectè gaudere possit atque aspernari. Non enim audiat intelligat ve orationem dehortantis is qui pareat perturbationibus, ex iisque vitam degat. Eum porro qui ita sit affectus, quo tandem modo de sententia deducere possis? Denique non orationi obtemperare videtur perturbatio, sed nisi vi coacta, cedere non solet. Oportet igitur mores virtuti accommodatos, quodam modo antè inesse, quibus & honestatem amet, & turpitudine offendatur. Difficile autem est à puero, rectam vitæ viam ad virtutem ferentem assequi, nisi his

ETHIC. ARIST.

talibus legibus sit educatus. Nam cum plerisque moderatè & constanter vivere molestum est, tum adolescentibus maximè. Itaque præscribi educatio & studia debent legibus. Nihil enim molestiæ adferant, si consuetudo adhibeatur. Nec verò fortasse satis sit adolescentes educatione rationeque viuendi recta diligenter esse institutos, sed quoniam oportet confirmatis iam ætatibus in iis ipsis studiis versari, ad eaque adiungere consuetudinem: idcirco in iis quoque, legibus opus est, omninoque per omne tempus ætatis. plerique enim vi ac necessitate potius quàm ratione, & pœna magis quàm honestate ad officium impelluntur. Quocirca latores legum putant nonnulli debere adhortari & incitare ad virtutem honestatis gratia: quòd consuetudine imprimis sint probi obtemperaturi: in eos autem qui parere nolint, nec bona indole præditi sint, pœnas & supplicia cõstituere. At eos qui sanari nullo modo possunt, planè exterminari. Nam bonum virum, & qui vitam ad honestatem dirigat, rationi obediturum: improbum verò qui voluptatis cupiditate incendatur, tanquam iumentum, dolore coërcendum esse. Quapropter dolores etiam aiunt eiusmodi extare oportere, qui voluptatibus, quibus dediti sunt, maximè repugnent. Si quis igitur bonus futurus est, primùm, vt dixi, rectè educari debet atque assuescere; deinde honestis studiis ætatem conterere: quæque flagitiosa sunt, nec inuitus, nec sua sponte admittere. Quæ quidem omnia ita fient denique, si quis vitæ ducem rationem quandam & mentem sequatur, & cui vis ad cogendum insit, rectam præscriptionem. Ac partium quidem imperium nec cogit, nec vim aut necessitatem adfert, neque cuiusquam hominis vnius omnino, nisi qui rex sit, aut simili aliqua potesta-

te præditus. At verò lex vim habet ad cogendum idoneam: quæ ipsa, ratio quædam est à prudentia quadam & mente profecta. Et homines quidem in eorum odium incurrunt, quorum obsistunt cupiditatibus, etiam si rectè id facere videantur. At lex non est inuisa, non grauis, non molesta, cum bonum æquumque decernit. In sola autem Lacademoniorum ciuitate, ac paucis aliis, legislatori curæ fuit educationis ac disciplinæ ratio. In plurimis hæc neglecta sunt omnia, in quibus pro sua quisque voluntate vitam agit:

Cyclopum more, vxorem natosque gubernans. Ergo omnium rerum nihil est melius, nihil præstantius, quam si recta disciplina publicè sanciat, quæ omnes sequi possint. Quæ si publicè negligatur, tum decere videatur, ut priuatim quisque suis liberis atque amicis adiumento sit ad virtutem comparandum, aut certè velit, & hoc consilium ineat. Quæ omnino facultas in eo maximè, ex iis quæ dicta sunt, inesse videatur, qui legum ferendarum peritia valebit. A lege enim publicæ scilicet disciplinæ proficiuntur: bonæ verò atque honestæ sunt, quæ bonis legibus continetur. Quæ utrum scriptæ sint, an non scriptæ, nihil referre videtur: nec utrum unus, an multi his instituuntur: sicuti nec in musica, nec in gymnastice, aliisque studiis. Quemadmodum enim in Repub ius legitimum, & quod moribus receptum est: sic domi priuatim paterna præcepta, & paterni mores atque instituta, valent: eoque magis quod generis inter eos, & beneficiorum intercedit communio. Amorem enim natura liberorum erga parentes iam antè conciliat, adeoque faciliorem parendi voluntatem. Iam verò singulæ institutiones à communibus differunt haud secus quam in medicina. Nam generatim omni homini qui febris iactatur, prodest inedia & quies: aliqui forsitan non

ETHIC. ARIST.

prodest. Nec certè ludimagister pugilibus omnibus idem genus pugnae praescribit. Singulae autem res ita demum accuratius tractari videbuntur, si propria singulis diligentia adhibeatur. Sic enim quisque quod sibi operae premium sit, melius assequetur. Sed ita denique summam curam & diligentiam rebus singulis & medicus, & gymnastes, & quivis alius adhibiturus est, si genus totum sciat: omnibus scilicet hoc prodesse, vel talibus. Sciētis enim dicuntur, & sunt eius quod commune ac generale est. Veruntamen nihil forte prohibet recte rem aliquam unam curari & administrari ab eo qui sit ille quidem inscius, sed tamen accurate notaverit & observabit ea qua valet experientia, quae quaque rem consequuntur: sicuti etiam quivis medici qui sibi sunt optimi, & tamen alteri nullam ferre opem possunt. Nihilominus tamen ad res universas progredi fortasse debet, easque tenere quoad fieri poterit is, qui se volet esse artificem & rerum cognitione praeditum. In iis enim scientias diximus consistere. Ei quoque fortasse qui volet suo studio & diligentia siue multos, siue paucos meliores efficere, danda opera est ut legum condendarum facultate instructus sit: siquidem legibus boni efficiamur. Quempiam enim eumque adeo qui tibi sit propositus, praeclare conformare, & recte affectum reddere, non est cuiuslibet: sed si quis hoc potest, profecto peritus & doctus. id quod in medicina videre licet, reliquisque omnibus, in quibus diligentiae & prudentiae locus est. Numquid ergo id nunc exquirendum est, unde, aut quo tandem modo rationem condendarum legum quis assequi possit? An ut in ceteris sit, ab iis qui Rempublicam tractant, id petendum est? pars enim civilis prudentiae videtur. An non idem cernitur in civili scientia, quod in reliquis scientiis & facultatibus? In aliis enim eosdem constat & ipsas facultates tradere,

earum munus officiūque præstare: ut medici & pictores faciunt. At Reipub. administrandæ præcepta se profitentur Sophistæ esse dicturos: quorum nemo ea ipsa gerere instituit, sed in eorum actione versantur, qui Rempub. gerunt: qui hoc ipsum sua quadem naturæ facultate & experientia præstare potius videntur, quàm consilio atque ratione. Neque enim aut hæc mandant literis, aut de iis differunt: etsi præstantius sit profectò, quàm vel iudiciales, orationes, vel conciones. Nec verò civili sciētia erudiunt suos liberos, aut alios quosdam suos amicos: quod tamen consentaneum erat, si id facere potuissent. Nō enim aut Reipub. quicquam melius hac vi & facultate relinquere, aut quicquam sibi melius hac ipsa optare potuissent: quare nec iis quoq; quos charissimos habent. Non tamen videtur parum adiuuare experientia: alioqui civili prudentiæ consuetudo & usus non faceret eos ad Rempub. gerendam paratiores & instructiores. Quocirca qui Reipub. administrandæ rationem scire cupiunt, iis necessaria experientia est. Qui autem sophistæ hanc profitentur scientiam, procul admodum ab eo absunt, ut doceant: quippe qui omnino nec qualis ipsa res sit, nec qualibus in rebus versetur, sciant. alioqui nunquam eam, eandem cum rhetorica, aut etiam deteriorem esse statuissent: nec facile esse putassent, leges ferre, ei qui probatus hominum opinione leges, coaceruasset: quod ei tum eligere liceret: quasi verò delectus non sit intelligentiæ: ac rectè iudicare non sit maximum, quod in musicis animaduerti potest. Qui enim in rebus singulis experientia valent, ij rectè de operibus iudicant: quibúsque rebus, & quemadmodum perficiantur quæ oportet effici, intelligunt: & quæ quibus congruant. At imperiti satis ha-

ETHIC. ARIST.

bent, dum non fiat manifestum, rectene opus factum sit, an perperam, quod in pictura contingit. Leges porro sunt veluti opera civilia. Quo igitur pacto quisquam per eas scientia legum ferendarum erit instructus? aut quæ sint optima iudicabit? Nam ne medicina quidem satis videntur periti fieri ex mediocorum scriptis: etiam si non solum curationes conentur tradere, sed etiam quo modo curari ægri debeant, & quemadmodum sint adhibendæ curationes, suis cuiusque expositis affectionibus. Quæ vsuperitis adiumento esse ac prodesse videntur, insciis non item. Ita fortassis legum ac rerum pub. collectio magno iis vsui erit, qui cognoscere & iudicare possunt, quid in iis rectum sit, aut contrarium, aut quæ quibus conueniant. Qui autem ea persequi volunt absque animi aspectu, recte quidem de iis iudicare, nisi fortuito, non continget: quin tamen ad ea tractanda perspicaciores fiant, negari fortasse non potest. Quoniã igitur superiores, quæ ad legum ferendarum rationem pertinent, inuestigare prætermiserunt, melius est fortasse nos de iis magis ac magis considerare atque tractare, omninoq; de Repub. ut quæ in rebus humanis versatur philosophia, à nobis, quoad eius fieri poterit, vndique suis partibus omnibus perfecta absolutaque videatur. Ac primum quidẽ si quid à maioribus singulatim recte traditum sit, id persequi conabimur: deinde ex iis rebus publicis quas collegerimus, quæ res euertant ciuitates, & quæ conseruant, in quoque genere Reipub. perspiciemus: & quas ob causas aliæ recte, aliæ contra administrantur. His enim cognitis, maxime fortassis intelligemus & quis omnium sit optimus Reipub. status, quemadmodum singule constitutæ sint, & quibus legibus ac moribus utantur. Ergo dicere incipiamus.

FINIS.

Jeannes Trissan

